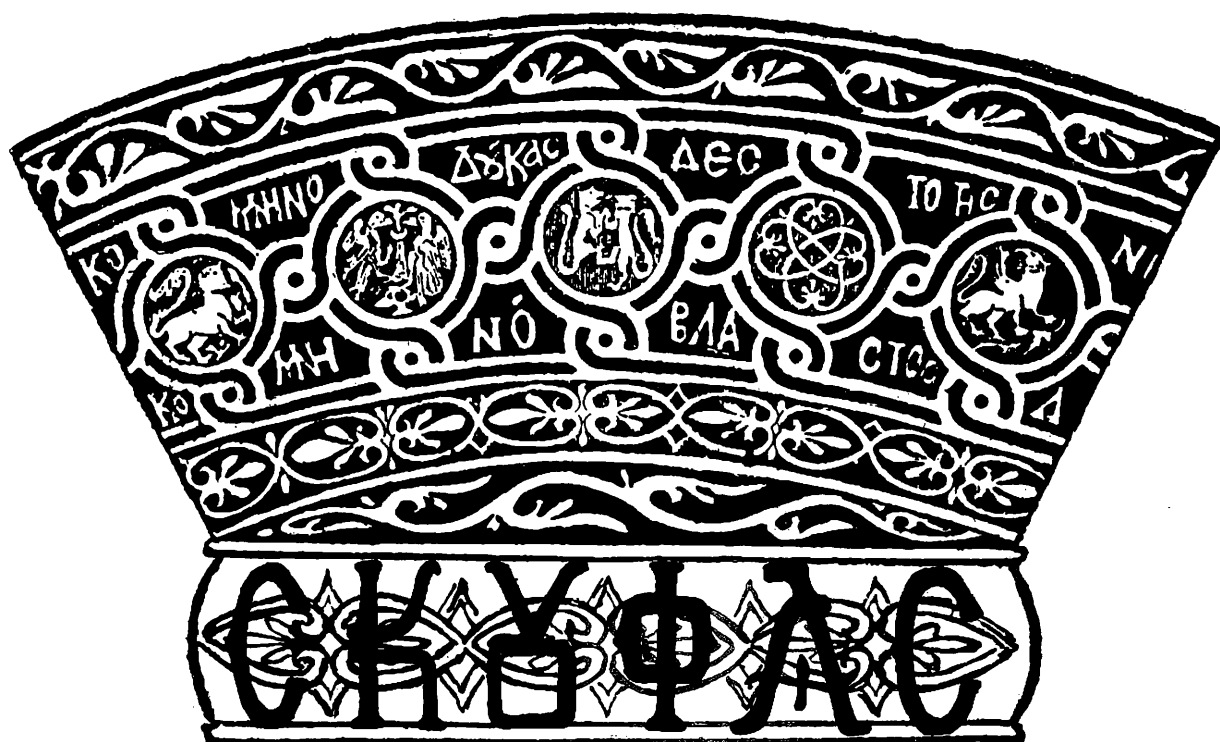
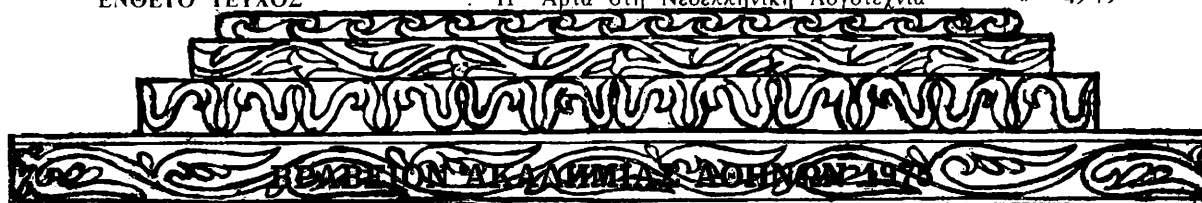
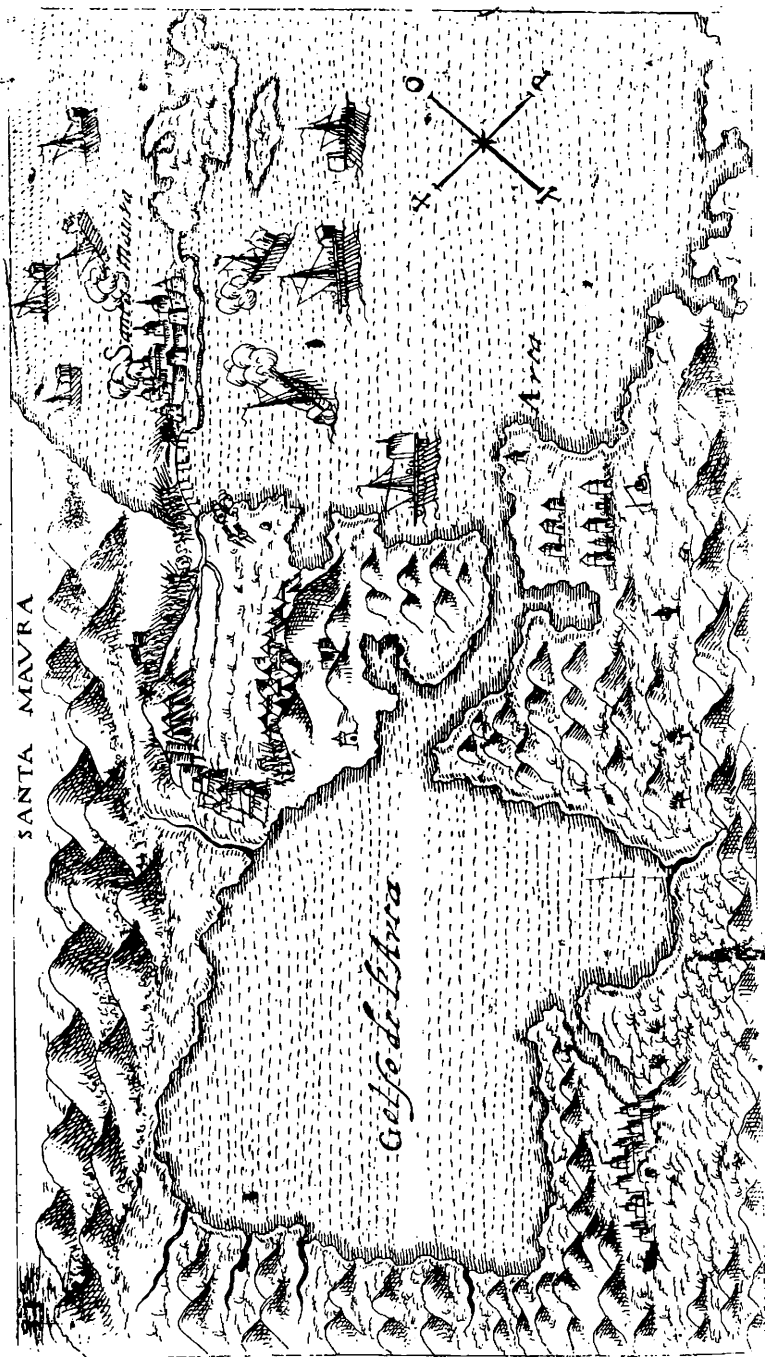

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ	: Χάρτης "Αρτας, Πρέβεζας, Λευκάδας	Σελ. 276
ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΔΗ	: "Ας ὀψεται ὁ μυλωνάς	" 278-283
ΧΑΡΗ ΜΑΥΡΟΜΜΑΤΗ	: Τό ποίημα τῆς ἁγίας Μαίρης	" 284
ΑΡΙΣΤ. ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ	: 'Ο θάνατός τοῦ 'Αλῆ πασᾶ	" 285-306
ΜΑΡΙΑΣ ΑΡΚΑΔΙΟΥ	: Γύρω ἀπό τόν Λόρδο Βύρωνα	" 307-320
ΣΠ. Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ	: Τά πρώτα σύνορα στήν "Αρτα	" 321-325
ΝΙΚΟΥ ΕΥΤΑΞΙΑ	: 'Η Ζωοκλοπή στήν "Αρτα	" 326-334
ΣΤΡ. ΠΑΤΣΑΛΙΑ	: Μέρες κατοχῆς	" 335-341
ΤΖ. ΔΙΑΜΑΝΤΗ-ΠΑΠΑ-ΓΕΩΡΓΙΟΥ	: "Αρτα	" 341
ΧΡΙΣΤΟΥ Β. ΧΕΙΜΩΝΑ	: 'Επαγγελματικός ὁδηγός τῆς "Αρτας τοῦ 1891	" 342-344
ΓΙΩΡΓΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ	: Τό συμβόλαιο τοῦ Βουργαρελίου (1884)	" 345-352
ΓΕΩΡ. ΣΠ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ	: 'Ο Γιώργος Τσικνιάς, ὁ «κύριος Διευθυντής»	" 353-359
ΙΩ. ΑΝ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ	: Κωστῆς Παλαμᾶς Γιά τό Γεφύρι τῆς "Αρτας	" 360-361
ΠΕΤΡΟΥ ΣΚΟΥΤΕΛΑ	: Οἱ λαϊκοί μας ἐρασιτέχνες τραγουδιστές στόν παραδοσιακό γάμο	" 362-364
ΔΗΜΟΤΙΚΟ	: Τό τραγούδι τοῦ Γιάννου	" 365-366
Σημειώσεις — Κριτική — Πολιτιστικές ἐκδηλώσεις κ.λ.π.		" 367
ΕΝΘΕΤΟ ΤΕΥΧΟΣ	: 'Η "Αρτα στή Νεοελληνική Λογοτεχνία	" 49-79

Χάρτης Ἄρτας, Πρέβεζας, Λευκάδας, Χαράχθηκε τέλος τοῦ 16οῦ αἰ.

ΣΚΟΥΦΑΣ

ΙΣΤΟΡΙΑ * ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ * ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΕΤΟΣ ΚΗ' ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ — ΙΟΥΝΙΟΣ 1983 ΤΟΜΟΣ Ζ' ΤΧ 64-65

Τό τεύχος 64-65 τοῦ «ΣΚΟΥΦΑΣ», πού κυκλοφορεῖ μέ κάποια καθυστέρηση, καλύπτει τούς μήνες ἀπό Ἰανουάριο μέχρι καί Ἰούνιο τοῦ 1983. Ἀρχικά εἶχε προγραμματιστεῖ γιά ὁλόκληρο τό '83, ἡ ἔκδοση ἑνός τριπλοῦ τεύχους, πού θά περιεῖχε καί τά παρελείποντα τοῦ Η' Διεθνoῦς Συνεδρίου Παραδοσιακῶν Σπουδῶν, πού μέ τόση ἐπιτυχία διοργάνωσε ὁ Σύλλογός μας. Μετά ὅμως ἀπό ἐπανεκτίμηση τῆς πλουσιότατης καί ἀξιόλογης ὕλης, κρίθηκε σκόπιμο νά γίνει κάποιος χρονικός διαχωρισμός, ὥστε νά γίνει μέ περισσότερη ἄνεση ἡ κατάταξή της. Τό ἐπόμενο τεύχος θά εἶναι κατὰ κάποιο τρόπο ἀφιέρωμα στή δέσμη τῶν πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ περασμένου Σεπτεμβρίου: Συνέδριο, ἐγκαίνια Λαογραφικοῦ, συναυλία βυζαντινῆς μουσικῆς καί δημοτικοῦ τραγουδιοῦ, ἐμφάνιση χορευτικοῦ συγκροτήματος. Ἔτσι, θά κυκλοφορήσει μέσα στοὺς πρώτους μήνες τοῦ καινούργιου χρόνου, μιά καί μεγάλο μέρος τοῦ ἔχει ἤδη στοιχειοθετηθεῖ.

Ζητᾶμε συγχώρεση ἀπό τούς ἀναγνώστες μας γι' αὐτὴν μας τὴν καθυστέρηση, πού ὀφείλεται ἀποκλειστικά σέ λόγους ἀνεξάρτητους ἀπὸ τὴ θέλησή μας.

Ἦς ὄψεται ὁ μυλωνάς

ΝΙΚΟΥ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗ

Τό χωράφι τοῦ προέδρου ρήμαξε καί τά ζωντανά κλεισμένα στό μαντρί βέλαζαν νηστικά. Ποιός τάχα ξάδιαζε νά πάει νά τά βοσκήσει.

Ἐδῶ καί μέρες τώρα, ὁ πρόεδρος ἤξερε, εἶχε ἔρθει χαρτί στήν κοινότητα πού ὀριζε, σαφῶς, πῶς τήν τάδε τοῦ μηνός Ἀλωνάρη, σπουδασμένοι, ἄνθρωποι τρανοί ἀπό τό ὑπουργεῖο θά ἐπισκεφθοῦν τό χωργιό γιά νά μελετήσουν ἐπὶ τόπου τά προβλήματα καί προπαντός τή ζωή καί τίς συνήθειες τῶν χωργιανῶν, δηλαδή, τὰ ἤθη καί τὰ ἔθιμα καθὼς τά λένε. Τά ἤθη τοῦ χωργιοῦ πού καθὼς ἦταν λησμονημένο ἀπόμακρα ἀπό πολιτεῖες καί δρόμους, ἀπό ὑποχρεωτικά ἀνθρώπινα περάσματα, ἔμεινε ἔξω ἀπό τίς νεώτερες ἐκπολιτιστικές ἐπιρροές, πιστό πάντα στή βαθειά του προγονική παράδοση τή θρεμένη ἀπό τήν πανάρχαια ρίζα κ.λ.π. κ.λ.π.

Ἐγραφε, τό διάβασε καί τό ἐξήγησε καί ὁ δάσκαλος τοῦ χωργιοῦ ὁπόκανε καί τό γραμματικό.

Ἐγραφε λέει, ἀκόμα καί πῶς ἐντέλεσθε, καί ἀνυπερθέτως, καί νά κατέβει καί ὁ πρόεδρος ὡς παρακάτω τό δίχως ἄλλο μέ συνοδεία καί ἄλογα καμμιᾶ ὥρα δυό δρόμο, ὡς ἐκεῖ πού σταματοῦσε ἡ ρόδα, νά τοὺς παραλάβει καί νά τοὺς μεταφέρει μέ πᾶσαν ἄνεσιν. Νά τοὺς φιλοξενήσει καί νά παρασταθεῖ στό ἔργο τους, ἔτσι καθὼς ταιριγιάζει στοῦ τόπου τήν παράδοση, καί στίς ἀρχές τῆς ἐπαρχιώτικης φιλοξενίας.

Καπνούρα σήκωσε τό χαρτί στό κεφάλι τοῦ προέδρου. Κάλεσε τόν παππά, κάλεσε τό δάσκαλο, σύναξε τοὺς προεστούς καί τό κουβέντιασαν μέ τίς ὥρες, κι' ἀπέ πῆραν ἀπόφαση νά τό παρουσιάσουν τό χωργιό ἀντάξιο τῆς μεγάλης τιμῆς πού τοὺς ἔκανε τό ὑπουργεῖο.

Τό χωργιό, πού καθὼς εἶπε κι' ὁ παππᾶς, γιά νά τό δγιαλέξουν οἱ τρανοί ἀνάμεσα σέ τόσα χωργιά γιά μελέτες, θά πάει νά πει πῶς κάτι τό ξεχωριστό ἔχει ἀπόλα τ' ἄλλα, κάτι τό σπουδαῖο πού δέν τό ξέρουν καί πού αὐτό τό κάτι θά φέρει μέ τόν καιρό στόν τόπο τά πλούτια καί τά μεγαλεῖα μέ τό σακκί.

Καί βάρεσαν τήν καμπάνα καί σύναξαν τοὺς χωργιανούς στήν πλατεῖα καί τοὺς εἶπε ὁ πρόεδρος πέντε δέκα ὁρμήνιες.

Καί τοὺς εἶπε ἀνεβασμένος στό πεζούλι γιά τό χαρτί ὁποῦρθε καί γιά

τούς τρανούς όπου θάρθουν. Τούς είπε πώς είναι από την Ἀθήνα, από τό ύπουργεῖο, ἄνθρωποι σοφοί καί σπουδασμένοι, κεφάλια τρανά, μέ τέσσερες πέντε γλῶσσες ὁ καθένας.

Τούς ὀρμήνεψε πώς γι' αὐτό θά πρέπει ὁ πάσα ἓνας στό μαχαλά του, ν' ἀναμερήσει ἀπό τό δρόμο τίποτα κοτρόνια μή δγιαβοῦν οἱ τρανοί καί σκοντάψουν καθώς εἶναι ἄμαθοι ἀπό κακοτοπιές, νά δέσουν τά σκυλιά καλοῦ κακοῦ καμιά μέρα δυό, νά κλείσουν τίς γροῦνες μέ τά μπουλούκια τους στά γουρνοκούμασα καί νά νίψουν καί τά παιδιά, αὐτό τό θέλει κι' ὁ δάσκαλος. "Ὅσο γιά τ' ἄλλα ἦταν δική του δουλειά. Καί ἦταν στ' ἀλήθεια ὅλα κανονισμένα, τό ποιός θά ξεχυνόταν στούς μαχαλάδες νά συνάξει μέσα τά σπίτια κότες καί αὐγά τυριά καί γουρνοπούλια, στό ποῦ θά γένει τό ζγιαφέτι, καί τό πόσοι θά φᾶνε ἀντάμα μέ τούς τρανούς. "Ὅσο γιά τό μαγέρεμα, αὐτό τ' ἀνάθεσαν στη δασκάλα, αὐτή ἤξερε καί μαγέρευε βερβερέντζες ἀπ' αὐτές πού τρῶνε οἱ τρανοί, αὐτή εἶχε ἐδῶ πού τά λέμε καί τά συγύργια γιά νά βγοῦνε ἄσπροπρόσωποι. Τά καρβέλια θά τά ζύμωνε ἡ παπαδιά μέ καθάργιο ἀλεύρι ἀπό τό δικό της τ' ἀλευροσάκι, γιατί στοῦ μυλωνά κάνας δέν εἶχε ἐμπιστοσύνη, τό νόθευε ὁ κατεργάρης μέ ροκίσιο.

Ἡ κακομοίρα ἡ προεδρίνα, στά φαῖά δέν τά κατάφερνε ἀλλά, στίς μπλατσάρες, καθώς ἔλεγαν ἐκεῖ τίς πίτες, καμιά δέν τίς τῷπερνε τό χάκι.

"Ὅσο γιά τόν ὕπνο κανόνισε ὁ πρόεδρος στοῦ κουμπάρου του τοῦ μπαρμπέρη, αὐτός ἦταν ἄνθρωπος τσελεπής, αὐτός εἶχε ὄντά μέ σανίδια, γυαλιά στά παραθύργια καί γυαλί ἀντίκρι στό διάδρομο, γιά τόν καρέ, μέ δυό παγόνια ζωγραφισμένα καί μέ γράμματα ὀπόγραφαν καί καλημέρα.

Κι' ἦρθε ἡ μέρα, κι' ἔφτασε ἡ ὥρα, καί πῆγαν χαλάλι φαίνεται τοῦ προέδρου οἱ φροντίδες.

"Ἀχαξε μέσ τό δειλινό ἀπό τήν πέρα ράχη τοῦ δραγάτη ἡ ντουφεκιά. Τούς εἶδε ἀπ' ἀλάργα νᾶρχονται πεζοί καβαλαραῖοι καί καθώς ἦταν δασκαλεμένος γύρισε τό γκρά κατὰ τόν οὐρανό καί τό μπουμπούνιξε κι' ἄχαξαν οἱ ράχες καί κίνησε ὁ δάσκαλος μέ τά δασκαλοῦδια καί κίνησαν οἱ ἄνδρες ἀπό τά μαγαζιά γιά νά βγοῦνε ὡς παρέκτα νά τούς προῦπαντήσουν καί κίνησαν οἱ νιές, ἔτσι τό πλιώτερο γιά χάζι καί κίνησαν οἱ προεστές μέ τ' ἀγγονάκια τραβώντας ἀπ' τό χέρι ἔτσι κάτι νά ἰδοῦν τά μάτια τους καί νά τό κάμουν θάμα μέ τούς τρανούς, πού ἀκουστά τούς εἶχαν, μά δέν ματάχαν δεῖ τέτοια τρανά κεφάλια.

Σάν κοντοζύγωσαν ἔβγαλε ὁ δάσκαλος τή σιουρίστρα καί σιούρησε δυνατά κι' ἔβαλε τά παιδιὰ ἀπέδω — ἀπέκεια ἀπ' τή στράτα κι' αὐτός μέ τόν παπά καί τή δασκάλα μέ τόν ψάλτη καί τούς προεστούς στάθηκαν

καταμεσῆς.

Σάν ἔφτασαν οἱ ξένοι καί ξεπέξεψαν, ὁ παπὰς τούς εἶπε: Τέκνα μου εὐλογημένα καλοσύρθαταν, οἱ γερόντοι τούς καλησπέρισαν καί ὁ δάσκαλος σάν ἀναμέρισαν οἱ ἄλλοι τούς εἶπε τό — εὖ παρέστητε — ἀπ' ὅξω κι' ἀπέ ἔβαλε τὰ ματογυάλια, ἔβγαλε ἀπό τήν τσέπη ἕνα χαρτί, τό ξεδίπλωσε καμμιὰ δεκαργιά βολές, ξερόβηξε κι' ἀπέ τό δγιάβασε. Οἱ τρανοί κούναγαν χαμογελαστοί τὰ κεφάλια, κάτι κεφάλια ὄχι καί τόσο τρανά καθώς τᾶχαν μολογήσει καί οὔτε καί κάνας ἦταν μέ τέσσερες πέντε γλῶσσες καθώς ἔλεγε ὁ πρόεδρος. Τούς κοίταξαν οἱ χωργιανοί τήν ὥρα ὁπάνοιξαν τὰ στόματα καί εἶπαν τό — καλῶς σᾶς βρήκαμε ἀγαπητοί χωριανοί.—

Μά καί τίς ἄλλες μέρες πού γύριζαν μέσα τό χωργιό καί κουβέντιαζαν μέ τόν ἕναν καί μέ τόν ἄλλον, κάνας δέν εἶδε παραπάνω ἀπό μιὰ γλῶσσα, ἀλλά, ἔτσι τὰ παραλένε οἱ πρόεδροι γιά νά εἰποῦνε οἱ ἄλλοι πώς ξέρουν κι' αὐτοί πολλά καί πώς εἶδαν τὰ μάτια τους ἀκόμα πλειώτερα.

Ἄντάμα κίνησαν κι' ὅλο τό χωργιό τούς ἀκολούθησε ὡς τήν κοινότητα, μά ἐν τῷ μεταξύ ἄρχισε νά θαμπώνει καί φύγαν τὰ γυναικόπαιδα γιά τὰ σπίτια τους, μά κι' ἐκεῖ τήν κουβέντα τους εἶχαν.

Ἐμαθα, ἔλεγαν οἱ πλειώτεροι πώς εἴμαστε φτωχοί καί ξεχασμένοι ἐδῶ ἀνάμεσα στά βουνά καί ἦρθαν νά ἰδοῦνε κι' ἀπέ νά πᾶνε στό ὑπουργεῖο καί νά τὰ μολογήσουν γιά νά μᾶς στείλουν ντυμασιές καί ποδήματα, φαῖά καί χρήματα, ἦρθε ἡ ὥρα νά ἰδοῦμε καί μεῖς Θεοῦ πρόσωπο καί κρυφόβαναν μέ τό νοῦ τους χαρούμενοι τό καλό κι' ὅλη νύχτα στριφογύριζαν ἄῤῥνοι κάτω ἀπό τό τραγότσιοιο. Τήν ἄλλη μέρα πάει ὁ ἥλιος γιόμα σάν ξύπνησαν οἱ τρανοί καί κίνησαν γιά τήν κοινότητα. Ἀπό ἐκεῖ συνοδιά μέ τόν πρόεδρο καί τόν παπά πῆγαν πρῶτα στήν ἐκκλησιά σταυροκοπήθηκαν ἄναψαν κερί κι' ὅλοι ἀντάμα ἄρχισαν νά περιδιαβάσουν τούς ἀγίους. Τούς κοίταξαν ἀπό σιμά, τούς κοίταξαν ἀπ' μακρυὰ ἀνέβηκαν στό σκαμνί καί διάβασαν τὰ γραμματάκια ὁπούηταν γραμμένα δίπλα τους καί κᾶναν πώς θάμαζαν λέει τήν ἀρχαία τεχνοτροπία, θάμαζαν τούς ἀγίους κι' ἄς ἦταν ὅλοι τους παρασουμισμένοι ἀπό τόν καπνό καί τὰ χρόνια. Σ' ἄλλον ἔλειπε χέρι σ' ἄλλον ποδάρι καί σ' ἄλλον ὅλο τό καύκαλο, τὰ γράμματα ἴσια πού χώριζαν. Θάμασαν τό τέμπλο γιά τήν τέχνη καί τήν ὑπομονή ἐκείνων πού τό σκάλιζαν, θάμασαν τίς καντῆλες καί τὰ σκεύη, θάμασαν τό θυμιατό ὁπούηταν μαζωμένο κουβάρι ἀπό τὰ τσιουγκρίσματα καί χωρίς κᾶνα βραγκανίδι κρεμασμένο σέ ἄλυσσο, καί ὀρμήνεψαν τόν παπούλη νά μὴν τὰ πουλήσουν, κι' ἐκεῖνος σκάνιασε, γιατί εἶχε κανονίσει μέ τούς ἐπιτρόπους νά τὰ ἀμπόξουν σέ κᾶναν παλιατζῆ καί βάνοντας κι' ἀπέκεια ἀπάνω νά τὰ ξεκαινουργιέψουν μέ τίποτα

γυαλιστερά καινούργια, μάλωσαν ακόμα τόν παπά γιατί ἄφησε τίς γυναῖκες καί ἀζβέστωσαν στό γυναικεῖο ὅλους τούς ἀγίους ἀπό τή μέση καί κάτω καί τοῦ εἶπαν τό ὅτι ἔγινε, ἔγινε, καί ἄλλη βολά, ὄχι ἀζβέστη στήν ἐκκλησιά, οὔτε κεργιά ἀναμμένα καί κολλημένα στόν τοῖχο.

Ἀπό τήν πορτοπούλα βγήκαν στό πίσω μέρος, ἄνοιξαν τήν πόρτα ἀπό τό κοιμητήρι κι' ἀγνάντεψαν μέσα τό σωρό μέ τίς κοκαλίθρες, περιεργάστηκαν τό χτίσιμο τῆς ἐκκλησιᾶς, τό σκέπασμα μέ τίς πλάκες πού μούσκγιασαν ἀπό τά χρόνια, πῆγαν καί ὡς ἀπέκεια στό χαγιάτι καί περιεργάστηκαν τά πεζούλια πού κάθονταν οἱ χωργιανοί καί παίρναν τό μοίρασμα γιά νά συχωρέσουν. Ἀγνάντεψαν τήν κρικέλα ὁπούηταν φυτεμένη στή μέση στό πλακόστρωτο γιά νά δένουν τούς δαιμονισμένους ὅσο νά τούς δεῖ καί νά τούς λυπηθεῖ ὁ ἅγιος καί νά τούς κάμη καλά, φωτογράρισαν τό καμπαναριό ἀπό δυό μεργιές κι' ἀπέ κατέβηκαν στό μάγαζί. Ἐφεραν κι' ἐκεῖ μιά γύρα τά μάτια τους καί στρώθηκαν ἀποσταμένοι τάχα στά σκαμνιά γύρα ἀπόναν μπάγκο, κάλεσαν ἐκεῖ καί τούς γερόντους πού παραστέκονταν, κεράστηκαν ἀπό τόν καφετζή λακούμια κι' ἀπέ τῶριξαν στό κουβεντολόι. Ὡς τό γιόμα κι' ἀπέ τ' ἀπόγιομα κι' ὡς τό βράδυ στήν ἴδια μεργιά ὅλο ρώταγαν τούς προεστούς κι' ὅλο καί κάτι ἔγραφαν στά δευτέργιά τους. Ρώταγαν γιά τό πῶς γίνονταν τά συμπεθεργιά, οἱ γάμοι, τά βαφτίσια, γιά τό χορό καί τά τραγούδια στίς χαρές, γιά τίς συνήθειες στή λύπη.

Τήν ἄλλη μέρα, πάλι ὅλοι ἀντάμα μέ τόν πρόεδρο μπροστά πού ὅλο τόν παίνευαν κι' αὐτόν καί τό χωργιό του κι' αὐτός ἄλλο τόσο καμάρωνε, πῆρανε παγανιά τούς μαχαλάδες. Ὅπου βλέπανε νοικοκυρά στόν κῆπο νά βοτανίζει τά λάχανα τήν καλημέραγαν, ὅπου βρῖσκανε πόρτα ἀνοιχτή χώνονταν μέσα καί περιεργάζονταν τό νοικοκυργιό καί ρώταγαν μικρές μεγάλες, μολογαῖτε μας κάτι γιά τόν ἀργαλειό, γιά τό γνέσιμο γιά τό λανάρι, γιά τό πλέξιμο γιά τό ράψιμο, γιά τό ζύμωμα τῆς λειτουργιᾶς, γιά τά τραγούδια τῆς ξενιτιᾶς, γιά τά μοιρολόγια, ὅσο καί τό φάσκιωμα τῶν παιδιῶν, ὅσο καί γιά τό φαλόκομα, καί γιά τόν ἀβασκαμό, ἀκόμα ρώταγαν καί ματαρώταγαν.

Τ' ἀπόγιομα τράβηξαν κατά τό κακολάγκαδο, κάποιος τούς εἶπε, πῶς ἐκεῖ τώρα τήν Ἀνοιξη, σάν φεγκαργιάζονται καλότυχες καί νεράϊδες κατεβαίνουν ἀπ' τό βουνό κι' ἄλλες πλένουν κι' ἄλλες γνέθουν καί κατὰ τά μεσάνυχτα τό στένουν στό χορό καί στό τραγούδι καί σιέται ὁ τόπος καί ἀκούγονται τά τραγούδια τους καί τό φυσατό ὡς τό χωργιό, καί κάποιος τάχα πού κόττησε ἐκείνη τήν ὥρα ν' ἀνοίξει πόρτα καί νά βγῇ γιά ν' ἀγναντέψει, ἀέρας γίνηκε καί χάθηκε καί πάει. Φεύγοντας εἶπαν βγιαστηκές καμμιά φορά ἀφήνουν κάνα σφοντίλι οἱ καλότυχες καί

καλότυχος ὅποιος τύχει νά δγιαβεῖ ἀπό κεῖ καί νά τό βρεῖ, τό κάνει φυλαχτό κι' οὔτε ἄρρώστια ματασκιάζεται, οὔτε κατάρρα τόν ματαπιάνει.

Αὐτοί πῆγαν ὡς ἐκεῖ μὰ δέν ἔτυχε νά βροῦν τίποτα καί καθώς κατηφόριζαν ψάχνοντας μέσα στό ρέμμα, ἔφτασαν, πού καλύτερα νά μήν ἔφταναν κάτω στοῦ χωργιοῦ τό μύλο.

Ἐκεῖ, ἓνα παλικαρόπουλο, τό παιδί τοῦ μυλωνᾶ τούς ἔδειξε τά χονδροσκούτια ὁπόρχονταν γύρα στή νεροτρυβή, τούς κίνησε τά μαντάνια πού γινόνανε τό σαμαροσκούτι οἱ χωργιανές κι' αὐτοί τό κάνανε θάμα. Ἐνθουσιασμένοι καί φορτωμένοι μέ καινούργιες γνώσεις, πολύ χρήσιμες γιά τό Ἔθνος, καθώς εἶπαν καί τίς καταβολές του, βρέθηκαν μπροστά στήν πορτοπούλα τοῦ μύλου. Ἐσκυψαν καί μπῆκαν μέσα.

Τούς καλωσόρισε ὁ μυλωνάς καί τούς παραστάθηκε, ἔτσι καθώς τέργιζε σέ νοικοκυραίους. Τούς καλησπéρισε καί ἡ μυλωνοῦ κι' ἔτσι καθώς ἦταν ἀλευρωμένη καί κακομάντζαλη σηκώθηκε ἀπό τή μεργιά πού κάθονταν ἀποσταμένη κι' ἀναμέρισε στό κελάρι, ἦταν κομμάτι ντροπαλή.

Οἱ ξένοι ἔτσι καθώς στάθηκαν στή μέση στό μύλο, ἀγνάντεψαν ἀπάνω τά χλιοχρονίτικα, τά σαρακωμένα ματέργια πού κράταγαν τίς μαυρόπλακες τῆς σκεπῆς, ἀγνάντεψαν τίς σφαλαγκοδιές πού κρέμονταν ἀλευρωμένες σάν σταλαγμίτες σέ σπηλιά, καί καμαρώνοντας ἓνας γύρω του τά σεγύργια ὁπούηταν σκόρπια καταμεσῆς σάν νά τά κατέβασε τό ρέμμα εἶπαν δυσαρεστημένοι κυτάζοντας τό μυλωνά — ἀκαταστασία — ἐκεῖνος κατάλαβε καί τούς ἀπάντησε — Σάν στό μύλο ἀφεντάδες —.

Χαμογέλασαν καί προχώρησαν παραμέσα, περιεργάστηκαν τή μυλόπετρα, τῇ σφίρλα ὁπόρχουνταν γύρα κι' ἔφκιανε τά σπορίματα ἀλεύρι, ρώτησαν γιά τά βραγκανίδια ὅπου κρέμονταν, πῆραν στά χέργια τους τό ξαγάρι κι' ἀπέ γύρισαν κατά τό τεζάκι ὁπούηταν ἀραδγιασμένα τ' ἀλευροσάκια μέ τ' ἀλέσματα, ὅλα ἀνοιχτά καί ἀνασκουμπωμένα γιά νά κρυώσει τ' ἀλεύρι, μήν λάχει καί τό κλείσουν ζεστό καί πικρίσει. Πέρασαν ἀνάμεσα τά σακκιά πῆραν στό χέρι τους ἀλεύρι, τό τρίψανε ἀνάμεσα στά δάχτυλα τό φέραν κι ὡς τή μύτη καί τό ξανάρριξαν στό σακκί.

Ἐκεῖ ὅμως πού γυρούφερναν τά μάτια, κάτι τούς παραξένεψε, κι' ἐκεῖ ἦταν πού στάθηκαν τήν πλιώτερη ὥρα.

Κοίταγαν καί ματακοίταγαν καί θωρίζονταν συνατί τους μέ τό καινούργιο εὔρημα. Γυρούφερναν τή μεργιά μέ τ' ἀλεύρι καί τήν ἀγνάντευαν ἀπόλες τίς ἄκρες.

Ἐνα πράμα παράξενο, σάν παράσταση, σάν γράμματα, σάν κάτι ἀλλιώτικο ἦταν σταμπαρισμένο μέ τέχνη, μέ μεγάλη τέχνη, ἡ δεξιοτεχνία μᾶλλον καθώς τήν ὀνόμασαν οἱ γραμματισμένοι, ἀπάνω στ' ἀλέτρι, κι' ἐκεῖνο τούς σκότισε τό νοῦ. Ἐνας, ἔλεγε, εἶναι παράσταση καί παριστά-

νει ανάγλυφα βουνά και χαράδρες μέ δασωμένα φαράγκια, μά από τήν ἄλλη μεργιά φάνταζε σάν λουλούδι, σάν γαρούφαλο. "Άλλος από ἐκεῖ ἔλεγε, ὄχι, εἶναι γράμματα και μάλιστα πολύ μά πολύ παλαιά ἐπηρεασμένα από ξένες γραφές μέ βυζαντινό χαρακτήρα. "Άλλος, κάπου ἐκεῖ στη μέση ξεχώριζε κι' ὅλας ἕνα σάν ὄμικρον, ὁ ἄλλος ἔβαζε τά γυαλιά του τά ματακοίταζε και δέν συμφωνοῦσε, τῷβρισκε μάλλον ὠμέγα, μά πάλι; οὔτε κι' αὐτό φαίνονταν σωστό γιατί γύρω εἶχε κι' ἄλλες παραστάσεις, και πάλι από τήν ἀρχή. Καί γιά νά λέμε τή μαύρη τήν ἀλήθεια, ὅσο και νά κάθονταν ἀκόμα δέν θά βρίσκανε τί εἶναι ἐκεῖο τό πράγμα, ἂν δέν φώναζαν τό μυλωνά νά τούς βοηθήσει.

Τοῦ ἀναπτύξανε τίς ἐπιστημονικές τους ἀπόψεις πάνω στο καινούργιο εὔρημα, και ὁ ἕνας ἐπέμενε μέ σθένος ὅτι ἐκεῖνο τό δίχως ἄλλο ἦταν πανάρχαια σφραγίδα πού παράσταине γράμμα και μάλιστα, ὄμικρον, ὁ ἄλλος εἶχε τίς ἀντιρρήσεις του και ἐπέμενε ἐπ' αὐτοῦ, πώς, ἐάν δέν ἦτο κάποια παράστασις προφανῶς θᾶπρεπε νά εἶναι ὠμέγα.

Τούς κοίταξε μία γύρα ὁ μυλωνάς, τούς ματακοίταξε, χαμογέλασε κι' εἶπε βαργεστημένος.

— "Ὦχ καῦμένε, σᾶς θχιαμένομαι τόση ὥρα, ὄχι ὠμέγα κι' ὄχι ὄμικρον, ὀρθογραφία καρτερεῖτε από τς μυλωνοῦς τόν κόλο.

Κι εἶχε δίκιο ὁ ἄνθρωπος σάν κ' εἶχε τίς πολυθρόνες ὁ μύλος νά εἰπεῖς; σέ ἀλευροσάκια ἀνασκουμπόνονταν και κάθονταν ἡ μυλωνοῦ ὅταν ἀπόσταινε από τό πέρα δῶθε.

Οἱ τρανοί, τό κατάλαβαν φαίνεται, και σάν νά πειράχτηκαν, σάν νά κακώθηκαν ἀπ' τοῦ μυλωνᾶ τά λόγια, κι' ἔφυγαν.

Τήν ἄλλη μέρα, ἔφυγαν κι' ἀπ' τό χωργιό. Καί καρτεροῦσαν οἱ χωργιανοί μέ καιρό, και καρτεροῦνε ἀκόμα νά φανεῖ τό καλό πού θᾶφερνε αὐτή ἡ ἐπίσκεψη, μά καθῶς εἶπαν, ἔφυγαν κακιωμένοι οἱ τρανοί γι' αὐτό και δέν ματαγνιάστηκαν.

"Ας ὀψεται ὁ... μυλωνάς.

ΤΟ ΠΟΙΗΜΑ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΜΑΙΡΗΣ
ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΚΕΛΩΝ

ΧΑΡΗ ΜΑΥΡΟΜΑΤΗ

Σέ ώρες πού γιά άλλους άρχίζει ή μεγάλη ποίηση
μεταφερμένη σέ φορεϊά άγγέλων
καί σέ άκρες δακτύλων πλασμάτων
πού βγάζουν μικρά άνολοκλήρωτα επιφωνήματα
στό σπίτι της ή 'Αγία Μαίρη περιφέρεται ώς πόρνη.
Είηαι ένα κοντόχοντρο σκυλί πού φυλάχτηκε σέ ύδροστεγές δοχείο
χωρίς ίχνη φθοράς
μέ φωτάκι προκειμένου νά άνακαλυφθεϊ κάποτε διά θαύματος
έκ μέρους όρεσειβίου προσκυνητή, κατά προτίμηση καθηγητή
γυμναστικής.
'Ο ιερέας θά διεσταύρωνε τήν άποκάλυψη άπό ένα κουδουνάκι
κρεμασμένο στό κέντρο καί κάπως χαμηλότερα άπ' τή μέση.
'Η 'Αγία Μαίρη δέν είναι παρά ό δάσκαλος τών παρυφών
της 'Αττικής ή της Εδρυτανίας
κλεμμένος μέσα άπό τά σκέλια της οίασδήποτε Κουνέλας
έμφανιζόμενος καθ' ύπνους γιά νά μοϋ ύπαγορέψει σάν σέ γραμματικό
μιάν ιστορία πολύκλαυτη.
Γιατί έχουν καί οί νύχτες πόνους ζωντανούς.
"Οχι εκείνους πού γεννά ή άνακεφαλαίωση της μέρας
ή ό κλαυθμηρισμός τών προσδοκώντων.
Τό μέλλον έτσι κι άλλιώς τό ξέρουμε
πλήν άν μπορείς νά επικοινωνήσεις μέ τ' άστέρια
πλήν άν μπορείς καί κλαΐς
πλήν άν μπορείς νά ύψώσεις κάποια σημαία μέσα σου
πλήν άν μπορείς νά θάψεις όλους τούς πεθαμένους μέ μονοκοντυλιά
πλήν άν μπορείς νά κλέψεις τόν ώραϊο σύζυγο
άπό τά σκέλια μέσα της Κουνέλας.
Μιλάω γιά τόν πόνο άν ή 'Αγία Μαίρη
δέν είναι παρά συνειρμός
πού μέ εκθέτει άπελπιστικά
κατάντικρυ στήν παιδική σας ήλικία.

‘Ο θάνατος τοῦ ‘Αλῆ πασᾶ

*Πληροφορίες γιά τήν επίσημη θέση τῆς Πύλης γιά
τά συμβάντα ἀπό δύο Ἀγγλους καί οἱ
ἄλλες ἐκδοχές.*

Δρ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗ ΣΤΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

‘Ο θάνατος τοῦ ‘Αλῆ πασᾶ καί ὁ τρόπος πού συνέβη, ἀπετέλεσαν τό ἀντικείμενο πολλῶν περιγραφῶν, εἴτε ἀπ’ αὐτούς πού βρέθηκαν κοντά στά γεγονότα, ἀνώνυμους καί ἐπώνυμους, εἴτε ἀπό τούς βιογράφους του, σύγχρονους καί μεταγενέστερους, καθῶς καί ἀπό μελετητές πού ἀσχολήθηκαν μέ τό θέμα αὐτό. ‘Η επίσημη ὁμως θέση τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης γιά τόν τρόπο θανάτου τοῦ ‘Αλῆ πασᾶ δέν ἔχει δοθεῖ στήν ἐλληνική βιβλιογραφία, παρά μόνο ἀποσπασματικά.¹

Οἱ πηγές γιά τήν ἐκδοχή τῆς Πύλης εἶναι ἑμμεσες, καί μᾶς προσφέρονται μέσα ἀπό τά κείμενα πού ἔγραψαν δύο ἄγγλοι, οἱ ὁποῖοι βρέθηκαν κοντά στά γεγονότα καί προέρχονται ἀπό τά ὅσα ἀνακοινώθηκαν προφορικά ἀπό τόν Reiss ἐφέντη, τόν ὑπουργό τῶν ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας, στόν ἐπίσημο διερμηνέα τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας στήν Κωνσταντινούπολη. Οἱ ἐξηγήσεις τοῦ τούρκου ὑπουργοῦ καταγράφηκαν καί μεταφράστηκαν γιά νά λάβει γνώση ὁ ἄγγλος πρεσβευτής καί τό κείμενο αὐτό δημοσιεύτηκε αὐτούσιο στό βιβλίο τοῦ G. Waddington.² ‘Από τό ἴδιο κείμενο πῆρε τίς πληροφορίες του καί ὁ πάστορας, R. Walsh, πού ἦταν πιό κοντά στά γεγονότα ἀπό τόν Waddington καί εἶχε καί ἄλλες πληροφορίες, ὅπως γράφει, πού τίς παρουσίασε στό βιβλίο του, πού ἐκδόθηκε ὁμως ἀργότερα ἀπ’ αὐτό τοῦ προηγούμενου.

‘Ο George Waddington εἶχε φθάσει στήν ‘Ελλάδα μέσα στήν ἐπανάσταση, τό 1823, καί μετά ἐπισκέφτηκε τήν Κωνσταντινούπολη. Τό βιβλίο του θεωρεῖται φιλοτουρκικό, ἀλλά μέσα σ’ αὐτό ὑπάρχουν πολύ ἐνδιαφέρουσες καί ἀξιόλογες παρατηρήσεις γιά τούς ἔλληνες, πού ἀξίζουν παρά τήν ἔντονη πολλές φορές ἀντίθεσή τους πρὸς τήν ἐλληνική ὑπόθεση, νά προσεχθοῦν ιδιαίτερα. ‘Αλλά αὐτό εἶναι ἕνα ἄλλο θέμα.³

‘Ο R. Waddington, ἀναφερόμενος στό θάνατο τοῦ ‘Αλῆ πασᾶ, γράφει:⁴

«‘Η Πύλη, ἀντίθετα μέ τό ἔθιμο, ἔκανε ἕνα εἶδος ἐπίσημης ἀνακοί-

νώσης αὐτῆς τῆς ἐκτέλεσης, καί ἡ ὁποία κοινοποιήθηκε ἀπό τόν Reiss ἐφέντη στό λόρδο Stangford. Ἡ ἐξοχότητά του μέ ὑποχρέωσε πολύ δίνοντάς μου ἕνα ἀντίγραφο αὐτῆς τῆς ἀνακοίνωσης».

Σέ παράρτημα τοῦ βιβλίου του δημοσιεύει αὐτούσιο τό κείμενο αὐτό, σημειώνοντας ὅτι ἡ ἀνακοίνωση ἔγινε προφορικά ἀπό τόν Reiss ἐφέντη στόν πρῶτο διερμηνέα τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας, γιά τήν πληροφόρηση τοῦ πρεσβευτῆ.

Τό κείμενο τῆς ἔκθεσης τοῦ διερμηνέα εἶναι τό ἀκόλουθο:⁵

«Κωνσταντινούπολη, 24 Φεβρουαρίου 1822.

Εἶναι γνωστό ὅτι ὁ Ἀλῆ πασᾶς ὀχυρώθηκε, καταφεύγοντας μέ πενήντα περίπου πιστούς ἄνδρες, σέ ἕνα τμήμα τοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων. Ἡ θέση πού εἶχε διαλέξει γιά τό τελευταῖο του καταφύγιο ἦταν ἕνα κτίριο πού εἶχε τρεῖς ὀρόφους. Στόν ψηλότερο εἶχε κατοικήσει ὁ ἴδιος καί ἡ ἀκολουθία του, οἱ θησαυροί του ἦσαν τοποθετημένοι στόν δεύτερο καί στό ἰσόγειο βρισκόταν μιά μεγάλη ποσότητα πυρίτιδας.

Ὁ Χουρσίτ πασᾶς, πού εἶχε πληροφορηθεῖ αὐτή τήν ἐνέργεια ἔστειλε στόν Ἀλῆ τόν σιλιχτάρη του καί τοῦ πρότεινε νά παραδώσει, χωρίς ὅρους, στόν ἀξιωματικό αὐτόν τό τμήμα τοῦ φρουρίου πού κατεῖχε καί τούς θησαυρούς του, γιατί στήν ἀκραία κατάσταση πού βρισκόταν, ἦταν φανερό πώς αὐτή ἦταν ἡ μοναδική λογική λύση πού τοῦ ἀπόμενε. Τοῦ παράγγειλε ἐπίσης πώς εἶχε ἀκουστεῖ μιά φήμη ὅτι εἶχε ἀποφασίσει νά βάλει φωτιά στό μπαρούτι καί νά ἀνατιναχθεῖ μαζί μέ τούς ἀνθρώπους του καί τούς θησαυρούς του, σέ περίπτωση πού ἔφτανε σέ ἀπελπιστική κατάσταση. Τοῦ μνηοῦσε ὅμως πώς αὐτή ἡ ἀπειλή δέν τόν φόβιζε καί ὅτι, ἂν ὁ Ἀλῆς δέν ἀποφάσιζε ἀμέσως, θά ἐρχόταν ὁ ἴδιος νά βάλει τή φωτιά.

Ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἀπάντησε στόν σιλιχτάρη πώς ἦταν βέβαιος ὅτι στή κατάσταση του δέν ὑπῆρχε ἄλλη ἐκλογή καί ὅτι εἶχε ἀποφασίσει νά παραδοθεῖ ἀμέσως, ὅταν ἐξασφαλιζόταν ἡ ζωή του.

Ὁ σιλιχτάρης ἀνάλαβε νά μεταφέρει τήν ἀπάντηση στόν ἀφέντη του καί σύντομα γύρισε γιά νά τόν πληροφορήσει ὅτι ἡ ἐκπλήρωση τῶν ἀπαιτήσεών του ἐξαρτιόταν ἀποκλειστικά ἀπό τόν σουλτάνο, καί ὅτι ὁ Χουρσίτ πασᾶς θά πρόσφερε τίς καλές του ὑπηρεσίες γι' αὐτό τό θέμα.⁶ Τοῦ μήνυσε ὅμως πώς δέν θά μπορούσε νά μεσολαβήσει μέ ἐλπίδες ἐπιτυχίας, ἂν ὁ Ἀλῆς δέν ἄφινε πρίν ὅτιδῆποτε εἶχε στή κατοχή του, καί τοῦ πρότεινε νά παραδώσει, γι' αὐτό τό λόγο, τό κάστρο, τίς ἀποθήκες του καί τούς θησαυρούς του, καί νά πάει νά μείνει, περιμένοντας τήν ἀπόφαση τοῦ σουλτάνου, σ' ἕνα

μικρό νησί της λίμνης, κοντά στο φρούριο.

Στήν αρχή ο 'Αλῆ πασᾶς ζήτησε πίστωση χρόνου, για να πάρει τήν απόφασή του, τελικά, όμως, μετά από πολλές συνομιλίες με τόν σιλιχτάρη, δέχτηκε να εγκαταλείψει τό κάστρο καί να πάει στό νησί μέ ὅλη τήν ἀκολουθία του. Στό κάστρο ἔμεινε ἕνας πιστός του φίλος, μέ τόν ὁποῖον συμφώνησε γιά ἕνα σύνθημα μέ τό ὁποῖο θά τόν εἰδοποιοῦσε ἂν θά ἔβαζε φωτιά στό μπαρούτι ἢ θά παρέδιδε ὅλα ὅσα τοῦ ἐμπιστεύθηκε στούς ἀξιωματούχους τοῦ Χουρσίτ πασᾶ.

Στό νησί δέχτηκε τόν 'Αλῆ ὁ σιλιχτάρης τοῦ Χουρσίτ ἐπικεφαλῆς ἑνός τμήματος στρατιωτῶν μέ τόν ἴδιο ἀριθμό ἀνδρῶν πού εἶχαν ἀκολουθήσει τόν βεζύρη. Τοῦ ἀπέδωσαν ὅλες τίς τιμές πού ἀντιστοιχοῦσαν στό βαθμό του καί ὁ 'Αλῆς ἀφοῦ εἶχε ἀντιμετωπισθεῖ γιά μερικές ἡμέρες μέ τόν μεγαλύτερο σεβασμό ἀπό τόν Χουρσίτ, ἀπέκτησε ἐμπιστοσύνη τόση ὥστε νά διατάξει τόν ἄνθρωπό του νά παραδόσει ὅσα εἶχε ἀφήσει στό κάστρο. 'Αμέσως οἱ ἄνθρωποι τοῦ Χουρσίτ ἔσπευσαν νά μεταφέρουν τό μπαρούτι σέ ἀσφαλισμένο μέρος.

Μετά ἀπ' αὐτά ὁ 'Αλῆς ἀπαίτησε νά ἔλθει στό νησί ἕνας ἀπό τούς ἀξιωματούχους του, πού διοικοῦσε ἕνα μικρό τμήμα ἑκατό ἀνδρῶν στά περίχωρα τῶν 'Ιωαννίνων. 'Ο Χουρσίτ πασᾶς συμφώνησε μ' αὐτήν τήν ἀπαίτηση, ἀλλά συγχρόνως ἔστειλε ἕνα ἀπόσπασμα μέ ἴσο ἀριθμό ἀνδρῶν γιά ἀντίπαλο δέος.

Διάφοροι πασάδες κατώτερου βαθμοῦ τόν εἶχαν ἐπισκεφθεῖ ἄρκετές φορές. Τήν 13ῃ ἡμέρα τῆς σελήνης Djemaziul Awwel (5 Φεβρουαρίου) ὁ Μεχμέτ πασᾶς, κυβερνήτης τοῦ Μοριᾶ, προσφέρθηκε νά προμηθεύσει στόν 'Αλῆ τό κάθε τι γιά τίς ἀνέσεις του καί ἰδιαίτερα προμήθειες σέ τρόφιμα. 'Ο 'Αλῆς ἀπάντησε σ' αὐτή τήν προσφορά, πῶς τίποτα δέν ἐπιθυμοῦσε περισσότερο ἀπό τό κρέας καί πρόσθεσε ὅτι εἶχε καί μιᾶ ἄλλη ἐπιθυμία, τήν ὁποίαν ὅμως ἡ ἀπροθυμία του νά παραβεῖ τούς κανόνες τῆς θρησκείας τοῦ ἀπαγόρευε νά ἐκφράσει. 'Αφοῦ πιέστηκε νά τήν κατανομάσει, ὁμολόγησε πῶς ἐπιθυμοῦσε κρασί, καί ὁ Μεχμέτ τοῦ ὑποσχέθηκε ὅτι σύντομα θά τοῦ στελνόταν. 'Η συζήτηση μεταξύ τους συνεχίστηκε στόν πιό φιλικό τόνο καί τελικά ὁ Μεχμέτ πασᾶς σηκώθηκε νά φύγει. 'Οντας τοῦ αὐτοῦ βαθμοῦ πασάδες, σηκώθηκαν καί οἱ δύο τους ταυτόχρονα, σύμφωνα μέ τή συνηθισμένη τελετή καί ὁ Μεχμέτ πασᾶς ὑποκλίθηκε βαθειά. 'Ο 'Αλῆς ἀνταπέδωσε τή φιλοφρόνηση, ἀλλά τή στιγμή πού ὑποκλινόταν ὁ Μεχμέτ ἐξετέλεσε τήν ἐπιθυμία τοῦ

σουλτάνου του καί τόν σκότωσε, βυθίζοντας ένα μαχαίρι στο άρισ-
τερό του στήθος.

Ἀμέσως βγήκε από τό διαμέρισμα καί ανάγγειλε ὅτι ὁ Ἀλῆς ἔ-
παψε νά ὑπάρχει.

Μερικοί ἀπό τούς ἀνθρώπους τῆς ἀκολουθίας τοῦ Μεχμέτ μπῆ-
καν στή συνέχεια στό δωμάτιο καί ἔκοψαν τό κεφάλι τοῦ Ἀλῆ.
Ὅταν ἔδειξαν τό κεφάλι στά σουλτανικά στρατεύματα καθώς καί
σ' αὐτούς πού ἀνῆκαν στούς ἀντάρτες, ἀκολούθησε συμπλοκή καί
σκοτώθηκαν μερικοί ἄνδρες. Ἀλλά τά πνεύματά γρήγορα ἡρέμη-
σαν καί ἡ συμπλοκή σταμάτησε μέ κραυγές: «Ζήτω ὁ σουλτάνος
Μαχμούτ καί ὁ βεζύρης του Χουρσίτ πασᾶς».⁷

Ὁ Ἰρλανδός πάστορας καί γιατρός Robert Walsh,⁸ εἶχε φτάσει στήν
Κωνσταντινούπολη λίγο πρὶν ἀπό τήν ἐλληνική ἐπανάσταση, τόν Φε-
βρουάριο τοῦ 1821, ὡς μέλος τῆς ἀκολουθίας τοῦ νέου ἄγγλου πρεσβευ-
τῆ, λόρδου Stangford. Προηγουμένως, στήν πορεία τοῦ ταξιδιοῦ του, εἶ-
χαν ἐπισκεφτεῖ τά Ἑπτάνησα, τήν Ἀθήνα καί τίς Κυκλάδες.

Ἔτσι μέ τήν ἐκρηξη τῆς ἐπανάστασης στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες
καί στήν Ἑλλάδα, ὁ Walsh βρέθηκε νά παρακολουθεῖ ἀπό κοντά τά γε-
γονότα καί νά ζεῖ καθημερινά τίς ἀντιδράσεις τῶν τούρκων καί τῆς
τουρκικῆς πολιτικῆς, καθώς καί τούς διωγμούς καί τίς σφαγές τῶν ἐλλή-
νων, ἡγετῶν καί λαοῦ, στήν Πόλη. Στά γράμματά του πρὸς τούς φίλους
του, δίνει ὅλα τά γεγονότα, μέ τή ματιά τοῦ παρατηρητῆ, ἀλλά καί τοῦ
γνώστη τῆς διπλωματίας, μέσα στήν ὁποία ζοῦσε.

Στά βιβλία πού δημοσίευσε ἀργότερα, συγκεντρώνοντας αὐτές τίς ἐπι-
στολές, ἔδωσε ἕνα πραγματικό χρονικό αὐτῆς τῆς ἐποχῆς καί τῶν γεγο-
νότων της. Στό πρῶτο του βιβλίο, πού δημοσιεύτηκε τό 1828⁹ καί ἀφορᾷ
τήν ἱστορία καί τήν περιγραφή τῆς Κωνσταντινούπολης, καθώς καί τό
ταξίδι τοῦ γυρισμοῦ του ἀπό τό δρόμο τῆς Μολδοβλαχίας, δέν ἀναφέ-
ρονται πολλά γεγονότα ἐκτός ἀπ' αὐτά τῆς ἐπανάστασης στίς παραδου-
νάβιες ἡγεμονίες. Γι' αὐτὴν μᾶς δίνει πληροφορίες, καθώς ἐπισκέφτηκε
τό Δραγατσάνι καί δημοσιεύει τίς προκηρύξεις τοῦ Ὑψηλάντη στό πα-
ράρτημα τοῦ βιβλίου του.

Ὑπάρχουν ὅμως σ' αὐτό τό βιβλίο ἀναφορές γιά γεγονότα πού ὑπῆρξε
αὐτόπτης μάρτυς στή Κωνσταντινούπολη, ὅπως ἡ καταστροφή τοῦ σώ-
ματος τῶν γενιτσάρων, καθώς καί ἡ περιγραφή τῆς ἐκθεσης τοῦ κεφαλι-
οῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στήν ἀύλῃ τοῦ σεραγιοῦ, μαζί μέ τήν ἐκδοχή γιά τόν
τρόπο τοῦ θανάτου του, βασισμένη στήν ἐκθεση πού ἀναφέραμε καί στίς
δικές του πληροφορίες.

Στό βιβλίο του περιέχονται ἐπίσης καί λιθογραφίες, πού ἀπεικονίζουν

τό τάφο του Ἀλῆ πασᾶ καί τῶν γιῶν του, τή σκηνή τῆς ἐκθεσης τοῦ κεφαλιοῦ του, καθώς καί τό ὁμοίότυπο τοῦ πρωτοτύπου τοῦ γιαφτά πού συνόδευε τό κεφάλι, σύμφωνα μέ τό ἔθιμο, καί τόν ὅποιο ὅπως ἀναφέρει, εἶχε ἀγοράσει.

Ὁ R. Walsh, περιγράφει τά γεγονότα, δίνοντας πληροφορίες γιά τίς πηγές του· ἀναφέρεται ὅμως καί στήν ἀφορμή πού εἶχε ὀδηγήσει τόν Ἀλῆ πασᾶ στήν ἀποστασία, προσχηματική βέβαια γιά τήν Πύλη. Γράφει σχετικά ὁ Walsh:¹⁰

«...Ὁ τρόπος τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἔχει ποικιλλόμορφα περιγραφῆ καί τά ὅσα ἔχω ἰδεῖ νά γράφονται εἶναι γενικῶς ἀνακριβῆ. Οἱ λεπτομέρειες πού ἀκολουθοῦν γι' αὐτό τό γεγονός, καθώς καί τό τί ἐπακολούθησε, θά πρέπει νά θεωρηθοῦν ὑπολογίσιμες, μᾶ καί τίς μάθαμε κατὰ ἓνα μέρος ἀπό τά ὅσα εἶπε ὁ Reiss Ἐφέντης καί κατὰ ἓνα ἄλλο μέρος ἀπό αὐτόπτες μάρτυρες, πού εἶχαν προσωπική ἀντίληψη τῶν γεγονότων.

Ὁ Ἀλῆς εἶχε τοποθετήσει στήν Κωνσταντινούπολη ἓναν τουρκαλβανό πού ἦταν ὁ ἐμπιστος ἀντιπρόσωπός του, γιά νά χειρίζεται τίς ὑποθέσεις του μέ τήν Πύλη καί νά τοῦ δίνει μυστικές πληροφορίες γιά ὅ,τι συνέβαινε. Ὑποψιάστηκε ὅμως ὅτι αὐτός εἶχε χρησιμοποιήσει τό δικό του κῦρος γιά νά τόν ζημιώσει καί ὅτι εἶχε προδώσει τήν ἐμπιστοσύνη του. Ἔτσι ἀποφάσισε νά ἀπαλλαγεῖ ἀπ' αὐτόν.

Τά πρόσωπα, πού γι' αὐτό τό λόγο ἔστειλε μέ διαπιστευτήρια ἔγγραφα στή Πύλη, εἶχαν ἐντολές νά σκοτώσουν αὐτόν τόν ἄνθρωπο, πρὶν ἐγκαταλείψουν τήν Κωνσταντινούπολη. Δυό ἄλβανοί ἀνέλαβαν τήν ἀποστολή. Ὄταν ἔφθασαν ἐκεῖ, πῆγαν στόν Reiss Ἐφέντη, μέ τά ἔγγραφα πού εἶχαν ἀπό τόν Ἀλῆ, καί πῆραν ἀπαντήσεις γιά νά τοῦ τίς μεταφέρουν. Στό πέρασμά τους μέσα ἀπό τήν Πύλη, πῆγαν στό σπίτι τοῦ προγραμμαμένου θύματός τους. Καθώς οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Ἀλῆ ἐνεργοῦσαν πάντα μέ τόν ἴδιο τρόπο, δέν ἦταν καθόλου παράξενο νά κάνουν τό ἴδιο τώρα. Παρόλα αὐτά, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀλῆ, ὄντας καχύποπτος, εἶτε ἀπό τή φύση του εἶτε ἀπό κάποια πληροφορία, ἀντί νά ἔλθει στή πόρτα, ὅπως συνήθως ἔκανε γιά νά τοὺς δεχθεῖ, φάνηκε στό παράθυρο πού ἦταν πάνω ἀπ' αὐτήν καί τοὺς ζήτησε τά γράμματα πού εἶχαν γι' αὐτόν. Αὐτοὶ ὑποκρίθηκαν πὼς ἔψαχναν, ἀλλά ἀντί γιά γράμματα, ἔβγαλαν τά πιστόλια τους καί τοῦ ἔριξαν ἀπό τό δρόμο. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Ἀλῆ πληγώθηκε, ὄχι θανάσιμα, καί οἱ ἄλβανοί ἀμέσως ἔφυγαν καλπάζοντας. Καθώς ἦταν συνήθεια γιά τοὺς τάταρους πού μετέφε-

ραν ἐπιστολές νά κυκλοφοροῦν μέ αὐτόν τόν τρόπο, τοὺς ἐπέτρεψαν νά περάσουν χωρίς ἔρευνα ἢ παρεμπόδιση.

Στό μεταξύ, ὁ πληγωμένος ἔστειλε περιγραφή γιά ὅ,τι τοῦ συνέβη, στή Πύλη καί τάρταροι καβαλλάρηδες στάλθηκαν σέ ὅλες τίς διευθύνσεις γιά νά συλλάβουν τοὺς φυγάδες: τοὺς πρόφθασαν στή Ραιδεστό, ἐννενήντα μίλια ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, ὅπου τόν ἔναν τόν συνέλαβαν, τόν ἔφεραν πίσω καί τόν ἐκτέλεσαν. Ὁ ἄλλος ὅμως κατάφερε, μετά ἀπό σθεναρή ἀντίσταση, νά ξεφύγει καί νά φθάσει στόν Ἀλή, ὅπου ἐξακολούθησε νά βρίσκεται κοντά του, πιστός ὡς τό τέλος.¹¹

Αὕτη ἦταν ἡ ἄμεση ἀφορμή γιά τήν καθαίρεση τοῦ Ἀλή. Ἡ Πύλη ἐξέφρασε τήν ἐξαιρετική ἀπέχθειά της γιά τήν ἀπόπειρα δολοφονίας ἐνός ἀνθρώπου πού βρισκόταν κάτω ἀπό τή προστασία της καί σέ στενή σχέση μέ τόν Χαλίφη τῆς πίστες. Ἐτσι βγήκε ἀμέσως ἕνα φερμάνι, πού καθαιροῦσε τόν Ἀλή ἀπό τό σαντζάκι ἢ τήν ἐπαρχία του καί ἡ διακυβέρνηση ἀνατέθηκε στόν ἐχθρό του. Ὁ Ἀλῆς ἀρνήθηκε νά ὑπακούσει στό φερμάνι καί χρειάστηκε κάποιο χρονικό διάστημα μελέτης ἀπό τή Πύλη, γιά τό τί θά ἔκανε μ' αὐτόν. Τελικά, μετά ἀπό πρόταση του Halet Ἐφέντη, πού τότε βρισκόταν στό ζενίθ τῆς ἐπιρροῆς του, στάλθηκε ἕνα στράτευμα ἐναντίον του.

Μετά ἀπό διάφορες ἀντιξοότητες, πιάστηκε ἀπό τόν Χουρσίτ πασᾶ πού διοικοῦσε αὐτό τό στράτευμα, ἔτσι πού ἀναγκάστηκε νά καταφύγει σέ ἕνα τμήμα τοῦ κάστρου τῶν Ἰωαννίνων μέ πενήντα περὶπου ἄνδρες πού τοῦ εἶχαν μείνει πιστοί...»

Ὁ Walsh συνεχίζει μέ τήν περιγραφή τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλή πασᾶ, ἡ ὁποία δέν παρουσιάζει διαφορές πρὸς τήν ἐκθεση πού καταχωρεῖται στό βιβλίο τοῦ Waddington, ἐκτός ἀπό μιά μικρή διαφορά γιά τό φονικό ὄργανο πού τό ὀνομάζει γιαταγάνι. Εἶναι διαφορά ὁρολογίας (στήν ἀγγλική ἐκθεση τοῦ διερμηνέα ἀναγράφεται «roniard») ἢ οἱ ἄλλες πηγές του τοῦ ἔδωσαν τήν πληροφορία αὐτή;

Ἐπιπλέον μᾶς δίνει καί πληροφορίες γιά τό πρόσωπο πού εἶχε ἀφήσει στό κάστρο ὁ Ἀλή πασᾶς καί ὅτι αὐτό σκοτώθηκε στή συμπλοκή. Καταχωρεῖ ἐπίσης μερικές κρίσεις του γιά τόν Ἀλή σέ συσχετισμό μέ τά γεγονότα τοῦ θανάτου του. Γράφει σχετικά:¹²

«... Τό πρόσωπο πού ὁ Ἀλῆς ἄφησε πίσω του καί τό ὁποῖο εἶχε ἀναλάβει νά ἐκτελέσει αὐτή τήν ἀσυνήθιστη ἀποστολή, ἦταν ἕνας ἄνθρωπος πού γνώριζε πῶς θά μπορούσε νά τήν πετύχει. Τό ὄνομά του ἦταν Kutchuk Achmet ἢ μικρός Ἀχμέτ. Τό σῶμα του ἦταν μα-

ζεμένο από ένα τραῦμα στο πόδι του και κούτσαινε τόσο πολύ, ὥστε φαινόταν σχεδόν ἀνίσχυρος ἦταν ὅμως γνωστό ὅτι ἦταν ἄνθρωπος μὲ μιά παράτολμη παλληκαριά καί πῶς δέν θά δίσταζε νά τινάξει τόν ἑαυτό του στόν ἀέρα, προκειμένου νά ἐκτελέσει κάθε διαταγή πού τοῦ εἶχαν ἐμπιστευθεῖ.

Εἶναι μέσα στίς ἀδυναμίες τοῦ ἀνθρώπινου χαρακτήρα, κάποια πράξη του νά εἶναι ἀντίθετη πρὸς ὅλη τήν ἐμπειρία καί τίς πεποιθήσεις τῆς προηγούμενης ζωῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Ἀλῆς ἦταν πολύ καχύποπτος, ὄντας ὁ πιό πανοῦργος καί ἄπιστος ἀπό ὅλους τοὺς ἀνθρώπους. Γνώριζε ἐξάλλου ὅτι ἔπρεπε νά θεωρεῖ ὅτι κάθε ἐχθρός του ἦταν τό ἴδιο πανοῦργος καί ἄπιστος μ' αὐτόν, καί ποτέ δέν ἔχανε τήν εὐκαιρία, χωρίς καμμιά ἀναστολή πίστεως καί τιμῆς, νά κερδίσει ἕνα πλεονέκτημα ἀπό τόν ἀντίπαλό του, ἀκόμη καί ἂν δέν εἶχε δώσει δείγματα τῆς προκλητικῆς συμπεριφορᾶς πού τόν διέκρινε, καί ἔτσι δέν φαινόταν ὁ σημαδεμένος καί ἀδιόρθωτος ἐγκληματίας, πού γνώριζε πῶς ἦταν ὁ ἴδιος. Παρόλα αὐτά, μέ μιά ἀπλοϊκή πίστη σέ μιά ἀόριστη ὑπόσχεση, παραδόθηκε καί στή μεγάλη του ἡλικία προσκολλήθηκε σέ μιά ζωή, πού τήν εἶχε χιλιάδες φορές ἐκθέσει μέ τήν πιό ἀτρόμητη ἀδιαφορία...» Καί πιό κάτω:¹³

«...Αὐτή ἦταν ἡ πραγματική κατάληξη τῆς σταδιοδρομίας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ: αὐτός πού εἶχε τόσο συχνά ἐξαπατήσει τοὺς ἄλλους, ἔπεσε θύμα τῆς εὐπιστίας του στό δόλο τοῦ ἐπισκέπτη του, σύμφωνα μέ τό πνεῦμα τῆς ρωμαϊκῆς σκέψης γιά τήν τιμωρό δικαιοσύνη.

«*Ut necis artifices arte perirent sua*»¹⁴

Ἀλλά τά συμβάντα πού κάνουν τήν ἐπιχείρηση αὐτή πιό ἀξιοσημείωτη, εἶναι πῶς ἔγινε ὄχι μόνο μέ τή συγκατάθεση, ἀλλά καί μέ τήν ἐφευρετικότητα τῆς τουρκικῆς κυβέρνησης, ἡ ὁποία καί καυχήθηκε γι αὐτή της τήν πράξη ὑποκρισίας καί δολιότητος στίς δημόσιες ἀνακοινώσεις της καί ἀντάμειψε μέ τίς ὑψηλότερες τιμές τόν ἄνθρωπο πού ἐνήργησε ἔτσι, δηλώνοντας ὅτι «αὐτός ἐξετέλεσε τήν ἐπιθυμία τοῦ ἡγεμόνα του»...

Στή συνέχεια ὁ Walsh ἀφηγεῖται τίς λεπτομέρειες τῆς τύχης τοῦ κεφαλίου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.¹⁵

«... Τόν ἴδιο καιρό στή Κωνσταντινούπολη, ὑπῆρχαν φήμες ὅτι ὁ Ἀλῆς βρισκόταν σέ πορεία ἐναντίον τῆς Πόλης καί ὅτι ἕνα *Taptan* ἢ μιά ἄμαξα πού στηρίζεται σέ κοντάρια, ὅπως μιά καρέκλα φορείου καί πού εἶναι κρεμασμένη μεταξύ τεσσάρων μουλαριῶν, εἶχε πραγματικά σταλεῖ γιά νά τόν συναντήσῃ. Ὅταν γύρισε, ἔφερε πίσω ὄχι τόν Ἀλῆ, ἀλλά τό κεφάλι του, πού σύμφωνα μέ τή συνή-

θεια, είχε σταλεί για να εκτεθεί όπως τό κεφάλι ενός εγκληματία. Έφθασε στις 23 Φεβρουαρίου κλεισμένο σ' ένα κουτί και στις 24, τό κεφάλι του Ἀλῆ ἐξετέθη στήν αὐλή τοῦ σεραγιοῦ, γιά ὅσους ἐπιθυμοῦσαν νά τό ἰδοῦν.

Πῆρα ἕνα γενίτσαρο καί πῆγα ἐκεῖ γιά νά δῶ μέ τά ἴδια μου τά μάτια μιᾷ ἐπίδειξη ἀνατολίτικου ἐθίμου, πού παρέμενε ἀναλλοίωτο ἀπό τά παλιά χρόνια.

Ἐπειδή ὁ Ἀλῆς ἦταν πασᾶς, τό κεφάλι του ἦταν περιποιημένο μέ τόν σεβασμό πού ὀφειλόταν στό βαθμό του. Ἀντί νά ἔχει ἐκτεθεῖ μέ τόν συνηθισμένο τρόπο στή πύλη, εἶχε τοποθετηθεῖ σέ ἕνα δίσκο πού τόν εἶχαν ἀκουμπήσει πάνω σέ μιᾷ χαμηλή μαρμάρινη κολόνα, μεταξύ τῆς πρώτης καί δεύτερης πύλης τοῦ σεραγιοῦ καί ἔμοιαζε, ἀκριβῶς, σάν τό κεφάλι τοῦ Ἰωάννη τοῦ Βαπτιστῆ στή πινατέλα. Πάνω ἀπ' αὐτό, σέ μικρή ἀπόσταση, κρεμόταν ὁ γιαφτᾶς¹⁶ δηλαδή τό χαρτί πού περιεῖχε τήν κατηγορία του, ὅπως αὐτό πού κρεμοῦσαν πάνω ἀπό τοὺς ἐγκληματίες στό σταυρό. Πίσω στεκόταν ἕνας μποσταντζής μέ μιᾷ βέργα στό χέρι του. Ὁ δίσκος ἦταν περιτριγυρισμένος ἀπό ἕνα μικρό κύκλο ἀνθρώπων, πού ὅταν πλησίασα, ἀνοιξαν δρόμο νά περάσω. Ὁ μποσταντζής γύρισε μέ τή βέργα του, ἔτσι πού μπόρεσε νά ἔχω μιᾷ ξεκάθαρη εἰκόνα τοῦ κεφαλιοῦ ἀπό κάθε πλευρά. Στό μεταξύ, τό πλῆθος τό παρατηροῦσε μέ τήν πιό ἀτάραχη σοβαρότητα, χωρίς νά ἐκδηλώνει μεγαλύτερη συγκίνηση ἀπ' αὐτή πού θά εἶχαν βλέποντας τό μαρμάρινο στύλο, πάνω στόν ὁποῖον βρισκόταν τό κεφάλι. Αὐτό ἦταν μόνο ἕνα κρανίο, πρᾶγμα πού σημαίνει ὅτι τό κρανιακό περιεχόμενο καί ὁ ἐγκέφαλος εἶχαν ἀφαιρεθεῖ καί στή θέση τους εἶχαν βάλει παραγέμισμα ἀπό ἄλλα ὑλικά. Αὐτή ἡ ἐπέμβαση, στήν ὁποία οἱ τοῦρκοι εἶναι πολύ ἐπιτηδαιοί στήν ἐκτέλεσή της, ἦταν ἐκτελεσμένη μέ τόση δεξιότη-
χνία καί ἐπιτηδειότητα, ὥστε ἡ ἐξωτερική φόρμα καί τά στοιχεῖα τοῦ κεφαλιοῦ ἦταν τέλεια καί ἡ ἔκφρασή του περισσότερο ζωντανή ἀπό ἐκείνη πού θά εἶχε τό κεφάλι ἂν δέν εἶχε ἀποχωρισθεῖ ἀπό τό σῶμα.¹⁷ Ἡ ὄψη του ἦταν ὠχρή ἀλλά σαρκώδης, ὄχι κολαπασισμένη ἀλλά γεμάτη καί ἐκφραστική τοῦ χαρακτήρα του. Τό κεφάλι ἦταν φαρδύ καί κομπό καί φαινόταν ὅτι ἀνῆκε σέ ἕναν ἄνθρωπο εὐσαρκό καί μέ ἐπιβλητική παρουσία· εἶχε τήν ἔκφραση τοῦ εἰλικρινοῦς καί καλοῦ χιοῦμορ καλύπτοντας, ὅπως τό νόμισα, κάτω ἀπό μιᾷ ἀτάραχη ἐξωτερική ὄψη, μιᾷ θηριώδη καί ἄπιστη καρδιά. Ἡ κορφή τοῦ κεφαλιοῦ ἦταν φαλακρή, δίνοντας τό πλῆρες περίγραμμα ἑνός ἐξαιρετικά μεγάλου μετώπου. Στό περίγραμμα ὑπῆρχε

Ἡ ἐκθεση τοῦ κεφαλίου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ στὴν αὐλὴ τοῦ σεραγίου. (Διθυγραφία σὶό μίθριο τοῦ Walsh).

μιά φαρδιά φούντα γκρίζων μαλλιῶν πού κρέμονταν πρὸς τὰ κάτω καί σέ κάποιο μῆκος, σύμφωνα μέ τόν τρόπο πού οἱ νεοαλβανοί καί οἱ ἀρχαῖοι ἔλληνες τῆς ἴδιας χώρας, οἱ «Καρακωμάοντες Ἀχαιοί». Στό πηγούνι του, μιά μεγάλη, χαριτωμένη ἀσημόγκριξη γενειάδα, περίπου ἕξη Ἴντσες μακριά.

Πολύς κόσμος διάβαζε τό γιαφτά δηλ. τήν ἐπιγραφή, πού εἶχε τοποθετηθεῖ, πάνω ἀπό τό κεφάλι του, στό τοῖχο πού ἦταν δίπλα, ἔτσι πού ἐξέφρασα στό γιαννίτσαρό μου τήν ἰσχυρή ἐπιθυμία μου νά ἀποκτήσω αὐτόν τόν γιαφτά, ὅταν πιά δέν θά χρειαζόταν. Καθώς οἱ τοῦρκοι δέν κάνουν τίποτα χωρίς χρήματα, τοῦ ὑποσχέθηκα μιά καλή ἀμοιβή. Αὐτός διαβίβασε τήν ἐπιθυμία μου στόν μποσταντζή καί ὕστερα ἀπό λίγες ἡμέρες, μοῦ ἔφερε τό χαρτί, πού τό ὁμοίότυπό του παρουσιάζεται στό παράρτημα αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, μαζί μέ μιά ἐλεύθερη μετάφραση...»

Ὁ γιαφτάς, σέ πιστή μετάφραση ἀπό τό τουρκικό κείμενο (βλ. εἰκ.), ἔγραφε τά παρακάτω.¹⁸

«Εἶναι γνωστό σέ ὅλο τόν κόσμο ὅτι τὰ τελευταῖα 30 ἕως 40 χρόνια ὁ Τεπελεντελή Ἀλῆ πασᾶς ἀπόλαυσε διάφορες χάρες καί εὐεργεσίες κάτω ἀπό τή σκιά τοῦ Ὑψηλοῦ Κράτους. Καί ἐνῶ τόσοι καζάδες καί ἐδάφη ἀνατέθηκαν στήν δικαιοδοσία του, καί ὁ ἴδιος ἢ οἱ γιοί του, ἢ οἱ ἐξαρτημένοι του, ἀξιώθηκαν πάρα πολλῶν εὐεργετημάτων ἀπό τήν Μεγαλειότητά του τόν Παντισάχ, αὐτός δέν ἀναγνώρισε τὰ τεκμήρια τῆς εὐεργεσίας αὐτῆς. Μέχρι σήμερα δέν ἔπαυσε τίς κακίες καί τίς ἀπιστίες του σέ βάρος τῶν δούλων τοῦ θεοῦ, σέ ἀντίθεση πρὸς τή θέληση τοῦ εὐεργέτη του, τοῦ Ὑψηλοῦ Κράτους. Οἱ στάσεις καί οἱ κακουργίες πού ἔχει διαπράξει, οὔτε ἀπαντήθηκαν οὔτε ἀκούστηκαν στά χρονικά. Δηλαδή ὁ προαναφερθεῖς ποτέ δέν ἠσύχασε. Ὅπου ἐμφανίζοταν μιά στάση — ἐκτός τοῦ ὅτι αὐτός ἦταν ὁ κρυφός ἢ φανερός ὑποκινητής καί εἰσηγητής γιά τήν ἀταξία αὐτή, εἴτε μέ τήν δύναμη τῶν χρημάτων, εἴτε μέ ἄλλους τρόπους — ἐπενέβαινε καί προξενοῦσε ποικίλες ἐξεγέρσεις σέ βιλαέτια καί σαντζάκια, ἔξω ἀπό τὰ ἐδάφη τῆς δικῆς του δικαιοδοσίας.

Σέ περιοχές ὅπως ἡ Ἀλβανία, ἡ Λάρισα, τό Μοναστήρι καί ἡ Σαρίγκιολη, ἐξολώθρευσε πάρα πολλά σπίτια σέ καζάδες ὅπου ἀπλώσε τό χέρι του, καταδυναστεύοντας τοῦ ἐνός τήν περιουσία καί τή ψυχή, ἄλλου τήν τιμή καί ἀκόμη ἄλλου τήν οἰκογένεια, μεταξύ τῶν εὐχετῶν τοῦ Θεοῦ, φτωχῶν ραγιάδων καί ἄλλων κατοίκων τῆς χώρας. Καί ἐκτός τοῦ ὅτι ἀνάγκασε τίς οἰκογένειες καί τό λαό ὁ-

صورتیافته
جہہ عالمی ملکہ
سہ دہلی علی پاشا اور قورق

سه دن بر رو دولت علیه آید
دولت دولتی و عتاید کوثر و بویچه فنا
و مکرر عرق سته آهاله اولنه درق قرص کزکی
درق اولور و متعلقانی بیجه بیجه احسان حضرت

[illegible]

Πανομοίωτο του γιαφτά ή έπιγραφής που ήταν τοποθετημένη στον τοίχο της αυλής του σεραγιού, δίπλα στο κεφάλι του 'Αλή πασά. (Λιθογραφία στο βιβλίο του Walsh).

λης τῆς Ἀλβανίας καί τῶν γύρω καζάδων νά ἀποχωριστοῦν τήν πατρίδα τους καί νά ἀηδιάσουν «ἐκ βάθους ψυχῆς» ἐξαιτίας τῶν καταπιέσεων καί τῶν ἀδικιῶν πού διέπραττε, ὅταν ἀφυπνίστηκε ἀπό τοὺς κινδύνους τοῦ μέλλοντος δέν ἔστησε τό αὐτί του στίς τόσες συμβουλές τοῦ Ὑψηλοῦ Κράτους.

Προχωρώντας πάλι ὅπως ἤξερε, συνέχισε νά αὐξάνει τίς ἀταξίες καί καταχθόνιες πράξεις του, καί τελικά τόλμησε, γιά τήν ἱκανοποίηση τῆς ἐμπάθειάς του, νά βάλει κάποιους νά πυροβολήσουν ὀρισμένους ἀντιπάλους του πού εἶχαν καταφύγει στήν Κωνσταντινούπολη, τόν φύλακα τῆς ἀσφάλειας καί ἔδρα τοῦ Χαλιφάτου — καί ἔτσι ἐγίνε ἀναγκαία ἡ τιμωρία του ἱερονομικά καί κυριαρχικά, καί τοῦ ἀφαιρέθηκε τό βεζυράτο καί δόθηκαν σέ ἄλλους τά σαντζάκια πού βρίσκονταν στήν δικαιοδοσία του. Τότε αὐτός ἔκανε ἀπροκάλυπτη ἐκδήλωση ἀποστασίας καί σέ ἐπιστέγασμα τῆς ἀπό πολύ καιρό προπαρασκευασμένης στάσης καί προδοσίας του, ἔπεσε στήν πλάνη νά νομίσει πῶς θά μπορούσε νά ἀντισταθεῖ στή θέληση τοῦ εὐεργέτη του, τοῦ Ὑψηλοῦ Κράτους, μέ τό νά ὀχυρωθεῖ στό αὐτοκρατορικό κάστρο τῶν Ἰωαννίνων.

Φανερά ἐκδήλωσε τή κρυφή του συμμαχία μέ τήν ἐκδηλωθεῖσα ἀποστασία τοῦ ρωμέϊκου ἔθνους καί ξεσήκωσε τοὺς ἄπιστους ἐναντίον τοῦ λαοῦ τοῦ Μωάμεθ, στέλνοντας μεγάλα ποσά ἄσπρων στούς γκιαούρηδες τοῦ Μοριᾶ καί τοῦ Σουλίου. Καί ἀφοῦ ἀποδείχτηκε πάλι πῶς ἦταν ἄπιστος καί ἄθρησκος, ὁ φόνος του ἦταν ἀναγκαῖος ἱερονομικά καί κυριαρχικά. Συνελήφθηκε καί κρατήθηκε ἀπό τήν ἐξοχότητά του τόν Χουρσίτ Μεμέτ πασᾶ, τόν τωρινό βαλή τῆς Ρούμελης, τήν εὐσπλαχνία του τόν στρατηλάτη, ὁδηγό στή νίκη, ὁ ὁποῖος εἶχε ὀριστεῖ γιά τήν ἐκτέλεση καί τόν ἐξολοθρευμό του.

Ἀφοῦ ἐκτελέστηκε ἡ θανατική ποινὴ σύμφωνα μέ τόν ἐξοχο φετβά πού δόθηκε καί τό φερμάνι τῆς μεγαλειότητάς του τοῦ Παντισάχ, ἰδοῦ ἡ ἀποκομένη κεφαλὴ τοῦ ρυπαροῦ προδότη Τεπελεντεν-λῆ πασᾶ, ἀπό τοῦ ὁποῖου τίς κακίες καί καταπιέσεις ὁ λαός τοῦ Μωάμεθ ἔχει ἀπολυτρωθεῖ.¹⁹

Καί συνεχίζει ὁ Walsh.²⁰

«Καθὼς ὁ Ἀλῆς αὐτό τόν καιρό εἶχε δημιουργήσει ἓνα σημαντικό θόρυβο στήν Εὐρώπη καί εἶχε ἐξάψει, ὅχι σέ μικρό βαθμό, τό ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ, ἰδιαίτερα στήν Ἀγγλία, ἓνας ἔμπορος τῆς Κωνσταντινούπολης σκέφτηκε ὅτι, θά ἦταν μιά καλὴ κερδοσκοπικὴ ἐπιχείρηση νά ἀγοράσει τό κεφάλι καί τόν δίσκο καί νά τά στείλει νά ἐκτεθοῦν στό Λονδίνο. Ὁ ἴδιος μέ πληροφόρησε ὅτι

πραγματικά είχε προσφέρει σημαντικό προσό χρημάτων γι' αυτά. Τό κεφάλι όμως κρατήθηκε γιά ένα πίο σωστό καί εὐπρεπή σκοπό. Μεταξύ τῶν παλιῶν συντρόφων τοῦ Ἀλῆ, ἦταν ἕνας δερβίσης μέ τό ὄνομα Σουλεϊμάν, πού ἔγινε μετά ὁ ἐμπιστός του πράκτορας σέ διάφορες σπουδαῖες διαπραγματεύσεις. Εἶχαν ὅμως μερικές διαφορές στίς ἀπόψεις τους καί ἔτσι ὁ Σουλεϊμάν ἐγκατέλειψε τήν ὑπηρεσία κοντά στόν Ἀλῆ, ἀποσύρθηκε σέ ἕνα μοναστήρι καί ἔγινε δερβίσης. "Όταν πληροφορήθηκε τό θάνατο τοῦ παλιοῦ του φίλου καί κυρίου του, ἐνδιαφέρθηκε καί ὅταν τελείωσε ἡ ἐκθεση τοῦ κεφαλιοῦ τοῦ Ἀλῆ, τό ἀπόκτησε ἀπό τόν δημόσιο δῆμο, σέ τιμή ὑψηλότερη ἀπ' αὐτή πού εἶχε προσφέρει ὁ ἔμπορος. Ὁ ἴδιος πῆρε μετά καί τά κεφάλια τῶν τριῶν γιῶν τοῦ Ἀλῆ καί τοῦ ἐγγονοῦ του, πού ὅλοι ἀποκεφαλίστηκαν διαδοχικά, μέ διάφορες προφάσεις. Τούς ἔθαψε στό ἴδιο μέρος καί τοποθέτησε πάνω ἐκεῖ τίς ταφόπετρες πού εἶχαν ἰδεῖ ἀπέναντι ἀπό τήν πύλη τῆς Σιλυβρίας, ὅπου ὅλοι ὅσοι πῆγαιναν ἐκεῖ μποροῦσαν νά ἰδοῦν τούς τάφους τους καί νά διαβάσουν τή μοίρα τους.

Στήν ἀρχή τοῦ κεφαλαίου γιά τόν Ἀλῆ πασᾶ ὁ Walsh ἀναφέρεται στό τάφο τῆς οἰκογένειας, γράφοντας ὅτι «...οἱ ταφόπετρες ἦσαν ἀπὸ ἄσπρο μάρμαρο καί στή κορφή τους βρίσκονταν τουρμπάνια, μέ τά ὅποια οἱ τοῦρκοι ξεχώριζαν τόν βαθμό καί τήν ὑπόσταση τοῦ νεκροῦ...»²¹ καί συνεχίζει τό κείμενό του, μέ τή περιγραφή τῶν ἐπιγραφῶν τῶν τάφων.²²

«Πάνω στήν πρώτη ταφόπετρα ὑπάρχει ἡ ἀκόλουθη ἐπιγραφή:
«Ἐδῶ βρίσκεται τό κεφάλι τοῦ ἄλλοτε διάσημου Τεπελενλῆ Ἀλῆ πασᾶ κυβερνήτη τοῦ σαντζακίου τῶν Ἰωαννίνων, ὁ ὁποῖος πάνω ἀπό πενήντα χρόνια διεκδίκησε τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἀλβανίας».²³

Στή δεύτερη ταφόπετρα ὑπάρχει ἡ ἐπιγραφή: «Ἐδῶ βρίσκεται τό κεφάλι τοῦ Βελῆ πασᾶ, πρώην κυβερνήτη τῶν Τρικάλων καί γιοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἄλλοτε κυβερνήτη τῶν Ἰωαννίνων, ὁ ὁποῖος πέθανε μέ ἀποκεφαλισμό. Στήν τρίτη ἀναγράφεται «Ἐδῶ βρίσκεται τό κεφάλι τοῦ Μουχτάρ, πασᾶ δύο ἵππουρίδων, πρώην διοικητή τῆς Αὐλῶνας, γιοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἄλλοτε κυβερνήτη τῶν Ἰωαννίνων, πού πέθανε μέ ἀποκεφαλισμό».

Στήν τέταρτη ταφόπετρα: «Ἐδῶ βρίσκεται τό κεφάλι τοῦ Σαλίχ. πασᾶ δύο ἵππουρίδων, πρώην διοικητή τοῦ Λεπάντου, γιοῦ τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, κυβερνήτη τῶν Ἰωαννίνων, πού πέθανε μέ ἀποκεφαλισμό» καί στήν πέμπτη «Ἐδῶ βρίσκεται τό κεφάλι τοῦ Μεχμέτ πασᾶ, δύο ἵππουρίδων, πρώην διοικητή τοῦ Δελβίνου, γιοῦ τοῦ Βελῆ

πασᾶ, πρώην κυβερνήτη τῶν Τρικάλων, πού πέθανε μέ ἀποκεφαλισμό».

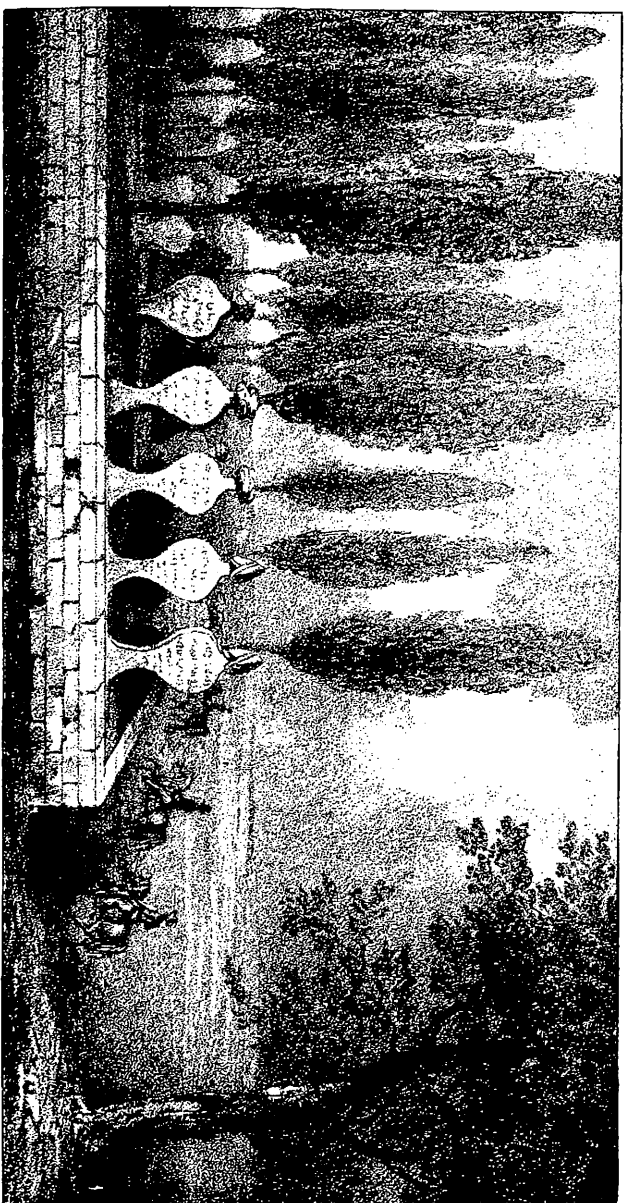
“Ὅλες αὐτές οἱ ταφόπετρες εἶχαν τήν ἀκόλουθη ἡμερομηνία: Germanazeel Aheel 1237, πού ἀντιστοιχεῖ μέ τόν δικό μας Φεβρουάριο τοῦ 1822.

“Ὁ Βελῆς πασᾶς, ὅπως ὁ πατέρας του, εἶχε συγκεντρώσει ἕνα μεγάλο ποσό χρημάτων, πού τό εἶχε στείλει στή Λευκάδα καί τό κατέθεσε γιά φύλαξη στούς ἄγγλους, γιά νά τό διαχειριστοῦν πρός ὄφελος τῆς οἰκογένειάς του, ὅταν ὑποχρεώθηκε νά ἀποχωρήσει ἀπό τήν Ἀλβανία. Ἀφοῦ ὁ θησαυρός ἔμεινε ἐκεῖ γιά κάμποσο καιρό, ὁ κυβερνήτης τοῦ νησιοῦ, εἶχε τήν πρόνοια νά τόν στείλει μέ ἕνα πολεμικό πλοῖο στή Μάλτα, γιατί ἦταν ἀνήσυχος μήπως οἱ Ἕλληνες ἐπαναστάτες, γνωρίζοντας ὅτι ἕνας τέτοιος θησαυρός βρισκόταν ἐκεῖ ὅπου ὑπῆρχε μιά τόσο μικρή φρουρά, κάνουν μιά ξαφνική ἐπίθεση καί τόν ἀρπάζουν. Τί ἀπόγινε μέ αὐτόν τόν θησαυρό, δέν μπορῶ νά σᾶς πληροφορήσω.

“Ὅσο γιά τούς θησαυρούς τοῦ Ἀλῆ, πού λέγεται πῶς ἦσαν τεράστιοι, εἶχαν πολύ μικρή τύχη. Ὑποτέθηκε ὅτι ἕνα μεγάλο μέρος τους στάλθηκε στούς Ἕλληνες ἐπαναστάτες, μέ τούς ὁποίους ἐπικοινωνοῦσε, γιά νά τόν βοηθήσουν νά λύσει τήν πολιορκία τῶν Ἰωαννίνων. Αὐτός εἶναι ὁ τρόπος πού ἡ γυναίκα τοῦ Ἀλῆ ὑπολόγιζε πῶς εἶχε διατεθεῖ ἕνα μεγάλο μέρος τοῦ θησαυροῦ.

Αὕτη ἡ κυρία, πού συνήθως τήν ἀποκαλοῦσαν «Βασίλισσα», ἦταν κόρη ἑνός παπᾶ τῶν Ἰωαννίνων, μέ τόν ὁποῖον ὁ Ἀλῆς εἶχε μεγάλο σύνδεσμο. Εἶχε διαδοθεῖ ἀρχικά ὅτι αὕτη τόν εἶχε προδώσει²⁴ καί εἶχε ἀποκτήσει τρία τσιφλίκια ἢ μεγάλες ἐκτάσεις γῆς, πού τῆς παραχωρήθηκαν ὡς ἀμοιβή. Εἶναι βέβαιο ὅτι αὕτη βοήθησε νά μεταπεισθεῖ ὁ Ἀλῆς ἀπό τό σχέδιο ἀπελπισίας νά ἀνατιναχθοῦν καί οἱ δύο τους μαζί μέ τούς θησαυρούς, καί ἦταν, στήν περίπτωση, τό μέσον ἐπικοινωνίας μεταξύ τοῦ Ἀλῆ καί τοῦ Χουρσίτ. Ὅμως δέν φαίνεται νά εἶχε ὑποπτευθεῖ οὔτε κατά τό ἐλάχιστο τήν προδοσία, πού εἶχαν σχεδιάσει, καί εἶναι βέβαιο πῶς δέν πῆρε ἀμοιβή παραπέρα ἀπό τό ὅτι τῆς ἐπέτρεψαν νά ζήσει.

Στίς 19 Μαρτίου, λίγο καιρό μετά τήν ἐκθεση τοῦ κεφαλιοῦ τοῦ συζύγου της, ἔφθασε στήν Κωνσταντινούπολη²⁵ μέ ἕναν ἀραμπά ἢ τούρκικη ἄμαξα πού τήν ἔσερναν βουβάλια καί τήν ἔστειλαν νά μείνει, κάτω ἀπό ἐπιτήρηση, στό Πατριαρχεῖο. Ἐκεῖ τήν εἶδα μετά ἀπό λίγο χρονικό διάστημα. Ἦταν μιά γυναίκα λεπτή, περίπου 35 χρόνων, ἐξαιρετικά ὁμορφή καί μέ ἁρμονικό πρόσωπο. Ποτέ δέν ἔ-

Ο τάφος του 'Αλῆ πασᾶ καὶ τῶν γυιῶν του. (Διόγραφία στό βιβλίο τοῦ Walsh).

βγαίνει από τό διαμέρισμά της, εκτός για νά διασχίσει τήν αὐλή καί νά πάει στήν ἐκκλησία τοῦ Πατριαρχείου, τήν ὁποία συχνότατα ἐπισκεπτόταν, σκεπασμένη μέ ἓνα πέπλο. Εἶχε φτάσει σέ τέτοια κατάσταση ἀνέχειας, ὥστε εἶχε προταθεῖ νά γίνουν εἰσφορές γιά τήν ἐνίσχυσή της καί ἐγώ χρησιμοποιήθηκα γι' αὐτό τό σκοπό.

Ὁ ἀδελφός της βρισκόταν κλεισμένος στίς φυλακές τοῦ Μποσταντζή Μπασή καί σέ κατάσταση ἀκόμη χειρότερης ἀνέχειας.

Ὅλα τά παραπάνω δέν τά μνημονεύω σάν ἀπόδειξη τῆς ἀθωότητάς της. Κι' αὐτό γιατί στή Τουρκία, σέ τέτοιες περιπτώσεις, ἡ ἀπόκρυψη μιᾶς ἀμοιβῆς δέν εἶναι ἡ ἀπόδειξη ὅτι αὐτή δέν ἔχει δοθεῖ. Ἀλλά ὁ χαρακτήρας της, σέ ὅλες τίς γνωστές περιπτώσεις, ἦταν ἔντιμος καί ἀξιαγάπητος. Ἦταν μιά πιστή σύντροφος τοῦ

Ἀλῆ, παρόλη τήν διαφορά τῆς ἡλικίας τους καί εἶχε μιά δυναμική ἐπιρροή πάνω σ' αὐτόν, τήν ὁποία πάντοτε ἀσκοῦσε, γιά τήν ἐξυπηρέτηση καί τήν ὠφέλεια τῶν ἄλλων».

Μετά τή παρουσίαση τῶν στοιχείων γιά τήν ἐπίσημη ἄποψη τῆς Πύλης σχετικά μέ τόν θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔχει ἐνδιαφέρον ἡ σύγκρισή της μέ τίς ἄλλες ἐκδοχές γι' αὐτόν, καθώς καί μερικές παρατηρήσεις πάνω στίς διαφορές πού ὑπάρχουν. Οἱ διαφορές αὐτές ἐπικεντρώνονται κυρίως πάνω σέ τρία σημεία: στό τρόπο τοῦ θανάτου, στόν ἐκτελεστή καί στήν ἡμερομηνία.

Οἱ πηγές πού μᾶς δίνουν στοιχεῖα γιά τόν θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, μποροῦν νά καταταχθοῦν σέ ἔξη βασικές κατηγορίες.

1. Ἡ ἐπίσημη ἄποψη τῆς Πύλης, πού παρουσιάσαμε.
2. Ἀνταποκρίσεις σέ ἐφημερίδες ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη.
3. Ἐπώνυμες καί ἀνώνυμες λαϊκές μαρτυρίες, σύγχρονες πρὸς τό γεγονός.
4. Πληροφορίες πού βρίσκονται σέ κείμενα ἀγωνιστῶν τῆς ἐπανάστασης, πού ἦσαν κοντά στά γεγονότα.
5. Πληροφορίες ἀπό τά κείμενα σύγχρονων εὐρωπαίων, πού εἶχαν γνωρίσει ἀπό κοντά τόν Ἀλῆ πασᾶ, συνεργάστηκαν μαζί του καί τόν βιογράφησαν.
6. Οἱ κατοπινοί βιογράφοι του.

Ἐδῶ θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τήν πληρέστερη μελέτη γιά τόν θάνατο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τήν ἔχει γράψει, τό 1922, ὁ τότε Μ. Πρωτοσύγκελλος καί κατόπιν Πατριάρχης Κωνσταντινούπολης Ἀθηναγόρας, ὅπου παραθέτονται οἱ περισσότερες ἀπό τίς μαρτυρίες, καθώς κι' αὐτή τοῦ Walsh.²⁶

Οἱ ἀνταποκρίσεις ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, σχετικά μέ τόν θάνατο

τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, εἶναι ἀθησαύριστες στήν ἐλληνική βιβλιογραφία. Κατορθώσαμε νά βροῦμε δυό ἀπ' αὐτές. Δυστυχῶς δέν διασώθηκαν τὰ φύλλα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τῆς ἐλληνικῆς ἐφημερίδας τῆς Βιέννης «Ἑλληνικός Τηλέγραφος». Ἔτσι στή γαλλόφωνη ἐφημερίδα τῆς Σμύρνης *Le Spectateur Oriental*, δημοσιεύονται οἱ παρακάτω ἀνταποκρίσεις γιά τίς τελευταῖες ἡμέρες τοῦ Ἀλῆ πασᾶ.

Στίς 22 Ἰανουαρίου 1822 (ἄρ. φύλ. 37): «Ὁ Ἀλῆ πασᾶς κρύφτηκε μέσα στήν ἀκρόπολή του, πού εὐνοεῖται ἀπό τήν διαμόρφωση τοῦ τόπου».

Στίς 9 Φεβρουαρίου 1822 (ἄρ. φύλ. 40), καί σέ ἀνταπόκριση ἀπό τήν Τήνο (22 Ἰανουαρίου): «Λένε ὅτι ὁ Ἀλῆ πασᾶς ἔστειλε στούς μωραῖτες δύο ἑκατομῦρια πιάστρα. Ἔχει συμφωνήσει μέ τούς ἔλληνες ὅτι σέ περίπτωση πού δέν ἀντέξει στήν πολιορκία τῶν τριῶν ἐνωμένων πασάδων, τᾶ ἐπαναστατημένα στρατεύματα θά ἔλθουν νά τόν πάρουν, μαζί μέ τούς θησαυρούς του».

Τήν 1 Μαρτίου 1822 (ἄρ. φύλ. 41): «Τό κεφάλι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ ἔπεσε».

Στίς 8 Μαρτίου 1822 (ἄρ. φύλ. 42): «Σύμφωνα μέ εἰδήσεις ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη, στίς 26 Φεβρουαρίου, ἐπικρατεῖ ἐκεῖ ἀπόλυτη ἡσυχία. Τό κεφάλι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μεταφέρθηκε ἐκεῖ στίς 23. Ἔτσι ἡ θεία δίκη, παρόλο πού εἶναι ὀψιμη, κτύπησε στό τέλος τόν Ἡλιογάβαλο τῆς Ἡπείρου».

Στίς 29 Μαρτίου (ἄρ. φύλ. 45): «Νομίζουμε ὅτι θά εἶναι ἐνδιαφέρον νά γνωρίσετε τό κομμάτι πού ἀκολουθεῖ. Μετάφραση τοῦ γλαφτά ἢ τῆς ἐπιγραφῆς, πού ἐξετέθη μαζί μέ τό κεφάλι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τῶν Ἰωαννίνων». Ἀκολουθεῖ μετάφραση στά γαλλικά ὅλου τοῦ κειμένου τοῦ γλαφτά.

Ἀπόσπασμα ἀπό τό γράμμα ἐνός ἀνταποκριτῆ στήν Κωνσταντινούπολη, δημοσιεύεται στή βιογραφία τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, γραμμένη ἀπό τον Beauchamp²⁷. Ἡ ἀνταπόκριση αὐτή εἶναι μιά περιληπτική ἐκθεση τῆς ἐπίσημης ἐκδοχῆς τῆς Πύλης, μέ τήν διαφορά ὅτι σάν ἐκτελεστῆς ἀναφέρεται ὁ Χασάν πασᾶς.

Νομίζουμε ὅτι ἡ διερεύνηση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου γύρω ἀπό τά γεγονότα τῆς ἀποστασίας καί τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, ἔχει ξεχωριστό ἐνδιαφέρον.

Στή τρίτη κατηγορία, τῶν λαϊκῶν μαρτυριῶν, πού τό ἐνδιαφέρον τους εἶναι ἰδιαίτερο, ὑπάρχουν τά παρακάτω στοιχεῖα.

1. Ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀνανία, ἡγούμενου τοῦ μοναστηριοῦ τοῦ ἁγίου Σπυρίδωνα, στό νησί τῆς λίμνης τήν ὁποία παρουσίασε ὁ Ἀθηναγό-

ρας.²⁸

Ἡ μαρτυρία εἶναι ἡ ἀκόλουθη, γραμμένη στό τελευταῖο ἄγραφο φύλλο Πεντηκοσταρίου τῆς μονῆς.

«Εἰς τούς 1822 Ἰανουαρίου 17 ἡμέρα τρίτη ἔκοψαν τόν Ἀλῆ πασιὰ μέσα εἰς τὴν νῆσιν καὶ τὸ μοναστήρι εἰς τὸν ἀγῶνα παντελεῆμονα μέσα εἰς τὸν ὄντα του κυρ Ζήση κουτζιούνη Ἰωαννῖτου καὶ τὸν ἔβαρέσα καὶ μετὰ τοῦφεκα ἀποκατοῦ ἀπο τὸ κατόγη καὶ ὑστερὰ τὸν ἔκοψαν καὶ ἦτον ὁ ἄνθρωπος ὁ βασιληκος ὁ ρεσητ πασηας καὶ ἐστηλεν ἄλλον καὶ τὸν ἐκοψαν ὀνομαζόμενον μείμετ πασηάν καὶ ἦτον μέσα καὶ ἡ βασιλική του Ἀλί πασηα μέσα εἰς ἄλλον ὄντα καὶ πέρνοντας αὐτὸν τὸ σῶμα του καὶ τὸ κεφάλι του εἰς Ἰωαννίνα εβγαλαν τὸ ἀσκερι ἡστέρος του μοναστηρίου καὶ πόρτες καὶ σηδεριές καὶ ὅλα καὶ ἔμηνε μόνο τὸ μοναστήρι μετὰ τούς τήχους οὗ τῇ διηγησετε καὶ ἐγραψα ἐγὼ ὁ Ἀνανίας ἡγούμενος παντελεῆμον· εὐχεστέ καὶ μὴ καταραστέ ἀδελφὴ διὰ τὸν κύριον Ἀμήν».

Ὁ Ἀθηναγόρας, μετὰ βάση τὴν ἐνθύμησιν αὐτῇ, ὑποστηρίζει ὡς ἡμερομηνία θανάτου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ τὴν 17ῃ Ἰανουαρίου, μετὰ τὴν ὁποία, ὅπως ἀναφέρει συμφωνεῖ μόνο ὁ Vaudoncourt, ὁ ὁποῖος σημειώνει τὴν 28ῃ Ἰανουαρίου, μετὰ τὸ νέο ἡμερολόγιο ($17 + 11 = 28$, ὅπως γράφει ὁ Ἀθηναγόρας).²⁹

(συνέχεια καὶ τέλος στό ἐπόμενο)

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

1. Βλ. σχετικὰ. Ἀθηναγόρας, Μ. Πρωτοσύγγελος. Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Δ.Ι.Ε.Ε. τόμ. 8ος (1922), σ. 369-370.
Κ. Σιμόπουλος. Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ '21, Πρῶτος τόμος σ.σ. 115-148. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ κάνουμε μιὰ βιβλιογραφικὴ διόρθωσιν, καθὼς τὰ ἀναφερόμενα ἀπὸ τὸν Κ. Σιμόπουλον στίς σ. 115-140, ἀφοροῦν τὸ δεύτερον βιβλίον τοῦ Walsh (1836) καὶ ὄχι τὸ πρῶτον (1828), ὅπως σημειώνεται, προφανῶς ἀπὸ παραδρομὴν, στὴ σ. 115. Σχετικὰ μετὰ τὰ βιβλία τοῦ Walsh βλ. στίς πρὸ κάτω σημειώσεις.
2. Waddington George (1793-1869). Γνωστός περιηγητὴς καὶ ἱστορικός τῆς ἐκκλησίας. Σπούδασε στὸ Trinity College τοῦ Cambridge. Μ.Α. τὸ 1818, Δ.Δ. τὸ 1840. Ταξίδεψε στὴν Αἰθιοπία (1821), στὴν ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν (1823-4). Τὸ 1833 δημοσίευσε μιὰ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορίαν, καθὼς καὶ ἄλλα βιβλία. Ἀπὸ τὸ 1833 διετέλεσε βικάριος καὶ πρωτοπρεσβύτερος (βλ. σχετικὰ στὸ Dictionary of National Biography (LVIII. 409).
Τὸ βιβλίον του στὸ ὁποῖον ἀναφερόμαστε εἶναι τὸ Visit to Greece in 1823 and 1824. London 1825. Τὴν ἴδιαν χρονίαν ἐγένετο καὶ δευτέρη ἐκδοσίς του, ὅπως ἐπίσης καὶ γερμανικὴ μετάφρασις (βλ. Loukia Droulia, Philhellénisme. Athènes 1974, No 691, 899, 900).
Στὴν ἐλληνικὴ βιβλιογραφίαν τὸ βιβλίον τοῦ Waddington χρησιμοποιεῖται συχνὰ στὸν πρῶτον τόμον τοῦ ἔργου τοῦ Κ. Σιμόπουλου, «Πῶς εἶδαν οἱ ξένοι τὴν Ἑλλάδα τοῦ '21», χωρὶς ὅμως ἀναφορὰ πρὸς αὐτὰ πού ἐμεῖς παρουσιάζουμε.
3. Ὁ ἴδιος ὁ Waddington γράφει, πρὸς μιὰ δήλωσίν του στὸ βιβλίον του (μετὰ τὴν εἰσαγωγὴν, χωρὶς

αριθμό σελίδας) ότι «ο συγγραφέας δεν συνδέθηκε ποτέ με καμμία φιλελληνική εταιρεία, και δεν οδηγήθηκε στίς έρευνές του παρά μόνο από την επιθυμία που είχε, νά πάρει τίς πλέον αυθεντικές πληροφορίες».

4. Waddington R. δ.π. σ. 15, σημ. 1.
5. Waddington R. δ.π. σ. 232, 235.
6. 'Ο γιατρός Ι. Λαμπρίδης ('Ηπειρωτικά Μελετήματα, Τεύχ. Δεύτερον, 'Ο Τεπελενλής 'Αλή Πασάς, 'Εν'Αθήναις, 1887, σ. 75), βασιζόμενος, όπως αναφέρει σέ «σημειώσεις καθ' ύπαγόρευσιν, ως λέγεται, του αδελφού της Βασιλικής Σίμωνος γεγραμμένων», γράφει ότι ο Χουρσίτ πασάς «έπειδή είχε διαβεβαιώσει προηγουμένως τον 'Αλήν περί πάσης ασφαλείας αυτού δι' όρκον μεγάλου, ίνα μή φανή επίορκος, έπεκαλέσθη την συνδρομήν Μουφτή τινός, όστις έξέδωκε φετφάν λέγοντα, ότι «ό εκτελών διαταγήν Σουλτάνου ούδόλως άμαρτάνει καί άν άθετήσει τον όρκον. Μπορούμε νά υποθέσουμε ότι ο Reiss εφέντης προσπαθεί στίς εκφράσεις του νά καλύψει τον Χουρσίτ, σχετικά μέ τίς υποσχέσεις του στον 'Αλή. Τό ότι ο Χουρσίτ είχε δώσει υποσχέσεις στον 'Αλή, γίνεται φανερό καί από τό φερμάνι του σουλτάνου που στάλθηκε στον Χουρσίτ, σχετικά μέ την στάση που έπρεπε νά κρατήσει στο θέμα αυτό. Τό φερμάνι αυτό ήταν άπαντητικό σέ έγγραφο του Χουρσίτ που τό είχε στείλει τον 5ο μήνα του σεληνιακού έτους 237 (1821) (βλ. 'Αχμέτ Μουφίτ. 'Αλή πασάς ο Τεπελενλής' (1744-1822). Μετάφραση από τά τουρκικά Α.Ν. 'Ιορδάνογλου, Προλεγόμενα-Σημειώσεις Κ.Π. Βλάχου. 'Εκδ. 'Ετ. 'Ηπειρ. Μελετών. 'Ιωάννινα, 1980, σ. 158).

Στό φερμάνι αναγράφεται ότι «Μέ κανένα τρόπο δεν επιτρέπω νά δίνονται υποσχέσεις, άν δέ επαναληφθούν, θά τιμωρηθείς. Σέ περίπτωση που έχεις υποσχεθεί, νά γνωρίζεις ότι από την έξοχότητά μου δεν θά γίνουν δεκτές...». Για τό φερμάνι αυτό βλέπε σχετικά καί παρακάτω στο κείμενο.

7. 'Ο άμερικανός γιατρός J. Comstock, στο βιβλίο του History of the Greek revolution. N. York, 1828, σ. 136-7, περιγράφει τίς τελευταίες ημέρες του 'Αλή πασά, παραθέτοντας τό κείμενο του Waddington. Τό κείμενο αυτό χρησιμοποιήθηκε καί από άλλους (βλ. σχετικά τό κείμενο).
8. Robert Walsh (1772-1852). Γεννήθηκε στο Waterford της 'Ιρλανδίας. 'Απεφοίτησε από τό Trinity College τό 1796. Χειροτονήθηκε κληρικός τό 1806 καί έγινε εφημέριος σέ μιά μικρή πόλη, κοντά στο Δουβλίνο, όπου παρέμεινε μέχρι τό 1820. Στο διάστημα αυτό συγκέντρωσε στοιχεία για τή σύνθεση της Ιστορίας του Δουβλίνου, ή όποία δημοσιεύτηκε τό 1815.

Συγχρόνως σπούδασε ιατρική καί τό 1820 πήρε τό δίπλωμά του από τό Royale College του Aberdeen, όπως επίσης καί τό διδακτορικό του (LL.D) από τό Trinity College του Δουβλίνου. Τότε δέχτηκε την πρόταση νά πάει εφημέριος στη πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης. 'Εκεί έμεινε μερικά χρόνια καί μετά βρέθηκε για λίγο καιρό εφημέριος στην 'Αγγλική πρεσβεία της Πετρούπολης. Τό 1828 μετακινήθηκε στη πρεσβεία του Rio de Janeiro, όπου άσχολήθηκε σέ έρευνες για τό δουλεμπόριο. Οί έμπειρίες του από την παραμονή του στη Βραζιλία δημοσιεύτηκαν σέ βιβλίο, τό 1830. Τό 1831 τον έστειλαν πάλι στη πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης όπου παρέμεινε μέχρι τό 1836 καί επέστρεψε τελικά στην 'Ιρλανδία την ίδια χρονιά.

Βλ. καί σχετικό βιογραφικό σημείωμα στο Dictionary of National Biography (LIX 224). Για τίς ιατρικές δραστηριότητες του Walsh, κατά την παραμονή του στον ελληνικό χώρο, γράφουμε στη μελέτη που ετοιμάζουμε, μέ θέμα «Γιατροί καί φυσιοδίφες περιηγητές του ελληνικού χώρου».

9. Narrative of a Journey from Constantinople to England. By the Rev. R. Walsh, LL.D. M.R.I.A. Second edition, London, 1828.

Τήν ίδια χρονιά γίνεται καί δεύτερη έκδοση, από όπου καί τά κείμενα που παραθέτουμε: Στην έκδοση αυτή, όπως γράφει ό ίδιος στον πρόλόγό του, διαίρεσε τό κείμενο σέ κεφάλαια καί έκανε μερικές προσθήκες. 'Ακολούθησαν καί άλλες εκδόσεις, όπως ή 3η, τό 1829 καί ή 4η, τό 1831. Τό 1828 μεταφράστηκε καί γαλλικά (Voyage en Turquie et à Constantinople. Par R. Walsh,.... Paris, 1828).

Για τις εκδόσεις βλ. και L. Droulia ό.π.

Ένα άλλο βιβλίο του Walsh, που αναφέρεται στη παραμονή του στην Κωνσταντινούπολη και τις περιηγήσεις του στον ελληνικό χώρο κυκλοφόρησε τό 1836, και μιά δεύτερη έκδοσή του τό 1838. Βλ. A Residence at Constantinople,.... by the Rev. R. Walsh.. In two volumes, London.

10. Walsh R. ό.π., σ. 53-57.

11. Πρόκειται για την απόπειρα δολοφονίας του γνωστού Πασόμπεη, με τον όποιον ό 'Αλή πασάς είχε από χρόνια διαφορές. 'Ο χαρακτηρισμός από τον Walsh σάν αντίπροσώπου του στην Κωνσταντινούπολη είναι λανθασμένος.

Σχετικά με την απόπειρα αυτή υπάρχουν πληροφορίες από την Κωνσταντινούπολη, σύγχρονες με τό γεγονός. Στόν «Έλληνικό Τηλέγραφο», στό φύλλο της Τρίτης, 9 Μαΐου 1820, δημοσιεύεται ή παρακάτω είδηση: «Τουρκία... Έν Κωνσταντινουπόλει έκαμε μέγαν κρότον τό άκόλουθον συμβεβηκός κατά της ζωής του Καπιδζίμπαση Πασόμπεη. Δύο έφιπποι 'Αλβανοί, οί όποιοι εκ πολλού καιρού έκαιροφυλάκτουσαν τριγύρω της οικίας του άνω Καπιδζίμπαση, ότε ίδον αυτόν τέλος πάντων έν μία των ήμερών έν καθαρή μεσημβρία καθήμενον πλησίον του παραθυρίου, έρριψαν τέσσαρας πιστολιάς κατ' αυτόν, και είτα, νομίσαντες ότι έπέτυχον του σκοπού των, έτράπησαν είς φυγήν. 'Ο μεγαλειότατος Σουλτάνος, όστις έμαθε παρευθύς τό γεγονός, ώργίσθη καθ' υπερβολήν επί τούτω τῷ τολήματι, και παρευθύς έπρόσταξε νά επιδιώξωσι πολλοί τάταροι τούς φυγάδας, και τῷ όντι είς των φυγάδων έπιάσθη ού μακράν 'Αδριανουπόλεως και ήχθη είς Κωνσταντινούπολιν. Περί του καθ' αυτό πρωταιτίου ταύτης της δοκιμασθείσης δολοφονίας διάφοροι φήμαι περιφέρονται είς τό κοινόν....».

'Ο T.S. Hughes (Travels in Sicily, Greece and Albania, London 1820. τ. II, σ. 221-3) παραθέτει ένα γράμμα που είχε σταλεί από την Κωνσταντινούπολη, τον 'Απρίλιο του 1820, και είχε δημοσιευθεί στην έφημερίδα Star. 'Εκεί περιγράφεται ή απόπειρα όπως την αναφέρει ό Walsh, ό Πασόμπεης χαρακτηρίζεται άρχιθαλαμηπόλος του σουλτάνου, και σημειώνεται ότι δέν πληγώθηκε. 'Αναφέρεται επίσης σέ αυτό τό γράμμα ότι τό άτομο που συνελήφθη, είπε ότι τούς είχεβάλει ό 'Αλή πασάς νά δολοφονήσουν τον Πασόμπεη. Στο γράμμα καταγράφεται ή ίστορία των σχέσεων 'Αλή και Πασόμπεη και αναφέρεται μιά παλαιότερη απόπειρα που είχαν κάνει άνθρωποι του 'Αλή πασά, στην 'Αλεξάνδρεια, νά τον απαγάγουν.

Την ίδια ανταπόκριση της Star δημοσιεύει και ό Alphonse Beauchamp στό βιβλίο του (The life of Ali Pacha of Jannina... 2nd Edition London 1823, σ. 366-7), όπου αναφέρεται έκτεταμένα στις σχέσεις 'Αλή πασά και Πασόμπεη (ό.π. σ. 284-299).

Για τις εκδόσεις του βιβλίου του Beauchamp, βλ. σχετικά πιο κάτω.

'Ο Rouqueville (Histoire de la régénération de la Grèce.. t. III, A Paris, 1824, σ. 12-13) γράφει ότι ό Πασόμπεης πυροβολήθηκε από τρεις δολοφόνους καθώς πήγαινε στό τζαμί της 'Αγίας Σοφίας, άλλ' ότι πληγώθηκε έλαφρά και τελικά και οί τρεις συνελήφθησαν και έκτελέστηκαν.

12. Walsh R. ό.π., σ. 59.

13. Walsh R. ό.π., σ. 62.

14. Πού σημαίνει «νά έξολοθρευτούν με την τέχνη τους, οί τεχνίτες του θανάτου».

15. Walsh R. ό.π., σ. 63-65.

15α. Τό κεφάλι του 'Αλή πασά στάλθηκε από τά Γιάννενα στην Κωνσταντινούπολη, στις 13 Φεβρουαρίου με τον σιλιχτάρη 'Αχμέτ πασά, όπως προκύπτει από μπουγιουρντί του Χουρσίτ, με ήμερομηνία 19 Τζεμαλή ούλ 'Εβέλ 1237. Τό μπουγιουρντί άπευθυνόταν στους καντήδες και ναΐπες των καζάδων που βρίσκονταν στους δρόμους για την Κωνσταντινούπολη, και ζητούσε νά διευκολυνθεί ή μεταφορά του κεφαλιού του 'Αλή, «χωρίς την έλαχίστη βραδύτητα». (Βλ. I. Βασδραβέλης. 'Η Θεσσαλονίκη κατά τον άγώνα της άνεξαρτησίας. Θεσσαλονίκη 1946, σ. 39).

16. Μιά διόρθωση είναι απαραίτητη στη φράση του κειμένου του Κ. Σιμόπουλου (δ.π. σ. 143) σχετικά με τόν γιαφτᾶ, «Πάνω στο κεφάλι ὁ γιαφτᾶς με τήν κατηγορία». Ὁ γιαφτᾶς, ὅπως φαίνεται καί στη λιθογραφία, ἦταν κρεμασμένος στό τοῖχο πού βρισκόταν δίπλα στό κεφάλι τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Θά σημειώσουμε ὅμως ὅτι ἡ φράση «σέ μία μικρή ἀπόσταση» τοῦ ἀγγλικοῦ κειμένου τοῦ βιβλίου τοῦ Walsh, παραλείπεται ἀπό τό κείμενο τῆς γαλλικῆς μετάφρασης, ὅπου καί οἱ παραπομπές τοῦ Κ. Σιμόπουλου.
17. Οἱ τούρκοι ἦσαν ἐπιτήδειοι στη ταρίχευση τῶν κεφαλῶν, μία πού τά κεφάλια τῶν ἐκτελούμενων μέ σουλτανική ἀπόφαση ἢ τῶν ἐπίσημων ἐχθρῶν ἢ τῶν διάσημων πειρατῶν καί ἄλλων, στέλλονταν στήν Κωνσταντινούπολη γιά νά ἐκτεθοῦν στό σεράγι.
18. Ἡ μετάφραση ἐγινε ἀπό τόν τουρκολόγο κ. Γιάννη Ἀλεξανδρόπουλο, Ph.D καί ἐρευνητή τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν, τοῦ Ε.Ι.Ε. τόν ὁποῖον καί εὐχαριστοῦμε θερμά.
Μετάφραση στά ἑλληνικά ἔχει γίνει ἀπό τόν Κ. Οἰκονόμο τοῦ ἐξ Οἰκονόμων (Βλ. Τά Σωζόμενα φιλολογικά συγγράματα Κωνσταντίνου Πρεσβυτέρου καί Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων. Ἐκδίδοντος Σοφοκλέους Κ. τοῦ ἐξ Οἰκονόμων Ἱατροῦ. Τομ. Α΄ Ἀθήνησι 1871, σ.σ. 378-379), τήν ὁποίαν χρησιμοποίησε, ὅπως φαίνεται ἀπό τή σύγκριση τῶν κειμένων, ὁ Σπ. Ἀραβαντινός, χωρίς ὅμως ν' ἀναφέρει τή πηγή (βλ. Σπ. Ἀραβαντινός. Ἱστορία Ἀλῆ πασᾶ Τεπελενλῆ. Συγγραφεῖσα ἐπί τῇ βάσει ἀνεκδότου ἔργου τοῦ Παν. Ἀραβαντινοῦ. Ἐν Ἀθήναις, 1895, Τομ. II, σ.σ. 395-397).
Μετάφραση στη γαλλική γλῶσσα ἔδωσε στό βιβλίο του ὁ Rouqueville (βλ. Histoire... δ.π., σ. 382-3, σημ.), καί στά ἀγγλικά ὁ Walsh (βλ. δ.π., Appendix, No II σ. 429-431).
- 18α. Σαρίγκιολη ἢ Σαρί-Γκιόλ. Περιοχή τοῦ νομοῦ Κιλκίς.
19. Σχετικά μέ τό ἔθιμο τῶν τούρκων νά ἀναγράφουν στό γιαφτᾶ τά ἐγκλήματα αὐτῶν πού τοὺς εἶχαν κόψει τά κεφάλια καί τά αὐτιά τους, γράφει ὁ ἀγγλος ἱεραπόστολος John Hartley (Researches in Greece and the Levant, 2nd Ed. London, 1833, σ. 185, σημ. 1), ἀπό προσωπικές ἐντυπώσεις του, ὅταν βρισκόταν στήν Κωνσταντινούπολη τό 1826. «... Τό ἔθιμο τῶν τούρκων νά τοποθετοῦν πάνω στά σώματα καί τά κεφάλια ἢ δίπλα σ' αὐτά, μία γνωστοποίηση τῶν ἐγκλημάτων πού εἶχαν κάνει οἱ ἐκτελεσμένοι ἀπ' αὐτούς, φαίνεται νά ἔχει ὁμοιότητα μέ τήν ἐπιγραφή πού ὁ Πιλάτος τοποθέτησε πάνω ἀπό τό κεφάλι τοῦ Σωτήρα μας. Εἶδα τά αὐτιά τῶν ἐλλήνων πού εἶχαν σκοτωθεῖ στή μάχη τῶν Ἀθηνῶν, νά κρέμονται μπροστά στή πύλη τοῦ σεραγιοῦ. Ἐπίσης ὑπῆρχαν καί μερικά κεφάλια. Στόν παρακείμενο τοῖχο ἦταν τοποθετημένη μία ἀνακοίνωση πού γνωστοποιοῦσε τά ἐγκλήματά τους.
20. Walsh R. δ., σ. 65-66.
21. Walsh R. δ., σ. 54.
22. Walsh R. δ., σ. 66-69.
23. Ὁ Κ. Βλάχος, στίς σημειώσεις του στήν ἐπανεκδόση τοῦ βιβλίου τοῦ Ἀμχμέτ Μουφίτ (δ.π. σ. 162 καί σημ. 2 καί 4), γράφει ὅτι τά ἀναφερόμενα στό φερμάνι πού ἔστειλε ὁ σουλτάνος στόν Χουρσίτ πασᾶ μετά τόν φόνο τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, εἶναι παρόμοια μέ «τό περιεχόμενο τῆς ἐπιγραφῆς πού γράφτηκε στόν τάφο τῆς κεφαλῆς τοῦ Ἀλῆ στήν Κωνσταντινούπολη» καί παραπέμπει στόν Σπ. Ἀραβαντινό (σ. 595). Ὅπως εἶναι φανερό ἀπό τό κείμενο πού παραθέτει ὁ Μουφίτ, πρόκειται ὄχι γιά φερμάνι ἀλλά γιά τόν γιαφτᾶ καί δέν ἔχει καμμιά σχέση μέ τήν ἐπιγραφή τοῦ τάφου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, πού εἶναι ἀντιγραμμένη στό κείμενο τοῦ Walsh, ἀλλά καί σ' αὐτό τῶν Michaud καί Roujoulat, πού πέρασαν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη τό καλοκαίρι τοῦ 1830. Οἱ τελευταῖοι παρατηροῦν μάλιστα τά ἀκόλουθα. «...Θά εἶναι περίεργο νά συγκρίνετε αὐτό τό εἶδος τοῦ πανηγυρικοῦ (τῆς ἐπιγραφῆς) μέ τόν φετῶ ἢ τή δικαστική ἀπόφαση πού συνόδευε τό κεφάλι τοῦ ἐπαναστάτη πασᾶ, ὅταν τό ἐκθέσανε στό σεράγι...».
Σχολιάζουν αὐτή τήν ἀντίθεση, ἀνάμεσα στίς κατηγορίες τῆς Πύλης καί στήν ἐπιγραφή τοῦ τάφου τοῦ Ἀλῆ πασᾶ, γράφοντας ὅτι: «ἡ τουρκική ἐξουσία δέν ἐνδιαφέρεται καθόλου γιά τό τί λέγουν οἱ ἄλλοι γιά τοὺς νεκρούς καί γιά ὅτι γράφεται πάνω στίς ταφόπετρες». (Βλ. Correspon-

dance d' Orient, 1830-1831, par M. Michaud de l' Academie Française et M. Poujoulat, Paris 1833, τ. II, σ. 248.

Στήν «Ίστορία τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, κατά τοὺς Τούρκους ἱστοριογράφους. Ἀθῆναι, 1960» ὁ Νικηφόρος Μοσχόπουλος, (σελ. 261 παραθέτει τὴν τούρκικη ἐπιγραφή τοῦ τάφου, τὴν ὁποία καὶ μεταφράζει. «Εἶναι ἡ ἀποκοπεῖσα κεφαλὴ τοῦ Τεπεδελενλῆ Ἀλῆ πασᾶ, ὅστις, ὦν μouteσαρίφης Ἰωαννίνων ἐκήρυξεν ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον πρό πεντήκοντα ἐτῶν».

24. Σχετικὰ μὲ τὴν ὑπόθεση προδοσίας ἀπὸ μέρους τῆς Βασιλικῆς γράφει ὁ Ι. Λαμπρίδης (δ.π. σ.σ. 75-76), ἀναφερόμενος στὴ λεγόμενη μαρτυρία τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Σίμωνα. «...Πρὸς ἀποφυγὴν δὲ τῆς ἀναμενόμενης συμφορᾶς ἐκ τῆς ἐκρήξεως τῆς πυριταποθήκης κατέπεισε (ὁ Χουρσίτ) τὴν Βασιλικήν, ἵνα ἀποκαλύψῃ τὸ σύνθημα τοῦ Ἀλῆ καὶ τινος πιστοῦ αὐτῷ Φεχίμ Τσιάμη, φύλακος τῆς ἀποθήκης ταύτης. Μόνη ἡ Βασιλικὴ ἐγίνωσκε τὸ σύνθημα τοῦτο τοῦ Ἀλῆ, ὅπερ κομβολόγιον ἐκ μαργαριτῶν ἦν. Τὸ κομβολόγιον τοῦτο ἐὰν ἐλάμβανεν ὁ Φεχίμ ὥφειλε νὰ μὴν ἀνάψῃ τὴν πυριταποθήκην, ἀλλὰ νὰ καταλίπῃ τὸ φρούριον σῶον καὶ ἀπέλθῃ σβένων τὸν ἀκοίμητον λύχνον.

Ἡ Βασιλικὴ ὑπεξήρση (24 Ἰανουαρίου 1822) καὶ παρέδωκε τὸ κομβολόγιον μίαν ὥς ἐγγιστα ὥραν πρὸ τῆς δολοφονίας τοῦ Ἀλῆ, πιεσθεῖσα ἴσως δὲ καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου μάλλον τὴν ζωὴν αὐτῆς ἐξησφαλισμένην θεωρήσασα. Μικρόν δὲ μετὰ τὴν ὑπεξαίρεσιν τοῦ κομβολογίου ἐπεσκέφθη τὸν Ἀλῆν ὁ δορυφόρος τοῦ Χουρσίτ Πασᾶ Κιοσέ Μεχμέτ Πασᾶς...».

Ὁ Λαμπρίδης ἐκφράζει ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἐκδοχὴ αὐτῇ.

25. Στὸν «Ἑλληνικὸ Τηλέγραφο» (ἀρ. 29 — 19 Ἰουλίου 1822) ὑπάρχει ἀνταπόκριση ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολη, μὲ ἡμερομηνία 25 Ἰουνίου, στὴν ὁποία ἀναφέρεται ὅτι

«Κατὰ ταῦτας τὰς ἡμέρας ἐφθασεν ἐνθάδε ἡ χήρα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ Ἰωαννίνων, συνοδευομένη ἀπὸ Χριστιανικὸν ἱερέα ἀπὸ πιστὸν ἀγέντην τῆς καὶ ἓνα Ἰουδαῖον τραπεζίτην, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὁ Ἀλῆς Πασᾶς εἰς δούλευσίν του κατὰ τὰς μεγάλας χρηματικὰς ὑποθέσεις του· ἔλαβε δὲ αὐτὴ μεγάλην ὑποδεξίωσιν λαβοῦσα κατοικίαν μεγαλοπρεπὴ καὶ περιποίησιν. Ἐλπίζουσι νὰ λάβωσιν ἐκ τοῦ στόματος ταύτης ἢ τῆς συνοδείας τῆς πληροφορίαν περὶ τῶν κρυπτῶν θησαυρῶν τοῦ Ἀλῆ, διότι κανεῖς ἀκόμη δὲν θέλει νὰ πιστεύσῃ, ὅτι δὲν κατήντησε μέγα μέρος τῶν θησαυρῶν του εἰς χεῖρας ἀπίστους».

Ἡ πληροφορία αὕτη βρίσκεται σὲ σχετικὴ ἀντίθεση μὲ τὰ ὅσα γράφει ὁ Walsh, καὶ μιά ποὺ ἀφορᾷ καὶ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ δὲν προχωρήσαμε σὲ παραπέρα διερεύνηση.

Πάντως πληροφορίες ἀπὸ τὴν τουρκικὴ πλευρά, γιὰ τοὺς θησαυροὺς τοῦ Ἀλῆ πασᾶ μᾶς δίνει ὁ Δζεβδέτ πασᾶς. (Βλ. Ν. Μοσχόπουλος Ἱστορία δ.π. σ. 261-2).

26. Ἀθηναγόρας, Ἡ τελευταία ἡμέρα τοῦ Ἀλῆ πασᾶ. Ἱστορικαὶ ἐπανορθώσεις. Δ.Ι.Ε.Ε. τ. 8ος (1922), σ. 368-382.

27. Beauchamp A. δ.π., σ. 368.

28. Ἀθηναγόρας, δ.π., σ. 380.

29. Vaudoncourt. Dictionnaire de la conversation, I, σ. 325, ὅπως ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀθηναγόρα (δ.π., σ. 370 σημ. 3).

Γύρω από τόν Λόρδο Βύρωνα

ΜΑΡΙΑΣ ΑΡΚΑΔΙΟΥ

Ο Βύρων είναι μιά μορφή πού ιδιαίτερα γιά μᾶς τούς Ἕλληνες εἶναι συνδεμένη μέ τόν ἐθνικό ἀγώνα τοῦ 21. Τόν ἐνθερμο αὐτόν φιλέλληνα μέ τό προικισμένο πνεῦμα καί τήν ἀνήσυχη καρδιά, τό ἀτίθασο παιδί μέ τή φλογερή ιδιοσυγκρασία πού εἶχε προκαλέσει τότε μέ τά σκάνδαλά του τήν πουριτανική κοινωνία τοῦ Λονδίνου. Τόν ἐμπνευσμένο ποιητή πού ἀγκάλιασε μέ ὅλο τό νεανικό του ἐνθουσιασμό, τή μεγάλη ἰδέα τῆς ἀπελευθέρωσης τῆς πατρίδας μας καί βοήθησε μέ ὅλα τά μέσα, ψυχικά καί ὕλικά, ὥσπου ἔφτασε στήν ὑπέρτατη θυσία νά δώσει καί τή ζωή του ἀκόμα, σ' ἓνα χῶρο πού λίγο ἀργότερα στόν ἴδιο αὐτό χῶρο θά γινόταν μιά ἄλλη μεγάλη θυσία, ὁμαδική τούτη τή φορά στό Μεσολόγγι.

Γενικά πιστεύεται, σημειώνει ὁ Τ. Παπατσώνης, πῶς εἶναι δύσκολο ν' ἀντιμετωπίσει κανεῖς, τήν προσωπικότητα καί τό ἔργο τοῦ Λόρδου Βύρωνα καί νά ἰδεῖ μέσα ἀπ' αὐτό, ἀντικειμενικά τόν ποιητή καί τόν ἄνθρωπο. Τόν ἄνθρωπο τόν ρομαντικό, στό ἔργο καί στήν πράξη καί τόν κοσμοπολίτη, τόν ἀκούραστο ταξιδευτή, τόν διαρκῶς μετακινούμενο, χά-

ριν τῆς περιπέτειας, καί τόν λάτρη τῆς ὁμορφιάς, τῆς ὁποιασδήποτε ὁμορφιάς!

Ὁ Βύρων ἦταν μιά δόξα κι' ἓνας σταθμός στήν Ἀγγλική ποίηση· ἄν καί προσωρινά, γράφει ὁ Ντοστογιέβσκυ, ὁ Βυρωνισμός στάθηκε ἓνα φαινόμενο, μεγάλο καί ἁγιασμένο, ἀπαραίτητο γιά τή ζωή τῆς Εὐρώπης κι' αὐτοῦ ἀκόμα τοῦ κόσμου. (Νεοελληνικά Γράμματα). Ἄνθισε στή στιγμή, πού ἡ ἀπελπισία καί ἡ ἀπογοήτευση ἦταν στό κατακόρυφό της. Ὁλος ὁ κόσμος ἄσθμαινε καθώς ἓνας χαμηλός ὀρίζοντας, πού καθημερινά στενεύει καί περισσότερο. Τά παληά εἶδωλα κείτονταν συντριμμένα. Οἱ χορδές τῆς λύρας του, ἀνέκρουσαν ὅλη τήν ἀνθρώπινη ἀγωνία τοῦ καιροῦ του, ὅλη τή σκοτεινή ἀπογοήτευση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Ὁ Λαμαρτῖνος, μόλις ἔμαθε τό θάνατό του, ἀναφωνεῖ: «Ἡ καρδιά τῆς ἀνθρωπότητας σταμάτησε νά χτυπάει». Ὁ μέγας Ρῶσσοι ποιητής, ὁ Πούσκιν, τοῦ ἔκανε μνημόσυνο σέ μιά ἐκκλησία τῆς πατρίδας του καί ὁ νεαρός Ἀγγλος ποιητής, Τέννyson, κλαίει μέ θερμά δάκρυα γιά τόν μεγαλύτερο ποιητή τοῦ αἰῶνα, καί χαράζει σέ μιά πέτρα τοῦ ἐξοχικοῦ σπιτιοῦ του. «Ὁ Μπάϋρον εἶναι νεκρός».

Ὁ Γκαῖτε (40 χρόνια μεγαλύτερός του) εἶπε: «Ἡ μεγαλοφυΐα του, εἶναι ἀπροσμέτρητη· εἶναι ἓνα μεγάλο πηγαῖο ταλέντο. Δέν ἀπάντησα σέ κανέναν ἄλλον ποιητή, τόσο μεγάλη, ἀληθινή ποιητική δύναμη.

Μέ τήν κατανόησή του, τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου, μέ τήν ικανότητά του, νά διεισδύει στά πράγματα τῶν περασμένων, εἶναι τόσο μέγας ὅσο καί ὁ Σαίξπηρ».

Ὁ Τζῶρτζ Νόελ Γκόρντον Μπάϋρον, γεννήθηκε στό Λονδίνο, στά 1788 καί πέθανε νεότατος στό Μεσολόγγι, στά 1824, μόλις 36 ἐτῶν. Ἦταν ἓνας, ἀπό τούς πῶ ἐνδοξους καί γνωστούς ποιητές τῆς γενιᾶς του. Τά ποιήματά του, ἦταν μεγαλόπνοα καί τά πεζά του, ἔμμετρα δράματα τά περισσότερα, περιέκλειναν ὑψηλές ιδέες, πού τοῦ χάρισαν γρήγορα, τήν ἀναγνώριση καί τή δόξα· ὁ Βύρων ἐπέδρασε στήν ρομαντική κοινωνία τοῦ 19ου αἰῶνα καί στήν ἀρχή τοῦ 20ου αἰῶνα. Ἐνα ἀπό τά πῶ ἀντιπροσωπευτικά του ἔργα, θεωρεῖται τό δραματικό ποίημα «Μάνφρεντ», πού τόγραψε στήν Ἰταλία στά 1818, ὅπου βρισκόταν ἐκεῖ, μέ τό φίλο του, τόν διάσημο Ἀγγλο ποιητή Σέλλεϋ.

Τά παιδικά χρόνια τοῦ Βύρωνα δέν ἦταν εὐτυχισμένα. Γεννήθηκε χωλός, πράγμα πού τοῦ προκαλοῦσε πολλά προβλήματα. Οἱ συμμαθητές του, τόν κοροΐδευαν καί οἱ φίλοι του τόν εἰρωνευόταν... Ἡ μητέρα του ἦταν σκληρή, ἀπαίσια. Τοῦ τραβοῦσε τό πόδι του, γιά νά τό ἱσιώσει, καί πονοῦσε φοβερά... Κληρονομικά, ἦταν ἐπιβαρημένος· ὁ πατέρας του, ὠραῖος ἀλλά ἄσωτος· κατασπατάλησε τήν περιουσία τῆς γυναίκας του κι

ἔφυγε γιὰ τὴ Γαλλία ὅπου καὶ πέθανε. Τοὺς ἄφησε ἓνα πενιχρὸ εἰσόδημα πού δὲν μποροῦσαν νὰ ζήσουν στό Λονδίνο. Δυὸ χρόνων νήπιο, τὸν πῆρε ἡ μητέρα του καὶ ἀποσύρθηκαν σ' ἓνα φτωχικὸ διαμέρισμα τοῦ "Ἀμπερντην, ὅπου ἐκεῖ ἄκουσε καὶ τὰ πρῶτα μαθήματα. 5

Ἦταν καχεκτικός· τὸν ἀνέβαζαν τό καλοκαίρι στὰ ψηλά βουνά τῆς Σκωτίας, ἐκεῖ ἔμαθε ν' ἀγαπάει βαθιά τὴ φύση· περπατοῦσε ὥρες μέσα στὰ δάση· ὁ Βύρων, ἦταν πολὺ ὠραῖος, ἀλλὰ ζωηρός, ἀπειθάρχητος. Ἡ γειτονιά τὸν ἀποκαλοῦσε: «Τό κουτσό διαβολάκι, τῆς Καρ Μπάϋρον».

Ὁ Βύρων ταξίδευε πολὺ. Ἦταν τό πάθος του. Ἔτσι στὰ διάφορα ταξίδια του στό Βέλγιο καὶ στήν Ἑλβετία, γνώρισε τὸν Σέλλεϋ, πού τοῦ ἀφιέρωσε καὶ τό Γ' ἄσμα του «Τσαϊλντ Χάρολντ». Μιλώντας γιὰ τὸν Σέλλεϋ ἔλεγε: «Ἦταν ὁ καλύτερος ἀπ' ὅσους γνώρισα καὶ ὁ ὀλιγώτερον ἐγωϊστής...». Τό Φθινόπωρο τοῦ 1816, πῆγε γιὰ πρώτη φορὰ στὴ Βενετία πού θὰ τὸν γοητεύσει καὶ θὰ βρεῖ ἐκεῖ τὴν ψυχικὴ του γαλήνη. Στό νησί τοῦ «Ἁγίου Λαζάρου» ὑπάρχει ἀκόμα ἓνα δάσος μέ λιόδεντρα μέ τό ὄνομα τοῦ Λόρδου Βύρωνα. Πιστεύεται πὼς στό μέρος αὐτό, ὁ ποιητὴς ἔγραψε τό Δ' ἄσμα του «Τσαϊλντ Χάρολντ», πού ἐξυμνεῖ τὴν Ἰταλία. Ὁ Βύρων εἶναι μαγεμένος ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ ἐξυμνεῖ τὰ Μουσεῖα της, τὴ δόξα της, τὰ μεγαλεῖα της. Τὴν ἀποκαλεῖ «ἐξαίσιον κῆπο τοῦ κόσμου», «σταυροδρόμι ὅλων τῶν πολιτισμῶν καὶ τῶν Τεχνῶν», «καθρέφτη τῆς ὁμορφιάς τῆς φύσης». Τὴ βρίσκει ὑπέροχην καὶ θαυμαστὴν ἀκόμα καὶ μέσα στὰ ἐρείπιά της.

Τό Δ' ἄσμα τοῦ «Τσαϊλντ Χάρολντ» ἀρχίζει μέ μιὰ συναρπαστικὴ περιγραφή τῆς Βενετίας. «Ἀπὸ τὰ παιδικὰ μου χρόνια, τὴν ἀγαποῦσα τὴ Βενετία — γράφει ὁ Βύρων — πόλιν τῆς καρδιάς, πόλιν τῶν ὀνείρων, χτισμένη πάνω στὰ νερά, κατοικία τῆς χαρᾶς».

Στὴ συνέχεια ἐκθειάζει τὴ Ρώμη, πρωτεύουσα τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς λαμπρότητας, παρακολουθεῖ τὴ ρωμαϊκὴ σκέψη στίς ἀρχαιότερες ἐποχές, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Κικέρωνα, τὸν Ὀράτιο, καὶ τὸν Βιργίλιο, ὡς τὸν Μιχαήλ Ἀγγελο καὶ τὸν Ραφαῆλο.

Γιὰ τὴν Ἰταλία ἔγραψε ἀκόμα: «Ἰταλία, ὦ Ἰταλία! // ἐσύ πού ἔχεις // τό Μοιραῖο δῶρο // τῆς ὁμορφιάς».

Ἡ Ἰταλία τοῦ χάρισε τὴ μεγάλη στιγμή. Γιατί ἐκεῖ, γνώρισε καὶ τὸν Ἀλέξανδρο Μαυροκορδάτο πού μιλώντας μέ ἔξαρση καὶ ἐνθουσιασμό, προσπαθοῦσε νὰ προσελκύσει ξένους καθὼς καὶ φίλους ἢ γνωστούς του καὶ νὰ τοὺς κάμει νὰ ἐνδιαφερθοῦν γιὰ τό μεγάλο ξεσηκωμό τοῦ Γένους.

Ὁ Ἀντρέ Μωρουά γράφει, στό ἐξαίρετο βιβλίο του, γιὰ τὸν Βύρωνα. «Ἡ ποίηση τοῦ Βύρωνα ἦταν ἀποτέλεσμα μιᾶς ἀνήσυχης ἐποχῆς. Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, γέννησε μεγάλες ἐλπίδες πού ἀργότερα διέψευ-

σε. Οί Ναπολεόντιοι πόλεμοι στάθηκαν άφορμή σέ πράξεις ήρωϊκές μά καί άνώφελες. Έκατομμύρια άνθρωποι δοκίμασαν, όπως καί ό Βύρων, τό συναίσθημα τής παγκόσμιας άδικίας καί παραφροσύνης. Για εκείνους, όπως καί γι' αὐτόν τόν ἴδιο, τά ποιήματά του ήταν σάν τό «Ήφαιστιο πού ή έκρηξή του, έμποδίζει έναν σεισμό». Στίς 29 Φεβρουαρίου 1812 ό Βύρων δημοσιεύει τά δύο πρώτα άσματα τοῦ «Τσαΐλντ Χάρολντ» καί στίς 10 Μαρτίου σημειώνει: «Ξύπνησα ένα πρωϊ καί βρέθηκα διάσημος».

Ό Σέλλεϋ έλεγε, για τό άσμα τοῦ Δόν Ζουάν: «Είναι ασύγκριτα άνώτερο άπ' όλα τά Έπη τῶν σημερινῶν ποιητῶν. Κάθε λέξη φέρνει τή σφραγίδα τής 'Αθανασίας!» Καί ό δικός μας, ό μεγάλος Έλευθέριος Βενιζέλος είπε — ανάμεσα στ' άλλα αξιόλογα — για τόν Βύωνα. «Τήν σύγχρονη Έλληνική ιστορία τήν πλούτισε τό μαγεμένο όνομα ενός μεγάλου Άγγλου ποιητή». Τά όνόματα «Βύων — Έλλάδα» έχουν γίνει άξεχώριστα. Κανείς δέν μπορεί ν' αναλογιστεϊ Έλλάδα έλεύθερη, δίχως ταυτόχρονα νά θυμηθεϊ καί τόν Λόρδο Βύωνα, τόν Βύωνα καί τό θάνατό του — θυσία στήν έλευθερία της. Πάνω άπ' όλα, πῶς νά ξεχάσει κανείς, ότι τήν κορυφαία του ὥρα, πρίν βυθιστεϊ στό «Αἰώνιο» φώναξε: «Έλλάδα, ὦ Έλλάδα! Σοῦ χάρισα τό χρόνο μου, τήν υγεία, τό χρῆμα· τώρα, σοῦ δίνω καί τή ζωή! Τί περισσότερο μποροῦσα νά κάμω;» καί τελειώνει: «Ή ζωή τοῦ ανθρώπου αξίζει, τότε μόνο, όταν έχει για στόχο τά μεγάλα ιδανικά...» (Έλευθ. Βενιζέλος; σελ. 818. Ν. Έστία 1979).

Παρά τίς καθημερινές πίκρες πού κάποτε έφταναν στά ὅρια τοῦ μαρτυρίου, τό έργο τοῦ Βύωνα στό Μεσολόγγι, συνεχιζόταν καρποφόρο καί δημιουργικό. Τήν μεγαλύτερη άνωμαλία προκαλοῦσαν οί συνεχείς ταραχές τῶν ενόπλων, μέσα στήν πόλη τοῦ Μεσολογγιοῦ. Οί άτίθασοι Σουλῶτες, μεγάλοι καί άνίκητοι στή μάχη, ήταν δύσκολοι καί άνοικονόμητοι στήν πόλη. Καί ό Βύων πού έστήριξε σ' αὐτούς, τίς μεγαλύτερες έλπίδες του, βρισκόταν έξ αιτίας των σέ διαρκή άνησυχία... Τά διάφορα αὐτά προβλήματα πού καθημερινά αντιμετώπιζε, ή διαφωνία του μέ τό φίλο του, Στάνχοπ, καί μερικές «βολές», άπό τό έξωτερικό καί μάλιστα άπό μέρους τοῦ Κοραή, πού ύπονοώντας τή μεγάλη έπιρροή τοῦ Βύωνα καί τοῦ Στάνχοπ στήν Έλλάδα, έγραψε στά «Έλληνικά Χρονικά» τό περίφημο: «Νᾶφε καί μέμνασο άπιστεϊν» (Ν' άγρυπνάς καί νά μήν έμπιστευσαι...), όλα αὐτά έδημιούργησαν στήν ψυχή τοῦ Βύωνα άπογοήτευση καί άθυμία χωρίς νά μειώσουν διόλου τό ζήλο του, για τήν Έλληνική υπόθεση.

Σέ μία τέτοια ψυχική κατάσταση θά βρισκόταν άσφαλῶς, όταν συνέθεσε τό πρωϊ στίς 22 τοῦ Γενάρη 1824, τούς παρακάτω θαυμάσιους στίχους

γιατά τριανταέξη του χρόνια:

«Ἡ καρδιά μου, καιρός εἶναι
ἀνερώτευτη νά ζῇ,
ἀφοῦ ἔπαψε ν' ἀνάφτει σ' ἄλλους
φλόγα ἐρωτική.

Μακρυά τώρα ἀπ' τήν ψυχή μου,
μακρυά τέτοιοι στολισμοί!
Εἰς τόν τάφον τώρα, ἡ Δόξα
τόν ἀνδρεῖον ξεπροβοδεῖ!
καί τοῦ κλεῖ τά μάτια, ἄν πέση
θῦμα τῆς ἐλευθεριᾶς.
Τώρα, γύρω μας, τουφέκι, φλάμπουρο,
δόξα ἐλιᾶς!

Ψυχή, ξύπνησε, ψυχή μου!
ψυχή, ξύπνα ἀπ' τό βυθό.

Τῆς τιμῆς ἐδῶ εἶν' ὁ τάφος·
τρέξε αὐτοῦ νά σκοτωθῆς.
Δέν σοῦ μένει παρά νά εὕρης
ὅτι ἐγύρευες παντοῦ,
καί νά τό εὕρης δέν μποροῦσες,
μνήμα ἀνδρός πολεμιστοῦ.

Βρίσκοντάς το, κύττα γύρω,
πιάσ' τή θέση πού ποθεῖς
γιατά τή δόξα πολεμώντας
πέσ' ἐκεῖ ν' ἀναπαυθῆς»

(Ν. Ἑστία, 1979)

Εἰς ἔνδειξιν ὑψίστης εὐγνωμοσύνης ἡ ἐν Κρανιδίῳ ὑπερτάτη Διοίκησις ἀποφάσισε τῇ ὑποδείξει μᾶλλον τοῦ Μαυροκορδάτου, ν' ἀπονέμει εἰς τόν Βύρωνα τιμητικῶς τήν ιδιότητα τοῦ Ἑλλήνος Πολίτη.

Ὁ Βύρων ἄφησε πίσω του, γράφει ὁ Πῆτερ Καίνελλ, ἕναν γοητευτικό μῦθο, πού ἀποτελεῖ βέβαια, ἕνα μικρό μόνο στοιχεῖο τοῦ ἀνθρώπου. Τά πραγματικά ἀνθρώπινα χαρίσματά του, ἦταν πολύ πῶς σημαντικά ἀπ' ὅσο μᾶς ἄφησε ν' ἀντιληφθοῦμε μέχρι στιγμῆς, ὁ μῦθος πού τόν ἀκο-

λουθεῖ. Ἀλλά αὐτή «ἡ ἡρώϊκή ἀχλύς» πού τόν ἀκολουθοῦσε, βοήθησε νά διαμορφωθοῦν οἱ σκέψεις καί οἱ ἐπιδιώξεις ἀμέτρητων νέων ἀνθρώπων, σ' ὁλόκληρη τήν Εὐρώπη· ὁ Βύρων ἐνσάρκωνε τήν ἐπαναστατική ὁρμή τῆς ρομαντικῆς νεότητος. Καί γι' αὐτό, ὅταν στίς 19 Ἀπριλίου τοῦ 1824, ἄφηνε τήν τελευταία του πνοή, χτυπημένος ὄχι ἀπό πυρετό, ἀλλά ἀπό χρονία φλόγωση τοῦ ἐγκεφάλου κατά μιὰ ἐκδοχή ἢ ὀξεία οὐραιμική δηλητηρίαση κατά τήν ἄλλη, ὅλοι καί ἰδιαίτερα οἱ νέοι, ἐνοιῶσαν — ὅπως εἶπε ὁ Τόμας Κάρλαϊλ, ὅτι «ἔχασαν ἕναν ἀδερφό». Ὁ Βύρων στίς 22 τοῦ Γενάρη τοῦ 1824, ἔγραψε γιά τήν 36ῃ ἐπέτειο τῶν γενεθλίων του: «Σήμερα κλείνω τά 36 μου χρόνια καί εἶμαι ἔτοιμος νά πέσω γιά τήν Ἑλλάδα». — Ἄς σημειωθεῖ, πῶς ὅταν ἀκόμα ἦταν πολύ νέος, ἡ μάντισσα «Ουῖλλιαμς» εἶπε στή μητέρα του:

«Ἔχεις ἕνα παιδί κουτσό... νά προσέξει στά 36 του χρόνια...»

Ἡ πρώτη φορά πού ὁ Βύρων ἦρθε στήν Ἑλλάδα ἦταν τό 1809-1810. Στό τέλος τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1809, ὁ Βύρων ξεκίνησε ἀπό τή Μάλτα, καί στίς 21 τοῦ Σεπτεμβρίου ἔφτασε στήν Πρέβεζα, ἔπειτα ἀπό ἕνα ταξίδι 8 ἡμερῶν μαζί μέ τό φίλο του, τόν Χόμπχάουζ. Διέσχισε τήν Ἑλληνική Γῆ ἀπό τό βορειότερο ἄκρο της, ἕως τά νησιά τοῦ Αἰγαίου. Ἐμεινε μαγεμένος ἀπό τά θαυμαστά μνημεῖα τῆς ἀρχαίας Τέχνης καί τόν γοήτευσε ἡ ἀρχαία δόξα. Ἐμεινε ἀρκετό χρόνο στήν Ἀθήνα κι ἐπισκέφθηκε ὅλους τοὺς ἱστορικούς χώρους τῆς ἀρχαίας πόλης. Στήν Ἀκρόπολη ἀνέβαινε συχνά, μόνος του, καί διέσχιζε τόν Ἱερό Βράχο σκεπτόμενος κι ὀνειροπολώντας, ἀναφέρει ὁ σχολιαστής.

Ὁ Βύρων θαύμαζε βαθειά τοὺς Ἀρχαίους Ναοὺς, τοὺς βωμούς, τοὺς τάφους, τοὺς κίονες, ἀλλά θλιβόταν ἡ ψυχὴ του, ὅταν ἔβλεπε τά ἀκρωτηριασμένα ἀνάλματα καί τά κλεμένα μνημεῖα. Τήν ἴδια θλιβερὴ εἰκόνα σχημάτισε ἡ ἀπό τήν ὑπόλοιπη Ἑλλάδα καί οἱ σκέψεις του ἦταν ἀπαισιόδοξες γιά τό παρόν καί τό μέλλον της. Μέ τήν ἐπίδραση αὐτῶν τῶν συναισθημάτων, ἔγραψε μερικοὺς στίχους πού μοιάζουν περισσότερο μέ ἐπιτύμβιο ἐπίγραμμα, σημειώνει ὁ Ε.Γ. Πρωτοψάλτης.

«Ψυχρά καί γλυκεῖα
νεκρά καί ὠραία
διότι δέν εἶχε πλέον ψυχὴν,
διότι δέν ἦτο ζωντανή...»

Ὅπως ἀναφέραμε, ἡ πρώτη φορά πού ὁ Βύρων ἦρθε στήν Ἑλλάδα ἦταν στά 1809. Στό ταξίδι του αὐτό, ὁ Βύρων ξεκίνησε ἀπό τή Μάλτα στίς 23 τοῦ Σεπτεμβρίου κι ἔφτασε στήν Πρέβεζα, ἔπειτα ἀπό ἕνα ταξίδι 8 ἡμερῶν. Ὁ Βύρων ἦταν μανιώδης ἐπιστολογράφος καί τά γράμματά του

ξεπερνούν τις 2.500. Καί όλα διαβάζονται μέ πολύ ένδιαφέρον. «Τό νά διασχίσει κανείς — έγραφε — μία άγρια χώρα μέ φρουρά μισοβαρβάρων στρατιωτών ήταν ένα επιχείρημα παράτολμο αλλά μεθυστικό». Ὁ Βύρων άγαποῦσε τούς Ἑπειῶτες, τούς εὔρισκε άπλοϊκούς καί πιστούς. Θαύμαζε τούς ανθρώπους αὐτούς, μέ τά δυνατά πάθη πού ἤξεραν νά τιμοῦν τή φιλία... Ὅταν βρέθηκαν στό Σούλι, ἔπειτα άπό μικρή περιπέτεια μέ τή θάλασσα, — τό Τούρκικο πλοῖο τους μετά τήν τρικυμία, ήταν σχεδόν βυθισμένο στήν άμμουδιά τῆς παραλίας — ἐκεῖ, τούς δέχτηκαν οἱ Σουλιῶτες. Ἦταν μία ὀρεσίβια φυλή, άγρια καί εὐγενικιά καί κατόρθωσε νά μείνει ἐλεύθερη. Εἶχαν τή φήμη πώς ήταν σκληροί καί φιλόξενοι, δέχτηκαν ὅμως τούς ναυαγούς μέ καλωσύνη, καί τούς περιποιήθηκαν πολύ. Ὁ Βύρων τούς παρακάλεσε νά δεχτοῦν μερικά φλουριά, αλλά ὁ άρχηγός τῶν Σουλιωτῶν τοῦ άπάντησε: «Θέλω τήν άγάπη σου, καί ὄχι τά λεφτά σου»!.. Τά λόγια ἄρεσαν στό Βύρωνα· θαύμαζε τούς ανθρώπους αὐτούς, κι ἔλεγε «άγαπάω πολύ τούς Ἑπειῶτες».

Ὁ Βύρων συνέχισε τό ταξίδι του στήν Ἑλλάδα καί μέ συνοδεία άπό Σουλιῶτες, διέσχισε ἑφιππος αὐτός καί ἡ συντροφιά του, βουνά καί χαράδρες μέ προορισμό τή μικρή πόλη, τό Μεσολόγγι.

Τέλος, μετά άπό πολλές μέρες διαδρομή, κατέβηκαν στήν πεδιάδα καί εἶδαν άπό μακριά τήν άκρη τῆς άπέραντης λιμνοθάλασσας. Εἶχαν φτάσει στή μικρή πόλη τό Μεσολόγγι, στή καρδιά τῆς Ἑλλάδας, στά τέλη τοῦ Νοέμβρη τοῦ 1809. Ὁ Βύρων, εἶχε ἔμφυτη τήν άγάπη γιά ταξίδια, γιά περιπέτειες καί μέ συντροφιά τόν άχώριστο φίλο του, τόν Χομπχάουζ, ἐπισκέφτηκε ὅλη τήν Ἀκαρνανία, τή Ρούμελη, ανέβηκε στούς Δελφούς, στόν Παρνασσό καί τέλος ἔφτασε στήν Ἀθήνα, τήν παραμονή τῶν Χριστουγέννων. Στό Σούνιο χάραξε τό ὄνομά του σέ μία κολόνα τοῦ Ναοῦ· διακρίνεται άκόμα... Στήν Ἀθήνα, ὁ λαμπρός οὐρανός, ὁ ἥλιος, ἡ γαλάζια θάλασσα, τά ιερά ἐρείπια, οἱ Σκιές τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Ἀρχαιότητας, ἡ θλιβερή σκλαβιά τῶν ἀπογόνων τους μέ τήν άπλή τους ζωή, τόν συγκίνησαν, τόν ἐμπνεύσανε:

«Τά βουνά θωροῦν τόν Μαραθῶνα
ὁ Μαραθῶνας τή θάλασσα
ρεμβάζοντας στή μοναξιά
πίστεψα τήν Ἑλλάδα ἐλεύθερη...
πῶς νά παραδεχτῶ σκλαβιά
πατώντας τάφο Περσικό!»

Ἡ Ἑλλάδα εἶχε στήν ψυχή του ἐξαγνιστική ἐπίδραση. Ὁ ἴδιος ὁμολογεῖ: «Δέν ἔζησα πραγματικά καί δέν ἔζησα εὐχαριστημένος, παρά τόν

λίγο καιρό πού έζησα στήν 'Ελλάδα». Καί άλλοϋ: «'Αν είμαι ποιητής ό άέρας τής 'Ελλάδας μ' έκαμε». 'Ας σημειωθεϊ πώς τό «Τσαΐλντ Χάρολντ» άρχισε νά τό γράφει στά Γιάννινα. Στήν 'Αθήνα ό Βύρων είχε κι ένα ρομαντικό ειδύλλιο — όπως ξέρουμε — μέ τήν ώραία Τερέζα Μακρής, στήν όποία αφιέρωσε καί τό γνωστό ποίημά του, «Κόρη τών 'Αθηνών».

Γιά τή Δημοκρατία, ό Βύρων έγραψε: «Νά είναι κανείς πρώτος, όχι ό Δικτάτορας ό Σύλλας, αλλά ό Ουάσιγκτων, ό 'Αριστείδης, ό άξιος καί ένάρετος όδηγός, είναι σάν νά έρχεται άμέσως, μετά τό Θεό!»

'Ωστόσο 23 χρόνων ό Βύρων αισθανόταν μιά άηδία γιά όλα· ένας φίλος του καί συμμαθητής του πνίγηκε σ' ένα χαντάκι... ή μητέρα του πέθανε... 'Ο έννοχος έρωτας πρós τήν αλλάδερφή του, Αύγούστα, (άπό άλλη μητέρα). είναι τό φοβερό μαρτύριο τοϋ Ποιητή. 'Ωρισμένως «γράφει» — σημειώνει ό σχολιαστής — γιατί δέν ύπάρχει άλλος τρόπος σωτηρίας. «'Η ποίηση — έλεγε ό ίδιος — είναι ή λάβα τής φαντασίας, πού ή έκρηξή της προλαβαίνει έναν σεισμό». Πράγματι, τό θέμα τοϋ έννοχου έρωτα ύπάρχει άλλοτε μέ μεγάλη σαφήνεια καί άλλοτε μέ μικρότερη, σκεπασμένη σέ πολλά έργα τοϋ Βύρωνα, σημειώνει ό Εϋάγγ. Παπανούτσος. 'Ο Μάνφρεντ, βασανίζεται άπό μιά φοβερή άγάπη πρós τήν χαμένη 'Αστάρτη (πού έχει όλα τά χαρακτηριστικά τής Αύγούστας). 'Ο Κάϊν, έχει τήν "Αντα άδερφή καί σύζυγο... όταν ό Λόρδος Βύρων, ήρθε στό Μεσολόγγι, μέ τό προαίσθημα ότι δέν θά έφευγε ζωντανός άπό εκεί, τό βράδι πρίν φύγει άπό τή Γένοβα γιά τό Μεσολόγγι, σέ άποχαιρετιστήριο γεϋμα στό σπίτι τής Λαίδης Μπλέσινγκτον τής είχε πει: «Πότε θά ξαναϊδωθούμε; Μιά προαίσθηση μου λέει, ότι βλέπομαστε γιά τελευταία φορά. Νομίζω ότι δέν θά έπιστρέψω άπό τήν 'Ελλάδα!» Στίς 22 τοϋ Γενάρη τοϋ 1824 έγραψε γιά τήν επέτειο τών 36 του χρόνων. «Σήμερα κλείνω τά 36 μου χρόνια καί είμαι έτοιμος νά πέσω γιά τήν 'Ελλάδα».

'Ο Βύρων, σάν εκπρόσωπος τοϋ «Φιλελληνικοϋ Κομιτάτου» Λονδίνου, στίς 4 τοϋ Γενάρη τοϋ 1824, — έπειτα άπό επικίνδυνο καί περιπετειώδες ταξίδι — έφτασε μέ τή συνοδεία του στό Μεσολόγγι, καλεσμένος επίσημα άπό τήν 'Ελληνική Κυβέρνηση καί τόν 'Αλέξανδρο Μαυροκορδάτο, όπου καί έγινε πανηγυρικά δεκτός άπό τό στρατό καί τό λαό. Ντυμένος μέ μιά ώραία κόκκινη στολή, πού τοϋ τήν είχε προμηθεύσει κατά τό πέρασμά του άπό τήν Κεφαλονιά, ό "Αγγλος Συνταγματάρχης «Ντάφρι» φέροντας στό κεφάλι εκείνη τή γνωστή περικεφαλαία μέ τό λοφίο κι' άρματωμένος μέ τά όπλα του, έφτασε στήν πολιτεία τοϋ Μεσολογγιοϋ, μέ σκοπό νά τήν άνακουφίσει μέ τήν παρουσία του καί νά βοηθήσει μέ τήν άτομική του περιουσία. 'Η ύποδοχή ήταν άποθεωτική. Τόν ύποδέ-

χτηκαν μέ ὁμοβροντίες κανονιῶν καί μέ ἀμέτρητες ντουφεκιές. Ἐνῶ τά λαϊκά ὄργανα συνόδευαν τήν ὑποδοχή μέ χαρούμενους σκοπούς. Οἱ ζητωκραυγές καί οἱ ἐπευφημίες ξέσπασαν ἐνθουσιώδεις καί ἀκράτητες... «Σέ περιμέναμε ὅπως τά χελιδόνια τήν Ἐνοιξη», τοῦ εἶχαν πεῖ, οἱ Μεσολογγίτες... Ὄταν ἡ τελετή τῆς ἐπίσημης ὑποδοχῆς τελείωσε, ὁ ἐπίσημος ξένος ὁδηγήθηκε ἀνάμεσα ἀπό δρόμους στρωμένους μέ κλαδιά μέ λουλούδια καί γεμάτους ἀψίδες, στό παραλιακό σπίτι, ὅπου τοῦ μέλλονταν νά περάσει τούς τρεῖς τελευταίους καί ἐνδοξους μήνες τῆς ζωῆς του δίπλα στήν ἀγαπημένη του θάλασσα καί πάνω στά ἅγια χῶματα, πού τόσο λάτρεψε καί πόνεσε καί τόσα πρόσφερε γι' αὐτά. Ἐκεῖ τώρα, ὁ Συνταγματάρχης Στάνχοπ καί ὁ πρίγκιπας Μαυροκορδάτος, τόν ὑποδέχτηκαν στήν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ πού θά ἔμενε — γράφει ὁ Ἀντρέ Μωρουά, ἕνας ἀπό τούς καλύτερους βιογράφους του.

Ἐκεῖ, τόν γνώρισαν ὡς Ἑλληνα, οἱ Ἀγωνιστές· μάλιστα, ἕνας ἀπ' αὐτούς, εἶπε στόν Ἀγγλο ζωγράφο, Φράνσις Ἐβρέ, πῶς «ὁ Μπάϋρον ἦταν τελείως Ἑλληνας· ὅταν ἴδρωνε, σκούπιζε τό πρόσωπό του μέ τή φουστανέλλα, ὅπως κάθε Ἑλληνας χωριάτης» — καί γιὰ τοῦτο ἔτρεφαν ἀπεριόριστο ἐνθουσιασμό πρὸς Ἐκείνον. Καί μέσα ἐκεῖ, σ' αὐτό τό σπίτι, ὕστερα ἀπό ἕνα πολὺήμερο χαροπάλεμά του, «ἀπέρασε στήν ἄλλη ζωή», στίς 19 Ἀπριλίου 1824, στίς 5.30 τό ἀπόγευμα, ἀνάμεσα στόν πάταγο τῶν κεραυνῶν μιᾶς καταιγίδας, πού ἀπό ὦρα ἀεροζυγιάζονταν πάνω ἀπό τόν οὐρανό τοῦ Μεσολογγιοῦ καί ἀκριβῶς ἐκείνη τῇ στιγμῇ ξέσπαγε Τιτανική... καί τῶν ἀποχαιρετιστήριων πένθιμων κανονιῶν, πού ἀντιβοοῦσαν μεταξύ Βαράσοβας καί Λιμνοθάλασσας (Νέα Ἑστία σελ. 974). «Τό σπίτι τοῦ Βύρωνος στό Μεσολόγγι» ὑπό Κ.Σ. Κώνστα.

Σ' αὐτό τό σπίτι κατὰ τά τελευταῖα γενέθλιά του, βγῆκε ἀπό τό δωμάτιό του κι' ἔδειξε στούς φίλους του «τούς ὕστατους στίχους τῆς ψυχορραγούσης μούσης του, πού ἔφεραν τήν σφραγίδα θλιβερῶν οἰωνῶν καί μελαγχολικῶν ἀναμνήσεων, καί τήν προφητικὴν συνείδησιν τοῦ προσεγγίζοντος τέλους»:

Οἱ μέρες μου τό κίτρινο μοιάζουνε φύλλο τώρα·
τοῦ ἔρωτα τά λούλουδα καί ἡ γλυκειά ὁπώρα
πέρασαν· μόνο ὁ σάρακας, ἡ θλίψη, τό σκουλίκι
εἶναι ὅ,τι μοῦ ἀνήκει.

Ὁ Παλαμάς ἔγραψε τόν παρακάτω ὠραῖο στίχο γιὰ τό Μεσολόγγι:

Κάτι ἔλειπε ἀπ' τῇ δόξᾳ σου
γιὰ νᾶναι ὅλη δική σου.
Τό Μεσολόγγι, ἡμίθεε,

γιόμιζε τήν ψυχή σου.
Κι ἦρθες αὐτοῦ νά κοιμηθῆς
αὐτοῦ νά ξαποστάσης
Τῆς θάλασσας καί τῆς στεριᾶς
τῇ δόξᾳ νά χορτάσης...

Ὁ Παλαμᾶς ἔγραψε ἀκόμα τό περίφημο Ἐπίγραμμα:

«Κι ἄν ἔζησες Διόνυσος
ξεψύχηςες Μεσσίας!»

«Κι ἄν ἐπιζήσω ἅπ' τόν ἀγώνα αὐτόν» — ἔλεγε ὁ Βύρων, ἐννοώντας τόν ἀγώνα τοῦ 21 — «θὰ γράψω δυό ποιήματα, ἓνα ἐπικό κι ἓνα σατιρικό, ὅπου κανένας δέ θά γλυτώσει οὔτε κι ὁ ἑαυτός μου». Δυστυχῶς δέν ἐπέζησε καί δέν ἔγραψε ἄλλα ποιήματα καί τό μεγαλύτερό του, σέ στίχους καί σημαντικότερο ἔργο του, ὁ «Δόν Ζουάν», ἔμεινε ἀτέλειωτο. Ἀπό τά 24 ἄσματα πού λογάριάζε νά γράψει... τέλειωσε μόνο τά 16.

Ὁ Βύρων ἦταν ὅλο ζωντάνια κι ἐνθουσιασμούς, γεμάτος ἀπό τή χαρά τῆς μεγάλης ζωῆς πού ζοῦσε... γι' αὐτό πίστευε πώς: «Τό οὐσιῶδες στή ζωή εἶναι ἡ αἴσθησις. Νά αἰσθάνεσαι πώς ὑπάρχεις, ἀκόμα κι ἄν πονεῖς... Τό ἀχόρταγο αὐτό κενό, μᾶς σπρώχνει στό παιχνίδι, στόν πόλεμο, στό ταξίδι, σέ πράξεις ὁποιοσδήποτε, μὰ πού τίς αἰσθανόμαστε ἐντονα καί πού τό κυριώτερο θέλγητρό τους, εἶναι ἡ συγκίνηση, ἀναπόσπαστη ἅπ' αὐτές». Ὄταν ὁ Βύρων ἦρθε γιά πρώτη φορά στήν Ἑλλάδα ἦταν 23 χρόνων. Ὁ ἐκρηκτικός χαρακτήρας του, μαζί μέ τό πρόωρα ἀναπτυγμένο καί ἀνατρεπτικό πνεῦμα του, σφράγισαν τήν ἐφηβική του ζωή μέ τολμηρές ἐρωτικές καί ἄλλες σκανδαλώδεις περιπέτειες — ὅπως εἶναι γνωστό — καί τόν ἔφεραν σέ ρήξη μέ τό πουριτανικό περιβάλλον τῆς Ἀγγλίας.

Ὁ Βύρων εἶχε βαθύτατα ἀνεπτυγμένο τό αἶσθημα τῆς Δικαιοσύνης· ἦταν πνεῦμα ἐπαναστατημένο. Ὁ θαυμάσιος λόγος του, στή Βουλή τῶν Λόρδων, ὑπέρ τῆς ἐξέγερσης τῶν ἐργατῶν, προκάλεσε τή δυσμένεια τοῦ Ἀγγλικοῦ κατεστημένου. Καυτηρίαζε, σατίριζε, σάρκαζε... Τό κυριώτερο ἔργο του, «Τσαϊλντ Χάρολντ» πού τόν ἔκαμε διάσημο, συνοδεύεται ἀπό σχόλια πολιτικά, πού ἡ πρωτότυπη τόλμη τους, ἐμάγευε... Ὄταν ἓνα πρωῒ μέ τόν Σέλλεϋ ἐπισκέφτηκε τό Φρούριο τοῦ «Σιγιόν» ὅπου ἦταν κατάδικος ὁ ποιητής «Μποννιβάρ», ἔγραφε: «Δέν εἶδα ποτέ μου, τρομερώτερο μνημεῖο τῆς κρύας καί βάρβαρης αὐτῆς τυραννίας, πού εὐχαριστεῖται ὁ ἄνθρωπος νά ἐπιβάλλει στόν συνάνθρωπό του». Ἀργότερα ἔγραψε τόν «Φυλακισμένο τοῦ Σιγιόν» (Δεκέμβρη τοῦ 1816) πού γενικά θεωρεῖται τό ἀρτιότερο ἅπ' ὅλα τά ἀφηγηματικά ἔργα τοῦ Βύρωνα.

Τό ποίημα αυτό, είναι ένας απερίσπαστος δραματικός μονόλογος του Φρανσουά Μποννιβάρ, (1493-1570), πού έμεινε εκεί, φυλακισμένος έξη χρόνια, γιατί συνωμότησε ενάντια στον Δούκα τής Σαβοΐας, γιά τήν Έλευθερία τής πατρίδας του, τής Γενεύης· ό Μποννιβάρ είναι τό σύμβολο του Άνθρώπου πού αντιστέκεται στήν τυραννία. Άντί προλόγου στήν ωδή, ό Βύρων έγραψε ένα σοννέτο πού είναι ύμνος στήν Έλευθερία:

«Αίώνιο Πνεύμα του άσκλάβωτου του Νοϋ!
πό φωτεινό στίς φυλακές «Έλευθερία» έσύ,
Γιατί είναι στήν καρδιά πού κατοικείς εκεί...»

Μιά μέρα, ό Βύρων, περιδιαβάζοντας τό Βατερλώ αναλογιζόταν, πώς εκεί, είχε γκρεμιστεί τό μεγαλειοδέστερο από τά ανθρώπινα πεπρωμένα· ή δράση, λοιπόν, σκεφτόταν — είναι τό ίδιο μάταιη, όπως καί ή δόξα... Ό κόσμος αυτός, είτε τον κερδίσει κανείς, είτε τον χάσει, δέν έχει καμιά αξία... Μόνη σοφή πράξη, είναι ή απόσταση, ή σιωπή, ή περιφρόνηση. «Φύση καί μοναξιά, ίσως νά κρύβουν τό μυστικό μιās ευτυχίας...» (γράφει ό Γουάρντσορθ).

Γιά τή φύση, ό Βύρων πίστευε, πώς είναι μιá ζωή ολοκάθαρη κι' ανόθευτη, βυθισμένη στή μοναξιά, άγρια καί πατριαρχική... Αισθάνομαι νά ξαναζωντανεύει ό πόθος μου γιά τή φύση. Κατάφεραν νά εκμηδενίσουν τήν ύπαρξή μου, μέσα στό μεγαλείο, μέσα στή δύναμη καί τό θρίαμβο των στοιχείων, πού μέ περικύκλωσαν από παντού. Κι έγραψε τούς ωραίους στίχους:

«Βάλε με, στοϋ Σούνιου τον μαρμάρινο γκρεμό
όπου δέν υπάρχει άλλο τίποτα από τά κύματα καί μένα...
Έκει σαν κύκνος, άς τραγουδήσω κι άς χαθώ!»

Ό Βύρων μέ τά ποιήματά του, εξέφραζε τίς ιδέες του· ένα παράδειγμα είναι καί ή καυστική σάτιρα γιά τον Έλγίνο πού λεηλάτησε τίς κόρες του «Έρεχθείου».

«Γιά τον Έλγίνο»

«Περαστικός στό διάβα του, στό δειλινό πού πέφτει
Τά μάρμαρα άτενίζοντας, μέ κάποιο σπαραγμό,
Θαυμάζει, βέβαια, τήν κλοπή άλλ' όχι καί τον κλέφτη».

Γιά τον Βύρωνα άρχιζε τό μεσουράνημά του· άπόλαυσε όλη αυτή τήν φιντασμαγορία πού λαμποκοπούσε από σπάνια πετράδια καί μαργαριτάρια... ώστόσο ό θάνατος τον άπασχολούσε. Διάβαζε τίς ωδές του Όράτιου· Άλοίμονο! πόσο γρήγορα περνάν τά χρόνια... καί σκεφτόταν όλους εκείνους πού σαν αυτόν, ήταν σφριγηλοί, όνειροπόλοι καί τρυφεροί καί τώρα όλοι τους, είναι σκέλεθρα καί σκόνη, ίσκιои φυγαλίοι... «ό πόνος

είναι γνώση» ἔλεγε. Ὁ ποιητής τοῦ «Τσαΐλντ Χάρολντ» ξανάκουγε τή φωνή τοῦ Ρήγα καί τό «Δεῦτε παῖδες τῶν Ἑλλήνων», τό Θούριο πού τό εἶχε μεταφράσει καί τό εἶχε κάμει γνωστό στήν Εὐρώπη, δημοσιεύοντάς το Ἑλληνικά καί Ἀγγλικά στίς σημειώσεις πού συνοδεύουν τό Β΄ ἄσμα.

«Songs of the Greeks Arise!

The Glorious hour's gone forth....»

Ὁφείλουμε νά ὑπογραμμίσουμε, σημειώνει ὁ σχολιαστής, πώς ἡ Ἑλλάς τοῦ ὀφείλει πολλά καί πώς θά τόν περιβάλλει πάντα μ' εὐγνωμοσύνη κι αὐτό ἐπιβεβαιώνεται μέ τόν ἐπικήδειο λόγο τοῦ Σπυρίδωνα Τρικoupη, καί τήν παρακάτω ὠδή τοῦ Σολωμοῦ:

Ἄκου, Μπάϋρον πόσον θρῆνον
κάνει, ἐνῶ σέ χαιρετᾷ
Ἡ πατρίδα τῶν Ἑλλήνων
Κλαῖγε, κλαῖγε, Ἑλευθεριά.

Λευτεριά, γιά λίγο πᾶψε
νά χτυπᾷς μέ τό σπαθί·
Τώρα, σίμωσε καί κλάψε
εἰς τοῦ Μπάϋρον τό κορμί...

Κατά τήν διάρκεια τῆς ἀρρώστειας του, καί πρό πάντων στίς τελευταῖες ἡμέρες του, ἀγωνία κατεῖχε ὁλόκληρο τόν πληθυσμό τοῦ Μεσολογγίου. Στίς τελευταῖες ὥρες τῆς ἀγωνίας του, ἡ σκέψη του στρεφόταν στήν κόρη του, τήν ἀδερφή του, τούς φίλους του καί περισσότερο στήν Ἑλλάδα. Καί εἶπε:

«Ταλαίπωρος Ἑλλάς... ἔδωκα σ' Αὐτήν τό χρόνο μου... τά μέσα μου... τήν υἡγιάν μου. Τώρα τῆς δίνω τή ζωή μου. Τί περισσότερο μπορῶ νά κάμω;» (Γκάμπα: ὁ Βύρων ἐν Ἑλλ.). Τήν παραμονή τοῦ θανάτου του, ὅταν εἶδε τόν ὑπηρέτη του νά τόν πλησιάζει καί νά κλαίει, εἶπε: «Αὐτή εἶναι μιὰ ὠραία σκηνή...» Τό ἀπόγευμα τῆς 19 Ἀπριλίου, Δευτέρας τοῦ Πάσχα, ὁ Βύρων ἀφῆκε τήν τελευταία του πνοή!.. Τό Μεσολόγγι, ἀλλά καί ὁλόκληρος ὁ Ἑλληνικός χῶρος βυθίστηκε σέ θλίψη. Ἡ ἀπώλεια τοῦ Βύρωνα πρὸς στιγμή ἐφάνηκε ἀνεπανόρθωτη, μοιραία. Ἡ ἀγάπη του γιά τήν Ἑλλάδα θεωρεῖτο ἀπέραντη, τά οἰκονομικά του μέσα ἀνεξάντλητα, οἱ δυνατότητές του ὑπεράνθρωπες... Ὁ Βύρων κηδεύτηκε στίς 22 Ἀπριλίου στό Ναό τοῦ Ἀγ. Νικολάου παρά τά τείχη, χοροστατήσαντος τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἁρτας, «Πορφυρίου». Ὁ Σπ. Τρικούπης, ἐξεφώνησε αὐτοσχέδιο ἐπικήδειο λόγο πού δημοσιεύτηκε πρῶτα στό περιοδ. «Ἑλληνικά Χρονικά» καί ἔπειτα ἀλλοῦ, πολλές φορές.

Δίνουμε ένα απόσπασμα:

«Όλη ή σοφή Εὐρώπη, ἐγκωμίασε κι ἐγκωμιάζει τόν Ποιητή τοῦ Αἰῶνος μας καί θέλει τόν ἐγκωμιάσουν ὅλοι οἱ Αἰῶνες, ἐπειδή ἐγεννήθηκε δι' ὅλην τήν Εὐρώπην καί δι' ὅλους τοὺς Αἰῶνας...» Ὁ φίλος τοῦ Βύρωνα, «Πέτρος Γκάμπα» περιγράφοντας τό θάνατό του, σημείωνε στό βιβλίο του: «Ἀπέθνησκειν εἰς ξένην γῆν, ἐν τῷ μέσῳ λαοῦ ξένου! Ἀλλ' ὅπουδ' ἴπποτε καί ἄν ἤθελεν ἐκφέρει τήν τελευταίαν πνοήν, δέν θά ἦτο περισσότερο ἀγαπητός, οὐδέ θά ἐθρηνεῖτο εἰλικρινέστερον».

Καί στό βιβλίο του, πού πρόσφερε ὁ Γκάμπα στόν παλιό φίλο τοῦ Βύρωνα, τόν Χομπχάουζ, ἔγραφε στήν ἀφιέρωση: «Πάντως, ὁ Ἑλληνικός Λαός τήν ἡμέρα τοῦ θριάμβου του, δέν ἐλησμόνησε τόν εὐεργέτην του, ἀπέδειξε δέ, ὅτι συναισθάνεται βαθύτατες τίς ὑποχρεώσεις του, στόν Μεγάλον ἄνδρα, καί ἡ εὐγνωμοσύνη του θά διαρκέσει ἐφ' ὅσον τό ὄνομά του θά καταλέγεται μεταξύ τῶν Ἑθνῶν τῆς Οἰκουμένης». (σημ. ἀπό ἐπιστολή τοῦ Conte Gamba, πρὸς Γ. Κουντουριώτη, στίς 21 Νοεμβρίου 1824). (Ν. Ἑστία 1979).

Τό περιοδικό «Ἑλληνικά Χρονικά» κυκλοφόρησε τότε μέ μαῦρο πλαίσιο, γιά νά ἀναγγεῖλει τό θάνατο τοῦ Βύρωνα. Ὁ μέγας του ἥρωας γιά τήν Ἑλλάδα, καί ἡ θυσία του γιά νά σταθεῖ ὀρθίος ἕνας βασανισμένος λαός σέ ὥρες τραγικές, σέ μιά ἐποχή πού τήν ἔκανε ἀκόμα πιό δραματική ἢ διχόνοια, κι ἀκόμα ὁ ποιητικός του λόγος, ἡ καταγωγή του, ἡ ὁμορφιά του, τά νιάτα του, εἶναι τά στοιχεῖα πού ἔπλασαν αὐτόν τόν μεγάλο Θρῦλο... ὁ Θρῦλος μένει ὁλόκληρος καί πάντα ἀχτινοβολεῖ, ὅσο κι ἄν πέρασαν τόσα χρόνια... Καί ἡ 19ῃ Ἀπριλίου τοῦ 1824 ἦταν ἡ ἡμέρα πού εἶδαν κι ἐκτίμησαν ὁλόκληρον αὐτόν τόν Θρῦλο, τόν εἶδαν καί στό Μεσολόγγι πού τόν ἐκήδεψε μέ τόσο θρῆνο... γράφει ὁ σχολιαστής.

Τά «Ἑλληνικά Χρονικά» τότε δημοσίευσαν: «Ἡ Δυτική Ἑλλάς, ἡ ὁποία ἐδοκίμασε τάς εὐεργεσίας τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρός καί μάλιστα ἡ πόλις αὕτη, ἔδειξαν εἰς αὐτήν τήν περίστασιν (τήν κηδεῖα) ὅλα τά σημεῖα τῆς ὑπερβολικῆς λύπης, ἡ ὁποία κατεμάρανε τήν καρδίαν των... Ἀπ' ὅλα τά πέριξ μέρη εἶχαν προσέλθει ἱερεῖς καί στρατεύματα, διά νά τιμήσουν τό λείψανον, καί νά ἐνώσουν τά δάκρυά των μέ ἐκεῖνα τῶν Μεσολογγιτῶν. Ὁ Πανιερώτατος Μητροπολίτης Ἀρτης «Πορφύριος» μετὰ τοῦ Θεοφιλεστάτου Ἐπισκόπου Ρωγῶν, «Ἰωσήφ» καί μετὰ τῶν ἱερέων, ὁ Πρόεδρος Α. Μαυροκορδάτος, οἱ στρατηγοί Ν. Μπότσαρης, Δ. Σκαλτσᾶς, Γ. Τζόγκας, Α. Βλαχόπουλος, ὁ καί Ὑπουργός τοῦ πολέμου καί ἄλλοι πολλοί ἀξιωματικοί, οἱ Πρόκριτοι τῶν δύο πόλεων καί ὅλης τῆς Δυτικῆς Ἑλλάδος καί ὅλοι οἱ Πολιτικοί Ὑπουργοί, παρευρέθησαν

εἰς τὴν Τελετὴν.

Πρὶν τὸν τελευταῖον ἀσπασμόν, ὁ κύριος Σπυρίδων Τρικούπης, ἐξεφώνησε τὸν Ἐπιτάφιον λόγον, ὅπου παριστάνεται τὸ μέγεθος τῆς ψυχῆς του, ν' ἀποφασίσαι νά ἔλθῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ νά ἀποθάνῃ ὑπὲρ τῆς Ἐλευθερίας μας καὶ ἡ Γενναιότης τοῦ χαρακτήρα του, ἥτις τὸν ἔκαμε νά ὀνομασθῇ Εὐεργέτης τῆς Ἑλλάδος· τὸ σπάνιο πνεῦμα καὶ ἡ ὕψηλὴ φαντασία πού τὸν στόλιζαν καὶ τὰ ὁποῖα τὸν κατέστησαν Ἀθάνατον εἰς τὸν σοφὸν Κόσμον. Κατ' ἐξοχὴν δέ ἡ μεγάλη του ἀγάπη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα, ὁμοῦ μέ ἐκεῖνο τῆς μοναδικῆς του θυγατρὸς, ἐφύλαξεν εἰς τὸ στόμα ὁ μακαρίτης μέχρι τῆς τελευταίας ἀναπνοῆς. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ λόγου ἐδόθη ὁ τελευταῖος ἀσπασμός με ἀπαρηγόρητα δάκρυα, καὶ ἔλαβε τέλος ἡ τελετή».

Τὰ τελευταῖα λόγια τοῦ Ποιητῆ πρὶν πεθάνει ἦταν:

«Ἀφήνω κάτι ἀκριβὸ στὸν κόσμον»...

Καὶ πράγματι ἄφησε κάτι πολὺ ἀκριβό:

Τὸ πέρασμά Του!

Τά πρώτα σύνορα στήν "Αρτα

ΣΠΥΡΟΥ Ν. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑ

"Όπως περιγράψαμε καί παλιώτερα σέ ἄλλο μας ἄρθρο, στά πρόθυρα τοῦ 19ου αἰώνα ἡ κατάσταση στήν Ὑθωμανική Αὐτοκρατορία ἄρχισε νά γίνεται πολύ κρίσιμη καί ἐπικίνδυνη. Διαφαίνονταν δέ σάν ἀναπόδραστο πλέον γεγονός, ἡ διαμέλιση τῆς Ὑθ. Αὐτοκρατορίας, ἡ ὁποία ἤδη εἶχε ἀρχίσει.

Οἱ Τοῦρκοι φεουδάρχες ἀποκτοῦσαν μεγάλη δύναμη σέ βάρος τοῦ Σουλτάνου καί προσπαθοῦσαν ν' ἀποκοποῦν ἀπό τή Σουλτανική ἐξουσία καί νά κάνουν δικά τους κράτη, (φεουδαρχικοῦ τύπου), κατακερματίζοντας μ' αὐτόν τόν τρόπο καί τήν πολιτική καί τήν οἰκονομική ὄντοτητα τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἡ ἐξωτερική πολιτική θέση τῆς Αὐτοκρατορίας ἦταν ἀδύναμη, καί γενικά ἐπικρατοῦσε στήν Πύλη μιά χαύνωση καί μιά ἀσάφεια σέ ὅλες τῆς τίς ἐνέργειες καί ἐκδηλώσεις. Ἀπό τό βορρά δέχονταν κάθε τόσο τή Ρωσική πίεση, ἀπό τή δύση κλονίζονταν ἡ ἰσορροπία BENETIAS — ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΗΣ ἐνῶ ὁ Ναπολέον μέ τούς πολέμους καί τούς συμμάχους του τῆς Εὐρώπης, ἀλλά καί τῆς Ἱταλικῆς χερσονήσου, ἦταν πάντα ἐπίφοβος. Μονάχα ἀπ' τήν Ἀγγλική πλευρά βρῆκε ὑποστήριξη ὁ Σουλτάνος καί σώθηκε. Ἡ ἀγγλική ἐξωτερική πολιτική εἶχε ἀναβάλλει τότε τή λύση τοῦ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ!!.

Ἡ Μ. Βρετανία, βλέποντας πῶς μιά ἐνδεχόμενη Τουρκική κατάρρευση θά ἔφερνε ἀναστάτωση στό δρόμο πρὸς τίς Ἰνδίες, ἀλλά καί τήν κάθοδο τῆς Ρωσσίας στή Μεσόγειο, ἐνδιαφέρθηκε μ' ὅλες τῆς, τίς δυνάμεις νά διατηρήσῃ τήν Τουρκία στίς παλιές τῆς θέσεις. Ἡ Μ. Βρετανία φοβόταν ἕνα μ ε γ ἄ λ ο ἄνοιγμα τῆς Ρωσσίας πρὸς τό Νότο πῶς ἰσχυρό καί πῶς κοφτερό ἀπ' ἐκεῖνο τοῦ 1770.

Τό 1788 ἀνέβηκε στόν τουρκικό θρόνο ὁ σουλτάνος Σελήμ ὁ Γ', σέ μιά ἐποχή δηλαδή πού οἱ ιδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης τήν εἶχαν φέρεי πολύ κοντά στήν ἐκρηξή της, τοῦ ἐπόμενου χρόνου (14 Ἰουλίου 1789).

Τό ἐπαναστατικό ἐκεῖνο κλίμα σέ ὅλη σχεδόν τήν Εὐρώπη, ἐπηρέασε καί τόν Σελήμ τόν Γ' ὁ ὁποῖος λογάριαζε νά κάνει ὀρισμένες μεταρρ-

θμίσεις και νά εκσυγχρονίσει τήν Αὐτοκρατορία. Δέν τό κατόρθωσε, ὅμως, γιατί γρήγορα ἐκθρονίστηκε ἀπό τά συντηρητικά στοιχεῖα τό 1807, γιά ν' ἀνέβει στήν ἐξουσία ὁ σουλτάνος Μουσταφᾶς ὁ Δ' (1779-1808) γιός τοῦ 'Αβδούλ Χαμίτ τοῦ Α' καί ξάδερφος τοῦ Σελήμ τοῦ Γ'.

Ὁ Μουσταφᾶς ὁ Δ' γιά νά ἱκανοποιήσει τά συντηρητικά στοιχεῖα κατάργησε τό νεοσύστατο πρότυπο Στρατιωτικό Σῶμα πού δημιούργησε ὁ προκάτοχός του (Σελήμ ὁ Γ').

Ἀναλυτικώτερα: Ὁ Μουσταφᾶς ὁ Δ' μέ τή βοήθεια τῶν γενιτσάρων ἐκθρόνησε τόν προοδευτικό Σελήμ τόν Γ' καί, γιά νά ἱκανοποιήσει τά συντηρητικά στοιχεῖα, κατάργησε καί τό πρότυπο Στρατ. Σῶμα τοῦ Σελήμ τοῦ Γ', τό ὁποῖο εἶχε συγκροτηθεῖ κατὰ τό Εὐρωπαϊκό σύστημα (Νιζάμ — I — Τζεδίτ).

Ὁ ἀφοσιωμένος στόν ἐκθρονισμόν σουλτάνο Σελήμ τόν Γ', πασᾶς τοῦ Ρουτσουκίου Μπαϊρακτάρ-Μουσταφᾶς, κινήθηκε ἐπικεφαλῆς ἰσχυροῦ σώματος στρατοῦ κατὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καί ἀξίωσε ἀπό τόν Μουσταφᾶ νά ἀποκαταστήσει τόν Σελήμ στό θρόνο. Ὁ Μουσταφᾶς σέ ἀπάντηση διέταξε τό φόνο τοῦ Σελήμ, τό πτώμα τοῦ ὁποίου ἔρριξε ἀπό τά τείχη στούς ἐπαναστάτες. Ὁ Μπαϊρακτάρ ἐπετέθηκε τότε κατὰ τῶν ἀνακτόρων, συνέλαβε καί σκότωσε τόν Μουσταφᾶ καί ἀνακήρυξε σουλτάνο τόν ἀδερφό του, Μαχμούτ τόν Β'.

Ὁ Μαχμούτ ὁ Β' (1785-1839) διαδέχτηκε τόν ἀδερφό του Μουσταφᾶ τόν Δ' εἰς περίοδον ἀναρχίας — σχεδόν εἰς ὁλόκληρη τήν ἐπικράτεια — τοῦ τότε Τουρκικοῦ κράτους. Ὁ Μαχμούτ «ἐπικληθεῖς» καί Γαζῆς εἶχε ἀναμφισβήτητα προσόντα καί ἀπόβλεπε εἰς εὐρύτατες μεταρρυθμίσεις, ἀλλά οἱ ἐπαναστατικές διαθέσεις τῶν διαφόρων τοπαρχῶν, ὡς τοῦ 'Αλῆ πασᾶ τῆς 'Ηπείρου, τοῦ Πασβάνογλου τοῦ Βιδινίου, τοῦ Σουλεϊμάν τῆς Συρίας καί τοῦ Μωχάμμετ 'Αλυ τῆς Αἰγύπτου, καθώς καί οἱ συνεχεῖς τεράστιες διαφορές καί περιπλοκές μέ τίς Μεγάλες Δυνάμεις δέν τοῦ ἄφησαν μεγάλα περιθώρια νά δείξει τίς ἱκανότητές του. Κατά τούς ναπολεόντιους πολέμους διατήρησε τήν οὐδετερότητά του, καί τό 1812 σύναψε συνθήκη μέ τήν Ρωσσία, τή Συνθήκη τοῦ Βουκουρεστίου. Ἐτσι ἀφοῦ ἀπαλάχτηκε ἀπό τούς ἐξωτερικούς περισπασμούς, κατώρθωσε νά συγκεντρώσῃ τίς δυνάμεις του ἐναντίον τοῦ 'Αλῆ πασᾶ καί νά τόν ἐξολοθρεύσῃ. Μπροστά ὅμως στήν ἡρωϊκή ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων, ἀναγκάστηκε ἔπειτα ἀπό ἑφτά χρόνια ἡρωϊκοῦ Ἐπαναστατικοῦ Ἀπελευθερωτικοῦ Ἀγώνα γιά τήν Ἐθνική Ἀνεξαρτησία των, νά καμφθῇ. Συγκέντρωσε ὅλες σχεδόν τίς Τούρκικες στρατιωτικές δυνάμεις στήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα καί τήν Πελοπόννησο. Ἡ φθορά τῶν τουρκ. δυνάμεων ἦταν τεράστια, γιατί εἶχαν νά ἀντιμετωπίσουν τήν ἐμπειρία τοῦ κλεφτο-

πόλεμου τῶν ἀγωνιζομένων γιά τήν Ἀνεξαρτησία τους Ἑλλήνων· ἡ πολεμική πείρα τῶν ὁποίων πάνω στόν ἀνταρτοπόλεμο καί κλεφτοπόλεμο πρέπει νά ἦταν πάνω ἀπό διακόσια χρόνια. (Ἡ Ἐξέγερσις τῆς Ἑλληνικῆς Φυλῆς. Νικ. Χρ. Παπακώστας. Ἰωάννινα — 1932). — Σημ. 1. — Σημ. 2.

Ὁ Μαχμούτ ὁ Β΄ ἔπειτα ἀπό τή Ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου καί τήν ἥττα του, στό Ρωσσοτουρκικό πόλεμο 1828-1829 ἀναγκάστηκε νά ὑπογράψει τή Συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως (1829) μέ τήν ὁποία ἀναγνωρίζονταν καί ἡ Ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδας.

Ἡ συμφωνία αὐτή ὑπογράφηκε μεταξύ τῶν δυνάμεων τῆς Ρωσσίας καί τῆς ἡττημένης Τουρκίας, καί εἶχε σάν παρατηρητές τούς πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Γαλλίας ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη οἱ ὁποῖοι συμμετεῖχαν σάν σύμβουλοι τῆς χαμένης καί ἡττημένης Τουρκίας.

Μέ τήν σημαντικώτατη αὐτή γιά τόν Ἑλληνισμό καί γιά τή Βαλκανική Χερσόνησο γενικώτερα, Συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως ἡ ὁποία ὑπογράφηκε στίς 2 Σεπτεμβρίου 1829 στό στρατηγεῖο τοῦ Ρώσου ἀρχιστρατήγου Ντέμπιτς, τερματίστηκε ὁ Ρωσσοτουρκικός πόλεμος, ὁ ὁποῖος ἄρχισε στίς 14.4.1828 μέ τήν εἰσβολή τῶν Ρώσων στίς παραδουνάβιες ἡγεμονίες καθώς καί στά ἀσιατικά ἐδάφη τῆς Τουρκίας. Ἐκπρόσωποι τῆς Ρωσσίας ἦταν ὁ κόμης Ἀλέξ. Ὁρλώφ καί ὁ κόμης Φριδ. Πάλεν, καί τῆς Τουρκίας ὁ Μεχμέτ Σαντίν ἐφέντης καί ὁ Ἀμπντούλ Καντίν μπέης, πού εἶχαν ἔλθει συνοδευόμενοι ἀπό τούς Πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας καί τῆς Γαλλίας στήν Κωνσταντινούπολη, (Νέα ἀναβολή στή λύση τοῦ ΑΝΑΤΟΛΙΚΟΥ ΖΗΤΗΜΑΤΟΣ), μέ σκοπό νά μεσολαβήσουν γιά τή λήξη τοῦ πολέμου καί τήν ὑπογραφή τῆς Συνθήκης.

Ἡ Συνθήκη τῆς Ἀδριανουπόλεως ἀποτελεῖται ἀπό 16 ἄρθρα. Ἀπό τά πιά σπουδαῖα ἄρθρα τῆς Συνθήκης εἶναι ἐκεῖνα μέ τά ὁποῖα ἀναγνωρίστηκε στούς ὑπηκόους τῆς Ρωσσίας τό δικαίωμα νά ἐμπορεύονται ἐλεύθερα σ' ὅλη τήν Ὀθωμανική Αὐτοκρατορία καί ἐκεῖνα μέ τά ὁποῖα ἐρυθμιζόνταν τά ζητήματα τῆς ναυσιπλοΐας στό Δούναβη, ἐνῶ ἡ Τουρκία ἀναλάμβανε τήν ὑποχρέωση νά ἐξασφαλίζει τόν ἐλεύθερο διάπλου τῶν ρωσικῶν πλοίων καί τῶν πλοίων τῶν ἄλλων κρατῶν στά Στενά καί τόν Εὐξεῖνο Πόντο. Ὑποχρεώθηκε ἐπίσης ἡ Τουρκία νά καταβάλει στή Ρωσία πολεμική ἀποζημίωση τεράστιου ὕψους 10.000.000 ὀλλανδικῶν δουκάτων, ἐπὶ πλέον δέ καί νά ἐξοφλήσει παλιές «ὀφειλές» σέ Ρώσους ἰδιῶτες καί ἐμπόρους.

Ἰδιαίτερη σημασία γιά μᾶς ἔχει τό ἄρθρο 10 τῆς Συνθήκης τῆς Ἀδριανουπόλεως, τό ὁποῖο προβλέπει ἐν μέλλουσιν σχετικά μέ τήν ἀνεξαρτησία τῆς Ἑλλάδος, ὅπως αὐτή εἶχε προσυμφωνηθεῖ ἀπό τίς τρεῖς Μεγ. Δυνάμεις.

Λίγες μέρες πριν από την υπογραφή της Συνθήκης ή Τουρκία, υποχρεωμένη από την εξέλιξη του πολέμου με την Ρωσσία αλλά και από την δύσκολη θέση που την είχε φέρει ή 'Ελληνική 'Επανάσταση, (Σημ. 3), αλλά και γενικότερα ή στάση των Μεγάλων Δυνάμεων, για τή λύση των προβλημάτων της Βαλκανικής, αναγκάζεται νά αποδεχθεί τις προγενέστερες αποφάσεις της Ρωσσίας, της 'Αγγλίας και της Γαλλίας, σχετικές με την έλληνική υπόθεση και έδηλωσε επίσημα ότι:

«υπόσχεται και υποχρεούται άπέναντι των αντιπροσώπων των υπογραψασών την Συνθήκην του Λονδίνου Δυνάμεων νά υπογράψη όλοσχερώς πάσας τάς προς εκτέλεσιν αυτής ληφθησομένας αποφάσεις».

Οί πρέσβεις της Γαλλίας και της 'Αγγλίας στην Κωνσταντινούπολη έστειλαν στον Ρώσο άρχιστράτηγο Ντέμπιτς αντίγραφο της δήλωσης αυτής, που μνημονεύεται στην άρχή του άρθρου 10 της Συνθήκης, στο όποιο όρίζονται τά εξής:

«'Ομολογούσα ή 'Υψηλή Πύλη την τέλειαν αυτής συγκατάθεση εις τά ώρισμένα έν τη του Λονδίνου Συνθήκη της 24ης 'Ιουνίου 1827 μεταξύ της Ρωσσίας της Μεγάλης Βρετανίας και της Γαλλίας, συναποδέχεται και την πρᾶξιν της 10ης Μαρτίου 1829, εκ συμφώνου μεταξύ των αυτών τούτων Δυνάμεων αποφασισθεισαν επί τη βάσει της ειρηνένης συνθήκης και διαλαμβάνουσας τους προς την όριστικήν εκείνης εκτέλεσιν λεπτομερείς συμβιβασμούς. Εϋθύς δέ μετά την ανταλλαγήν των επικυρώσεων της παρούσης περί ειρήνης συνθήκης ή 'Υψηλή Πύλη θέλει διορίσει πληρεξουσίους διά νά συμφωνήσουν μετά της Ρωσικής Αύτοκρατορικής αϋλής και των Αϋλών της 'Αγγλίας και της Γαλλίας περί της έκπληρώσεως των ειρηνένων όρισμών και συμβιβασμών».

Κάτω από την φαινομενική άοριστία του κειμένου αυτού υπήρχε ή άνεπιφύλακτη άποδοχή της Τουρκίας για τή δημιουργία αυτόνομου 'Ελληνικού κράτους που είχε ήδη αποφασιστεί από τις τρεις Δυνάμεις, με τις δύο συνθήκες που μνημονεύονται στο άρθρο 10.

Είναι χαρακτηριστικό ότι οι αντιπρόσωποι της 'Αγγλίας και της Γαλλίας, που παρακολουθοϋσαν τις διαπραγματεύσεις για την υπογραφή της Συνθήκης της 'Αδριανουπόλεως, με σκοπό νά περιορίσουν τά ήθικά πλεονεκτήματα που αποκτούσε ή Ρωσσία, ζήτησαν νά ρυθμιστεί τό 'Ελληνικό ζήτημα με ιδιαίτερη συμφωνία, που θά υπογραφόταν και από τις

τρεις Δυνάμεις. Τήν πρόταση δέν αποδέχτηκε ή Ρωσσία μέ τό επιχείρημα ὅτι οἱ θυσίες της στόν πόλεμο τοῦ 1828 — 1829 τῆς ἔδιναν τό δικαίωμα νά περιοριστεῖ σ' αὐτήν:

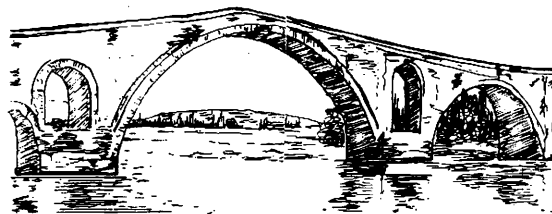
«ή τιμή τῆς ἐπιβολῆς εἰς τήν Τουρκίαν ἀποδοχῆς τῶν ὄρων τῆς Συνθήκης τοῦ Λονδίνου»,

ή ὁποία καθόριζε καί τά σύνορα τοῦ νέου κράτους, ἀπό τόν κόλπο τοῦ ΒΟΛΟΥ μέχρι τόν κόλπο τῆς ΑΡΤΑΣ, στό ὁποῖο θά συμπεριλαμβάνονταν, ή Εὐβοία καί οἱ Κυκλάδες.

Σημ. 1.— Πρὸ τῆς ἐναρξῆς τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, ὑπολογίζεται ὅτι, στήν ἡπειρωτική Ἑλλάδα, Πελοπόννησο καί Νησιά, ὁ πληθυσμός ἦταν ἐπάνω ἀπό πέντε ἑκατομμύρια Ἕλληνες, ἐνῶ στό τέλος τῆς ἐπανάστασης ἔπειτα ἀπό 8 περίπου χρόνια Α Γ Ω Ν Ω Ν οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλλάδας δέν πλησίαζαν οὔτε τό ἓνα ἑκατομμύριο «ὀρφάνεψε ὁ τόπος». (Ἡ Ἑλληνική Ἐξέγερση. Νικολ. Χρ. Παπακώστα, ΑΘΗΝΑΙ — 1926).

Σημ. 2.— Οἱ πάρα-πάνω δημογραφικές ἐκτιμήσεις, ὑπολογίζονται ἀπό τά στοιχεῖα τῆς κεφαλικῆς εἰσφορᾶς πρὸς τὸ Σουλτάνο — χαράτσι — διότι τότε δέν ὑπῆρχαν ἐπίσημα δημοτολόγια κ.τ.λ.

Σημ. 3.— Ἡ ἀποφασιστική συμβολή πού εἶχε γιά τόν Ἀγῶνα ή καταστροφή τοῦ Τουρκικοῦ καί Αἰγυπτιακοῦ στόλου στή Ναυμαχία τοῦ Ναυαρίνου στίς 20 Ὀκτωβρίου τοῦ 1827.

Ἡ Ζωοκλοπή στήν ἹΑρτα

ΝΙΚΟΥ ΕΥΤΑΞΙΑ

Αὐτό τό κουσούρι, αὐτή τήν κακή συνήθεια, τήν εἶχαν καί οἱ ἀρχαῖοι μας πρόγονοι. Κι ἄς τσαμπουνάει ὅσες θέλει ἀνοησίες, ὁ μισέλληνας ιστοριογράφος Φαλμεράϊερ, πῶς δέν κρατᾶμε, ἐμεῖς οἱ νεώτεροι Ἑλληνες ἀπό τό αἷμα τους.

Ὅταν τά φουσάτα τῶν Ἑλλήνων πού τάχα «διά λόγους τιμῆς» διαγούμισαν κι' ὕστερα ἔβαλαν φωτιά καί κάψανε τήν πλοῦσια κι' εὐτυχισμένη Τροία, μέ γεμάτα τά καράβια τους ἀπό τά πλούτη τῆς ρημαγμένης πολιτείας, ἔβαλαν πλώρη γιά τήν πατρίδα τους. Στό δρόμο τοῦ γυρισμοῦ ὁ Ὀδυσσεάς μέ τοὺς συντρόφους του ἄραξε στό Νησί τοῦ Ἥλιου. Τετραπέρατος καθῶς εἶταν κι' ἤξερε τήν κακή αὐτή συνήθεια τῶν συντρόφων του, τοὺς προειδοποίησε: «Παιδιά προσέξτε. Σε τοῦτο τό νησί, μή κάνετε λάθος κι' ἀπλώσετε τά κακομαθημένα χέρια σας στ' ἀρνιά καί τά βόδια πού θά ἰδῆτε νά βοσκᾶνε. Αὐτά εἶναι τοῦ φοβεροῦ Ἥλιου. Κι' αὐτός εἶναι θεός. Δέν εἶναι σάν κι' ἐμᾶς τ' ἀνθρωπάκια τῆς ἀράδας. Δέν περνᾶνε σ' αὐτόν τά ψέματα: Ποιός μοῦ πῆρε τά βόδια; — «Δέ ξέρουμε, τρέχα νά τόν βρῆς. Αὐτός τά βλέπει ὅλα καί τ' ἀκούει ὅλα. Κι' ἀλλοῖμονό μας.

Παιδιά, μές τό καράβι μας ψωμί, κρασί δέ λείπει
Λοιπόν ἄς μὴν ἀπλώσουμε στά βόδια μὴ χαθοῦμε
Γιατί εἶναι φοβεροῦ τοῦ Ἥλιου ἀρνιά καί βόδια
Πού ὅλα τά βλέπει ἀπό ψηλά κι' ἀκούει ὅλα τά πάντα.

(Ὁμήρου Ὀδυσ. Μ. 320-324 Μετ. Ζήσιμου Σιδέρη)

Αὐτοὶ ὅμως τόσο εἶχαν ξιπαστεῖ, π' οὔτε τόν βασιλιά τους ἄκουσαν, οὔτε τό θεό φοβήθηκαν.

«Κι' εὐτύς τοῦ Ἥλιου ἀρπάξανε τά πιό ὁμορφα γελάδια
τά σφάζουν καί τά γδέρνουνε τά ψήνουν....»

(Ὁμήρου Ὀδύς. Μ 353-365) ὁ.π.

Καί τό ῥριξαν οἱ φίλοι στό φαγοπότι.

Σάμπως κι' ἐμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, σάν γνήσιοι ἀπόγονοι ἐκείνων, λίγα κλέβαμε ἀκόμα κι' ἀπό βακούφικα κοπάδια; Φαίνεται πῶς αὐτή τήν κακή συνήθεια τῆς ζωοκλοπῆς τήν εἶχαν καί τά «Θεόμορφα», ὁ-

πως τά στολίζει ὁ "Ὀμηρος, βασιλόπουλα κι' ἀρχοντόπουλα ἐκείνης τῆς ἐποχῆς. Τίς νύχτες ἔκλεβαν τά ζῶα τῶν φτωχῶν ὑπηκόων τους καί τήν ἡμέρα τεμπέληδες, μή ἔχοντας νά κάνουν κάτι καλύτερο, γιά νά διασκεδάσουν τήν πλήξη τους, παίζανε ζάρια.

«Πεσοίσιν θυμόν ἔτερπον...» (Ὅμ. Ὀδύσ. Α. 107-108) ο.π.

«Τό ζάρι παίζανε, τήν ὥρα νά σκοτώσουν»

Τί νάκαναν τά καημένα; Τότε δέν εἶταν οὔτε Καζίνα, οὔτε Λέσχεις οὔτε Μπαρμπουτιέρες...

Καί ἀπό τόν "Ὀμηρο ἄς ἐπανέλθουμε στίς σχετικές μέ τήν ζωοκλοπή σχετικές ὑποθέσεις τῆς περιοχῆς μας.

Στά πινάκια τῶν ποινικῶν ὑποθέσεων τοῦ Πρωτοδικείου μας καί τῶν ἄλλων Πρωτοδικείων τῆς Ἡπείρου ἀπό τόν ἀριθμό τῶν ὑποθέσεων πού δικάζονταν σέ κάθε δικάσιμο (40-50) οἱ μισές ἦταν ζωοκλοπές μικρῶν καί μεγάλων ζώων. Οἱ δικηγόροι τοῦ Πρωτοδικείου μας πού ἀσχολοῦνταν κάπως περισσότερο μέ τίς ποινικές ὑποθέσεις στό τέλος κάθε συνεδρίασης ἀθροίζαμε ὁ καθένας τά χρόνια φυλακῆς πού ἔφαγαν οἱ καταδικασθέντες γιά ζωοκλοπή πελάτες τους, πού ἔφταναν ἀπό 5 ἕως 10 χρόνια.

Παρ' ὅλη αὐτή τήν αὐστηρότητα τῶν ποινῶν τό κακό συνεχίζονταν μέ τήν ἴδια ἔνταση σάν ἀθεράπευτη ἐνδημική ἀρρώστεια.

Καί τώρα ἔνα δειγματολογικό ἀπάνθισμα ἀπό σχετικές δίκες. Σ' ἓνα χωριό τῆς περιφέρειας τοῦ Πρωτοδικείου μας οἱ ἐπαγγελματίες ζωοκλέφτες μαζί μέ ἄλλους συναδέλφους των ἀπό τά γύρω χωριά, ἀκολουθώντας τό συνεταιριστικό «πνεῦμα» τῆς ἐποχῆς συνέστησαν Ἑταιρία κοινοπραξίας καί ἀδελφικῆς συνεργασίας γιά νά πετύχουν μεγαλύτερες ἀποδόσεις ἀπό τό ἔργο τους! "Ὅλα τά ἔσοδα ἀπό τή δραστηριότητά τους θά ἦταν κοινά καί θά μοιράζονταν ἰσοκέφαλα μεταξύ των. Κι' ἂν τοὺς συνέβαινε κανένα ἐπαγγελματικό ἀτύχημα, ἂν δηλαδή τσάκωνε κάποιον ἀπό τοὺς συντρόφους ἢ τσιμπίδα τῆς Δικαιοσύνης, οἱ ἄλλοι θά τόν φρόντιζαν στά Δικαστήρια, στή Φυλακή καί στήν ἐξορία καθὼς καί τήν οἰκογένειά του. Καί γιά πανηγυρική, ἄς ποῦμε, ἐπικύρωση τῆς συμφωνίας ὠρκίστηκαν στό Ἱερό Εὐαγγέλιο μέ «φόβον Θεοῦ» (!!) ὅτι θά κρατήσουν εἰλικρινά καί τίμια τῇ συμφωνία. Στήν ἀρχή πῆγαιναν θαυμάσια.

Ὁ διάβολος ὅμως τοὺς φθόνησε κι' ἔβαλε τήν οὐρά του. Ἐνας ἀπό τοὺς συνεταιίρους πατώντας τόν ὄρκο του ἄρχισε νά ψευτίζει. Ἐγινε μοναχοφάγης. Οἱ ἄλλοι τόν κατάλαβαν καί τοῦ παραπονέθηκαν. Αὐτός ψευτορκίζονταν κι' ἔσχιζε τά ρούχα του πὼς εἶναι ἀθῶος. Καί ἀδιόρθωτος συνέχιζε τά ἴδια. Στά τελευταῖα ἀποφάσισαν νά τόν ἐξοντώσουν μέ τό δικό τους τρόπο. Τόν παρακολούθησαν. Εἶχε κλέψει τήν ἀγελάδα μι-

ἄς φτωχῆς χήρας. Τό πρωῒ βούϊξε τό χωριό ἀπό τά κλάματα καί τίς κα-
τάρες της. Φοβέριζε τόν ἄγνωστο κλέφτη πώς θά βγάλει ἀφοροχάρτι ἀπό
τόν Δεσπότη ἂν δέν ἀπολύσει τήν ἀγελάδα της. Τέλος ὁ Πρόεδρος τῆς
Κοινότητος εἰδοποίησε τόν Ἀστυνόμο γιά ἀνακρίσεις. Ἕνας ἀπό τοὺς
συνεταίρους πῆγε μυστικά στόν Ἀστυνόμο καί τόν πρόδωσε. Ὁ Ἀστυ-
νόμος τόν ἐπίασε. Αὐτός ὅπως ἦταν φυσικό διαμαρτύρονταν πώς εἶναι
ἀθῶος. Οὔτε λόγος, οὔτε ράβδος, οὔτε βούρδουλας — παλιό ἀστυνομικό
ἀνακριτικό ἐργαλεῖο — τόν ἐπεισε νά ὁμολογήσει. Τότε ὁ ἱκανός Ἀ-
στυνόμος κατέφυγε στό γνωστό τέχνασμα. — «Ἄδικα τοῦ εἶπε παιδεύε-
σαι. Τά ξέρω ὅλα. Ἦθελα νά σ' ἐλαφρύνω. Νά τά ὁμολογήσεις αὐθόρ-
μητα. Νά ἐπιστρέψεις τήν ἀγελάδα στή γυναῖκα, νά σοῦ γράψω ὅτι μετά-
νιωσες καί νά τή γλυτώσεις φτηνά μέ ἕνα-δύο μῆνες φυλακή. Ἀφοῦ δέν
τό θέλεις, τώρα θά σέ πάρω μαζί μέ τόν Πρόεδρο τοῦ χωριοῦ καί τή
φτωχεῖα γυναῖκα καί θά σέ πᾶμε στήν τάδε σπηλιά πού ἔχεις κρυμμένη
τήν ἀγελάδα καί θά σέ φέρω μ' αὐτή συνοδεία στό χωριό. Κι' ἂν τήν
ἔσφαξες θά σέ φορτώσω μέ τό τομάρι καί τά κρέατά της».

Τότε ὁ μοναχοφάγης, κατάλαβε ὅτι ἦταν προδομένος, κι' εἶπε στόν
Ἀστυνόμο: «Ξέρω ποιοί σοῦ τά εἶπαν. Κάτσε τώρα νά σοῦ τά πῶ κι ἐγώ
ἀπό τήν καλή γιά νά πᾶμε ὅλοι μαζί παρέα στή φυλακή». Καί τά ὠμολό-
γησε ὅλα. Τήν ἐταιρία καί τά μέλη της καί τή δράση της. Τίς κλεψιές
δηλαδή πού ὁ καθένας ἔκανε στόν τομέα του «πρός κοινόν ὄφελος». Τό
νερό μπῆκε στ' αὐλάκι. Τό μίσος φούντωσε μεταξύ των. Ἕνας-ἕνας κα-
θῶς πιάνονταν οἱ ἄλλοι συνεταῖροι, μέ τό ἴδιο τέχνασμα τοῦ ἀστυνομοῦ
ὠμολογοῦσαν κι' αὐτοί. Κι' ὅτι δέ θυμῶνταν ἢ σκόπιμα ἀπόκρυβε ὁ ἕ-
νας τό συμπλήρωνε ὁ ἄλλος. Ἦταν 7-8 τά μέλη τῆς σπείρας.

Ἡ δίκη κράτησε ὅλη τῇ μέρα. Ἦταν μέγας ὁ ἀριθμός τῶν παθόντων
καί τῶν μαρτύρων. Τήν αἵθουσα τοῦ δικαστηρίου εἶχαν γεμίσει ἀπό τό
πρωῒ ἀργόσχολοι ἀπό τή πόλη μας καί ἀπό τά χωριά τῶν κατηγορούμε-
νων, πού ἦρθαν νά παρακολουθήσουν τή δίκη. Ἔχουν καί τά ποινικά
δικαστήρια τό «φιλοθεάμον κοινόν» τους. Γιατί οἱ δίκες των ἔχουν κάτι
ἀπό τήν θεαματικότητα τοῦ θεάτρου. Ἀλλοτε μέ εὐθυμα γιά τό ἀκροα-
τήριο διαλείμματα ὅταν δικάζονται σκανδαλώδη ἀδικήματα τῶν ἡθῶν
(μοιχεῖες, βιασμοί, ἀποπλανήσεις ἀνηλίκων ἀπό τοὺς κλασσικούς «σάτυ-
ρους» κλπ) καί ἄλλοτε δραματικές διακυμάνσεις ὅταν δικάζονται βαρεῖα
ἐγκλήματα (ἀνθρωποκτονίες κλπ) πού συγκίνησαν τήν κοινωνία τῆς πε-
ριοχῆς μέ ἀμφισβητούμενη τήν ἐνοχή τοῦ κατηγορούμενου καί ταλαν-
τευόμενη τή ζυγαριά τῆς δικαιοσύνης μεταξύ καταδίκης ἢ ἀθώωσης τοῦ
κατηγορουμένου κατά τήν πάλι μεταξύ τῆς δημόσιας κατηγορίας (εἰ-
σαγγελέα καί Πολιτικῆς ἀγωνῆς) καί τῆς ὑπεράσπισης ἀπό τόν συνήγο-

ρό του.

Παλιότερα — εποχές σεξουαλικού υποσιτισμού — σέ περιπτώσεις μεγάλου συνωστισμού καί ὀρθοστασίας, εἶχαμε στό ἀκροατήριο εὐθυμα ἐπεισόδια ἀπό τούς «ἐφαψίες», τούς λαθροηδονιστές, κολλητήρηδες. Ἀπλώνονταν τ' ἀνοικονόμητα χέρια τοῦ ἐφαψία, τάχα ἀπό τό σπρωξίδι θωπευτικά στά εὐαίσθητα μέλη τῆς μπροστινῆς γυναίκας. Κι' ὅταν ἡ θρασύτητα του γίνονταν ἀφόρητη, στίς φωνές καί διαμαρτυρίες της: «Μάζεψε τά ξερά σου παλιάνθρωπε γιά ποιὰ μέ πέρασες;» διακόπτονταν γιά μιὰ στιγμή ἡ δίκη. Κι' ὁ ἐφαψίας ὀδηγοῦνταν ἀπό τούς χωροφύλακες τοῦ ἀκροατηρίου στόν Πρόεδρο τοῦ Δικαστηρίου.

— Ὁ Πρόεδρος: Γιατί ἐνοχλοῦσες τήν κυρία;

— Μέ παρεξήγησε ἡ κυρία κ. Πρόεδρε.

— Ὁ Πρόεδρος: Τί τό πέρασες τό Δικαστήριό; Λάθος ἔκανες στή πόρτα. 24 ὥρες κράτηση γιά διατάραξη τῆς ἡσυχίας τοῦ Δικαστηρίου. Πάρτε τον. Στό κρατητήριο ἀμέσως γιά νά τοῦ περάση ἡ ἔξαψη.

Ἀλλ' ἄς γυρίσουμε στή δίκη τῶν κατηγορούμενων. Ἡ διαδικασία μέ ὁμολογημένη ὅπως ἦταν ἀπό τήν ἀνάκριση ἡ ἐνοχή των, πῆρε ἀπ' ἀρχῆς λόγῳ καί τῆς πρωτοτυπίας της — εὐθυμό τόνο μέ εἰρωνικό σέ βάρος τῶν χιοῦμορ. Μόνο τό τέλος τῆς χρεωκοπημένης Ἑταιρίας ἦταν οἰκτρό: Ἀπό 5 χρόνια φυλακή κι' ἕνα χρόνο ἐξορία ὁ καθένας. Ἡ ἐξορία ὀρίστηκε σέ διάφορα νησιά γιά τόν ἐνδεχόμενο κίνδυνο νά ἀλληλοεξοντωθοῦν ἀπό τό μεταξύ των μίσος.

Ἡ δίκη στό πλημμελειοδικεῖο μας. Κατηγορούμενος καί Μηνυτής ἀπό ἕνα χωριό τῆς ὀρεινῆς περιοχῆς τοῦ Νομοῦ μας. (Ραδοβύζι).

Ὁ πρῶτος κατηγοροῦνταν ὅτι ἐκλεψε μιὰ μανάρα (οἰκόσιτη) κατσίκα τοῦ δευτέρου. Μάρτυρες κατηγορίας ὁ Πρόεδρος τῆς Κοινότητας καί δύο Κοινοτικοί σύμβουλοι. Ὁ πρῶτος μέ τό κῦρος τοῦ ἀξιώματός του κατέθεσε: «Ἦρθε ὁ μηνυτής τό πρωῒ τῆς ἄλλης μέρας πού τοῦ ἔλειψε ἡ κατσίκα καί μοῦ κατάγγειλε τή κλοπή. Κι' αὐτοῦ κι' ἐμένα ὁ νοῦς μας πῆγε στόν κατηγορούμενο γιατί ἀκούονταν γιά ζωοκλέφτης. Κάλιο νά σοῦ βγῇ κύριε Πρόεδρε τό μάτι πάρα τό κακό ὄνομα, ὅπως λέει ἡ παροιμία. Κάλεσα καί τούς δύο σύμβουλους καί μέ τό μηνυτή πήγαμε στό σπίτι τοῦ κατηγορούμενου. Τοῦ συστήσαμε νά δώση τή μανάρα στό μηνυτή. Κι' ἄν τήν ἔσφαξε νά τήν πληρώσει καί ν' ἀποσκεπαστεῖ ἡ πράξη χωρίς νά φτάσει στ' αὐτιά τοῦ Ἀστυνόμου. Ὁ κατηγορούμενος ἀρνήθηκε καί μέ ψεύτικους ὅρκους στή ζωή τῶν παιδιῶν του κλπ. ἐπέμενε πῶς εἶναι ἀθῶος κι' ἄδικα τοῦ φορτώνεται ὁ μηνυτής. Τότε πήραμε καί μυρίσαμε ὅλα «τ' ἀγγειά» — τά μαγειρικά σκεύη — τοῦ σπιτιοῦ του, κατσα-

ρόλες, πιατικά κλπ. Ήταν νεροπλυμένα αλλά μύριζαν «κρατίλας». — «Λάθος κάνετε» ὀδύρονταν ὁ κατηγορούμενος, ἡ ἰδέα σας εἶναι μή μέ παίρνετε στό λαιμό σας. Τότε τοῦ εἶπαμε ἂν δέχεται νά τόν «χνωτίσουμε». Θέλοντας καί μή δέχτηκε.

Μέ ἀνοιγμένο πλατειά τό στόμα ἔπαιρνε μεγάλες ἀναπνοές, τίς ὁποῖες μυρίζαμε ἕνας-ἕνας ἐγώ καί οἱ σύμβουλοι. Ἔζεχνε κ. Πρόεδρε κρεατίλας. Αὐτός ἐξακολουθοῦσε νά δέρνεται πώς εἶναι ἀθῶος καί νά μή θέλει νά μᾶς ἀκούση γιά νά συμβιβαστῇ. Τότε εἶπαμε στό μηνυτή νά καταφύγει στόν Ἀστυνόμο καί νά μᾶς βάλει μάρτυρες». Τά ἴδια εἶπαν καί οἱ ἄλλοι δύο μάρτυρες.

— «Τώρα τί λέτε, τούς ρώτησε ὁ Πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου, τόν παίρνετε στό λαιμό σας, αὐτός τήν ἔκλεψε;»

— «Μάλιστα» εἶπαν καί οἱ τρεῖς.

Εἶπα στό δικαστήριο ὅταν μοῦ δόθηκε ὁ λόγος.

— Ὡς τά τώρα, ἡ διαδικαστική πρακτική τῶν δικαστηρίων καθιέρωσε γιά ἀποδεικτικό στοιχεῖο ἐνοχῆς τῶν κατηγορουμένων γιά ζωοκλοπή τήν ἐπικίνδυνη «Τοροβασία». Τήν πορεία δηλαδή τῆς Δικαιοσύνης ἐπὶ τὰ ἔχνη τῶν ὑποδημάτων ἢ τῶν πελμάτων τῶν κατηγορουμένων, ἴσου βάρους δυστυχῶς πολλές φορές στή κρίση τῶν Δικαστηρίων μέ τὰ δακτυλικά ἀποτυπώματα. Τώρα στά διαγνωστικά μέσα προστέθηκε κι' ἄλλο λαμπρό ὄπλο, αὐτό πού ἀκούσατε ἀπό τούς μάρτυρες ἡ «Χνωτοβασία». Ἄν κατηγοροῦνταν ὁ πελάτης μου ὅτι ἔκλεψε σκόρδα ἢ κρεμύδια θά ἦταν συζητήσιμη ἡ χνωτοβασία ἀλλά κρέας!.... Στήν κατάθεση τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος ὑπάρχει κρυμμένη μέσα στή στάχτη τῆς ὑπερβολῆς ἡ σπίθα τῆς ἀλήθειας, σ' ἐκεῖνο πού τούς ἀποκρίθηκε αὐθόρμητα ὁ κατηγορούμενος ὅταν τοῦ εἶπαν ὅτι μυρίζουν τὰ χνώτα του καί τὰ μαγειρικά του σκεύη κρεατίλας. «Ἡ ἰδέα σας εἶναι!» Ἡ προκατάληψη δηλαδή καί ἡ ἐξαιτίας της αὐθυποβολή τῶν μαρτύρων ὅτι μύριζαν τὰ χνώτα τοῦ κατηγορουμένου κρεατίλας».

Τό Δικαστήριο ἀθῶωσε τόν κατηγορούμενο «λόγω ἀμφιβολιῶν». Μετά τή δίκη ἀπό περιέργεια ρώτησα τόν δάσκαλο τοῦ χωριοῦ, συγγενή τοῦ κατηγορουμένου πού τοῦ παραστάθηκε στήν περιπέτειά του.

— Εἶναι ἀλήθεια κυρ Γιώργη αὐτό πού μέ τόση ἐπιμονή ὑποστήριζαν οἱ μάρτυρες, γιά τὰ χνώτα τοῦ κατηγορουμένου ὅτι μύριζαν κρεατίλας;

— Δυστυχῶς εἶναι ἀλήθεια, μοῦ ἀποκρίθηκε. Αὐτοί οἱ ἄνθρωποι τό κρέας τό τρῶνε μόνο 3 φορές τό χρόνο. Τά Χριστούγεννα, τίς Ἀποκριές καί τό Πάσχα καί αὐτό λιγοστό. Τόση ἦταν τότε ἡ πείνα.

Στόν Ἀστυνόμο τῆς Γέφυρας Ἀράχθου καταγγέλθηκε ἀπό τό μηνυτή

κάτοικο ενός χωριού του κάμπου (Χανόπουλο) πώς τή προηγούμενη μέρα του έκλεψαν μίαν αρνάδα. — «Ένας έχθρός του κλέφτη μου τόν πρόδωσε έμπιστευτικά κυρ 'Αστυνόμε είναι ό τάδε. Είναι αλήθεια κυρ-'Αστυνόμε πώς αυτός δέν έχει καθαρά χέρια... Καί πιστεύω πώς αυτός μου τήν πήρε».

‘Ο ‘Αστυνόμος έτρεξε άμέσως στό χωριό πού απέχει 2-3 χιλιόμετρα από τή γέφυρα καί πήγε στό σπίτι του κατηγορούμενου. ‘Ακολουθώντας τήν παλιά σοφή παροιμία ότι «άπό τόν μεθυσμένο καί τό μικρό παιδί μαθαίνεις τήν αλήθεια, μόλις πήγε, άπομόνωσε τά δυό μικρά άγόρια του κατηγορούμενου (7-8 χρονών τό καθένα) καθώς καί τή γυναίκα του. Καί μέ τό καλό καί μέ τά χάρδια ρώτησε τ’ άνύποπτα παιδάκια τί φαγητό έφαγαν ψές. Κι’ αυτά είπαν πώς έφαγαν ξυνόγαλο καί μπομπότα τρίψα στό πιάτο.

Κι’ ό πατέρας κι’ ή μάνα; — «Αυτοί έφαγαν κρεμύδια καί ψωμί».

— Μέ τί ήταν μαγειρεμένα τά κρεμύδια, μέ κρέας;

—“Οχι, ώμά τά έφαγαν μέ άλάτι. Κάθε άλλη έρευνα πού έγινε στό σπίτι καί τριγύρω άπ’ αυτό δέν απέδειξε τίποτε τό ένοχοποιητικό. Κι’ έδω μπορούσε νά σταματήσει ό ένδειχτικός σκοπός αυτής τής ιστορίας μας. Για τά παιδάκια πού μεγάλωναν μέ άποβουτυρωμένο ξυνόγαλο καί μπομπότα καί για τούς γονείς πού τρέφονταν μέ ώμά κρεμύδια καί μέ άρτυμα τό άλάτι-έρέθισμα στους σιελογόνους άδένες, για νά πάει κάτω ή λιγοστή ξερή μπομπότα. ‘Αξίζει όμως ή διήγηση για τό περίεργο τέλος.

‘Ο ‘Αστυνόμος έφυγε άπρακτος κι’ ό κατηγορούμενος ξεγνοιάστηκε ότι πέρασε ή μπόρα. ‘Ο μηνυτής όμως επέμενε κι’ ό καταδότης επιβεβαίωνε ότι αυτός τήν έκλεψε καί κάπου έκει γύρω τήν έχει κρυμμένη. Νέα ξαφνική έρευνα στό σπίτι του κατηγορούμενου καί τής γύρω περιοχής ήταν κι’ αυτή χωρίς άποτέλεσμα. Στην αύλή του σπιτιού του κατηγορούμενου τήν ώρα εκείνη ήταν πάνω στην σιδερένια πυροστιά ένα τσίγκινο μεγάλο καζάνι μέ ρηχή φωτιά γεμάτο από μάλλινα χοντροσκούτια — χοντρά ρούχα — χεράμια κλπ. πού βάφονταν μέ κόκκινες βαφές. Του ‘Αστυνόμου έκανε έντύπωση ή ταραχή τής γυναίκας του κατηγορούμενου καί των μικρών παιδιών πού τά βλέμματά τους συγκεντρώνονταν κάθε λίγο σάν από μαγνήτη στό καζάνι καί πονηρεύτηκε. Τούς έβαλε νά βγάλουν τά ρούχα καί νά χύσουν τίς βαφές. Καί τότε στόν πάτο του καζανιού βρέθηκε κοκκινοβαμένη ή σφαγμένη καί γδαρμένη αρνάδα τήν όποία ή γυναίκα του κατηγορούμενου μόλις είδε από μακριά νά έρχεται ό ‘Αστυνόμος μή έχοντας άλλο πρόχειρο μέρος νά τήν κρύψει τήν έρριξε στό καζάνι μέ τίς βαφές καί τήν κουκούλωσε μέ τά βαμένα ρούχα. Τό τέλος είναι εύκολονόητο καί χωρίς ξεχωριστό ένδιαφέρον.

Ἡ φυλακή καί ἡ ἐξορία.

Ἀπό τοὺς βασικούς ἐκτελεστές τῆς ἐξάπλωσης τῆς ζωοκλοπῆς ἦταν ἡ κακοδιοίκηση καί ἡ διαφθορά τῶν κατωτέρων κυρίως ὀργάνων.

Σεβάσμιος καί ἀξιόπιστος παπᾶς ἐνός ὀρεινοῦ χωριοῦ τοῦ Νομοῦ μας, ἀπὸ ἐκείνους πού τιμοῦν τό σχῆμα τους καί τό ρητό ὅτι «χείλη Ἱερῶς δέν ψεύδονται» μοῦ διηγοῦνταν μαζύ μέ ἄλλα καί τό ἐξῆς χαρακτηριστικό περιστατικό.

Ἀποσπασματάρχης καταδιωχτικοῦ ἀποσπάσματος στήν ὀρεινὴ περιφέρεια τοῦ νομοῦ μας φιλοξενοῦνταν μιά-δυὸ μέρες στό σπίτι ἐνός μικρονοικοκύρη τοῦ χωριοῦ, γνωστοῦ ζωοκλέφτη στή περιοχή. Στό γειτονικό χωριό, ἐνός φτωχοῦ κτηνοτρόφου τοῦ κλέψανε δυὸ τράγους. Αὐτός πῆρε τόν «τορό» — τ' ἀχνάρια — τῶν κλεμμένων τράγων καί τοῦ δράστη, κι' αὐτά τόν ἔφεραν μπροστά στό σπίτι τοῦ «καλονοικοκύρη» πού φιλοξένοῦσε ἐκείνη τὴν ἡμέρα τόν ἀποσπασματάρχη κι' ἄκουσε τοὺς τράγους του νά βελάζουν στό κατώϊ του. Ἐτρεξε καί τόν βρῆκε στή πλατειούλα τοῦ χωριοῦ καί τοῦ κατάγγειλε τὴ κλοπὴ καί ζήτησε, τό λιγώτερο πούμποροῦσε νά ζητήσῃ ἓνας φτωχός κι' ἀδύναμος ἄνθρωπος ἐκείνης τῆς ἐποχῆς ἀπὸ τόν Ἀστυνόμο πού φιλοξενοῦνταν στό σπίτι τοῦ κλέφτη, νά τόν ὑποχρεώσει νά ἀποδώσῃ τοὺς τράγους του χωρὶς ἄλλη διαδικασία καί ποινικὴ συνέπεια. Κι' ὁ ἀστυνόμος ἀντὶ νά τόν προστατέψῃ, νά ἀνακρίνῃ δηλαδή καί νά συλλάβῃ τόν κλέφτη, πλάκωσε στά χαστούκια τόν μηνυτὴ γιατί τόλμησε νά συκοφαντήσῃ καί νά «ἐκθέσῃ» τόν «νοικοκύρη» ἄνθρωπο ὁ ὁποῖος σίγουρα θά τόν φιλοδωροῦσε μέ διαλεχτό καί μπόλικο μερίδιο ἀπὸ τὰ κλεμμένα σφάγια, γι' αὐτόν καί γιὰ τὰ παλληκάρια τοῦ ἀποσπάσματος.

— «Φύγε μὴ σέ κλείσω μέσα πού ἦρθες νά φορτωθεῖς καί νά ἐκθέσῃς τόν ἄνθρωπο μέ τὰ ψέματα. Γνώρισες τάχα τίς πατημασιές καί τίς φωνές ἀπὸ τὰ βελάσματα τῶν τράγων σου σάμπως νάταν παιδιὰ σου».

Κι' ὁ φουκαράς ζάρωσε κι' ἔφυγε κλαίοντας.

Τὰ ἴδια καί χειρότερα γίνονταν μέ τοὺς ληστοφυγόδικους πού παράλληλα, μέ τοὺς ζωοκλέφτες ἀλώνιζαν τὴν πειναλέα ὑπαιθρὴ χώρα. Κι' ἀπὸ κοντὰ συμπλήρωναν τὴν ἀποστράγγιση τῶν χωρικῶν τὰ καταδιωχτικά ἀποσπάσματα μέ τὰ ὑποχρεωτικά «καταλύματα» στά χωριά πού περιόδευαν. Συνήθως αὐτά περιορίζαν τίς ἀπαιτήσεις τους σέ πουλερικά, κι' ὄχι σέ ψημένα σφάγια. Κι' ἀπ' αὐτά προτιμοῦσαν τὰ κοτόπουλα, πού εἶχαν τρυφερότερη σάρκα ἀπὸ τοὺς γηραλέους κοκόρους καί τίς κότες. Κι' εἶχαν βαφτιστεῖ τὰ κοτόπουλα, ποίος ξέρει ἀπὸ ποιόν ἀποσπασματάρχη ἢ σταθμάρχη μέ πηγαῖο χιοῦμορ σέ «ἀνήλικα».

— «Κάνε μας Πρόεδρε γι' ἀπόψε δυό-τρία ἀνήλικα». Κι' ὁ Πρόεδρος

της Κοινότητας έτρεχε στίς ροϋγες του χωριου να βρει τα κοτόπουλα για να περιποιηθει τον καπετάνιο και τα φαγανά παλληκάρια.

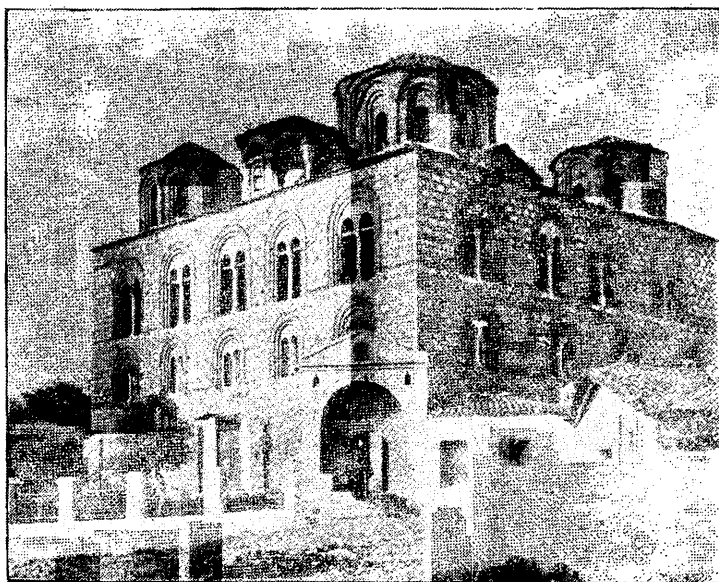
Μετά τό μεγάλο ΟΧΙ του λαου μας και τό άθάνατο έπος του 1940-41 πολεμώντας ό μικρός Δαυίδ — ή Πατρίδα μας — μέ δύο κολοσσούς στο τέλος λύγισε. Τα δύο μέτωπα κατάρρεψαν (΄Απρίλης 1941). ΄Ο Στρατός μας διαλύθηκε. Οί Γερμανοϊταλοί έκτός από τά όπλα μας και τά πολεμοφόδιά μας δέν πήραν για λάφυρα τά επιταγμένα φορτηγά ζωα του Στρατου μας. "Όσα επέζησαν από τίς κακουχίες του πολέμου και του χειμώνα. Κι΄ αυτά άδέσποτα άρπάζονταν από τούς κατοίκους της ΄Ηπειρου και της Μακεδονίας καθώς οί στρατιωτες από τίς διαλυμένες μονάδες του Στρατου μας κινούνταν κατά τό Νότο για τά σπίτια των.

Στήν έξω νόμου και τάξης κατάσταση πού δημιουργήθηκε εκείνες τίς μέρες (ή πολύπαθη πόλη μας επί τρεΐς μέρες πρίν ύπογραφει ή ανακωχή, παραμονές του Πάσχα, βομβαρδίζονταν αδιάκοπα από τά Γερμανικά «στούκας» — άεροπλάνα καθέτου έφορμήσεως — κι΄ ήταν σχεδόν έρημη, γεμάτη από έρείπια και θύματα άμάχων), τά αποχαλινωμένα πρωτόγονα ένστικτα της άρπαγής και της άπληστίας του άνθρώπου όργίασαν.

Οί τολμηροί και οί άρπαγες των παρόδιων χωριων μάζευαν άλλος πέντε άλλος έξη από τά παρατημένα άλογα ή μουλάρια. Και οί άλλοι πού δέ πρόλαβαν γιατί τά χωριά των ήταν μακρύτερα, έκλεβαν από τά ζωα των πρώτων. Κι΄ όταν αποκαταστάθηκε κάπως ή τάξη του Νόμου οί δικογραφίες για ζωοκλοπές μεγάλων ζώων και κλοπές κοινου δικαίου γέμισαν τήν είσαγγελία και οί φυλακές από προφυλακισμένους. "Ένα μεγάλο οικόδόμημα, εργοτάξιο του Δημοσίου για τά άντιπλημμυρικά, άποστραγγιστικά κι΄ άρδευτικά έργα πού έκτελούνται στο κάμπο μας, στίς 4-5 αυτές κρίσιμες μέρες διαλύθηκε από τά γειτονικά χωριά. "Άλλος άρπαζε κεραμίδια άλλος σανίδια και παραθυρόφυλλα κι΄ άλλα ύλικά. Κι΄ όταν αποκαταστάθηκε κάπως ή τάξη, φάνταζε τό κτίριο σάν γιγαντιαίο σκέλεθρο προκατακλυσμιαίου ζώου. Τήν ΄ϊδιν τήγην είλγαν κι΄ οί ανοιγμένες από τούς βομβαρδισμούς αποθήκες έφοδίων του Στρατου στη πόλη μας. ΄Απ΄ όλη αύτή τήν άγέλη των λύκων ένα μόνο έπιασε τό δόκανο του Νόμου. Αυτός διάλεξε για μερίδιό του ένα ή δυό βαρέλια λάδι — χρυσάφι για τίς μέρες της πείνας πού μάς περίμενε σέ λίγο — γιατί ένα από τά βαρέλια πού τή νύχτα μετέφερε κυλώντας τα στο δρόμο τρύπησε και τά ίχνη από τό λάδι πού έτρεχε όδήγησε τήν ΄Αστυνομία στο σπίτι ενός συμπολίτη μας μέ καλή κοινωνική θέση και ύπόληψη. ΄Ηταν μπακάλης!! Και δυστυχώς πελάτης μου. Πονοκέφαλος δηλαδή επαγγελματικός, για τή δύσκολη περίπτωσή του.

— ἐχθρικής κατοχής — μέχρι τήν ἀπελευθέρωσή του, μέ τήν πείνα πού ἀκολούθησε, μέ τήν ἐνδοξη Ἑθνική Ἀντίστασή του κατά τοῦ κατακτητῆ, μέ τούς δύο ἀδελφοκτόνους ἐμφύλιους πολέμους, τά πένθη καί τά ἐρείπια ἀπό τή φωτιά καί τό σίδηρο τοῦ κατακτητῆ καί τοῦ ἐμφύλιου σπαραγμοῦ, ἔχει περάσει στήν Ἱστορία μας — μάθημα μέγιστο γιά τίς ἐπόμενες γενεές — κι' εἶναι ἔξω ἀπό τό θέμα μας. Μέ τήν ἀπελευθέρωση, τήν ἀνοικοδόμηση καί τήν ἀνασυγκρότηση τῆς χώρας μας, σάν ἀπό θαῦμα αὐτές οἱ δύο πληγές τῆς ζωοκλοπῆς καί τῆς ληστείας ἔχουν γιάνει ὀριστικά.

Γνωστά κακόφημα παλιότερα χωριά στήν περιφέρειά μας, φωλιές πραγματικές πού γενοβολοῦσαν ζωοκλέφτες (ἀλογοσύρτες καί κατσικοκλέφτες καί πλιατσικολόγους ὅπως τούς ἔλεγαν) ἔγιναν στίς μεταπολεμικές γενεές ζηλευτές πολιτισμένες Κοινότητες μέ ἐκλεχτούς πολίτες-Προσωπικότητες στίς ἐπιστῆμες, στό ἐμπόριο, στήν Πολιτική καί σέ κάθε εἶδος κοινωνικῆς καί πολιτιστικῆς δραστηριότητας. Ἡ ὑπαιθρη χώρα εὐημερεῖ καί χαίρεται τή γαλήνη καί τήν ἀσφάλεια.

Παρηγορίτισσα τῆς Ἀρτας. Φωτογραφία τοῦ περασμένου αἰῶνου

Μέρες κατοχής

ΣΤΡΑΤΟΥ ΠΑΤΣΑΛΙΑ

*Ἡ μεγάλη μάχη τοῦ σκοταδιοῦ ἀρχίζει
Ἀντρέ Μαλρώ*

Ἀντικειμενική ἱστορία τῶν γεγονότων τῆς κατοχῆς θ' ἀργήσει νά γραφτεῖ, καί τοῦτο γιατί ὁ καθένας τά βλέπει ἀπό τήν δική του ὀπτική γωνιά καί τά ἐρμηνεύει σύμφωνα μέ τό ἰδεολογικό του πιστεύω.

Ἐξ ἄλλου πολλές πηγές, πού θά μπορούσαν νά φωτίσουν ἀρκετές σκοτεινές πτυχές τῆς περιόδου αὐτῆς, ὅπως τά ἀρχεῖα τοῦ ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, μεγάλο κομμάτι ἀπό τά ἀρχεῖα τοῦ ΕΔΕΣ καί τῶν ἄλλων ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων, ἔχουν χαθεῖ, ὅπως ἔχουν χαθεῖ καί τά ἀρχεῖα τῶν στρατευμάτων κατοχῆς στήν Ἑλλάδα.

Ἀλλά ἐκεῖνο πού κάνει πιά δύσκολη, μιά πλήρη καί ἀντικειμενική ἐξιτόρηση, εἶναι βασικός κανόνας ἐπιβίωσης, τήν περίοδο αὐτή, ἦταν ἡ μυστικότητα. Ἡ φρόνηση ἐπέβαλε τήν σιωπή. Ὁ λόγος ἦταν θάνατος καί ἡ διαρροή μυστικῶν, ἑκατοντάδες νεκρούς. Πολλές ἀπό τίς πιά ἥρωικές πράξεις τῶν ἀνώνυμων ἀγωνιστῶν θά μείνουν θαμένες στήν λήθη, ὅπως θαμένες στό σκοτάδι θά μείνουν καί οἱ πιά ἐπαίσχυντες προδοσίες.

Γιά τούς παραπάνω λόγους, τό σημείωμά μου αὐτό, πού εἶναι ἀφιερωμένο σ' ὅλους ἐκείνους πού ἀγωνίστηκαν γιά τήν λευτεριά, ἀπό προσωπικό βίωμα, καί χωρίς καμμιά ἐπιθυμία διάκρισης, δέν ἔχει ἀξιώσεις ἱστορικῆς μελέτης, ἀλλά ἀποτελεῖ ἀπλή παράθεση γεγονότων, χωρίς μνεῖα ὀνομάτων, γεγονότων, γεγονότων πού ἀναφέρονται στόν πρῶτο χρόνο κατοχῆς ἀπό τίς δυνάμεις τοῦ Ἀξονα, τῆς μικρῆς μας πόλης.

Μ έ ρ ο ς π ρ ῶ τ ο

Ἡ πτώση

Ὁ ἀεροπορικός βομβαρδισμός πού προηγήθηκε τῆς εἰσόδου τῶν στρατευμάτων τοῦ Ἀξονα στήν Ἀρτα, προξένησε στήν πόλη σημαντικές ζημιές. Ὅπως ἀναφέρει ἡ Νομαρχία τῆς Ἀρτας σέ ἔγγραφό της πρὸς

τό Ὑπουργεῖο τῶν Ἑσωτερικῶν «Συνεπεῖα τοῦ ἀεροπορικοῦ βομβαρδισμοῦ τῆς πόλεως Ἄρτης, ποσοστόν ὑπερβαῖνον τό 25% τῶν ἐν αὐτῇ ὑπαρχόντων κτισμάτων ἔχουσι ὀλοσχερῶς καταστραφεῖ, ποσοστόν δέ ὑπερβαῖνον τό 40% ἔχει ὑποστεῖ σημαντικὰς ζημίας, ἐνῶ τῶν λοιπῶν κτισμάτων αἱ ἐκ κεράμων στέγαι καί οἱ ὑαλοπίνακες ἔχουσι καταστραφεῖ καί χρειζοῦν, ἐπικειμένου χειμῶνος, ἀντικαταστάσεως. Ἐκτός ὅμως ἀπό τὰ κτήρια, σημαντικὰς ζημίας, ἀπό τόν βομβαρδισμό, ἀλλά καί τίς μικροαρπαγές ἔπαθαν καί τὰ ἐμπορεύματα τῶν καταστημάτων καί τὰ ἐπιπλα τῶν σπιτιῶν.

Οἱ κάτοικοι τῆς Ἄρτας, μετὰ τόν πρῶτο βομβαρδισμό πού εἶχε καί τὰ περισσότερα θύματα, κατέφυγαν στά γειτονικά χωριά. Ἀπέφυγαν ὅμως νά καταφύγουν στά χωριά τοῦ Κάμπου, ἀπό τόν φόβο μή βομβαρδισθεῖ ἡ Γέφυρα τῆς Ἄρτας καί ἀποκοποῦν ἀπό τὰ σπίτια τους. Ὄταν πέρασε ὁ πανικός ἄρχισαν νά γυρίζουν στά σπίτια τους καί νά ἀγωνίζονται νά διασώσουν ὅτι μποροῦσαν ἀπό τήν περὶ αὐτοὺς ἀπουσία τους.

Στό μεταξύ ἡ πόλη εἶχε γεμίσει ἀπό τὰ ὑπολείμματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ. Ταλαιπωρημένοι ἄνδρες, μέ τήν σφραγίδα τῆς ἀπογοήτευσης στά πρόσωπά τους καί μέ πληγές στά τυλιγμένα μέ κουρέλια πόδια τους, ξάπλωναν στίς πλατεῖες, στοῦς δρόμους καί τοῦς κήπους, μέ μοναδική ἐλπίδα ὅτι θά φτάσουν γρήγορα στά σπίτια τους καί θά ἀποφύγουν τόν ἐχθρό πού ἐρχόνταν.

Τά τρόφιμα στήν πόλη καί ἰδιαίτερα τό ψωμί ἦταν λειψά, γιατί τὰ ἀποθέματα σέ τρόφιμα τὰ εἶχαν κλέψει ἢ τὰ εἶχαν κρύψει.

Ἡ διοίκηση εἶχε παραλύσει, μιά καί ὁ ἄνθρωπος ἔφυγε ἀπό τήν πόλη ὁ Νομάρχης, οἱ δέ δημόσιες ὑπηρεσίες εἶχαν οὐσιαστικά διαλυθεῖ.

Μοναδικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς ἔννομης τάξης εἶχαν μείνει ὁ Δεσπότης καί ὁ Δήμαρχος, ἀλλά καί αὐτοὶ δέν εἶχαν στά χέρια τους καμμιά πραγματική ἐξουσία.

Γιά πολλές μέρες ἡ πόλη εἶχε μείνει χωρίς φῶς γιατί μέ τόν βομβαρδισμό εἶχαν καταστραφεῖ τὰ ἠλεκτρικά σύρματα, ἡ δέ ἠλεκτρικὴ ἐταιρία οὔτε ὕλικά γιὰ τήν ἐπισκευή τους εἶχε, οὔτε καί καύσιμα γιὰ νά κινήσει τήν μηχανή πού ἠλεκτροδοτοῦσε τήν πόλη. Καί ὕστερα ἦρθε ἡ «Νέα Τάξις». Μέ τήν ἄφιξη τῶν Γερμανῶν, οἱ ἀρχεῖς κατοχῆς ἄρχισαν νά παίζουσαν ἐνεργό ρόλο στήν ζωὴ τῆς πόλης μας. Στήν ἀρχὴ οἱ Γερμανοὶ μέ τήν μεθοδικότητα πού τοὺς χαρακτηρίζει, ρύθμισαν τήν συγκοινωνία καί ἐξασφάλισαν κάποια τάξη στήν διανομὴ τροφίμων ἀπὸ τίς κρατικὲς ἀποθήκες, ἐνῶ παράλληλα ἐπισκευάσαν τό δίκτυο τῆς ἠλεκτροδότησης καί χορήγησαν καύσιμα γιὰ τόν ἠλεκτροφωτισμό τῆς πόλης ἀπὸ τίς 7 τὸ ἀπόγευμα μέχρι 10 τὸ βράδυ.

“Υστερα από σύντομη παραμονή τῶν Γερμανῶν στήν πόλη, ἔφτασαν γιά νά τούς ἀντικαταστήσουν οἱ Ἱταλοί, μιά καί ἡ περιοχή μας ὑπάγονταν στήν ζώνη ἐπιρροῆς των.

Σκοπός τῶν νέων αὐτῶν κυρίων δέν ἦταν ἡ ἀπλή κατοχή τῆς περιοχῆς μας, ἀλλά ὁ ἐξιταλισμός της καί ἡ προσάρτησή της στό κράτος τῆς μεγάλης Ἱταλικῆς Ἀλβανίας. Καί γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ σχεδίου τους αὐτοῦ δέν ἀρκοῦσε ἡ στρατιωτική κατοχή τοῦ τόπου. Ἐπρεπε νά σπάσουν, τήν ἀντίσταση, ἔστω καί παθητική, τῶν ὑπόδουλων, νά ἀποκτήσουν μ’ αὐτούς φιλικές σχέσεις, νά δημιουργήσουν τά κατάλληλα ὄργανα γιά τήν κατάδοση κάθε ἀντίθετης μέ τούς σκοπούς τους κίνηση, καί τέλος νά πείσουν τούς κατοίκους τῆς περιοχῆς ὅτι συμφέρον τους ἦταν νά δεχθοῦν τήν Ἱταλική διακυβέρνηση. Τό κλίμα ἦταν κατάλληλο μιά καί τό ἠθικό τῶν ντόπιων ἦταν πεσμένο. Μέ τά κρυμμένα ραδιόφωνα τους μάταια περίμεναν ν’ ἀκούσουν οἱ Ἀρτινοί ἀπό τίς ἐκπομπές τοῦ Μπι-Μπι-Σί κάτι πού νά τούς ἐνθαρρύνει. Οἱ Γερμανοί προχωροῦσαν μέσα στίς ρωσικές πεδιάδες αἰχμαλωτίζοντας ἑκατομμύρια Ρώσους στρατιῶτες, ἐνῶ οἱ ἀεροπορικές ἐπιδρομές καί ὁ πόλεμος τῶν ὑποβρυχίων προδίκιζαν τήν ἐκμηδένιση τῆς Ἀγγλίας. Στό μεταξύ οἱ Ἱταλοί προχωροῦσαν συστηματικά στήν πραγμάτωση τοῦ σχεδίου τους. Καί κινήθηκαν γιά τήν ἐπίτευξη τοῦ σκοποῦ τους αὐτοῦ μέ ἀρκετή εὐλυγισία.

Ἡ Ὀλόκληρη Μεραρχία ἐγκαταστάθηκε στήν Ἄρτα καί στήν γύρω περιοχή. Ὅλα τά δημόσια κτήρια καταλήφθηκαν γιά νά στεγάσουν τίς στρατιωτικές ὑπηρεσίες, ἐνῶ ταυτόχρονα ἐπιτάχτηκαν καί ἰδιωτικά κτήρια. Οἱ πιό σπουδαῖες ὑπηρεσίες, πού οἱ ἀποφάσεις των ρύθμιζαν τήν τύχη τῶν ὑπόδουλων, ἐγκαταστάθηκαν στό κέντρο τῆς Πόλης. Ἡ στρατιωτική διοίκηση ἐγκαταστάθηκε στά κτήρια τοῦ Ἀντώνη Γαρουφαλιά καί τοῦ Ἀλέξανδρου Ζάρα, ἡ στρατιωτική ἀστυνομία στό κτήριο Καραπάνου, τό τελωνεῖο (φινάτζα) στό κτήριο τοῦ Ἀνδρέα Κεχαγιά, ἐνῶ στήν Δημοτική ἀγορά καί τά καταστήματα κάτω ἀπό τό σπίτι τοῦ Σπυρ. Μιχάλη ἐγκαταστάθηκε ὁ ἐφοδιασμός καί τό στρατιωτικό ταχυδρομεῖο. Ὁ ὑπόλοιπος στρατός εἶχε ἐγκατασταθεῖ στούς δύο στρατῶνες, στά Σχολεῖα ἢ εἶχε στρατοπεδεύσει, κάτω ἀπό τίς ἐλιές στήν περιοχή τῆς Κάτω Παναγιᾶς, στά κτήματα τῆς περιοχῆς τοῦ Τοπ-Ἀλτί μέχρι τίς Κεραμάτες, στό πεδίο τῶν ἀσκήσεων μέχρι τήν Γέφυρα Ζούτι, στό Ἰμαρέτ, στήν Γραμμενίτσα καί στήν Βλαχέρνα.

Γιά τόν ἔλεγχο τῶν κινήσεων τῶν κατοίκων τῆς πόλης τοποθετήθηκαν τρεῖς σταθμοί ἐλέγχου (πόστα ντι μπλόκο), ἓνας στήν Γέφυρα τῆς Ἄρτας, ὁ ἄλλος στά διόδους καί ὁ τρίτος, γιά λίγο μονάχα χρόνο, στόν δρόμο πρὸς τό Κομένο. Ἡ εἴσοδος καί ἡ ἐξόδος ἐπιτρέπονταν μονάχα μέ

τήν επίδειξη ταυτότητας, πού τήν εξέδιδε ἡ Ἑλληνική Χωροφυλακή καί τήν θεωροῦσε τό Ἱταλικό Φρουραρχεῖο, καί ἀπό τίς 6 τό πρωῒ μέχρι τίς 6 τό βράδυ, ἐνῶ ἡ κυκλοφορία μέσα στήν πόλη ἐπιτρέπονταν ἀπό τίς 6 τό πρωῒ μέχρι τίς 9 τό βράδυ.

Ἡ ἐγκατάσταση πολλῶν Ἱταλῶν Ἀξιωματικῶν σέ δωμάτια πού ἐπίταξαν, ἔδωσε εὐκαιρία σ' αὐτούς νά δημιουργήσουν φιλικές σχέσεις μέ τούς Ἑλληνες ἰδιοκτῆτες τους. Μικροεξυπηρετήσεις, ὅπως λίγο πετρέλαιο γιά τήν λάμπα, ἓνα κομμάτι σοκολάτα γιά τήν μικρή, ἓνα μεταξωτό μαντήλι γιά τήν πιό μεγάλη καί τέλος ἓνα καρβέλι ψωμί (πανιότα) γιά ὅλη τήν οἰκογένεια, ἦταν ἀρκετά γιά νά ἀποκτήσουν τήν ἐμπιστοσύνη τοῦ πατέρα, τίς ἐξυπηρετήσεις τῆς μητέρας καί τήν ἀνοχή της, εἰς ὥραν γάμου δεσποινίδος, σέ ἓνα ἐλαφρό φλέρτ.

Ἄλλος χῶρος ἐπαφῆς ἀνάμεσα στούς Ἱταλούς καί τούς ντόπιους ἦταν τά ὀδοντιατρεῖα. Πολλοί Ἱταλοί, ἄλλοι γιατί πραγματικά ὑποφέρον ἀπό τά δόντια τους, ἄλλοι, γιατί βρῖσκαν τήν ἐπίσκεψη στό ὀδοντιατρεῖο σά μέσο γιά νά σπᾶσουν τήν ρουτίνα τῆς στρατιωτικῆς ζωῆς, ἄρχιζαν νά συχνάζουν στά ὀδοντιατρεῖα καί ἐκεῖ κατά τήν ὥρα τῆς ἀναμονῆς, πού κατά παράδοση εἶναι πολύ μεγάλη, βρῖσκαν τήν εὐκαιρία νά ἔρχονται σέ ἐπαφή μέ τούς ντόπιους ἀπέναντι στούς ὁποίους δείχναν τήν πιό φιλική διάθεση καί μέ τήν ρήση «οὔνα φάτσα, οὔνα ράτσα» προσπαθοῦσαν νά τούς πείσουν ὅτι τούς δυό λαούς πού εἶχαν κοινή καταγωγή, δέν τούς χώριζε τίποτε καί ὅτι στό μέλλον θά μπορούσαν νά ζήσουν ἁρμονικά, κάτω βέβαια ἀπό τήν φωτισμένη ἡγεσία τοῦ Ντοῦτσε. Ἀλλά καί γύρω ἀπό τούς στρατιωτικούς καταυλισμούς ἄρχισαν νά δημιουργοῦνται σημεία ἐπαφῆς. Πεινασμένα παιδάκια περίμεναν μέ τενεκεδάκια στά χέρια γύρω ἀπό τά ἱταλικά καζάνια, μήπως ὁ μάγειρας ἢ κανένας στρατιώτης τούς δώσει λίγο φαγητό ἢ ἓνα κομματάκι ψωμί, καί γιά νά ἀποκτήσουν τήν εὐνοια πού θά τούς ἐξασφάλιζε τό πολύτιμο αὐτό δῶρο, βοηθοῦσαν στό καθάρισμα τῶν καζανιῶν ἢ τῆς караβάνας καί τραγουδοῦσαν αὐτοσχέδια ἐλληνοἰταλικά τραγούδια «Κουάντο πατάτες, κουάντο φασόλια κ.λ.π.». Ἐπίσης φτωχές γυναῖκες ἦταν πρόθυμες νά πλύνουν καί νά δι-ορθώσουν τά ροῦχα τῶν στρατιωτῶν μέ ἀμοιβή λίγο φαγητό ἢ λίγη ζάχαρη. Ὅλοι αὐτοί οἱ ἄνθρωποι πού ἔρχονταν σέ ἐπαφή μέ τούς Ἱταλούς ἄρχισαν νά μαθαίνουν καί λίγες Ἱταλικές λέξεις πού, ὅσο περνοῦσε ὁ καιρός, γίνονταν περισσότερες.

Τά βασικά προβλήματα πού ἀπασχολοῦσαν τούς κατοίκους τῆς πόλης μας κατά τήν διάρκεια τοῦ πρώτου καλοκαιριοῦ τῆς κατοχῆς, ἦταν ἡ ἐπισκευή τῶν σπιτιῶν τους καί ἡ ἐξασφάλιση τροφίμων. Καί τότε ὁ πληθυσμός χωρίστηκε σέ δυό κατηγορίες. Στήν πρώτη — τῶν ἐχόντων —

ἀνῆκαν οἱ κτηματίες πού φύτεψαν τά κτήματά τους μέ καλαμπόκι καί ἐξασφάλισαν ἔτσι τό ψωμί τοῦ σπιτιοῦ τους καί ταυτόχρονα καί μέσο ἀνταλλαγῆς καί οἱ ἔμποροι πού εἶχαν ἀποθέματα ἐμπορευμάτων πού κρυφά τά ἀντάλλαξαν μέ τρόφιμα καί στήν δεύτερη — τῶν μή ἐχόντων — ἀνῆκαν οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι, οἱ συνταξιοῦχοι καί οἱ ἐργάτες.

Ὁ πληθωρισμός προχωροῦσε μέ ραγδαῖο ρυθμό μιά καί οἱ Ἱταλοί εἶχαν ἐκδόσει δικό τους νόμισμα γιά χρήση τῶν στρατευμάτων τους, πού εἶχε τήν ἴδια ἀγοραστική δύναμη μέ τό Ἑλληνικό, καί μέ τόν τρόπο αὐτόν ἐξασφάλιζαν τήν ἀνέξοδη διατροφή τοῦ στρατοῦ τους σέ βάρος τοῦ ὑπόδουλου πληθυσμοῦ.

Ἡ ἔντονη παρουσία τῆς Ἱταλικῆς κατοχῆς ἐκδηλώνονταν κάθε ἀπόγευμα μέ τό κατέβασμα τῆς Ἱταλικῆς σημαίας ἀπό τό φρουραρχεῖο. Λόχος Βερσαλιέρων ἀπέδιδε τιμές, ἐνῶ μόλις ἡ σάλπιγγα ἤχοῦσε «προσοχή» ὅλοι ὅσοι περπατοῦσαν στήν ὁδό Σκουφᾶ, τήν ὥρα ἐκείνη, ἔπρεπε νά σταθοῦν προσοχή, ἄν δέν ἤθελαν νά κακοποιηθοῦν ἀπό τοὺς μελανοχίτωνες πού στεκόνταν σέ κάθε γωνιά τοῦ δρόμου.

Ἀπό τά μέσα τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 41 ἄρχισαν νά ἔρχονται στήν πόλη μας καί νέοι κάτοικοι. Οἱ περισσότεροι ἦταν ἀξιωματικοί τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ πού εἶχαν ἀποστρατευτεῖ καί κατ'ἀγόνταν ἀπό τήν Ἄρτα ἢ εἶχαν γυναῖκες ἀρτινιές ἢ δημόσιοι ὑπάλληλοι, ἀκόμα καί δικαστικοί, πού πέτυχαν μετάθεση στήν Ἄρτα, μέ τήν ἐλπίδα ὅτι κοντά στοὺς συγγενεῖς τους θά βρίσκαν βοήθεια γιά νά λύσουν τό πρόβλημα τοῦ ἐπισιτισμοῦ τῶν οἰκογενειῶν τους. Ἡ παρουσία τῶν νέων αὐτῶν κατοίκων ἔκανε ἀκόμα πιά δύσκολο τό πρόβλημα τῆς στέγης, πού ἦταν ἤδη ὀξύ ὕστερα ἀπό τοὺς βομβαρδισμούς.

Ἐτσι πέρασε τό καλοκαίρι καί ἦρθε τό φθινόπωρο καί μαζί μέ αὐτό καί ἡ μεγάλη πείνα. Μάταια, οἱ, κάτω ἀπό Ἱταλικό ἔλεγχο, Ἑλληνικές ἀρχές, προσπαθοῦσαν μέ τό παρακράτημα τοῦ 10% στά ἀγροτικά προϊόντα, νά σχηματίσουν ἀποθέματα γιά τήν δημιουργία συσσιτίων γιά τοὺς μαθητὲς καί τοὺς ὑπαλλήλους. Οἱ παραγωγοὶ μηχανεύονταν χιλιάδες τρόπους γιά νά καταστρατηγήσουν τίς σχετικές διατάξεις καί νά κρύψουν τά τρόφιμα, μιά καί ἡ ὑπαρξὴ τροφίμων στίς ἀποθήκες τους τοὺς ἐξασφάλιζαν τά μέσα γιά τήν διαβίωσή τους. Οἱ Ἀρτινοὶ πού δέν εἶχαν κτήματα ὑποχρεώθηκαν νά καταφύγουν στά χωριά καί νά ἀγοράζουν, ὅσο-ὅσο, ὅτι τρόφιμο βρίσκαν. Ἀλλά τά χρήματα δέν εἶχαν πιά καμμιὰ ἀξία καί ἔτσι ὑποχρεώθηκαν νά κάνουν ἀνταλλαγὴ εἶδος μέ εἶδος. Πολλές οἰκογένειες ἀντάλλαξαν τά κοσμήματά τους ἀντί πινακίου φακῆς, ἐνῶ ἄλλες ἀναγκάστηκαν νά πουλήσουν ἀστικά ἀκίνητα γιά νά ζήσουν. Ἀλλά δέν ἀντιμετώπιζαν τό φᾶσμα τῆς πείνας μονάχα οἱ Ἀρτινοί. Χι-

λιάδες κάτοικοι τῶν γύρω πόλεων ἤρθαν στὸν κάμπο τῆς ᾽Αρτας καὶ πρόσφεραν ὅτι εἶχαν καὶ δέν εἶχαν γιὰ λίγο καλαμπόκι. Προϊκες, ἔπιπλα, ροῦχα ἐπίσημα, ἀνταλλάχτηκαν μὲ τρόφιμα, τρόφιμα πού ἦταν δύσκολο νὰ μεταφερθοῦν. Γιατί ἐκτός ἀπὸ τὴν διαταγὴ ὅτι ἀπαγορευόνταν ἡ ἐξαγωγή ἀπὸ τὴν ᾽Αρτα τροφίμων βάρους περισσότερο ἀπὸ 5 ὀκάδες καὶ τὰ μεταφορικά μέσα ἦταν σχεδὸν ἀνύπαρκτα.

Τὰ κινούμενα μὲ ἀέριο αὐτοκίνητα (γκαζοζέν) ἦταν ἐλάχιστα, ἐνῶ, σπάνια, βρίσκονταν ζῶα, γιὰ νὰ κινήσουν τὰ κάρρα.

Μοναδικό μέσο μεταφορᾶς σέ μεγάλες ἀποστάσεις ἦταν ἡ αὐτοκοριέρα, πού περνοῦσε δυὸ φορές τὴν ἐβδομάδα ἀπὸ τὴν πόλη μας καὶ σταματοῦσε γιὰ λίγο στὸν σταθμὸ ἐλέγχου τῶν διοδίων. Ἡ αὐτοκοριέρα ἦταν μιὰ φάλαγγα στρατιωτικῶν αὐτοκινήτων πού ξεκινοῦσε ἀπὸ τὰ Τίρανα, σταματοῦσε στὴν Αὐλώνα καὶ τὰ Γιάννενα καὶ ἔφθανε στὴν Ἀθῆνα μεταφέροντας ὑλικά γιὰ τὰ Ἱταλικά στρατεύματα κατοχῆς. Ἡ μεταφορὰ ἰδιωτῶν καὶ ἐμπορευμάτων μὲ τὰ αὐτοκίνητα αὐτὰ ἦταν ἀπαγορευμένη, ὅμως παρά τὴν ἀπαγόρευση αὐτῇ, πολλές φορές οἱ Ἱταλοὶ στρατιῶτες πού τὴν συνόδευαν, ἐπέτρεπαν τὴν ἐπιβίβαση καὶ Ἑλλήνων στὰ αὐτοκίνητα αὐτά, ὅχι βέβαια χωρὶς ἀντάλλαγμα.

Οἱ ἄνθρωποι πού εἶχαν ἔρθει ἀπὸ τίς ἄλλες πόλεις γιὰ νὰ ἀγοράσουν τρόφιμα ἀπὸ τὸν κάμπο τῆς ᾽Αρτας, τρόφιμα πού δέν εἶχαν μέσο νὰ τὰ μεταφέρουν στὸν τόπο τους, περίμεναν ὁλόκληρες μέρες καὶ νύκτες γύρω ἀπὸ τὰ πόστα ντι μπλόκο, προσφέροντας τὸ πᾶν γιὰ νὰ τοὺς ἐπιτραπεῖ ἡ ἐπιβίβαση στὰ Ἱταλικά αὐτοκίνητα.

Μόνον ὁποῖος ἔζησε μαζί μὲ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, μπορεῖ νὰ καταλάβει τὸ μέγεθος τῆς δυστυχίας τους, τίς προσβολές πού δέχονταν καὶ τοὺς ἠθικοὺς ἐξευτελισμοὺς πού ἀνέχτηκαν.

Ὅμως ὁ χειμώνας ἐρχόνταν καὶ μαζί μὲ αὐτόν ἡ ἀρρώστια καὶ ἡ ἀπογοήτευση.

Οἱ φοῦρνοι σταμάτησαν νὰ μοιράζουν ψωμί καὶ τὸ λιγοστὸ ψωμί πού κάπου κάπου μοίραζαν ἦταν φτιαγμένο ἀπὸ τὰ πιό ἐτερόκλητα ὑλικά. Τὰ φαρμακεῖα εἶχαν μείνει χωρὶς φάρμακα καὶ μονάχα ἀπὸ τὴν καλὴ θέληση τῶν Ἱταλῶν ἐξαρτᾶτο ἂν θὰ εὑρίσκε κανένας λίγες ἀντιπυρίνες γιὰ νὰ καταπολεμήσει τὴν ἐλονοσία.

Μοναδικὴ παρηγοριά ἦταν ὁ κινηματογράφος πού ἀπὸ τίς 6 ὡς τίς 8 τὸ ἀπόγευμα ἔπαιζε κυρίως ἔργα τῆς «Οὔφα». Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ψυχαγωγία πού ἐπιτρέπονταν ἀπὸ τίς Ἱταλικές ἀρχές συνοδεύονταν καὶ ἀπὸ ταπείνωση τῶν ὑπόδουλων. Προτοῦ ἀρχίσει ἡ παράσταση ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ ἀκούσουν ὀρθιοὶ τὸ ἀνακοινωθέν τοῦ Ἱταλικοῦ στρατοῦ καὶ τίς περίφημες νίκες του.

Ὁ χειμώνας ἦταν βαρύς καί τὰ λιωμένα ροῦχα μάταια προσπαθοῦσαν νά ζεστάνουν τό κορμί. Τίς παραμονές τοῦ καινούργιου χρόνου χιόνισε καί τό χιόνι σκέπασε ὅλη τήν περιοχή. Κάτω ὅμως ἀπό τό χιόνι δέν σκεπάστηκαν μονάχα οἱ δυστυχίες τῆς χρονιάς, ἀλλά καί οἱ σπόροι τῆς ἀντίστασης, σπόροι πού εἶχαν σπαρθεῖ τό καλοκαίρι καί τό Φθινόπωρο τοῦ 41 γιά νά φυτρώσουν τήν Ἐνοιξη πού ἐρχόνταν.

(Συνεχίζεται)

ΑΡΤΑ

ΤΖΕΝΗΣ ΔΙΑΜΑΝΤΗ — ΠΑΠΑΓΕΩΑΝΝΟΥ

*Ἄρτα, γῆ τῶν Πατέρων μου, λαμπρόχαρη κοιτίδα,
πού στῆς Περάνθης βρίσκεσαι τὰ πόδια της χτισμένη
κι' ὁ ξελογιάστης Ἀραχθός γιρλάντα σου κι' ἀσπίδα
μέσα στή μέση σέ κρατοῦν κυρά εὐτυχισμένη.*

*Πάνω σου φέγγος τ' ἄχραντο τοῦ οὐρανοῦ τ' ἀστέρια,
οἱ κάμποι σου καί τὰ βουνά πλούσια βλαστημένα.
Φαντάζεις πλάθοντας ἐκεῖ ὄνειρα αἰθέρια
καί γύρω τὰ περβόλια σου τὰ μοσχομυρισμένα.*

*Ἀπό τὰ σήμαντρα χυμοῦν σκοποὶ σάν μελωδίες
ψαλμοὶ ἀπό τίς ἐκκλησιές – Παραμυθένιοι θρύλοι
κι' ἀπ' τό γεφύρι τίς νυχτιές ἴσκιοι μέ ὕμνωδιες
φαντάσματα ἀλλοτινῶν καιρῶν μέσα στό πλάνο δεῖλι.*

*Κι ὅταν οἱ νέες βγαίνουνε περίπατο τὰ βράδια
καί στήν πλατεία τοῦ Σκουφᾶ μαζεύονται ἐκείνη,
μοιάζουν βυζαντινές κυρές π' ἀπλώνουν τὰ ὑφάδια,
αὐτά πού ἀπ' τούς προγόνους μας ἀτέλειωτα εἶχαν μείνει.*

*Κι ἀνάμεσα στίς χάρες σου πού τόσο σ' ὁμορφαίνουν,
μιὰ ἱστορία πανάρχαιη τοῦ βασιλιᾶ τοῦ Πύρρου
βυζαντινά μνημεῖα σου θρύλοι πού ἀνασταίνουν
τό κλέος τῆς πρωτεύουσας τῆς δάφνης Ἡπείρου.*

Ἑπαγγελματικός ὁδηγός τῆς ᾽Αρτας τοῦ 1891

ΧΡΗΣΤΟΥ Β. ΧΕΙΜΩΝΑ

Π ρ ο λ ο γ ι κ á

Πολλαπλή εἶναι ἡ χρησιμότητα τῆς μελέτης παλιότερων κειμένων. Ἡ ἀναδρομή σ' αὐτά τὰ κείμενα συμβάλλει, κυρίως, στό νά γνωρίσουμε τή ζωή — ἐξωτερική κι ἐσωτερική — ἑνός τόπου σ' ὀρισμένο χρόνο καί προσφέρει στοιχεῖα γιά τήν ἀξιολόγηση τοῦ Χτές, τή σύγκρισή του μέ τό Σήμερα καί τή χάραξη τοῦ τρόπου ἐπιτυχίας τῶν ἐπιθυμητῶν στόχων τοῦ Αὔριο.

Μέ τίς παραπάνω σκέψεις παρουσιάζω τόν ἐπαγγελματικόν ὁδηγό τῆς ᾽Αρτας τοῦ 1891.

ἽΟ ἐπαγγελματικός ὁδηγός

ΑΡΤΑ - ΑΡΤΑ

ἽΟ νομός ᾽Αρτης περιλαμβάνει μόνον 2 ἐπαρχίας: ᾽Αρτης καί Τζουμέρκων. Πληθυσμός 32.890 (ἀπογρ. 1889). ἽΗ μόνη ἀξία λόγου πόλις ἐν αὐτῷ εἶναι ἡ πρωτεύουσα ᾽Αρτα (κάτ. 7.048), ἀσκοῦσα, πλὴν τοῦ ἐμπορίου εἰσαγωγῆς, ἐξαγωγῆν προϊόντων, οἷον σιτηρῶν, ζώων, βουτύρου, δερμάτων, ἐρίων, βαλανιδίων, χρυσοξύλου, ἐλαιῶν, κουκουλίων, ξυλείας κλπ. Συγκοινωνεῖ ἀτμοπλοϊκῶς δια τοῦ Μενιδίου, ἐπινείου αὐτῆς ἐν τῷ ᾽Αμβρακικῷ κόλπῳ.

ΑΡΤΟΠΟΙΕΙΟΝ Γιαννάκης Βασίλειος

ΑΤΜΟΝΑ. ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΑ ἽΕλλ. ᾽Ατμ. Ζάρας ᾽Ιω. — Πανελλ. Ξανθόπουλος Β.

ΒΙΒΛΙΟΧΑΡΤΟΠΩΛΕΙΑ Τζανέτος Παναγ. — Ξανθόπουλος ᾽Αλ. (καί μύρα)

ΔΙΚΗΓΟΡΟΙ Γαρουφαλιάς Ε. — Μίλων Δ. — Χέλμης Εύαγγ.

ΕΜΠΟΡΟΙ (είσαγ. έξαγ.)

Είσαγ. ύφασμ. άποικ. σιδηρ. ύελ. χρώμ. κλπ. — Έξαγ. σιτηρ. ζώων, δερμ. βουτ. έρίων, βαλαν. έλαιου, κουκουλ. ξυλείας, καπνού κλπ.
Άβδελαῖς Ίωσ. Ρ. (ύφάσμ.) — Γαρουφαλιάς Π. και υιοί (ύφ.) — Ζάρας Ι. (είσ. έξαγ.) — Ίωχανάν Άδελφ. (είσαγ.) — Κασίμης Ι. Γ. (είσ. έξαγ.) — Κατσαδήμας Δ. και Υιός (είσ. έξαγ. και τραπεζίται) — Κογιαντής Γ. (δέρμ. βυρσοδεψ. τσαρούχ.) — Λαμπρίδης Δ. και Παππᾶς Α. (είσ. έξαγ. και τραπεζίται) — Λογοθέτης Β. και Υιοί (είσαγ. έξαγ.) — Μιζάν Άβραάμ Σ. (ύφάσμ.) — Οικονόμος Άρ. (είσ. έξαγ.) — Οικονόμου Ν. (καπνοπωλ.) — Παναβέλης Χρ. (είσ. έξαγ.) — Παπαβασιλείου Α. (ύφάσμ.) — Παπαστεργίου και Σα (είσ. έξ.) — Πέμπας Κ. (είσ. έξαγ.) — Ρίγκας Κ. (σιδηρικά) — Σονδώρης Χρ. Δ. (είσ. έξαγ.) — Σούσης Σαμουήλ Μ. και άδελφός (ύφάσμ.) — Τσέτης Άναστ. (είσ. έξαγ.) — Φραγκισκάτος Ν. και Παπαδημητρίου Α. (είσ. έξαγ. και τραπεζίτης). — Χανανέλ Ίωχανᾶς και Σα (ύφ.)

ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΕΙΑ (γλυκά, νεράτζια, καρύδια κλπ).

Ρίζου Χ. και Γ. — Χατζόπουλος Δ.

115

ΠΑΝΤΟΠΩΛΕΙΑ Δούγιας Γ. — Καλυβιώτης Δ.Θ. — Κατσαούνος Κοσμ. — Μυλωνᾶς Θεοχ. — Πολύζος Άλ. — Τζέτης Κ.

ΠΝΕΥΜΑΤΟΠ. (πνευμ. ποτά, ούζον)

Κασίμης Ι. Γ. — Ρίζου Χ. και Γ. — Σονδώρης Χρ. Δ.

ΣΥΜΒΟΛΑΙΟΓΡΑΦΟΣ Τσίτσας Ίωάννης

ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΕΙΑ Δέτσικας Λουκάς Π. (τσαρούχια και δέρματα). — Ζέρβας Ν. (βραβ. Παγκ. Έκθ. διά μπότας). — Ζέρβας Βασίλειος — Μάγκου Άδελφοί — Τσιλιγιάννης Κ. (τσαρούχ.) — Τσιμπίδας Χ. (τσαρούχ.)

ΦΑΡΜΑΚΕΙΑ Μητσογιάννης Ι. (και άρχαιότ.) — Μόσχου Θεόδ. «Ύγεία» — Οικονόμου Παντελής.

ΩΡΟΛΟΓΟΠΟΙΟΣ Τσιάκαλος Ήλίας

Τό βιβλίο, από τό ὁποῖο ἀντέγραψα
τόν παραπάνω ὁδηγό

Συγγραφέας: Χ. Μακρίδης

Τίτλος: Ὁδηγός τοῦ ἐμπορίου καί τῆς βιομηχανίας τῆς Ἑλλάδος, 1891

Τόπος ἐκδόσης: Ἀθήνα

Χρονιά ἐκδόσης: 1891

Σελίδες, πού γράφει γιά τήν Ἄρτα: 211-213.

Ἑ π ι λ ο γ ι κ ᾶ

Στίς σημειώσεις παραθέτω μερικά, ὄχι οἰκονομικά, συγκριτικά στοι-
χεῖα. Ἐλπίζω πώς, κάποιος Ἀρτινός θά βρεῖ καί ἄλλους παρόμοιους ὁ-
δηγούς, ἄλλων χρόνων — καί ὑπάρχουνε τέτοιοι ὁδηγοί — καί θά συν-
τάξει μιά μελέτη γιά νά δοῦμε τήν οἰκονομικήν ἐξέλιξη τῆς Ἄρτας.
Ἄμποτε...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Ὁ ὁδηγός εἶναι γραμμένος στά Ἑλληνικά καί τά Γαλλικά.

Σήμερα ὑπάρχει μονάχα ἡ «ἐπαρχία» Ἄρτας.

Ἀπογραφή 1940 = 65.175 κάτοικοι, 1951 = 72.717, 1961 = 8263 καί 1971 = 78.376.

Ἄς μήν ξεχνοῦμε πώς, ἡ Ἄρτα μόλις στά 1881 προσαρτήθηκε στόν κορμό τῆς Ἑλ-
λάδας.

Ἀπογραφή 1951 = 14.177 κάτοικοι, 1961 = 17.654 καί 1971 = 19.498.

Τό συμβόλαιο τοῦ Βουργαρελίου (1884)

ΓΙΩΡΓΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΗ

Ὅπως εἶναι γνωστό ἡ Ἄρτα καί μάλιστα ἀπό τήν ἐποχή τοῦ διαβόητου Ἀλή τοῦ Τεπελενλή, τοῦ Ἀλβανοῦ σατράπη τῆς Ἡπείρου, σχεδόν στό σύνολό της μπῆκε μέ τή βία καί τήν πονηριά στόν τιμαριωτισμό τῆς Δύσης, πιά αὐστηρό ἐδῶ, γιατί στά κακά τοῦ πρώτου προστέθηκαν καί τά κακά τῶν δευτέρων δηλαδή, τῶν Ἀλβανῶν γαιοκτημόνων ἢ ἐνοικιαστῶν οἱ ὅποιοι κατά κανόνα λυμαίνονταν τήν Ἀγροτική περιοχή τῆς Ἄρτας ἀπό τά παλιά χρόνια. Πρᾶγμα, πού ἰδιαίτερα ἐρέθιζε τοὺς νέους τῶν ἀγροτικῶν περιοχῶν πού δέν τολμοῦσαν ὅμως νά ἐκδηλωθοῦν δημόσια, γιατί βρίσκονταν ἀκόμα κάτω ἀπό τόν Τουρκικό ζυγό. Καί ἀναγκαστικά σιωποῦσαν. Ὅμως στά 1881 ἡ Ἄρτα καί ἡ Θεσσαλία ἀγκαλιάστηκαν ἀπό τή μητέρα πατρίδα. Καί μολονότι δέν ἄλλαξαν οἱ οἰκονομικές καί κοινωνικές συνθήκες καί τό κτηματικό καθεστῶς διότι τό ἄρθρο 4 τῆς σύμβασης Κωνσταντινουπόλης κατωχύρωνε σέ συνδυασμό μέ τήν § 2 τοῦ ἁρθροῦ τῆς ἴδιας συνθήκης τό καθεστῶς αὐτό (Ἡ ἰδιοκτησία παντός ἀναγνωρίζεται καί προστατεύεται) ἐν τούτοις, ἡ Τουρκική χωρίς ἐπιφυλάξεις προστασία τῶν τσιφλικιούχων εἶχε χαθῆ πιά κι' ὁ καθένας μποροῦσε χωρίς ἄμεσο κίνδυνο νά διατυπώνη ἐλεύθερα τίς σκέψεις του. Τοῦτο ὅμως ἀντί νά συνετίσῃ τοὺς τσιφλικιούχους ἀπεναντίας τοὺς ἐρέθισε καί ἀποθράσυνε μέχρι τέτοιο σημεῖο ὥστε, πέρα ἀπό τήν ἐπικαρπία πού ἔπαιρναν ὡς τώρα νά ἐπιδιώκουν καί ἄλλες παραχωρήσεις, ἀκόμα καί τίτλους καθαρῆς ἰδιοκτησίας.

Ἔτσι ὅμως τό μαχαίρι ἔφτασε στό κόκκαλο καί στήν κώμη Βουργαρελίου (Δροσοπηγή) οἱ κάτοικοι τῆς ὁποίας διακρίνονταν πάντοτε γιά τόν πνευματώδη, εὐαίσθητο καί φιλελεύθερο χαρακτήρα τοὺς καί ἐνοιωθᾶν σέ πολλαπλάσιο βαθμό τήν ἀδικία καί τήν ταπείνωση τῶν χωρικῶν, ἀποφάσισαν τελικά μέ τήν ἐπίμονη παρακίνηση τοῦ δυναμικοῦ καί λαοφιλοῦς δασκάλου τοὺς Γεωργίου Ἰωάννου Οἰκονομίδη τοῦ ἀργότερα Δημάρχου Θεοδωρίας — (τοῦ δευτέρου δηλαδή δήμου τοῦ νομοῦ Ἄρτης) — γιά εἴκοσι χρόνια περίπου καί Ἀρχηγοῦ καί ἐμπνευστοῦ τῆς Ἀγροτικῆς ἐπανάστασης Ἄρτας-Θεσσαλίας νά κινηθοῦν καί ἀφοῦ μέ βία καί πειθῶ ἔφεραν πρὸς τό μέρος τοὺς καί τοὺς τελευταίους διστακτικούς εἶτε

ἀπό φιλία πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῶν τσιφλικιούχων, εἴτε ἀπὸ συμφεροντάκια. Καὶ τότε συνέβη κάτι τὸ πρωτόφαντο καὶ συγκινητικό γιὰ κοινωνική ἐπανάσταση, ἂν ὄχι καὶ γιὰ ἐθνική. Ὡς τὸ παρακολουθήσουμε ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Γεωργίου Ι. Οἰκονομίδη «Ἡ ἐξαγορά τοῦ Βουργαελίου καὶ τὸ πρόβλημά της — Βιβλίο Γ' τῶν Ντοκουμέντων — ἔκδοση Ἀγροτικῆς Τράπεζας» τὸ μόνο πού παρέχει πληροφορίες γιὰ τὴν ἔκρηξη καὶ πορεία τῆς ἐπανάστασης τὴν ὁποία ὁ συγγραφέας τοῦ ἐξήση ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή ὡς τὸ τέλος, λεπτό πρὸς λεπτό καὶ πού τόσο ἐπηρέασε τὴν πορεία της. Γράφει λοιπὸν ὁ Γεώργιος Οἰκονομίδης γιὰ τὴν κορυφαία ἐκείνη στιγμή τῆς ἐπανάστασης «Τοῦτο ἑορτασθέν πανδήμως (ἡ συνένωση) διετυπώθη ὄρκος ὃν καὶ ἐδώκαμεν ἅπαντες εἰσελθόντες ἐν τῷ Ἱερῷ Ναῷ καὶ θέντες τὴν χεῖρα ἐπὶ τῆς εἰκόνης τοῦ Ἁγίου Νικολάου εἰς οὗ τὴν μνήμην ἐτιμᾶτο ὁ Ναὸς (σ. 15)».

Ἡ ἐπανάσταση ἦταν γεγονὸς πλεόν. Μιά γνήσια λαϊκή, ἀγροτική ἐπανάσταση καὶ μάλιστα ὀρκισμένη. Γιατί ἂν ὁ ὄρκος στὴν Ἁγία Λαύρα ἀνήκει περισσότερο στοῦ θρύλου καὶ λιγώτερο στὴν ἱστορία, στοῦ Βουργαρέλι ἦταν ἤδη σκέτη πραγματικότητα. Μιά πραγματικότητα πού συγκλόνισε καὶ ξεσήκωσε πρῶτα τὰ ἄλλα ὀχτῶ μεγαλοχώρια τοῦ Δήμου Θεοδωρίας (τόν ἀποτελοῦσαν ἐννιά μεγαλοχώρια μέ ἔδρα τὸ Βουργαρέλι, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ ὀχτῶ τσιφλίκια) καὶ σκόρπισε ἀσυγκράτητη χαρὰ καὶ πολλές ἐλπίδες στοὺς κολλήγους τῆς Ὑρτας καὶ Θεσσαλίας. Θερμὰ μηνύματα συμπαράστασης ἔφταναν στοῦ Βουργαρέλι ἀπὸ ὅλες τίς περιοχὲς τῆς ὑπαίθρου. Τώρα, τὰ βλέμματα ὅλων τῶν δουλοπάροικων τῶν δύο περιοχῶν εἶναι μόνιμα στραμμένα πρὸς τὸ δυνατό αὐτὸ φάρο πού τὸ λαμπρὸ τοῦ φῶς σκόρπιζε ὠραῖες ὑποσχέσεις γιὰ τὸ μέλλον, θαλπωρὴ γιὰ τίς πονεμένες, ταλαιπωρημένες ψυχὲς τῶν δυστυχησμένων σέμπρων. Ὁμως, ταυτόχρονα καὶ τὰ βλέμματα τοῦ κράτους ὑποχρεωμένου ἀπὸ τὴν ντιρεκτίβα τῆς σύμβασης τῆς Κωνσταντινούπολης νὰ προστατεύῃ τὴν ἰδιοκτησίαν μικρὴ ἢ μεγάλῃ στράφηκαν πρὸς τὸ Βουργαρέλι μέ τὴν ἀπόφαση νὰ συντρίψῃ τὴν ἐπανάσταση. Τὸν ζῆλο αὐτοῦ τοῦ κράτους νὰ προστατέψῃ τὴν σύμβαση γιὰ ἐθνικούς καθαρά λόγους, ἐκμεταλλεύονταν οἱ τσιφλικιοῦχοι Ὑρτας-Θεσσαλίας καὶ ἔτσι ἡ ἀγροτικὴ περιοχὴ τῆς Ὑρτας καὶ ἡ ὀρεινὴ μάλιστα, ἀστυνομευόταν ἄγρια ἀπὸ ὀλόκληρες μοιραρχίες. Ἐκεῖ δόθηκε ἡ μεγάλη μάχη. Καὶ ἐκεῖ κερδήθηκε.

Τὸ Βουργαρέλι ὑπῆρξε τὸ Βερντέν τοῦ ἀγῶνα. Συνώνυμο τῆς Ἀγροτικῆς ἐπανάστασης καὶ τῆς νίκης, πού ἀνοίξε τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀπελευθέρωση, καὶ τῶν ἄλλων τσιφλικίων, μέσα ἀπὸ ἀφάνταστες παγίδες καὶ δολοπλοκίες πολιτικῆς καὶ νομικῆς φύσης καὶ πέτυχε τὸ μοναδικό καὶ ἀνεπανάληπτο κατόρθωμα σ' ὅλο τὸν Ἑλλαδικὸ χῶρο, δηλαδή τὴν κοινω-

νική καί οικονομική του ἀπελευθέρωση τρία μόλις χρόνια ἀπό τήν ἐθνική του καί χωρίς καμμιά οικονομική βοήθεια ἀπό τό κράτος. Ἔγινε δέ τό ὀριακό Συμβόλαιο Βουργαρελίου πού συντάχτηκε ἀπό τόν τότε συμβολαιογράφο Ἰσάκ Κωνσταντῖνο Βάλλα στίς τέσσερις (4) Ὀκτώβρη 1884 καί μέ ἀριθμό 2701, ἡ βάση γιά τήν σύνταξη τῶν σχετικῶν μελλοντικῶν συμβολαίων γιά τά τσιφλίκια, πού διαδοχικά ἀπελευθέρωνε ἡ Ἀγροτική ἐπανάσταση. ☞

Ἀλλά πρίν φέρω τό περίφημο αὐτό συμβόλαιο στή δημοσιότητα, ἡ μᾶλλον πρίν τό παραθέσω, ὀφείλω μιά ἐξήγηση γιατί χρησιμοποιοῦ τόν ὅρο «Ἀγροτική ἐπανάσταση». Διότι μικροανταρσίες, διαμαρτυρίες, αὐτοσχεδριασμοί, ἐνστικτώδεις, αὐθόρμητες, στιγμιαῖες ἀντιδράσεις (Κιλελέρ), κάθε φύσης βιαιότητες ἀκόμα καί αἱματηρές γίνονταν κατὰ τῶν ἀφεντικῶν (ἰδιοκτητῶν ἢ ἐνοικιαστῶν) ἀπό τήν χαραυγή τοῦ προκαπιταλιστικοῦ Βυζαντινοθωμανικοῦ συστήματος, ἀπό ἀπελπισμένους κολλήγους, πού κατέληγαν συνήθως στά δικαστήρια χωρίς ἄλλες συνέπειες ἔστω καί ἂν ὀλόκληρη ἡ κοινή γνώμη τοῦ χωριοῦ ὑποστήριζε κρυφά ἢ φανερά τό δίκιο τοῦ δράστη ἢ τῶν δραστῶν. Ρουτινιέρικες ἀντιδράσεις, πού πάντοτε ξέφτιζαν μέ ρουτινιέρικες δικαστικές ἀποφάσεις.

Κάπως πρωτόφαντες γιά τήν περιοχή ἀμέσως μετά τήν προσάρτηση τοῦ 81, ἦταν οἱ καταλήψεις τσιφλικιῶν ἀπό... πλάνη ἢ πονηριά. Δηλαδή ὁμάδες χωρικῶν ἀπό τοὺς πιό φτωχοὺς καί ἀγράμματους εἴτε φαίνεται δέν ἔμαθαν τοὺς ὅρους τῆς συνθήκης γιά τήν ἰδιοκτησία, εἴτε τό ἔμαθαν ἀλλά δέν μπόρεσαν νά τό χωνέψουν ὅτι «τώρα πού ἔγινε Ἑλληνικό θά ἔχουμε πάλι Τούρκικα ἀφεντικά» ὅπως χαρακτηριστικώτατα λέει κι' ὁ караγκούνης Μαγουλάς στόν «Ζητιάνο» τοῦ Καρκαβίτσα, σέ συνδυασμό μέ ἀδέσποτες φήμες ὅτι ὅποιοι βρεθοῦν «μέσα» σ' αὐτούς θ' ἀνήκη μελλοντικά καί τό τσιφλίκι, ξεχύθηκαν καί κατέλαβαν μερικά τσιφλίκια πού τό «Τεσσαρούφ» γιά τά περισσότερα τό εἶχαν οἱ Τοῦρκοι τῆς Ἰσάκ. Καί δέν ἤθελαν νά φύγουν μέ τό καλό. Ὡσπου μπῆκαν σ' ἐνέργεια οἱ ρουτινιέρικες διαδικασίες τοῦ «φόβου τοῦ Θεοῦ», τοῦ χωροφύλακα καί τοῦ δικαστῆ καί οἱ χωρικοί θά καταλάβαιναν καλά αὐτή τή γλώσσα, ἄφησαν τά τσιφλίκια καί γύρισαν στά εἰρηνικά τους ἔργα.

Αὐτό ὅμως τό μεγαλειώδικο, τό ἀξεπέραστο πού ἔγινε στήν Ὀρεινή Ἰσάκ ἀμέσως μέ τήν ἐθνική ἀπελευθέρωση δέν ἔχει σχέση μέ τέτοια «καμώματα». Δέν ἦταν κᾶν κίνημα. Δέν ἦταν στάση. Δέν ἦταν ἐξέγερση. Ἦταν τό κάτι ἄλλο. Δηλαδή κάτι περισσότερο ἀπό ὅλα αὐτά. Μιά γνήσια λαϊκή ἐπανάσταση πολύ συνειδητή, πολύ δυναμική μέ πλατειά ὁράματα καί εὐγενεῖς φιλοδοξίες, μέ χαρακτήρα κοινωνικοπολιτικό, καί ὄχι νομικιστικό ὅπως τά ἄλλα, μέ πίστη, συνέπεια, αὐταπάρνηση καί μέ δια-

συνδέσεις στην Πρωτεύουσα (κυβέρνηση, βουλή, τύπο) και σ' όλη την αγροτική περιοχή. Πράγμα που φαίνεται άλλωστε καθαρά από την κατάσταση πανικού και απελπισίας στην όποια έφερε τόσο τους Τούρκους τσιφλικιούχους όσο και τους τσιφλικιούχους "Αρτας — Θεσσαλίας και μάλιστα τόν ίδιο τό Γενικό εκπρόσωπό τους, τόν πολύ Κωστή Καραπάνο και τόν μυστικοσύμβουλο και πεθερό του Γεώργιο Ζωγράφο (Χρηστάκη Έφένδη) της Θεσσαλίας, ώστε νά πωλούν μερικές φορές «όσο-όσο» τά δικαιώματά τους. Τό Βουργαρέλι π.χ. τσιφλίκι αξίας είκοσι (20) χιλιάδων λιρών πουλήθηκε γιά τρεις (3) χιλιάδες λίρες. Η 'Αγροτική επανάσταση αγωνιζόμενη γιά πολλά χρόνια και μέ πολλούς τρόπους χάρισε σέ τελευταία ανάλυση τήν οικονομική και κοινωνική απολύτρωση άμεσα ή έμμεσα και ανάλογα μέ τίς τοπικές συνθήκες στους δουλοπαρόικους τών δύο περιοχών.

Νά, τώρα, και τό ιστορικό πιά συμβόλαιο τοῦ Βουργαρελίου πού ἄν ή σημασία του γιά τήν μελέτη τῆς 'Αγροτικῆς επανάστασης στην 'Ελλάδα εἶναι σπουδαία, γιά τό λαό τῆς "Αρτας εἰδικότερα και γιά πολύ εὐνόητους λόγους θά πρέπει νά εἶναι τεράστια, κυριολεκτικά πρωταρχική.

* Αριθμός 2.701

Ἐν "Αρτῇ σήμερον τήν τετάρτην Ὀκτωβρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ τετάρτου ἔτους ἡμέραν Πέμπτην ἐν τῷ συμβολαιογραφείῳ μου κειμένῳ ἐν τῇ κατά τήν συνοικίαν Μητροπόλεως οἰκίᾳ μου ἐνώπιον ἐμοῦ τοῦ συμβολαιογράφου καί κατοίκου "Αρτῆς Κων/νου Ι. Βάλλα ἐδρεύοντος ἐνταῦθα καί τῶν μαρτύρων Τασούλα Θεοδοσίου οἰνοπνευματοπώλου καί Ἀναγνώστου Ράγκα παντοπώλου κατοίκων "Αρτῆς γνωστών μοι, πολιτῶν ἐλλήνων ἐνηλίκων καί μὴ ἐξαιρετῶν ἐνεφανίσθησαν ἀφ' ἐνός οἱ γνωστοί μοι καί μὴ ἐξαιρετέοι Κιρκόρ Παρσεγιούς ἔμπορος κάτοικος Κωνσταντινουπόλεως καί διαμένων ἐνταῦθα ἐνεργῶν ὡς πληρεξούσιος τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἀβραάμ Πασᾶ Καρακεχαγιά κτηματίου δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 10.020 πληρεξουσίου συνταχθέντος τήν ἐβδόμην Ἰουλίου ἐνεστ. ἔτους ἐν τῷ Προξενικῷ Γραφείῳ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνικῆς Πρεσβείας ἐνώπιον τοῦ Κων/νου Δημ. Πανουργιά ὑποδ/τοῦ τοῦ αὐτοῦ γραφείου ἀναπληροῦντος τόν κωλυόμενον γενικόν πρόξενον Δ/τήν Ν. Μίχον καί ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου πληρεξουσίου προσηρτήθη ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 2481 τῆς 28 Ἰουλίου ἐ.ἔ. συμβολαίῳ μου καί ἀφ' ἐτέρου οἱ Γεώργιος Οἰκονομίδης Δήμαρχος Θεοδωρίας, Φώτης Χρήστου, Γεώργιος Βρατσίστας, Ἀθαν. Βλάχος, Εὐθύμιος Στύλιος, Ἰωάννης Ἐλένης, Βασίλειος Κ. Ἀναγνώστου, Ἰωάν. Κοντοδήμας, Κώστας Χρήστου, Δημήτρ. Κατσαούνης, Στασινός Παπᾶς Δημήτριος Ααμπράκης, Δημ. Κολοκύθας, Γεωρ. Κ. Στέργιος, Ἰωάν. Κ. Τζιῶνης καί Κώστας Δήμος γεωργοκτηματῖαι κάτοικοι ἅπαντες τοῦ χωρίου Βουργαρέλι, τοῦ Δήμου Θεοδωρίας τῆς ἐπαρχίας Τζουμέρκων, ἄγνωστοι μοι τήν ταυτότητα τῶν ὁποίων μοί ἐβεβαίωσαν οἱ μάρτυρες τῆς ταυτότητος Παναγιώτης Κομπορρόζος ἱατρός καί Γεωργ. Χρ. Διαμάντης παντοπώλης, γνωστοί μοι πολῖτες Ἕλληνες ἐνήλικες καί μὴ ἐξαιρετέοι ἐνεργοῦντες δι' ἑαυτοὺς καί ὡς πληρεξούσιοι τῶν Γεωρ. Δημ. Λαμπράκη, Δημ. Βίκη, Χρ. Ν. Γρύπα, Δημ. Ντζιόκα, Γρηγορίου Κωστάκη, Ἰωάν. Δημ. Κολοκύθα,

Κωστούλα Κυρίτση, Κώστα Νίκου, Χρ. Τενέζου, Μήτρου Γεώργου, 'Ιωάν. Κατσάνου, Γεωρ. Ντούλα Κίτσου, Γεωρ. 'Αλέτρα, Μήτρου Κατσάνου, Νίκου Στύλιου, Δημ. Ρούμπου, Εύαγ. Στούπη, Κώστα Βασιλ. Τσιμβλοκούκου, Κολιοῦ Γιαννάκη, Γεωρ. Τζιόκα, Γρηγ. Δ. Κάκου, Πέτρου Στασινοῦ, Χρήστ. Τσίπη, Βασίλη Τσίπη, Γεωρ. Σταύρου, Δημ. Παπαδοπούλου, Δημ. Οἰκονομίδου, Βασίλη Μπαρτσούλη, Κώστα Φαρμάκη, Βασιλ. Δ. Κατσαούνου, Σπυρ. Παπαγεωργίου, Κώστα Παπαγεωργίου, Γεωρ. Φώτη Χρήστου, Δημ. Κ. Χρήστου, Νικολ. Τσίτσικα, Παπαδημητρίου Παπαγεωργίου Κώστα, 'Ιωάν. Παπαδημητρίου, Σπυρ. 'Απ. Γιαννάκη, 'Ιωάν. Κολέτσου, Χρ. Νάκου, 'Ιωάν. Ν. Νάκου, Γεωρ. Ν. Νάκου, Θεοδ. Νίκου, Δημ. Γ. Σταύρου, Νικολ. Δ. 'Αντώνη, Βασιλ. Δημ. 'Αντώνη, Κώστα 'Αντώνη, Σωτηρίου Γούλα, Γεωρ. Τσιλώνη, Δημ. Στούμπα, Βασιλ. Κολιούλη, Κ.Γ. Μπιντζούνη, Νικολ. Κίτσου, Γεωρ. Χρήσταινα, Γεωρ. Κ. Λαμπράκη, Χρ. Α. Χρήστου, Φώτη Κούκου, Λαμπράκη Βίκου, Κώστα Νίκου, Δημ. Τσατσούλη, Κώστα Κολοκύθα, Ντούλα Δήμου, Φώτη Δήμου, Κώστα Νίκου, 'Ιωάν. Καρακίτσου, Γεωρ. Βάγγη, Δημ. Βάγγη, Γεωρ. Κατσαούνου, Γεωρ. Πλούμπη, Γεωρ. Κατσάνου, Βασίλη Κοντοδήμα, Γεωρ. Κοντοδήμα, Νικολ. Πράσσου, Γεωρ. Δ. 'Αντώνη, Παπαγεωργίου Δέτσικα Βασίλη Κεραμίδα, Χρ. Κεραμίδα, Βασιλ. Μασούρα, Δημ. Χουσάδα, Ντούλα Ζαρλαχᾶ, Βαγγελή Κατσάνου, Φώτη Κατσαούνου, Γεωργίου Στύλιου, Χρ. Στύλιου Κατσαροῦ Στύλιου, 'Αποστ. Μπράτη, Σταμούλη Κούκου 'Ιωάν. Κουμπούρα, 'Αλεξ. Βίκη, Γεωρ. Φουσέκη, Γεωρ. Γ. Ρούμπου, Δημ. Περιδρόμου, Δημ. Νάκου, Τάσου Τζώνη, Γεωρ. Τζώνη, Γεωρ. Τσουνή, Γάκη Μπιντζούνη, Ν. Καραγεώργου, Τόλη Γεωργάκη, Βασιλ. Μήτρου Γεώργου, 'Ιωάν. Κούρτη, 'Ιωάν. Γκαβογιώργου, Κώστα Κατσάνου, Σωτηρ. Γκαβογιώργου Χρ. Βαλτσιωρίτη, Ν. Μπιντζούνη, Γεωρ. 'Αλέκου, Γεωρ. Κίτσου, Ν. Κοντοδήμα, Εύθυμίου Κούρτη, Ν. Δαλαγιώργη, Πανάγιωσ Ν. Τσιρίμπα, Γεωργούλας χήρας Δ. Διαμάντη, Νικολ. Δημ. Λύτρα, Δημ. Ν. Λύτρα, Γεωργ. Δ. Λύτρα, Κώστα Δ. Τσιμβλοκούκου, Βασιλικής Λ. Μπουνταλᾶ, Γεωργίου Τσαμπᾶ, 'Ελένης Τσαμπᾶ, 'Ελένης Κ. Κρανιώτη, Βασιλ. Κ. Κατσαούνου, 'Αθαν. Σπαῖ, Κώστα Μπαλατσούκα, 'Ιωάν. Μπαλατσούκα, Κωνσταντῶ Λ. Κατσαούνου, Γεωρ. Δαραβασίλη, 'Αλεξάνδρας Γ. Ζαβοῦ Γεωρ. 'Αγγέλη, Γεωρ. Νίκου, Ντίνου Χρήστου, Γεωρ. Μπακάλη, Δημ. Χαρμπῆ, Δημ. Στάθη, Κώστα Σερλή, Δημ. Σερλή, Γεωρ. Καρατσόλη, Δημ. Πάνου, Θεοδώρου Καυκιά, Κώστα Γ. Γιάννη, Ντούλα Κατέρου, Μήτρου Κατέρου, 'Αθαν. Κοντοδήμα, Ντούλα Κίτσου, Μήτρου Γκανέτσου, 'Αποστ. Κοντοδήμα, Δημ. Σακκᾶ 'Ιωάν. Σταύρου, Φώτη Περιδρόμου, Μήτρου Καλαντζῆ, Μήτρου Ζαρλαχᾶ 'Αθ. Γκαραγκούνη, 'Ιωάν. Κεφάλα, Νικολ. Μασούρα, Κώστα Μασούρα, Δημ. Κωστούλα, 'Ιωάν. Μπράτη, Χρήστου Μπράτη, Κ. Μπράτη, Δημ. Λιάχνη, Κων/τίνου Κατσινέλη, Χρ. Κολέτση, Γιαννέλου Ρούμπου, Κώστα Λαγοῦ, Χρ. Λαγοῦ, Σιούλα Λαγοῦ, Γεωρ. Καργώνη, Νικολ. Νάκου, 'Ηλία Μπράτη, Φώτη Γιαννάκη, Χρήστου Γ. Γιαννῆ, Βασιλ. Περιδρόμου, Ντούλα Μπακαγιάννη, Κώστα Κότση, Φώτη Μπιντζούνη, Κολιοῦ Λαγοῦ, Πάνου Γ. Γιάννη, Β. Τρύπα Μήτρου Νίκου, Μαρίας Παπακώστα καί 'Ελένης Δ. Μαρία, ἀπάντων γεωργοκτηματιῶν καί κατοίκων τοῦ ἰδίου χωρίου Βουργαρελίου, δυνάμει τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 197 τῆς 30 Σ/βρίου ἐ.ἔ. πληρεξουσίου συνταχθέντος ἐνώπιον τοῦ Εἰρηνοδικειακοῦ Γραμματέως Βουργαρελίου Τιμ. Κ. Λίτσου, ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου προσαρτᾶται ἐν τῷ παρόντι, ἄσχετοι δέ οἱ εἰρημένοι συμβαλλόμενοι πάσης πρός ἐμέ καί τοὺς μάρτυρας νομίμου ἐξαιρέσεως καί ἐζήτησαν τήν σύνταξιν τοῦ παρόντος ἀγοραπωλησίας συμβολαίου, δι' οὗ συνομολογοῦσι τὰ ἑξῆς: 'Επειδὴ ὁ Κιρκόρ Παρσιγιούν ἄγνοεῖ τήν 'Ελληνικὴν καί λαλεῖ τήν Τουρκικὴν, προσέλαβον διερμηνέα, εἰδήμονα, ἀμφοτέρων τῶν γλωσσῶν τὸν κ. 'Ηλ. Ρωμανίδην ἐρμηνέα τῶν ἐν "Αρτη Πρωτοδικῶν κάτοικον ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του "Αρτης, γνωστόν μοι καί μὴ ἐξαιρετέον ἐφ' ᾧ

παξ ὀρκισθέντα ἐπὶ τοῦ Ἱεροῦ Εὐαγγελίου κατὰ τὸν Νόμον, διὰ τοῦ διερμηνέως λοιπόν τούτου, ὁ εἰρημένος Κιρκὸρ Παρσιγιοῦν ἐδήλωσεν ὅτι ὑπὸ τὴν ἐκτεθειμένην ιδιότητά του πωλεῖ εἰς τοὺς δευτέρους συμβαλλομένους ἀπὸ κοινοῦ καὶ ἐξ ἀδιαιρέτου ἀγοράζοντας ὑπὸ τὴν ἐκτεθεῖσαν ιδιότητά των, τὸ ιδιόκτητον τοῦ ἐντολέως τοῦ Ἀβραάμ Πασᾶ Καρακεχαγιᾶ, χωρίον Βουργαρέλιον μεθ' ὅλης αὐτοῦ τῆς περιφερείας κείμενον ἐν τῷ Δήμῳ Θεοδωρίας τῆς Ἐπαρχίας Τζουμέρκων συνορεῦον γύρωθεν μὲ τοῖχον Νένα, ὄριον χωρίον Θεοδωρίας, Κωστελάτας Μικρὴ Ροῖστα, στεφάνι, σύνορο Ράμιας, καὶ Χόσεψι Πηγαδούλια, ὄριον Χόσεψι, εἰκόνισμα Ρουπακιάς, Βενσιάρα, Λαγκάδια, Φτέρη, ἐπάνω μέγα Λόγκον, Παληόφραγκα Στούμπα, Τσάρκο Στεφάνι, Ὀχτον θέση Μίχα, ὄριον Μπούγα, ποτάμι Σαραντάπορον λαγκάδι, μνήματα ὄριον Λειψίστης, Τσούλου Ρεῦμα, Κόκκαλον, δρόμον πλάγια μποῦφες, λαγκάδι γατσούλες, ὄριον Μήγερις, καλοχώραφα, Ἅγιον Ἡλίαν ζυγόν, συμβουλήν τριῶν ὀρίων. Μήγερις Λουψίστης, καὶ Βουργαρελίου, γοῦρνες ὄριον Λουψίστης, ρεῦμα γεροβάσιου, ράχην Ἅγιον Ταξιάρχην, Σκαλούλα ποτάμι Λουψίστης δέσιν Ἁγίου Μηνᾶ Χτίρια Χαντζή Τζούμα Δράκου, Στράτες πλάκες, κορφοστέφανο ζυγὸ Ἁγίας Μαρίνης ὄχτος Μπίτσιους, ρεῦμα Φουντούκι, Σκυλόγκρεμνο, γρόπες, Τυροκομιό, Κάρβουνα, Σπιτάκια Καλφούνι, ὄριον Θεοδωριάνων καὶ λήγει εἰς τὸν τοῖχον Νέννα, ὅθεν ἄρχισε ἐκτάσεως ὡς ἔγγιστα, ὀκτὼ χιλιάδων διακοσίων ἐνενηκοντα εἰς τίτλους, (ταπιά) στρεμμάτων μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ οἰκιῶν καὶ καλυβῶν καὶ τῶν περιοχῶν καὶ κήπων αὐτῶν, μεθ' ὅλων τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ καλλιεργουμένων καὶ καλλιεργησίμων γαιῶν, ἐαροθερινῶν βοσκῶν, χερσώδους καὶ δασώδους μέρους μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἡμέρων καὶ ἀγρίων δένδρων ἀντὶ τιμήματος λιρῶν χρυσῶν Ὁθωμανικῶν τριῶν χιλιάδων (3.000) πληρωτέων ἐντὸς πέντε ἐτῶν ἀπὸ σήμερον καὶ εἰς δέκα δόσεις ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη πληρωθήσεται τὴν πρώτην Μαΐου 1885, ἡ δευτέρα τὴν πρώτην Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους 1885, ἡ τρίτη τὴν πρώτην Μαΐου 1886, ἡ τετάρτη τὴν πρώτην Ὀκτωβρίου ἰδίου 1886 ἡ πέμπτη τὴν πρώτην Μαΐου τοῦ 1887, ἡ ἕκτη τὴν πρώτην Ὀκτωβρίου ἰδίου ἔτους 1887, ἡ ἑβδόμη τὴν πρώτην Μαΐου 1888, ἡ ὀγδόη τὴν πρώτην Ὀκτωβρίου ἰδίου ἔτους 1888, ἡ ἐνάτη τὴν πρώτην Μαΐου τοῦ 1889, ἡ δεκάτη καὶ τελευταία τὴν πρώτην Ὀκτωβρίου ἰδίου ἔτους 1889 ἐκ λιρῶν δὲ χρυσῶν Ὁθωμανικῶν ἐκάστη τριακοσίων ἐντόκως πρὸς ὀκτὼ τοῖς ἑκατὸν ἐτησίως ἐφ' ὅλου τοῦ ποσοῦ τῶν τριῶν χιλιάδων λιρῶν ἀπὸ τῆς σήμερον μέχρι τῆς καταβολῆς τῆς πρώτης δόσεως εἶτα ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων, μέχρι ἐντελοῦς ἀποπληρωμῆς, ὅτι οἱ ἀγορασταὶ εἰσὶν ὑπόχρεοι εἰς τὴν ἀλληλέγγυον καὶ εἰς ὀλόκληρον ἕκαστος πληρωμὴν τοῦ τιμήματος καθ' ὃν τρόπον ὠρίσθη ἡ καταβολὴ αὐτοῦ, παραιτούμενοι ἐν γνώσει καὶ ἐκουσίως τοῦ εὐεργετήματος τῶν ἐνστάσεων διαιρέσεως καὶ διζήσεως, ὅτι οὐδεμίαν ἀναλαμβάνει εὐθύνην πρὸς τοὺς ἀγοραστάς ἐν περιπτώσει τρίτου ἐκνικήσεως, οἰονδήποτε καὶ ὁσονδήποτε μέρους τοῦ πωλουμένου κτήματος οὐδὲ ὑπόκειται εἰς ἀποζημίωσιν δι' οἰονδήποτε ἐξ οἰασδήποτε τυχόν ἐκνικήσεως ἐπελευσομένης αὐτοῖς ζημίας ἢ βλάβης, ὅτι δὲν εὐθύνεται δι' ἑλλειπῇ ἢ ἐσφαλμένην ὀριογραφίαν καὶ τὸ τυχόν ἔλαττον τῆς ὀριζομένης ἐκτάσεως ὅτι παρακρατεῖ τοὺς τίτλους τῆς κυριότητός του (Ταπιά) καὶ ἐπιφυλάσσεται εἰς ἑαυτὸν τὴν κυριότητα τοῦ πωλουμένου κτήματος μέχρι ἐντελοῦς ἀποπληρωμῆς τοῦ τε τιμήματος καὶ τῶν τόκων αὐτοῦ, ὅτε παραδῶση εἰς τοὺς ἀγοραστάς τοὺς τίτλους μεταβιβάζων συνάμα αὐτοῖς τὴν ἤδη παρακρατουμένην κυριότητα ἐπερχομένης διὰ τῆς ἐντελοῦς ἀποπληρωμῆς αὐτοδικαίως, ὅτι ἡ καθυστέρησις οἰασδήποτε δόσεως ἢ τόκου καθιστᾷ ἀπαιτητὸν τὸ ὅλον τίμημα εὐθυνομένων ἀπάντων τῶν ἀγοραστῶν εἰς τὴν ἀλληλέγγυον καὶ εἰς ὀλόκληρον ἕκαστος πληρωμὴν αὐτοῦ ἐν περιπτώσει καθ' ἣν δι' οἰονδήποτε λόγον καταστῇ ἀνέφικτος ἢ πληρωμὴ μέρους τοῦ τιμήματος τῶν τόκων αὐτοῦ ἀναλάβῃ δὲ πάλιν τὸ πωλούμενον κτῆμα οὐτινος ἐπεφυ-

λάξατο τήν κυριότητα αἱ γεγενημέναι καταβολαί ἐκ τοῦ τιμήματος καί τῶν τόκων ἀπόλυνται διὰ τοὺς ἀγοραστάς ὑπὲρ τοῦ πωλητοῦ καί ὅτι ἡ μεταγραφὴ τοῦ πωλουμένου κτήματος ἐνεργηθήσεται ὑπὸ τῶν ἀγοραστῶν ἅμα τῇ καταβολῇ τοῦ ὅλου τιμήματος καί τῶν τόκων αὐτοῦ, ἡ δὲ τυχόν πρό τούτου γενομένη μεταγραφὴ δέν ἔχει καμμίαν τινὰ συνέπειαν ἢ καί ὅτι ἐν περιπτώσει καθ' ἣν οἱ ἀγορασταί καταβάλλωσι τό τίμημα καί τόν τόκον αὐτοῦ καί πρό τῶν ἄνω ὠρισθέντων προθεσμιῶν ὁ πωλητής ὀφείλει νά δεχθῇ τήν πληρωμὴν μετὰ τοῦ δεδουλευμένου τόκου μέχρι τῆς ἐποχῆς τῆς πληρωμῆς, οἱ δὲ ἀγορασταί Γ. Οἰκονομίδης, Φώτης Χρήστου, Γ. Βρατσίστας, Ἀθ. Βλάχος, Εὐθ. Στύλιος, Ἰωαν. Ἐλένης, Βασιλ. Κ. Ἀναγνώστου, Ἰωαν. Κοντοδήμας, Κ. Χρήστος, Δ. Κατσαοῦνος, Στασιν. Παππᾶς, Δ. Λαμπράκης, Δημ. Κολοκύθας Γ. Κ. Στέργιος, Ἰωάν. Τζώνης, καί Κ. Δήμος δι' ἑαυτοὺς καί ὡς ἐντολοδόχοι τῶν ἀνωτέρω ὀνομαστί ἀναφερομένων ἐντολέων τῶν ἐδήλωσαν ὅτι ἀποδέχονται τήν ἀγοράν τοῦ χωρίου Βουργαρελίου μετὰ τῶν σημειουμένων συνόρων ἐκτάσεως καί τῶν ἐν τῇ περιφερείᾳ αὐτοῦ καλλιεργουμένων καί καλλιεργησίμων γαιῶν ἑαροθερινῶν βοσκῶν, χειρσώδους καί δασώδους μέρους μετὰ τῶν ἐν αὐτῇ ἡμέρων καί ἀγρίων δένδρων ἀντὶ τιμήματος λιρῶν χρυσῶν Ὁθωμανικῶν τριῶν χιλιάδων πληρωτέων ἐντὸς πέντε ἐτῶν ἀπὸ σήμερον τῆς σήμερον εἰς δέκα ἴσας δόσεις κατὰ τὰς ὡς ἄνω ταχθείσας προθεσμίας ἐκ λιρῶν δὲ χρυσῶν τριακοσίων ἐκάστη ἐντόκως πρὸς ὀκτώ τοῖς ἑκατὸν ἐτησίως ἐφ' ὅλου τοῦ ποσοῦ τῶν τριῶν χιλιάδων λιρῶν χρυσῶν Ὁθωμανικῶν ἀπὸ τῆς σήμερον μέχρι τῆς καταβολῆς τῆς πρώτης δόσεως εἶτα ἐπὶ τῶν ὑπολοίπων μέχρι ἐντελοῦς ἀποπληρωμῆς, ὅτι ὑποχρεοῦνται εἰς τήν ἀλληλέγγυον καί εἰς ὀλόκληρον ἕκαστος πληρωμὴν τοῦ τιμήματος καί τῶν τόκων αὐτοῦ παραιτούμενοι ἐν γνώσει καί ἐκουσίως τοῦ εὐεργετήματος τῶν ἐνστάσεων τῆς διαιρέσεως καί τῆς διζήσεως, ὅτι ἀναλαμβάνει πᾶσαν εὐθύνην ἐν περιπτώσει τρίτου ἐκνικήσεως οἰουδήποτε καί ὅσονδήποτε μέρος τοῦ πωλουμένου κτήματος παραιτούμενοι πάσης κατὰ τοῦ πωλητοῦ δι' οἰανδήποτε τυχόν αἰτίαν ἐπελευσομένην ζημίαν ἢ βλάβην ἐξ οἵαςδήποτε ἐκνικήσεως ὅτι παραιτοῦνται πάσης ἀντιρρήσεως ἢ ἀποζημιώσεως δι' ἑλλειπῇ ἢ ἐσφαλμένην ὀριογραφίαν ἢ τό ἔλαττον τῆς ὀρισθείσης ἐκτάσεως ὅτι ἀποδέχονται τήν τῶν τίτλων τῆς κυριότητος ὡς καί ταύτης τήν παρακράτησιν ὑπὸ τοῦ πωλητοῦ μέχρι ἐντελοῦς ἀποπληρωμῆς τοῦ τιμήματος καί τῶν τόκων αὐτοῦ, ὅτι ἀποδέχονται ἵνα ἡ καθυστέρησις οἵαςδήποτε δόσεως ἢ τόκου καθιστᾷ ἀπαιτητόν τό ὅλον τίμημα εὐθυνομένων αὐτῶν εἰς τήν ἀλληλέγγυον καί εἰς ὀλόκληρον ἕκαστος πληρωμὴν αὐτοῦ καί ἐν περιπτώσει καθ' ἣν δι' οἰονδήποτε λόγον καταστῇ ἀνέφικτος ἡ πληρωμὴ μέρους τοῦ τιμήματος καί τῶν τόκων ὁ δὲ πωλητής ἀναλάβῃ πάλιν τό κτῆμα (οὗτινος ἐπεφυλάξατο τήν κυριότητα) αἱ γεγενημέναι καταβολαί ἐκ τοῦ τιμήματος καί τῶν τόκων ἀπόλυνται δι' ἑαυτοὺς ὑπὲρ τοῦ πωλητοῦ ὅτι ἀποδέχονται ἵνα τήν μεταγραφὴν τοῦ παρόντος ἐνεργήσωσιν ἅμα τῇ καταβολῇ τοῦ τιμήματος ὀλοκλήρου καί τῶν τόκων, ἡ δὲ τυχόν περὶ τούτου γενομένη μεταγραφὴ δέν ἔχει νόμιμον τινὰ συνέπειαν καί τέλους ὁμολογοῦσιν ὅτι ἔλαβον εἰς τήν κατοχὴν τῶν τό ρηθέν κτῆμα ὑπὸ τήν ἐκτεθεῖσαν ιδιότητά των ἡ ἀξία τῶν τριῶν χιλιάδων λιρῶν Ὁθωμανικῶν, ὑπελογίσθησαν διὰ τόν προσδιορισμόν τοῦ τέλους τοῦ χαρτοσήμου εἰς δραχμὰς 69.000. Εἰς τοὺς ἀγοραστάς ὑπέμνησα καί τὰς περὶ μεταγραφῆς διατάξεις τοῦ Νόμου καί τὰς συνεπείας τῆς παραλείψεως αὐτῆς. Εἰς βεβαίωσιν ἐγένετο τό παρόν ὅπερ ἀναγνωσθέν νομίμως εἰς ἐπήκοον τῶν συμβαλλομένων καί τῶν μαρτύρων βεβαιωθέν ὑπογράφεται παρ' αὐτοῦ καί ἐμοῦ ὡς καί παρὰ τῶν μαρτύρων τῆς ταυτότητος καί τοῦ ἐρμηνέως μεθερμηνεύσαντος αὐτό Τουρκιστί εἰς τόν Κιρκὸρ Παρσεγιὸν καί ὑπογράφεται Γαλλιστί. Οἱ μάρτυρες Π. Κομπορρόζος, Ἀναγ. Ράγκας, Βασιλ. Θεοδοσίου, Γεωρ. Διαμάντης. Ὁ ἐρμηνεύς Ἡλίας Ρωμανίδης, οἱ συμβαλλόμενοι Kirkoz Parsejian, Γ. Οἰκονομίδης, Φ.

Χρήστος, Γ. Βρατσίστας, Κ. Χρήστος, Εὐθύμιος Στύλιος, Ἰ. Ἑλένης Β.Κ. Ἀναγνώ-
 στου, Δ. Κατσαούνης, Ἀθ. Βλάχος, Στασ. Παπᾶς, Ἰωάν. Κοντοδήμας, Γεώργιος Στέρ-
 γιος, Δημ. Κολοκύθας, Δ. Λαμπράκης, Κ. Δήμος, Ἰωάν. Τζώνης. Ὁ Συμ/φος Ἄρτης
 (Τ.Σ.) Κ.Χ. Βάλλας. Ἐντέλλεται πρὸς πάντα μὲν κλητῆρα νὰ ἐκτελέσῃ ζητηθεῖς τό πα-
 ρὸν συμβόλαιον πρὸς πάντας δὲ τοὺς Εἰσαγγελεῖς νὰ ἐνεργήσωσι τὰ καθ' ἑαυτοὺς καὶ
 πρὸς ἅπαντες τοὺς Διοικητάς καὶ ἄλλους Ἀξιωματικούς τῆς Δημοσίας δυνάμεως νὰ δώ-
 σωσι χεῖρα βοηθείας ὅταν νομίμως ζητηθῶσι πρὸς βεβαίωσιν τούτου τό πρωτότυπον τοῦ
 παρόντος ὑπογράφεται παρ' ἐμοῦ τοῦ Συμ/φου. Ἄρτα τὴν 12 Ἰανουαρίου τοῦ 1889 ἔ-
 τους, ὁ Συμ/φος Ἄρτης (Τ.Σ.) Κ. Ι. Βάλλας ἀριθ. ἀπογρ. 223 ὅτι Α. ἀπόγραφον ἐκτελε-
 στόν ἐν Ἄρτῃ αὐθιμερόν ὁ Συμ/φος Ἄρτης (Τ.Σ.) Κ.Ι. Βάλλας. Ἀκριβὲς ἀντίγραφον
 ἐξ ἀπογράφου. Ἄρτα αὐθιμερόν ὁ Συμ/φος Ἄρτης Κ. Ι. Βάλλας. Μετεγράφη ἐν Βουρ-
 γαρελίῳ τὴν δεκάτην ὀγδόην Ν/βρίου τοῦ ἔτους χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ὀγδοηκοστοῦ
 ἐνάτου (1889). Ὁ φύλαξ τῶν μεταγραφῶν Εἰρηνοδίκης Βουργαρελίου Β.Κ. Λεβέντης.
 Ἀκριβὲς ἀντίγραφον ἐκ τοῦ Β' Τόμου Μεταγραφῶν
 Ἐν Βουργαρελίῳ τῇ 25 Μαΐου 1942
 Ὁ Συμβολαιογραφῶν Εἰρηνοδίκης Βουργαρελίου
 (Τ.Σ.) ὑπογραφή δυσ/τος.

‘Ο Γιώργος Τσικνιάς, ὁ «κύριος Διευθυντής»

ΓΕΩΡΓ. ΣΠ. ΒΑΣΤΑΡΟΥΧΑ

Θά ’ταν μεγάλη παράλειψη, ἁμαρτία θά πῶ, ἂν ἄφηνα, ἂν δέν ἔγραφα γιά τόν πιό ἀντιπροσωπευτικό τύπο τῆς παληᾶς ᾽Αρτας.

Στό εἶδος τοῦ δέν τόν ἔφτανε κανένας.

Διαβάζοντας ὁ ἀναγνώστης τήν πολιτεία του, τίς παραξενιές του, τά καμώματά του(!), εἶμαι βέβαιος πῶς θά μέ δικαιώσει.

Πρωτάκουσα γι’ αὐτόν ὅταν ἤμουν μαθητής Σχολαρχείου.

Γιώργο Τσικνιά τόν ἔλεγαν. Ἦταν τηλεγραφητής, εἶχε τήν ἀδυναμία νά τόν λένε «κύριε Διευθυντά». Εἶμασταν γείτονοι. Τότε καθόμασταν στό σπίτι τοῦ παπποῦ μου, στά «Βασταρουχέϊκα» ὅπως τά ’λεγαν οἱ ᾽Αρτινοί.

Τό σπίτι τοῦ Τσικνιά ἦταν στόν ἴδιο δρόμο, ἰσόγειο, μέ τρία ἢ τέσσερα δωμάτια πού τά νοίκιαζε ἡ μάνα του, ἡ κυρά Διονυσούλα, σέ μαθητές τοῦ Σχολαρχείου ἢ τοῦ Γυμνασίου ἀπό τά γύρω χωριά τῆς πόλης.

Ἡ λόγο μου πήγαινε τακτικά στό σπίτι τῆς κυρά Διονυσούλας, ἢ γιά νά παίξω στήν αὐλή μέ τούς συμμαθητές μου ἢ γιά νά πᾶμε σχολεῖο.

Ὡση ἀνησυχία νά τῆς φέρναμε, δέν μᾶς ἀπόπαιρνε, μᾶς ἀγαποῦσε, μᾶς φίλευε λεφτοκάρυα, σῦκα, καρύδια, ρόϊδα. Οἱ καραμέλλες ἦταν πολυτέλεια, δυσεύρετες.

Μᾶς ἔλεγε γιά τό γυιό της τόν Γιωργάκη, τόν «κύριο Διευθυντή». Τόν λάτρευε. Τή φωτογραφία του τήν εἶχε δίπλα ἀπό τά εἰκονίσματα. Μιά ἀπό κεῖνες τίς μέρες πῆγα — ὅπως συνήθιζα — νά πάρω τό συμμαθητή μου γιά τό σχολεῖο.

Μπαίνοντας στό σπίτι βλέπω ἕναν νά πλένεται στόν τοῖχο τοῦ ἀποχωρητηρίου πού τότες ἦταν στίς αὐλές, μακριά ἀπό τό κύριο σπίτι.

Μόλις τόν εἶδα ἔκανα νά φύγω. Μέ πῆρε ὁμως τό μάτι του, καί μέ ρώτησε: — Τί θέλεις;

— Ἦρθα νά πάρω τό συμμαθητή μου.

— Τίνος εἶσαι; Τοῦ εἶπα τ’ ὄνομά μου.

— Τοῦ Σπύρου μωρέ; — Ναί τοῦ λέω.

— Μπράβο, μπράβο. Ὁ πατέρας σου μωρέ γέμισε τόν πισινό μου τρύπες κι’ ἀκόμα μέ πονᾶνε. Μέ ξέρεις ἐμένα μωρέ; Τά ’χασα. Εἶσαι...

είσαι... τοῦ λέω ὁ «κύριος Διευθυντής».

— Μπράβο λεβέντη μου λέει. Μὲ ξέρεις καὶ σύ! Ναί, ὁ κύριος Διευθυντής. Διονυσούλα φέρε καρύδια στό παιδί!

Μοῦ γέμισε τίς τσέπες σῦκα, καρύδια καὶ μαύρη σταφίδα. Ἐκείνη ὅσο καιρὸ ἔμενε στὴν Ἄρτα δὲν ξαναπῆγα σπῖτι τοῦ. Τὸν πῆρα ἀπὸ φόβο. Ἦταν πρῶτο μπῶϊ, ἀπάνω ἀπὸ 1,85, ὄχι πολὺ παχύς.

Λένε πολλὰ γιὰ τὰ καμώματά τοῦ. Μπορεῖ νὰ τὰ ὑπερέβαλαν... Στὰ Γιάννενα τὴ χρονιά ἐκείνη ἔδιναν χορὸ οἱ δημόσιοι ὑπάλληλοι στὴ Στρατιωτικὴ λέσχη μὲ τὴ Μουσικὴ τῆς Μεραρχίας.

Φυσικὸ ἦταν νὰ καλέσουν καὶ τὸν «κύριο Διευθυντή», πού ὑπηρετοῦσε τότες στὴ Κόνιτσα.

Κατὰ τὰ μεσάνυχτα πού εἶχε ἀνάψει τὸ κέφι, σηκώνεται ὁ Τσικνιάς ἀπὸ τὸ τραπέζι τοῦ μισοφτιαγμένος ἀπὸ τὸ πιετό, πηγαίνει στό Διευθυντὴ τῆς ὀρχήστρας (τὸν Ἀρχιμουσικὸ Λοχαγὸ) καὶ τὸν διατάσσει νὰ σταματήσει γιατί κάτι σοβαρὸ ἔχει νὰ πεῖ στοὺς συναδέλφους τοῦ. Ὁ Μαέστρος πού τὸν ἤξερε καλὰ τὴ σταμάτησε. Τό ἴδιο καὶ οἱ χορευτάδες. Καὶ ὅπως μοῦ εἶπαν συνάδελφοί τοῦ πού ἦταν στό χορὸ, ἄρχισε νὰ λέει:

Ἀδέλφια, μὲ συμπαῖθε.

Σᾶς σταμάτησα γιὰ νὰ σᾶς ἀνακοινώσω μιά μεγάλη ἀπόφαση πού ἔλαβα. Θὰ αὐτοκτονήσω. Ναὶ ἀδέλφια μου, ναί. Καὶ ξέρετε ποιὸς θὰ μὲ αὐτοκτονήσει; ξέρετε ποιὸς θὰ εἶναι ὁ φονιάς μου;

— Ὁχι. Ὁχι.

— Θὰ εἶναι ὁ Γρηγόρης ὁ Μπάμιας.** Αὐτὸς θέλει νὰ μὲ παντρεύει. Βρῆκε καὶ τὴ νύφη λέει.

— Μὰ εἶναι φίλος σου, τοῦ λέει κάποιος.

— Καλλίτερα νὰ ἔχεις 50 ἐχθροὺς παρά ἓνα τέτοιο φίλο.

Οἱ συνάδελφοί τοῦ ἄρχισαν νὰ γελᾶνε μὲ ὅλη τους τὴν ψυχὴ καὶ νὰ φωνάζουν: ὄχι κύρ Γιώργη, ὄχι κύριε Διευθυντά. Σέ θέλουμε, μὴν παντρεύεσαι, μὴν παντρεύεσαι.

— Ναὶ ἀδέλφια μου, ἦταν ἡ ἀπάντησή τοῦ. Θὰ σᾶς κάνω τὸ χατήρι. Δέν θὰ παντρευτῶ. Τοὺς χαιρέτησε μὲ μεγαλοπρεπὴ ὑπόκλιση καὶ ἔφυγε. Κατάλαβε πῶς ἂν ἔμενε θὰ ἦταν τὸ μεγαλύτερο νούμερο.

** (Διακεκριμένος δικηγόρος τῆς Ἀθήνας, συμμαθητὴς καὶ φίλος τοῦ Τσικνιά).

Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ καμώματα τοῦ Τσικνιά φθάνουν τὸ μῦθο. Ἀσφαλῶς οἱ σύγχρονοί τοῦ τὰ μεγαλοποίησαν.

Μεταξὺ αὐτῶν ἄκουσα καὶ τὸ παρακάτω πού — ὅσο παράξενος κι ἂν

ήταν — νομίζω πώς δέν τό 'κανε.

Ήταν προϊστάμενος τοῦ συνεργείου πού ἔστηναν τούς στύλους (κολῶνες) γιά νά τοποθετοῦν τά σύρματα τοῦ τηλεγράφου. Τοῦ πέρασε ἡ ιδέα πώς οἱ ἐργάτες τοῦ ἔκλεψαν πέντε ἢ ἕξι κολῶνες. Νά τίς μετρήσει ὁ ἴδιος δέν μποροῦσε, γιατί ἦταν στιβαγμένες ἢ μιά πάνω στήν ἄλλη.

Νά τίς μετρήσουν οἱ ἐργάτες δέν εἶχε ἐμπιστοσύνη. Τούς διέταξε νά τίς στήσουν ὀρθιες ἀφοῦ τίς μάσουν σ' ἓνα σημεῖο. Τί νά κάνουν οἱ ἄνθρωποι; Ἄν δέν τόν ὑπάκουαν θά τούς ἔδιωχνε. Κουβάλησαν τίς κολῶνες, τίς ἔστησαν ὀρθιες καί ἀφοῦ τίς μέτρησε καί τίς βρῆκε σωστές τούς χαιρέτησε, διάταξε: «τούς ζυγούς λύσατε» καί ἔφυγε. Γιά νά γίνουν ὅλα αὐτά δούλεψαν σκληρά οἱ ἄνθρωποι δυό μέρες.

Πολλά τέτοια λέγανε γιά τόν κύρ Γιώργη. Δέν τά γράφω γιατί ξεφεύγουν πολύ, καταντοῦν ἀπίστευτα.

Στό σημείωμά μου αὐτό θά ἐξιστορήσω ὅσα ἔπесαν στήν ἀντίληψή μου καί ὅσα μοῦ εἶπαν γνωστοί καί φίλοι.

Τόν Τσικνιά τόν ἔζησα κι' ἐγώ. Τό 1920 τόν ἔστειλαν στήν Μικρά Ἀσία ὡς ἔφεδρο ἀνθυπολοχαγό — τηλεγραφητή.

Τό 1921 ὑπηρετοῦσα ὡς στρατιώτης στό 24ο Σύνταγμα, πού εἶχε ἔδρα στό Οὐσάκ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὅπως σέ προηγούμενο τεῦχος τοῦ Σκουφᾶ ἔγραφα «ἂν καί ἀγύμναστος τά κατάφερε νά μέ στείλει ὁ Θανάσης Τζώνης».

Ἐκεῖ πού καθόμουνά μέ κάτι συνάδελφους σ' ἓνα πεζούλι, ἀκούω κάποιον νά μέ φωνάζει. Ήταν ὁ Τσικνιάς. Ἦρθε ἀπό τό Ἀφιόν Καραχισάρ γιά δουλειά τῆς Μεραρχίας. Θηρίο ὅπως ἦταν μέ ἀγκάλιασε, μέ σήκωσε ψηλά, κόντεψε νά μέ σκάσει. Μέ ρώτησε ἂν θέλω λεφτά.

— Τό βράδυ θά φᾶμε μαζύ, μοῦ λέει.

— Ἀπαγορεύεται κυρ Γιώργη. Στίς 8 ἔχω προσκλητήριο.

— Θά σοῦ πάρω ἄδεια.

Πράγματι. Πῆγε στό Διοικητή τοῦ Τάγματος πού τόν γνώριζε, πῆρε γραπτή ἄδεια καί πήγαμε γιά φαγητό σ' ἓνα ἀπό τά μεγαλύτερα μαγειρικά τοῦ Οὐσάκ. (Στήν Τουρκία δέν σερβίρουν στό φαγητό κρασί. Τό ἀπαγόρευε τό Κοράνι. Μόνο οὔζο ἐπιτρέπεται).

Ἐγώ ἔφαγα μισό κοτόπουλο, ὁ κύρ Γιώργης δυό βαθειά πιάτα τας-κεμπάπ, ἓναν ὀλόκληρο κόκκορα, τρία πιάτα γεμάτα κρέας καβουρδισμένα μέ κάστανα, μιά ὀκά οὔζο (1280 γραμμάρια), τρία κομμάτια μεγάλα ραβανί.

Μή σᾶς φαίνεται παράξενο. Καί ὁ Τσικνιάς καί ὁ Τζώνης δέν χόρταιναν ποτέ.

Τό πρωῒ πρίν κολατσήσουν ἔτρωγαν ἀπό 100 δράμια στραγάλια, 300

σημερινά γραμμάρια για νά τούς φτάσει τό πρωϊνό.

Τό 1924 πρός 1925 ἀπολύθηκα ἀπό στρατιώτης, ἔπιασα δουλειά ὡς συντάκτης στήν ἀπογευματινὴ ἔφημερίδα «Ἕθνος».

Ἦταν παραμονές ἐκλογῶν. Οἱ Ἀρτινοὶ πού μένανε στήν Ἀθήνα καλέσανε σέ τραπέζι τόν Θανάση Τζώνη (ὑποψήφιο βουλευτὴ τότε) σ' ἓνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα ἐστιατόρια· τό «Πανελλήνιο».

Μεταξὺ τῶν καλεσμένων ἦταν καὶ ὁ Γιώργος Τσικνιάς. Πρὶν καλά-καλά ἀνάψει τό κέφι, σηκώνεται ὁ Τσικνιάς μέ τό ποτήρι στό χέρι γιὰ νά προσφωνήσῃ τόν Τζώνη ἢ τόν κόσμο τοῦ τραπεζιοῦ. Ξέροντας ὅτι κάτι παράλογο, παράξενο, ἐκτός τόπου καὶ χρόνου, θά πεῖ, σηκωθήκαμε καὶ μεῖς μέ τὰ ποτήρια στά χέρια φωνάζοντας: μπράβο, ζήτω!

Καὶ ἄρχισε ὡς ἐξῆς (τό συγκράτησα γιατί τό ἔχω διηγηθεῖ πολλές φορές καὶ τό ἔγραψα καὶ στό «ΕΘΝΟΣ» τότες):

«Ἀγαπητοὶ χωριανοί, ἀγαπητοὶ συμπατριῶτες, ἀγαπημένα μου ἀδέλφια. Προπίνω ὑπὲρ τῆς Ἀρτας τῆς ὡραίας μας Πατρίδας πού γέννησε καὶ ἔθρεψε μεγάλους ἄντρες. Τόν Πύρρο, τόν Σκουφᾶ, τόν Γεροστάθη, τόν Καραϊσκάκη, τόν Μακρυγιάννη, τόν Κωστή Καραπάνο, κι' ἄλλους, κι' ἄλλους, καὶ μεγάλους μαγκούφηδες καὶ βλάκες σάν τόν Θανάση Τζώνη».

Πετάγονται κάνα δυό φωνάζοντας: Καὶ σαν καὶ σένα κυρ Γιώργη. — Ὅχι. Ὅχι, ἀνταπαντάει ὁ Τζώνης. Μωρέ βλάκα, τό δέχομαι, λέει ὁ Τσικνιάς. Ἦσύχασαν κάπως.

Ὁ Τσικνιάς ὅμως — ἀπτόητος — τό βιολί του.

«Ἀδέλφια Ἀρτινοί, θά κάνετε τὴ μεγαλύτερη κουταμάρα, θά ξεφτελίσετε τόν Νομό μας ἂν ψηφίσετε καὶ βγάλετε βουλευτὴ τό Τζώνη. Εἶναι ζουρλὸς ὁ ἄνθρωπος».

Ἐξαλλος ὁ Τζώνης, καὶ μέ τό δίκιο του, πετάγεται μέ τό μαστοῦνι νά χτυπήσῃ τόν Τσικνιά. Νά σέ χ.... μωρέ. Τᾶ μοῦτρα σου, ἀνταπαντᾶ, ὀρθιος κι' αὐτός μέ τό μαστοῦνι.

Τρομάξαμε νά τούς συγκρατήσουμε. Θηρία καὶ οἱ δυό. Εὐτυχῶς ἦλθαν καὶ τὰ γκαρσόνια νά μᾶς βοηθήσουν.

Τό τραπέζι διαλύθηκε. Οἱ πολλοὶ πῆραν τόν Τσικνιά καὶ ἔφυγαν. Οἱ λίγοι μείναμε μέ τό Τζιῶνη πού φύσαγε καὶ ξεφύσαγε.

Καὶ γιὰ νά ξεθυμώσει κατέβασε πεντέξη μεγάλα πιάτα φαί.

Ἀπὸ τότες πέρασαν κάμποσα χρόνια χωρὶς ν' ἀκούσω παραξενιά του.

Ἐνα ἀπὸ τὰ καλλίτερα ἐστιατόρια τῆς Ἀθήνας τότες, ἦταν τό «Βασιλικό» τοῦ Ρίζου, στήν Ὁμόνοια, ὅπου σήμερα εἶναι τό ὑποκατάστημα τῆς Ἐθνικῆς Τράπεζας.

Ὁ Ρίζος κατάγονταν ἀπό τό Πέτα τῆς Ἄρτας καί γι'αὐτό τό λόγο οἱ περισσότεροι Ἀρτινοί πού ἔρχονταν στήν Ἀθήνα ἔτρωγαν στό «Βασιλικό» καί μεῖς ὅταν περίσσευε καμμιά δραχμή.

Τῇ βραδυά πού ἔγινε τό ἐπεισόδιο, πού θά διαβάσετε παρακάτω, ἔτυχε νά εἶμαι καί γώ μέ τούς Χριστόδουλο Ρίζο, Νίκο Καλλέλη, Μανώλη Αὐδικο, δικηγόρους καί πολιτευτές, (ἔφυγαν καί οἱ τρεῖς γιά πάντα).

Σ' ἄλλο τραπέζι ἔτρωγε ὁ Τζώνης μέ δυό ἀπόστρατους ἀρτινούς ἀξιωματικούς. Τό βράδυ ἐκεῖνο ἦλθε καί ὁ Τσικνιάς καί κάθησε μόνος του σ' ἄλλο τραπέζι ἀπέναντι ἀπό τόν Τζώνη. Μόλις τόν εἶδε σηκώθηκε, βγάζει τό καπέλλο, σηκώνει τό μαστούνι (πού δέν τό ἀποχωρίζονταν ποτέ), ὑποκλίνεται καί χαιρετάει: «Χαῖρε κτηνίατρε' πεταλωτά».

— «Νά σέ χ...» ἀνταπαντάει ὁ Τζώνης (αὐτό τό χ..., τό εἶχε πρόχειρο) κύριε διευθυντή τῶν παλουκιῶν.*

— «Τά τρῶς», λέει ὁ Τσικνιάς.

Ἀγριοκυτάχτηκαν γιά λίγο καί ὁ καυγάς σταμάτησε ἐκεῖ γιατί, καί εἰ δυό σέβονταν τόν Ρίζο πού τούς πίστωνε ἐν γνώσει ὅτι δέν θά τόν ἐξοφλήσουν.

* Ὁ Τσικνιάς ἦταν κάποτε προϊστάμενος τῶν ἔργων πού ἔβαζαν τά παλούκια νά στηρίξουν τά σύρματα τοῦ τηλεγράφου.

1930. Ὁ δόκιμος Δικηγόρος στό γραφεῖο τοῦ πολιτευτῆ Δικηγόρου Εὐρυπίδη Καλαντζή. Θυμᾶμαι τό χρόνο γιατί φτιάχναμε μέ τόν Διευθυντή τοῦ Στρατολογικοῦ Γραφείου Ἄρτας αἴτηση πρὸς τόν ἀρχιεπίσκοπο ἀπάσης Ἑλλάδας νά καθιερώσει τῇ Γιορτῇ τῆς πολιούχου τῆς πόλης μας ἁγίας Θεοδώρας ἐπίσημη. Μπαίνει ἀλαφιασμένος στό γραφεῖο ὁ φίλος μου Φωκίων Ἀγραφιώτης, πού ἦταν ἐνοικιαστής ἐνός μαγαζιοῦ τοῦ Τσικνιά, μ' ἓνα τηλεγράφημα στό χέρι.

— Διάβασε, μοῦ λέει. Ὁ Τσικνιάς τρελλάθηκε...

Φωκίωνα Ἀγραφιώτην
Διευθυντὴν Τυπογραφείου
Ἐκδότην Ἐφημερίδος Ἀμβρακίας
Ἄρταν

Παρακαλῶ θερμῶς μεταφέρατε πολυτελεῖς τάπητας τῆς ἀειμνήστου μητρὸς μου Διονυσούλας ἀπὸ ὑπ' ἀριθ. 14 Δωμάτιον οἰκίας μου εἰς τὴν ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθεῖσαν ἀποθήκην πρὸς συντήρησίν των...

Γεωρ. Τσικνιάς

— Ρωτάω τόν Ἀγραφιώτη: τί σπίτι ἔχει; Ἐφτιασε κανά καινούργιο;

— Ὁχι, μοῦ λέει. Ἐνα μισογκρεμισμένο, πού μοῦ εἶπε πῶς θάλθει αὐ-

τές τίς μέρες νά τό φτιάσει.

‘Ο Μάγκος πού ήταν συμμαθητής τοῦ Τσικνιά καί τόν ἤξερε, γέλασε... Τό τηλεγράφημα αὐτό πέρασε ἀπό τό τηλεγραφεῖο τῶν Ἰωαννίνων. Ἀπό ἐκεῖ τό ἔστειλαν μέσω τηλεγραφείου Ἄρτας. Οἱ ὑπάλληλοι τό δι-
άβασαν καί ἀσφαλῶς θαύμασαν τήν ἀρχοντιά καί τά πλούτη του!

Στή Προῦσα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ Τσικνιάς ἀρραβώνιασε.

Ἡ ἀρραβωνιαστικιά του χάθηκε στήν ὑποχώρηση καί στό ξερίζωμα τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Ἡ μάννα τῆς ἀρραβωνιαστικιάς καί μέλλουσα πεθερά σώθηκε. Τήν πῆρε μαζί του καί τήν ἔφερε στήν Ἄρτα.

Ἦταν ὅπως λένε πλούσια. Εἶχε χρυσές λίρες καί μετοχές πού τίς ἐμπι-
στεύθηκε στόν κύρ Γιώργη. Ὁ Τσικνιάς τίς ἔδωσε στό Μπάμια νά τίς
παίξει στό χρηματιστήριο.

Πλεονέκτης ὁ Τσικνιάς, βλέποντας πῶς ἡ Τράπεζα Παύλου ἔδινε με-
γάλο τόκο, κατέθεσε τά λεφτά του σ’ αὐτήν. Χρεωκοπᾷ ἡ τράπεζα, χά-
νονται τά λεφτά τῆς κυρά Εἰρήνης. Προσπάθησε νά τά σώσει ὁ Μπάμι-
ας, δέν μπόρεσε.

Ἔρχεται σά Διευθυντής τηλεγραφείου Ἄρτας ὁ Τσικνιάς, μένει στό
σπίτι τοῦ Χρήστου Βλάχου ἀπέναντι ἀπό τό δικό του πού ήταν ἰσόγειο.

Ἀρχίζει καινούργιο γλέντι γιά τούς ἀρτινούς.

Οἱ παραξενιές του δίνουν καί παίρνουν.

Ἡ τσιγκουνιά του ξεπέρασε κάθε ὄριο καί τό οὔζο τόπινε ὅταν τόβρι-
σκε καί τό κρασάκι, ὅταν ἔρχονταν ἡ ὥρα ν’ ἀνταποδώσει τό κέρασμα
ἔκανε πῶς λησμόνησε νά πάρει λεφτά μαζί του.

Μαζερόμασταν στό καφενεῖο τοῦ Γιώργη Ντέμσια, ἐκεῖ πού τώρα εἶ-
ναι τό ἐμπορικό τοῦ Καλιακάτσου ἀπέναντι ἀπό τοῦ Σοφοκλῆ Μπακαγι-
άννη.

Ἀπάνω στά οὔζα μας πετιέται ὁ Μενέλαος Κασίμης τυρέμπορας καί
ἀπευθυνόμενος στή παρέα, λέγει.

Παιδιά μεθαύριο τή Κυριακή θά κανονίσω νά ψήσουμε ἓνα ἀρνί στό
περιβόλι μου. Ἐγώ θά πῶ στήν ἀδελφή μου λέει ὁ Φώτης Ἀγραφιώτης
νά φκιάσει μιά τυρόπιτα. Ἐγώ λέω μιά γαλατόπιτα. Κ’ ἐγώ, πετάγεται ὁ
Τσικνιάς, πέντε κοτόπουλα.

Τήν ἐπομένη πηγαίνει ὁ Ἀγραφιώτης νά πάρει τά κοτόπουλα. Χτυπά-
ει, ξαναχτυπάει τήν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ πού ἔμενε ὁ κύρ Γιώργης καί δέν
παρουσιάζεται κανένας.

Ἔρχεται στό γραφεῖο νά μοῦ τό πεῖ. Ρωτᾷμε ἄν πῆγε στό ταχυδρομεῖο.

Μᾶς εἶπαν πὼς εἶναι ἄρρωστος. Πηγαίνω στό τηλεγραφεῖο μήπως καί κρύβεται καί δέν τόν βρίσκω. Πηγαίνω στό σπίτι, χτυπάω καί δέν παρουσιάζεται κανένας. Ἀνοίγω τήν πόρτα σηκώνοντας τό σύρτη μ' ἓνα σουγιαδάκι. Μπαίνοντας στό σπίτι ἄρχισα νά φωνάζω: Κύρ Γιῶργη, κύριε Τσικνιά, κύριε Διευθυντά! Παρουσιάζεται ἡ κυρία Εἰρήνη. Εἶναι ἄρρωστος μοῦ λέει. Ξάφνου ἀκούω μιᾶ φωνή, ἀσφαλῶς τοῦ Τσικνιά, ἀλλοιωμένη: Δέν εἶναι ἐδῶ, δέν εἶναι ἐδῶ, λέει. Ἀναμεράω τήν κυρά Εἰρήνη, μπαίνω στό δωμάτιο, βλέπω ἓναν ὄγκο σκεπασμένον μέ μιᾶ κουβέρτα. Τόν ξεσκεπάζω, παρουσιάζεται ὁ Τσικνιάς μέ κλειστά τά μάτια, νά ροχαλίζει τάχα.

— Κύρ Γιῶργο τά κοτόπουλα;

— Ποιά κοτόπουλα λέει. Ἡ κυρά Εἰρήνη δυό ἔφαγε χτές τό βράδυ καί μέ τό ἄλλο κολάτισσε σήμερα τό πρωῒ.

Τήν Κυριακή ψήσαμε τό ἄρνι στό περιβόλι τοῦ Βασίλη Γάτσιου. Ὁ Τσικνιάς ἔψαξε παντοῦ νά μᾶς βρεῖ. Δέν τά κατάφερε. Νόμισε πὼς τό ἀναβάλαμε. Σάν τό ἔμαθε θύμωσε, ἔκανε μέρες νά μᾶς μιλήσει.

Τήν ἐποχή πού ἦταν διευθυντής τηλεγραφείου καί ὅταν ἀκόμα ἦταν συνταξιῦχος περιφέρετο στήν πόλη, καί σταματοῦσε ὅποιον γνωστό του ἔβλεπε γιά νά τοῦ πεῖ γιά τή καταστροφή πού ἔπαθε ἀπό τόν Μπάμια.

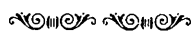
Ἔφτασε στό σημεῖο — σά διευθυντής τηλεγραφείου πού ἦταν — νά βγαίνει στό μπαλκόνι τοῦ γραφείου του, κρατώντας στό ἓνα χέρι ἓνα καρβέλι ψωμί πού τῷπαιρνε ἀπό τό φούρνο τοῦ Καπνοπούλου δωρεάν καί στό ἄλλο μιᾶ χαρτοσακούλα μ' ἐληές, νά φέρνει βόλτες στό μπαλκόνι, νά τρώει ψωμί κι' ἐληές (δωρεάν ἀπ' τόν ἔμπορο ἐλαιῶν Καρακούνη), νά πετάει τά κουκούτσια στό δρόμο καί νά λέει στούς διερχομένους: Δέστε πατριῶτες πὼς κατάντησε τ' ἀρχοντόπουλο, πὼς τόν κατέστρεψε ὁ ἄτιμος ὁ Μπάμιας.

— Ναί, τοῦ ἀπαντοῦσαν οἱ περαστικοί, ναί κύριε Διευθυντά.

— Εὐχαριστῶ εὐχαριστῶ ἀδέλφια.

Ἀς σταματήσω ἐδῶ γιατί ὁ Τσικνιάς εἶναι ἀτέλειωτος. Μπορεῖ γι' αὐτόν νά γράφεις χρόνια.

Μιά χειμωνιάτικη μέρα ἔφυγε κι' αὐτός μαζί μέ τήν κυρά Εἰρήνη, ὅπως θά φύγουμε ὅλοι.

Κωστῆς Παλαμᾶς *Γιά τό Γεφύρι τῆς ᾽Αρτας*

ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΝ. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ

Τήν 27ην Φεβρουαρίου τό ἔθνος ἑορτάζει μιά μεγάλη ἐπέτειο: τήν ἐπέτειο τοῦ θανάτου τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητῆ, τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ πού μέ τό τεράστιο σέ ἀξία ἔργο του, διελάλησε στά πέρατα τοῦ κόσμου τό μεγαλεῖο τῆς Φυλῆς μας τήν πνευματική ἀκτινοβολία τοῦ ἔθνους μας καί τήν αἰωνιότητα τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἰδεώδους πού εἶναι τό πρότυπον πανανθρώπινης κοσμοθεωρίας, ἐπιβιώσεως καί προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου Γένους.

Εἶχα τή μεγάλη τιμή νά περιβληθῶ τήν τελευταία δεκαπενταετία τῆς ζωῆς τοῦ ἔθνικοῦ μας βάρδου μέ τήν ἀγάπη του. Πολλά ἄκουσα, σοφά καί ἐνδιαφέροντα, ἀπό τόν Ποιητῆ τῆς Ἀσάλευτης Ζωῆς, στίς διάφορες συναντήσεις πού εἶχα μαζί του, στό σπίτι του τῆς ὁδοῦ Ἀσκληπιοῦ 3. Καί τώρα θυμήθηκα ἕνα ἀπό τά θέματα πού εἶχαν κάποια στιγμή τότε, μιά ἐπικαιρότητα εἰδικά ἐνδιαφέρουσα γιά τήν ᾽Αρτα μας. Εἶχε γίνει σοβαρός λόγος τό ἔτος 1929 εἰς τάς Ἀθήνας, περί ἀνεγέρσεως γεφύρας ἐπὶ τῶν θεμελίων τοῦ θρυλικοῦ γεφυριοῦ τῆς ᾽Αρτας, τό ὁποῖον φυσικά ἐν τῷ μεταξύ θά εἶχε γκρεμισθῇ γιά νά γίνη ἡ νέα αὐτή γέφυρα. Ἡ ἐφημερίς «Ἡπειρωτικόν Βῆμα» τῆς ᾽Αρτας, ὑπεραμυνομένη τῶν ἱστορικῶν θησαυρῶν καί τῶν ἀθανάτων μνημείων τέχνης τῆς πόλης μας, ἤρχισεν εὐθύς ὡς ἐκυκλοφόρησε ἡ περίεργη ἐκείνη εἰδησις σφοδρόν δημοσιογραφικόν ἀγῶνα, ἀποτέλεσμα τοῦ ὁποῖου ὑπῆρξε νά ματαιωθῇ ὀλοτελῶς κάθε σκέψις καί ἐνέργεια διὰ μίαν τοιαύτην πρωτάκουστον πρᾶξιν.

Ὁ Ἑθνικός μας Ποιητής, πού παρακολούθησε εἰς τήν ἐφημερίδα τόν δημοσιογραφικόν ἐκείνον ἀγῶνα διὰ τήν περίπτωσιν τοῦ θαυμαστοῦ τούτου ἔργου τέχνης, μᾶς ἀπέστειλε τό κατωτέρω δημοσιευόμενον χαρακτηριστικό γράμμα του:

Φίλε κύριε Παπαβασιλείου.

Πολλές φορές μέ θυμήθηκες στό «Ἡπειρωτικό Βῆμα» καί μέ ὅλο τό λυρισμό τῆς καλωσύνης σου καί δέν κατόρθωσα νά σοῦ δώσω σημεῖα ζωῆς.

Τώρα σοῦ εὐχόμαι κι' ἐγώ εὐτυχισμένο τό 1930 καί στό «Ἡπειρωτικόν

Βῆμα» ἀποκρίνομαι μέ τά ἐγκαρδιώτερά μου εὐχητήρια ζωῆς ὀρθῆς καί μακρόβιας.

Εἶναι λίγος καιρός πού ἔβλεπα κάποιο σου ἀγῶνα γιά νά περισωθῇ ἓνα σου λείψανο παλαιϊκό. Καί σέ χειροκρότησα. Τῆς Ἑρτας τό γιοφύρι εἶναι λαϊκό ἀριστούργημα, σάν ἓνα κομμάτι ἀπό ραψωδία Ὀμηρική. Καί εἶναι γιά νά τό ἐκμεταλλεύεται ἡ ποίηση καί μουσική μας ὅσο ὑπάρχουν. Ἄν τό λείψανο πού ἀγωνίστηκες νά γλυτώσης – ἄσχετα ἀπό κάθε πρακτική ὀφελιμοθηρία – σχετίζεται μέ τό θρυλικό αὐτό θησαυρό, σοῦ πρέπει στεφάνι.

Παλαμᾶς

Οἱ λαϊκοί μας ἐρασιτέχνες τραγουδιστές στόν παραδοσιακό γάμο

ΠΕΤΡΟΥ ΣΚΟΥΤΕΛΑ

«Βιολέτα μ' ἀνθισμένη μέ φύλλα πράσινα
τραβῶ τόν ἔρωτά σου μέ χίλια βάσανα....»

Τραγούδι πού σοῦ θυμίζει γάμο στό χωριό. Σοῦ φέρνει στό νοῦ χωριανούς πού πρωτοστατοῦσαν σέ κάθε μαζική παραδοσιακή ἐκδήλωση (χωριά τῶν Τζουμέρκων, τ' Ἀσπροποτάμου, τῆς Ἀργιθέας, τῆς Ρούμελης) καί ξεχώριζαν γιά τή φωνή, τό τραγούδι, τό κέφι καί τό χιούμορ.

Στό γάμο λοιπόν, τόν παραδοσιακό γάμο, οἱ ἐρασιτέχνες αὐτοί τραγουδιστές ἀκολουθοῦσαν πιστά τίς γραμμές ἑνός προγράμματος. Προηγούνταν τῆς μεγάλης μάζας ἀπ' τά συγγενολοῖα τοῦ γαμπροῦ καί τῆς νύφης κι ἀκολουθοῦσαν τή κομπανία τῶν λαϊκῶν ὀργάνων (ἀποτελούμενη: ἀπ' τ' ἀθάνατο κλαρίνο, τό βιολί, τό λαοῦτο, τό σαντούρι καί τό νταούλι πού συγχρόνιζε μέ τό ρυθμικό του χτύπο).

Ντυμένοι, στή πιό καλή τους φορεσιά (ἄσπρη — κάτασπρη τσακτσίρα σιδερωμένη, τσαρούχι τελατίν, σκούφια ἀτλαζένια, κλίτσα κεντημένη), φρεσκοξυρισμένοι, «τσιγκέλι» τό μουστάκι, μαντζουράνα στό πέτο, βασιλικό στ' αὐτί, μπουκάλα ρακί στή τσέπη, μέ λεβέντικη κορμοστασιά καί μέ βροντερή φωνή τραγουδοῦσαν καί λέγαν τό καθιερωμένο νυφιάτικο τραγούδι:

«Νερατζούλα φουντωμένη ποῦναι τ' ἄνθη σου,
φύσηξε βοριάς καί νότος καί τά γκρέμισε....»

ἦ τό:

«Μοῦπανε τά γιούλια πῶς δέ μ' ἀγαπᾷς
κι ἄν δέ μ' ἀγαπᾷς στό διάβολο νά πᾶς....»

ἦ τό:

«Σᾶς πάσαμε τό μαχαλά
σᾶς πήραμε τή κόρη,
ἐμεῖς τή κόρη θέλαμε
κι ὁ μαχαλάς δικός σας...»

Κι ὅταν σταματοῦσαν τό τραγούδι (κατά τήν πορεία) γιά νά τό συνεχί-

σουν τά «ὄργανα», μέ κέφι καί μέ δυνατή φωνή καί μέ τή σκούφια ψηλά στόνα χέρι, ἔδιναν εὐχές δεξιά καί ζερβά σ' ὅσους παρακολουθοῦσαν τήν πομπή ἀπ' τά παράθυρα τῶν σπιτιῶν, τά μπαλκόνια, τίς αὐλές καί τούς κήπους:

«στῶν παιδιῶν σας παντριμέν'
καί τσ' χαρές σας ἀνύπαντρ'»

Μέ τή σκούφια στραβά στό κεφάλι, μέ τούς ἀντίχειρες περασμένους στό γιλέκο (κάτω ἀπ' τίς μασχάλες) συνέχιζαν τή πορεία μέ τό:

«Στό κίνημά σου κυρ γαμπρέ
καλά νά πᾶς, καλά ναρθεῖς
νά φέρεις ρούσα πέρδικα
ξανθή καί μαυρομάτα
νά φέρεις καί πολλά προικιά
τρεῖς μοῦλες φορτωμένες...»

Ἔτσι ὁ γάμος ἔπαιρνε πανηγυρικό χαρακτήρα μέ τούς προστάρηδες ἑρασιτέχνες τραγουδιστές καί μέ τά λαϊκά ὄργανα. Δημιουργοῦνται ἕνα τρανό ξεφάντωμα στό νόημα τοῦ χωριάτικου γάμου.

Τῆς ὅλης θεάρεστης πομπῆς προπορεύονταν διαλεχτές κοπέλλες — ὡς σύμβολα ζωῆς καί χαρᾶς — μέ κάνιστρα στό κεφάλι (σώζματα) καί γεροδεμένες γυναικες ζαλικωμένες τά πολύχρωμα προικιά. Κι ὅταν κατέληγαν στό μεσοχώρι, ὅσο διαρκοῦσαν τά «στέφανα» στήν ἐκκλησιά, στήν πλατεία γινόντουσαν τρικούβερτοι χοροί μέσα σέ μιά κοσμοσυρροή (γιατί ὅλα τά σοκάκια ὀδηγοῦσαν κείνη τή μέρα στήν πλατεῖα, ὅλο τό χωριό στό πόδι, γίνεται γάμος!...).

Μετά τήν τέλεση τοῦ μυστηρίου, καί τό χορό τοῦ γαμπροῦ καί τῆς νύφης, ἡ πομπή βραδυποροῦσε γιά τό σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Στό μέσο οἱ νεόνυμφοι καμαρώνουν καί δέχονται μύριες εὐχές.

«Νά ζήσετε!. νά γεράσετε!»

κι ἡ νύφη χαμηλοβλεπούσα μέ ἑλαφρές ἐπικύψεις ἀνταποδίνει τό χαιρετισμό καί τήν εὐγνωμοσύνη της, ὁ δέ «χορός» συνεχίζει γιά νά δώσει τόνο, χρῶμα, χαρά καί συγκίνηση:

«Σκύψτε βουνά, σκύψτε κλαριά
καί σεῖς κοντές ραχοῦλες
νά διαβ' ἡ νύφη κι ὁ γαμπρός
κι ὅλοι οἱ συμπεθέροι...»

καί τό:

«'Απόψε ἡ μάνα τοῦ γαμπροῦ
κι ἡ πεθερά τῆς νύφης,
μέ τούς ἀνέμους μάλωνα

μέ τό βοριά μαλώνει,
Πάψε βοριά μ' τά κύματα,
πάψε καί τούς ανέμους
ν' ανάψω τά λυχνάρια μου
καί τίς χρυσές καντήλες
νά ἰδῶ τή νύφ' πού μοῦφερε
ὁ γιός μου ὁ Πετρίτης
Τά μάτια τσ' μοιάζουν τ' ἀετοῦ
τά φρύδια τοῦ Πετρίτη....»

Καί συνεχιζόταν ἡ γραφική πομπή ὡς τό σούρουπο πού ἔφτανε στό σπίτι τοῦ γαμπροῦ.

Στό κατώφλι τοῦ σπιτιοῦ, παρατηρεῖται τό ἀποκορύφωμα τοῦ πανηγυρικοῦ ξεφαντώματος. "Ολοὶ οἱ συμπεθέροι, συνοστίζονται γιά νά δοῦν τό κέρασμα τῆς πεθερᾶς καί τοῦ πεθεροῦ στή νύφη καί τό σπάσιμο τοῦ πιάτου ἢ τῆς κανάτας (ἀνεπανάληπτη στιγμή ἄψογης συμπεριφορᾶς πεθερᾶς καί νύφης!).

Οἱ λαϊκοί τραγουδιστές πρῶτοι καί στήν ὁμήγυρη μέ φουσκωμένες τίς φλέβες σέ μιὰ τελευταία ἔξαρση τραγουδιοῦ λένε:

«Ἐβγα κυρά καί πεθερά.....»

καί τό

«Νύφη μ' ἐδῶ πού σ' ἔφερα
ἐδῶ νά καμαρώνεις,
σά κυπαρίσσι νά σταθεῖς
σά δέντρο νά ριζώσεις
νά κάμεις γιούς μαλάματα
καί τσιοῦπρες ἀσημένιες....»

Ἡ νύφη θά προσκυνήσει, θά πατήσῃ πάνω σ' ἓνα σιδερένιο ἀντικείμενο καί μέ τό δεξί της πόδι θά μπεῖ στό σπίτι, ὅπου θά συνεχιστεῖ τό γλεντοκόπι μέχρι τήν αὐγή....

Σήμερα, εἶναι ἀλήθεια ὅτι ὁ παραδοσιακός χωριάτικος γάμος πού ἀποτελοῦσε τήν ἔκφραση μιᾶς μεγάλης θρησκευτικῆς καί κοινωνικῆς γιορτῆς τυποποιήθηκε μέ τὰ «χρυσᾶ» ἀγγελτήρια καί τίς φανταχτερές μπουμπουνιέρες!

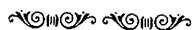
Οἱ δέ τραγουδιστές πού ἔδιναν ἓνα ἰδιαίτερο τόνο, χρῶμα, γοῦστο καί κέφι στό γάμο, μέ λεβεντιά καί περηφάνεια, μέ ἀτόφια τή γνησιότητα, τόν αὐθορμητισμό κι ἀνθρωπισμό δίχως διάκριση σ χ ε δ ό ν χ ά θ η κ α ν!.....

ΤΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΓΙΑΝΝΟΥ.

Ἀπό τή «Συλλογή Κων. Ἀθ. Διαμάντη», ὑπαγορεύτηκε ἀπό τή νόφη του Βαγγελή Χριστοφ. Διαμάντη.

Γιάννος τό Μάη γεννήθηκε, τό Μάη γυναῖκα πήρε,
τό Μάη τοῦ ῥθε τό μήνυμα νά πάη στό σεφέρι.
– Ὡρα καλή, Γιαννάκη μου! καί μένα πού μ' ἀφήνης;
– Μπροστά σ' ἀφήνω στό Θεό καί δεύτερα στ' ἁγίους
κι ἀλλοῦ κοντά στή μάννα μας, στή δόλια πεθερά σου.
Ἀκόμα Γιάννος δέν ἔφυγε κι ἀκόμα δέν ἐφεύγει,
κι αὐτήν ἤ σκύλλα πεθερά
τῆς δίνει πέντε πρόβατα, πέντε παχειά κριάρια·
τῆς δίνει μιά παλιόκαππα, μιά παλιοτσιγγελιάρα.
– Κι ἀνή τά φκιάσης ἑκατό, κι ἀνή τά φκιάσης χίλια,
στούς κάμπους μὴν τά κατεβάσης,
στήν Γκούρα μὴν τά ποτίσης
καί στὸν ψηλὸν τὸν ἔλατο μὴν πᾶς καί τά σταλίσης.
Κι αὐτά τά βλόγησε ὁ Θεός καί γίγκαν δυό χιλιάδες.
Βγάζει τ' ἀσημοζώναρα
καί φκιάνει ἀσημοκούδουνα
καί βάνει στά κριάρια τῆς.
Βγάζει τ' ἀσημοσκλάρικα
καί φκιάν' ἀλυσοδέματα καί δένει τά σκυλλιά τῆς.
Κι αὐτὴ στούς κάμπους τά ῥουσε
καί στή Γκούρα τά πότιζε
καί στὸν ψηλὸν τὸν ἔλατο ἐκεῖ τά στάλιζε.
Μιά μέρα πού τά νεροβόλαγε στούς κάμπους νά βοσκῆσουν
καί στή Γκούρα νά τά ποτίση
καί στὸν ψηλὸν τὸν ἔλατο πάει γιὰ νά τά σταλίση,
βλέπει τό Γιάννο νά ῥχεται στό γρίβα του καβάλλα.
– Καλή σου μέρα, βλάχε μου!
– Καλῶς τον τό διαβάτη!
– Θά σᾶς ρωτήσω, βλάχε μου,
τά τίνος εἶν' τά πρόβατα τ' ἀσημοκουδουνᾶτα
κι αὐτεῖνα τά σκυλλιά τ' ἀσημοαλυσιδᾶτα;

– Τά τί μέ ρωτᾷς, ξένε μου!
 τά τίνος εἶν' τά πρόβατα τ' ἀσημοκουδουνᾶτα
 καί τά σκυλλιά τ' ἀσημοαλυσιδᾶτα;
 Τά πρόβατα εἶναι τοῦ Γιάννου,
 τοῦ Γιάννου τοῦ χαμένου.
 Ἀκόμα Γιάννος δέν ἔφυγε κι ἀκόμα δέν ἐφεύγει
 κι αὐτήν ἢ σκύλλα ἢ πεθερά
 μοῦ δίνει πέντε πρόβατα, πέντε παχειά κριάρια
 καί μοῦ 'πε:
 – Ἀνή τά φκιάσης ἑκατό, ἀνή τά φκιάσης χίλια,
 στούς κάμπους μὴν τά κατεβάσης,
 στή Γκούρα μὴν τά ποτίσης
 καί στόν ψηλόν τόν ἔλατο νά μή τά σταλίσης.
 Κι ἐγὼ στούς κάμπους τά 'ρουσα
 καί στή Γκούρα τά πότιζα
 καί στόν ψηλόν τόν ἔλατο πῆγα καί τά στάλιζα.
 Βγάζω κι ἐγὼ τ' ἀσημοζώναρα
 καί φκιάνω ἀσημοκούδουνα
 καί βάνω στά κριάρια μου,
 βγάζω τ' ἀσημοσκλάρικα· καί βάζω στά σκυλλιά μου,
 ν' ἀκοῦν οἱ ὀχτροί μου τή βουή πού βάζουν τά κουδούνια
 στούς κάμπους πού τά κατεβάζω.
 – Ἐγὼ εἶμαι ὁ ἄντρας ὁ δικός σου, ὁ Γιάννος ὁ χαμένος
 πού σ' ἄφησα στή μάννα μου, στή δόλια πεθερά σου.
 Σάν πήγανε στή μάννα του καί τήν ἀντάμωσαν:
 – Μάννα μου, τή γυναίκά μου γιατί τή χώρισες;
 Κι αὐτή δέ μίλησε καθόλου.
 Ὁ Γιάννος τήν ἀρπάζει καί χίλια δυό κομμάτια τήν κάνει.
 Τή βάνει στό σακκί καί στόν μύλο τήν πάγει.
 – Ἄλεσε, μύλε μ', ἄλεσε!
 Φκιάσε τ' ἀλεύρι κόκκινο καί τήν πασπάλα μαύρη
 κι αὐτό τό τσιούρι τ' μυλωνά φκιάστο καθαρὸ ἀλεύρι,
 νά πάη καλά στήν ξενιτειά, καλά νά πάη καί νά 'ρθῃ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

Στίς ἀρχές τοῦ καλοκαιριοῦ πληροφορηθήκαμε ἀπό δημοσίευμα πρωϊνῆς ἀθηναϊκῆς ἐφημερίδας τά σχετικά μέ τήν ἐκποίηση στήν Ἀθήνα τῆς παλαιᾶς ρομβίας τοῦ χοροδιδασκαλείου ᾽Αρτας. Ὁ Σύλλογός μας σέ ἔκτακτη συνεδρίασή του, κατέληξε στό συμπέρασμα πὼς θά ᾽ταν ἀσυγχώρητη ἀπώλεια γιά τήν πόλη μας ἂν αὐτό τό κειμήλιο τῆς κοινωνικῆς καί καλλιτεχνικῆς τῆς ζωῆς, ἔφτανε κάπου ἄλλοῦ. Μέ δραστήριες λοιπόν ἐνέργειες καί διαπραγματεύσεις πέτυχε μεγάλη ἔκπτωση στήν τιμή τῆς πού κατέβηκε στίς 250.000 δραχμές. Ἐπειδὴ πιστεύουμε πὼς ἡ ρομβία κάτι ἔχει νά θυμήσει στόν καθένα μας, κάνουμε ἑκκλήση σέ ὅλους τοὺς Ἀρτινοὺς γιά ἄμεση οἰκονομικὴ ἐνίσχυση, ὥστε σύντομα νά ἐπανεέλθει στήν ᾽Αρτα. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς συμπατριῶτες μας ἀνταποκρίθηκαν. Περιμένουμε νά ἀκολουθήσουν κι ἄλλοι.

Ἐπὶ τέλους! Ἡ Μουσικὴ Σχολὴ καὶ ἡ Φιλαρμονικὴ τοῦ Συλλόγου ἀπόκτησαν μόνιμη στέγη. Ὑστερα ἀπὸ ἐνέργειες τοῦ Νομάρχῃ ᾽Αρτας κυρίου Ἀνδρουτσόπουλου, τό παλιὸ κτίριο τοῦ Δασαρχείου παραχωρήθηκε στό «ΣΚΟΥΦΑ» γιά τίς ἀνάγκες τῶν παραπάνω τμημάτων του. Ὁ χῶρος ἔχει διαμορφωθεῖ κατάλληλα, ἐνῶ συνεχίζονται ἐντατικά οἱ ἐπιδιορθώσεις καί ἀπὸ τῆ θέσῃ αὐτῇ Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τὸν Νομάρχῃ μας γιά τὴ μεγάλη κατανόηση πού δείχνει στά προβλήματα τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ».

Ἐνα ἀπὸ τά ἐπιτεύγματα τοῦ Συλλόγου ἦταν καί ἡ ἀνανέωση τῶν στολῶν τῆς Φιλαρμονικῆς καί τοῦ Χορευτικοῦ του τμήματος. Ὁ «ΣΚΟΥΦΑΣ» εὐχαριστεῖ ὅλους ὅσους συνέβαλαν στήν δαπανηρότατη ἀγορά τους.

Παρακαλοῦμε τοὺς συνεργάτες τοῦ «ΣΚΟΥΦΑ» νά ἀποστέλουν τὰ ἄρθρα τους καθαρογραμμένα καί δακτυλογραφημένα γιά νά διευκολύνεται τόσο ὁ ἐπιμελητὴς ὅσο καί ὁ στοιχειοθέτης. Σημειώνουμε ἐπίσης πὼς στό περιοδικό δὲν δημοσιεύονται κείμενα σέ μονοτονικό σύστημα.

Κριτική

Κριτική επιστολή του πρώην Δήμαρχου Ἀρτας καὶ λογοτέχνη κ. Ἰωάν. Ἀν. Παπαβασιλείου ἀπὸ Ἀθήνα μὲ ἡμερομηνία 21-3-82, πρὸς τὸν κ. Δημ. Καρατζένη, γιὰ τὸ βιβλίο του «Ἡ Ἑκατονταετηρίς τῆς Ἀρτης 1881-1981, ἔκδ. Συλλόγου «Σκουφᾶς».

Τὸ ἔβδομο — κατὰ σειρὰν τῶν ἐκδόσεων τῶν βιβλίων σας — μὲ τίτλο «Ἡ ἑκατονταετηρίς τῆς Ἀρτης 1881-1981» ἐδιάβασα μὲ πολὺ ἐνδιαφέρον καὶ ὡς Ἕλληνα καὶ ὡς Ἀρτινός. Δέν θὰ σᾶς κολακεύσω ἂν πῶ ὅτι τὸ νέο σας αὐτὸ ἱστορικὸ μελέτημα εἶναι ἀπὸ πάσης πλευρᾶς κρινόμενον, μία σπουδαιότατη προσφορά σας στὴν ἰδιαιτέρη πατρίδα μας πού ἔχει μία λαμπρὴ ἱστορία στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Τὸ βιβλίο σας αὐτό, ἱστορικὰ τεκμηριωμένο καὶ φιλολογικὰ τεχνουργημένο, εἶναι ἓνα πολύτιμο ἀπόκτημα γιὰ κάθε Ἀρτινὸ πού ἀγαπᾷ τὸν τόπο του, τὴν Ἀρταν, κι ἐνδιαφέρεται νὰ μάθῃ λεπτομερειακὰ τὴν ἱστορικὴ ὥρα τῆς λυτρώσεώς της ἀπὸ τὴν τουρκικὴ σκλαβιά. Ἐχουν γραφεῖ καὶ ἔχουν εἰπωθεῖ κατὰ καιροὺς πολλὰ γιὰ τὴν προσάρτηση τῆς Ἀρτης στὴν ἐλεύθερη πατρίδα πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια. Ὅμως τὸ καινούργιο σας ἔργο, ἀγαπητέ μου φίλε, ὁλοκληρώνει τὴ μεγάλη ἀξία τοῦ ἐθνικοῦ γεγονότος τῆς πατρίδος μας μὲ τὴν ἀφήγησή σας νέων στοιχείων λεπτομερειακῶν πού συνετέλεσαν στὴν ἀξιοθαύμαστη στιγμή τῆς ἐλευθερώσεως τοῦ ἡρωϊκοῦ λαοῦ τῆς Ἀρτης, χωρὶς μικρότητες, χωρὶς αἵματα καὶ χωρὶς ἀντεγκλήσεις πρὸς τὸν ἀπερχόμενον τύραννο, κατὰ τὰς ὥραιās ὥρας τοῦ λυτρωμοῦ τῆς γενετείρας μας. Τὸ ἔργο σας αὐτὸ εἶναι διὰ κάθε Ἀρτινὸ ἐθνικὸ εὐαγγέλιο καὶ πρέπει κάθε ἄτομο καὶ κάθε οἰκογένεια τῆς Ἀρτης μας νὰ τὸ ἀποκτήσῃ καὶ νὰ τὸ κληροδοτήσῃ στοὺς ἐπιγενομένους γιὰ νὰ χαίρωνται καὶ αὐτοὶ μαθαίνοντας ποιάς ὥραιās καὶ ἐνδοξῆς ἱστορίας τοῦ τόπου των εἶναι κληρονόμοι.

«Ἡ Νεοελληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη»

τοῦ Δημ. Σταμέλου
σέ δεύτερη ἔκδοση

Κυκλοφόρησε σέ δεύτερη ἔκδοση καὶ στὴ σειρὰ τῶν ἐκδόσεων τοῦ βιβλιοπωλείου τῆς «Ἑστίας», ἡ μελέτη τοῦ Δημήτρη Σταμέλου «Νεοελληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη (Πηγές, προσανατολισμοὶ καὶ κατακτήσεις ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα ὡς τὴν ἐποχὴ μας)», συμπληρωμένη μὲ νέα βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα.

Ἡ «Νεοελληνικὴ Λαϊκὴ Τέχνη» εἶναι μιὰ ἱστορικὴ, αἰσθητικὴ καὶ βιβλιογραφικὴ ἐργασία στὴν ὁποία παρουσιάζονται ἀντιπροσωπευτικὲς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς μας τέχνης ἀπὸ τὸν 16ο αἰῶνα ὡς τὴν ἐποχὴ μας. Ἀναφέρεται εἰδικότερα στὴν ἀσημουργία, τὴ χρυσοχοΐα, τὴν ξυλογλυπτικὴ, τὴ λιθογλυπτικὴ καὶ τὴν ἀγγειοπλαστικὴ. Οἱ βασικὲς αὐτὲς ἐκδηλώσεις τῆς λαϊκῆς μας τέχνης, παρουσιάζονται μὲ διερευνητικὴ ἐποπτεία καὶ ἱστορικὴ καὶ βιβλιογραφικὴ τεκμηρίωση.

Ἀναλυτικότερα ἐξετάζονται οἱ πηγές, οἱ προσανατολισμοὶ καὶ οἱ κατακτήσεις τῆς λαϊκῆς μας τέχνης, ἐπισημαίνονται τοπικὲς ἰδιομορφίες καὶ ἐπιδράσεις, διατυπώνονται ἀπόψεις καὶ συμπεράσματα, γίνονται συσχετισμοὶ καὶ συγκρίσεις, βιογραφοῦνται βασικοὶ ἐκπρόσωποι τῆς νεοελληνικῆς λαϊκῆς τέχνης καὶ ἀξιολογεῖται, ἱστορικὰ καὶ αἰσθητικά, τὸ ἔργο ἐπώνυμων καὶ ἀνώνυμων λαϊκῶν δημιουργῶν πού συγκροτεῖ τὴ λαμπρὴ καλλιτεχνικὴ παρακαταθήκη τοῦ λαοῦ μας ἀπὸ τὴν Ἀλωση σχεδόν ὡς τὴν ἐποχὴ μας.

Τὸ ἔργο, τεκμηριωμένο μὲ ἀπόψεις εἰδικῶν μελετητῶν τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ, περιλαμβάνει, ἐπίσης, εἰσαγωγή, ὅπου ἐξετάζεται ἡ σημασία τῆς μελέτης τῶν πολιτιστικῶν κατακτήσεων τοῦ λαοῦ μας καὶ ἐπισημαίνεται ἡ ἀναγεννητικὴ συμβολὴ τῶν κατακτήσε-

ων αὐτῶν στή διαμόρφωση τοῦ νεοελληνικοῦ βίου, πλούσια βιβλιογραφία γιά τήν ἐλληνική λαϊκή τέχνη, καθώς καί σχετική εἰκονογράφηση.

Τό ἔργο ἀποτελεῖ συμβολή στή βαθύτερη καί εὐεργετική ἐπικοινωνία μας μέ τό ἡρωϊκό καί ποιητικό πνεῦμα πού ἀντιπροσωπεύει, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ ἄνθρωπος στόν ἐλληνικό χῶρο ἀπό τά ἀρχαῖα χρόνια, ἡ νεοελληνική λαϊκή τέχνη. Τό πνεῦμα πού εἶναι συνάρτηση τῆς ἐλευθερίας, τῆς εἰλικρίνειας, τῆς τόλμης καί τῆς ἀλήθειας.

Τό βιβλίο (δρχ. 280) μπορεῖτε νά τό ζητήσετε στά κεντρικά βιβλιοπωλεῖα καί ἀπ' εὐθείας ἀπό τίς ἐκδόσεις τῆς «Ἑστίας» (Σόλωνος 60, Ἀθήνα, 135).

ΒΑΣΙΛΗ ΚΡΑΨΙΤΗ: «Οἱ Σουλιῶτες ἀπό τοῦ ἔπους τοῦ Μεσολογγιοῦ μέχρι καί τῆς ἐποχῆς μας 1823 — 1983, Ἀθήνα, 1983, σχῆμα 8ον, σελίδες 296.

Μέ τόν ἀνωτέρω τόμο του, ὁ Βασίλης Κραψίτης ὁλοκληρώνει τό μεγάλο του ἔργο πού τιτλοφορεῖται «**Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ**», τόμοι 3, ἤτοι: Τόμος Α' «Ἡ Ἀληθινή ἱστορία τοῦ Σουλίου 1600-1803». Τόμος Β' «Οἱ Σουλιῶτες στά Ἑφτάνησα καί οἱ πόλεμοί τους στήν Ἠπειρο 1804-1892». Καί τόμος Γ' «Οἱ Σουλιῶτες ἀπό τοῦ ἔπους τοῦ Μεσολογγιοῦ μέχρι καί τῆς ἐποχῆς μας 1823-1983», στόν ὁποῖον περιλαμβάνεται καί «Εὐρετήριο Κύριων Ὀνομάτων» συνδυαστικό τῶν τριῶν τούτων τόμων.

Ἡ σπουδαιότητα τοῦ παρουσιαζόμενου τρίτου τόμου, δίδεται καί ἀπό τά ἐκτάσεως τριῶν σελίδων *π ε ρ ι ε χ ό μ ε ν ά* του, μέ τό εἰδικό βάρος τοῦ Ἀγώνα στό Μεσολόγγι, τῆς προσωπογραφίας τῶν Μάρκου Μπότσαρη, Γ. Καραϊσκάκη, Κίτσου Τζαβέλλα, κ.ἄ., τῆς προελεύσεως τῶν σημερινῶν κατοίκων τοῦ Σουλίου, τῆς Ἐπανάστασεως τοῦ 1854 στή Θεσπρωτία καί τῆς ὀργανώσεως τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων (1909-1912) στόν ἴδιο χῶρο, τῶν ἀπελευθερωτικῶν ἀγώνων, ἀνταρτικῶν σωμάτων καί ταχικοῦ στρατοῦ 1912-1913 στήν Ἐπαρχία Σουλίου καί σ' ὅλη τή Θεσπρωτία κ.λ.π. Ἰσῆς ἀξίας καί μεγάλης ὑπευθυνότητος, εἶναι ἡ ἱστορική ἐξιστόρηση καί θέση τοῦ Β. Κραψίτη, τῶν Κεφαλαίων 15-

17 τοῦ τόμου αὐτοῦ, ἤτοι τῶν ἀγώνων τῆς Ἐπαρχίας Σουλίου καί τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τῆς Θεσπρωτίας τῆς περιόδου 1913-1944, μέ σαφῆ καί ἀντικειμενική σκιαγράφηση τῶν Τουρκοτσάμηδων τῆς Θεσπρωτίας, τή θέση της στή διάρκεια τοῦ Ἑλληνοϊταλικοῦ πολέμου καί τῆς Ἰταλογερμανικῆς κατοχῆς, καί τῆς παρουσιάσεως τῶν κακουργημάτων τῶν Τσάμηδων, Ἰταλῶν καί Γερμανῶν, μέ ἀποκορύφωμα θυσιῶν καί διεθνῶν ἐγκλημάτων τήν ἐκτέλεση τῶν 49 προκρίτων Παραμυθιάς τῆς 29ης Σεπτεμβρίου 1943. Ἕνα μεγάλο γεγονός στήν τοπική Ἠπειρωτική Ἱστορία μας, πού ἔλαβε πανελλήνιες καί ἐκτός τῶν ὁρίων τῆς Ἑλλάδας διαστάσεις, χάρη στά ὅσα (πολλά καί πολύμορφα) ἔγραφε καί ἔπραξε ὁ Βασίλης Κραψίτης. Καί συνεχίζει ἡ σημαντικότητα τοῦ τόμου αὐτοῦ μέ τά πολύτιμα μελετήματα: τῆς ἀπελευθερώσεως (27-6-1944) τῆς Παραμυθιάς, τῆς μάχης (17 καί 18 Αὐγούστου 1944) τῆς Μενίνας. Κλείνει δέ τό ὅλον ἔργο τῆς ἱστορίας τοῦ Σουλίου μέ τό ὑπ' ἀριθμ. 18 Κεφάλαιο τοῦ τόμου, ὅπου ἐμφανίζονται ὅσα ἔχουν πραχτεῖ (1960-1983) γιά τήν ἀνέλιξη τῆς Ἐπαρχίας Σουλίου καί ὅσα πρέπει νά γίνουν, εἰδικότερα στό ἱστορικό Σούλι, ὥστε νά ὑψωθεῖ τοῦτο καί σήμερα, σύμβουλο τῶν ὁραματισμῶν καί πράξεων τῶν νεοελλήνων.

Ὁ Βασίλης Κραψίτης, πολυγραφώτατος ἱστορικός καί πολυσχιδέστατος ἐρευνητής τῆς ἱστορίας τοῦ Ἠπειρωτικοῦ χώρου τῆς Τουρκοκρατικῆς περιόδου, παρουσιάζει

μιάν ιστορική συγγραφική παραγωγή σέ έργα αὐτοτελῆ, μελετήματα δημοσιευμένα στὸν Τύπο, λόγους, νεκρολογίες καὶ μονογραφίες προσώπων ἢ χώρων, πού ἐντυπωσιάζει τόσο γιὰ τὸν καταπληκτικὸν ὄγκο της, ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἐξαίρετη ποιότητά της. Εἰδικότερα γιὰ τὴ Θεσπρωτία ἀναδείχτηκε (ἔργα του: «Θεσπρωτικά», «Ἡ ἐπανῆσταση τοῦ 1854 στὴ Θεσπρωτία καὶ οἱ Σουλιῶτες», «Συμβολή στὴν καταγωγή τοῦ Καλόγερου Σαμουήλ τοῦ Κουγκίου», «Ζῶης Πάνου», «Θεσπρωτοὶ Λόγιοι», κ.λ.π.) εὐσυνειδητὸς σκαπανέας καὶ τεχνουργὸς ἀναστηλωτής.

Τὸ σπουδαιότερο ιστορικό ἔργο του εἶναι τὸ ἀσχολούμενο μέ τὴ δημιουργία καὶ τὴ διαδρομὴ τοῦ Σουλιῶ καὶ μέ τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ τῶν Σουλιωτῶν, μέ εἰδικὰ του γνῶρίσματα τὴ συγκέντρωση καὶ κριτικὴ βάσανο τῶν πηγῶν, τὴν προσεχτικὴ ἐξέταση καὶ ὀρθὴ τῶν πραγμάτων ἐρμηνεία, τὴν ἀκλόνητὴ ἐπιχειρηματολογία καὶ ἀποδεικτικοῦτητα τῶν θέσεών του, κ.λ.π. Ἀπόδειξη, ὅτι, «**Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ**» τοῦ Β. Κρασίτη, ἔτυχε τῆς μεγάλης ἐκτιμήσεως τῶν ἐπιστημονικῶν κύκλων τῆς Ἑλλάδας, πού ἀποδέχτηκαν τὶς ἀπόψεις του σέ θέματα πού

ὡς λίγο νωρίτερα ἀποτελοῦσαν προβλήματα τῆς Ἱστορίας τοῦ Σουλιῶ.

Τὸ ἔργο «**Η ΑΛΗΘΙΝΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΣΟΥΛΙΟΥ**», σέ 3 βιβλία, κρίνεται ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ τέλεια δημιουργήματα τῆς νεώτερης ἐλληνικῆς ἐπιστήμης, μέ ἐπὶ πλέον ἀξία ἐθνικοῦ ἔργου. Ζωντανεύοντας ὁ συγγραφέας τὶς πράξεις τῶν Σουλιωτῶν στό βωμὸ τῆς Λευτεριᾶς, ὑψώνει τὶς ψυχές τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ, ἐμπνέει τὴν πίστη του γιὰ τὴν τύχη τοῦ μέλλοντός του, τοῦ ὁποῖου — εἰδικεύω ἐδῶ μέ παρρησία — ὑψώνεται ὁ ἴδιος ὁδηγὸς καὶ προφήτης τῶν ἐθνικῶν πεπρωμένων.

Ἀνθρωπος ἐξαίρετος, ἐμπνευσμένος καὶ ἀπλός, δημοκράτης, συνειδητὸς καὶ ἠπειρώτης ἀπαράμιλλος ὁ Βασίλης Κρασίτης, μέ ἐξέχουσα κοινωνικὴ δράση, μέγας δέ ἱστορικός συγγραφέας, ποιητὴς καὶ κριτικός, εἶναι ἄξιος τοῦ βαθύτατου καὶ δημόσιου ὅλων μας ἐπαινοῦ. Μορφὴ δὲ κυριαρχοῦσα στὸν πνευματικὸ ὀρίζοντα τῆς Ἑλλάδας ὁ Βασίλης Κρασίτης, ἔδωκε λόγο πολυμερές καὶ ἐθνικό, τὸ ὁποῖον ἔλαβε τὴ θέση τῆς ἀθανασίας στὴν Ἑλληνικὴ Γραμματεία καὶ στίς συνειδήσεις τῶν Ἑλλήνων.

ΚΩΝ/ΝΟΣ ΙΩ. ΜΗΤΣΙΩΝΗΣ

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΕΣ

— Στίς 9 Ἰανουαρίου 1983 τὸ Δ.Σ. τοῦ «ΣΚΟΥΦΑΣ» ἔκοψε τὴν πίττα του, σέ ἐκδήλωση πού ἔγινε στὴν Πνευματικὴ τοῦ Στέγη, πρὸς τιμὴν ὅλων ἐκείνων πού συμμετέχουν στὰ ἐνεργά του Τμήματα: Φιλαρμονικῆς, Χορωδίας καὶ Χορευτικοῦ. Στὴ συνέχεια ἀκολούθησε δεξίωση καὶ καλλιτεχνικὸ πρόγραμμα μέ δημοτικούς χορούς καὶ τραγούδια ἀπ' τὸ χορευτικὸ καὶ Συναυλία ἀπ' τὴ Φιλαρμονικὴ τοῦ Συλλόγου.

— Στίς 22 τοῦ ἴδιου μηνῶ ὁ Σύλλογος δι-οργάνωσε διάλεξη τοῦ Κώστα Τσιρόπουλου μέ θέμα «Ἡ εὐθύνη τῶν διανοουμένων σήμερα».

ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

— Ἡ Χορωδία Δημοτικοῦ Τραγουδιοῦ τοῦ Συλλόγου ἔδωσε στίς 23 Ἰανουαρίου Συναυλία δημοτικοῦ τραγουδιοῦ στὴν αἴθουσα τελετῶν τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ἀκαδημίας στὰ Γιάννενα μέ μεγάλη ἐπιτυχία. Τὴν ἐκδήλωση ὀργάνωσαν ἡ **ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΕΧΝΩΝ** καὶ ἡ **ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΝΩΣΗ**.

— Μέ τὴν ὀργανωτικὴ φροντίδα τοῦ Συλλόγου μας, δόθηκε στίς 19 Φεβρουαρίου 1983 διάλεξη στὴν αἴθουσα τῆς Πνευματικῆς Στέγης, μέ ὁμιλητὴ τὸν Γυμνασιάρχη Μιχ. Ἀβδῆκο καὶ θέμα «Σκιαγραφία τῆς ἐποχῆς μας».

— Συνήλθε στις 27-2-83 στην αίθουσα της Πνευματικής Στέγης του Συλλόγου ή έτη-
σια Γενική Συνέλευση τών μελών του Συλ-
λόγου μέ θέμα «'Απολογισμός 1982 —
Προϋπολογισμός 1983».

— Στο πλαίσιο της πολιτιστικής συνεργα-
σίας του Συλλόγου «ΣΚΟΥΦΑΣ» μέ τούς
πολιτιστικούς φορείς τών γειτονικών πό-
λεων, ό Σύλλογος διοργάνωσε στις 5-3-83
μιά έντυπωσιακή παρουσίαση του Χορωδι-
ακού Τμήματος του Μουσικοφιλολογικού
'Ομίλου Λευκάδας «Ο ΟΡΦΕΥΣ».

— Τό Σάββατο της τελευταίας 'Αποκριᾶς
(19 Μαρτίου 1983), τό Χορευτικό Τμήμα
του Συλλόγου παρουσίασε στις πλατείες
της πόλης μας τό πατροπαράδοτο «'Αρτι-
νό Γαΐτανάκι» μέ συνοδεία λαϊκών όργά-
νων.

Τό ίδιο βράδυ δόθηκε ό 'Αποκριάτικος
Χορός του Συλλόγου καί οί είσπράξεις του
διατέθηκαν γιά τήν κατασκευή στολών του
Χορευτικού Τμήματος.

— 'Η Φιλαρμονική του Συλλόγου «ΣΚΟΥ-
ΦΑΣ» έλαβε μέρος στό Καρναβάλι πού
όργάνωσε ό Δήμος 'Αγρινίου στις 20-3-83.

— 'Ο Σύλλογος διοργάνωσε στις 24-3-83
στήν αίθουσά του τό καθιερωμένο Φιλολο-

γικό Βραδυνό, αφιερωμένο στην έθνική έ-
πέτειο της 25ης Μαρτίου. Συμμετείχε ή
Φιλαρμονική καί τό Χορευτικό συγκρότη-
μα του «ΣΚΟΥΦΑ».

— Στις 25-3-83, μέ τό πέρας της παρέλα-
σης γιά τήν έθνική επέτειο, τό Χορευτικό
Συγκρότημα του Συλλόγου εκτέλεσε έθνι-
κούς χορούς στην Πλατεία Ζέρβα.

— Στην αίθουσα της Πνευματικής Στέγης
του «ΣΚΟΥΦΑΣ» δόθηκε στις 2-4-83 καί
σέ συνεργασία του θιάσου «ΝΕΑ ΓΕΝΙΑ»
της 'Αθήνας μέ τό Σύλλογό μας, θεατρική
παράσταση μέ τό θεατρικό έργο του Σπύ-
ρου Παπαδογεώργου: «Τήν άλλη Κυρια-
κή».

— 'Ο Σύλλογος «ΣΚΟΥΦΑΣ» καί τό Λύ-
κειο 'Ελληνίδων διοργάνωσαν στις 9-4-83
διάλεξη στην αίθουσα της Πνευματικής
Στέγης, μέ όμιλήτρια τήν λογοτέχνιδα
Μαρία 'Αρκαδίου καί μέ θέμα: «BYRON».

— Το Χορευτικό Συγκρότημα του Συλλό-
γου στις 3-4-83 έλαβε μέρος στις τοπικές
γιορτές πού διοργάνωσε ή Κοινότητα
Γραμμενίτσας καί στις 30-4-83 στην Πρω-
τομαγιάτικη γιορτή πού έγινε μέ πρωτο-
βουλία του Συλλόγου Γυναικών 'Αρτας.
Τήν ίδια ήμέρα έλαβε μέρος στή γιορτή
πού όργανώθηκε από τό 3ο Γυμνάσιο της
πόλης μας πρόσ τιμήν τών Γάλλων μαθη-
τών πού επισκέφθηκαν τήν 'Αρτα.

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΕΝΙΣΧΥΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΣΥΛΛΟΓΟ

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΤΑΜΕΙΟ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

	δρχ.
- 'Υπουργείο 'Εμπορίου	100.000
- Θεοφύλακτος Γαλάνης στή μνήμη 'Ανδρονίκης Ε. Παπανικολάου	5.000
- 'Ιωάννης Γιώτης στή μνήμη της μητέρας του Χρυσάνθης	10.000

- 'Αγησίλαος καί 'Αννα Παπαντωνίου στή μνήμη Χρυσάνθης Γιώτη	3.000
- 'Αθηνᾶ Σόλ. Κοτσαρίδα γιά τή συμπλήρωση τριετίας από τό θάνατο του συζύγου της	10.000
- 'Ιωάν. Παπαβασιλείου στή μνήμη προσφιλών νεκρών	4.000
- Χρυσόστομος Μάγγος στή μνήμη της μητέρας του Βασιλικής	5.000

- Νικόλ. Ἀλαχμανέτης στή μνήμη Γεωργ. Ἀγόρου	2.000	τήν κατασκευή στολῶν	15.000
- Ἀθηνᾶ Σόλ. Κοτσαρίδα στή μνήμη Δέσποινας Μασουρίδου	3.000	- Βασιλική Ματσούκα στή μνήμη Χρ. Γκίζα	10.000
- Ἀννίκα Γκαναβία στή μνήμη Δέσποινας Μασουρίδου	2.000	ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΗΝ ΕΚΔΟΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΜΑΣ	
✦ Τέτα Ἀλεξίου στή μνήμη τοῦ συζύγου της Παναγιώτη	10.000	- Μαρία Ἀρκαδίου στή μνήμη προσφιλῶν νεκρῶν	20.000
- Νικολ. Οἰκονόμου στή μνήμη Μήτσου Διαμαντίδη	3.000	- Θεοχ. Σβῶλος στή μνήμη γονέων καί ἀδελφῶν του	1.000
- Νικόλ. Μάργαρης	3.000	- Δημ. Βαφιᾶς, ἀντί στεφάνου στή μνήμη Χρ. Γκίζα	3.000
- Μαίρη Ἰσκού στή μνήμη τοῦ συζύγου της Ἀθανασίου	5.000	- Σύλλογος Ἑπειρωτῶν Καστοριάς	800
ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΗ «ΓΑΡΟΥΦΑΛΕΙΟ ΣΤΕ- ΓΗ» (ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ)		- Τάκης Κατσαούνης	500
- Κτηματική Τράπεζα Ἄρτας	5.000	- Ἰωάννης Κατσαδήμας	1.000
- Ἀντων. Κ. Στρατῆς στή μνήμη τοῦ πατέρα του	10.000	- Παντελῆς καί Μαρία Παπάζογλου στή μνήμη τοῦ μητροπολίτη Ἄρτας Σπυρίδωνος Γκινάκα καί Εὐφροσύνης Μιχάλη	10.000
- Πέτρος Γαρουφαλιᾶς στή μνήμη Δημ. Γαρουφαλιᾶ	20.000	- Πιπίτσα Μιχάλη στή μνήμη Ἀγγελικῆς Γκινάκα	10.000
ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ		- Πανειπερωτικός Σύλλογος Πατρῶν	1.000
- Χαρίλαος Φαφούτης στή μνήμη τῶν Χρήστου Σπ. Καλλέλη καί Νικ. Γ. Καλλέλη	50.000	- Κλειῶ Χριστοδούλου στή μνήμη τοῦ συζύγου της Θωμᾶ	10.000
ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΗ ΦΙΛΑΡΜΟΝΙΚΗ ΜΑΣ		- Φίλιππος Κολοβός	1.000
- «ΙΟΝ» Α.Ε.	100.000	- Θεοχάρης Σβῶλος στή μνήμη Πελοπίδα Ἀλεξίου	3.000
- Δημοσθένης Τάτσης	100.000	- Λάμπρος Τσάπαλης	1.000
- Δήμος Ἀρταίων	400.000	- Σπυρίδων Βάγιας	1.000
ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΗ ΧΟΡΩΔΙΑ ΜΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΤΙΚΟΥ ΤΡΑΓΟΥΔΙΟΥ		- Χρήστος Σιμόπουλος	2.600
- Σχολή ΚΟΡΕΛΚΟ στή μνήμη Γεωργίου Εὐαγγ. Πλακιᾶ	3.000	- Χαρίλαος Μαυρομάτης	1.000
ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΧΟΡΕΥΤΙΚΟ ΜΑΣ		- Ἐλευθέριος Μανόπουλος	2.000
- Κτηματική Τράπεζα Ἄρτας γιά		- Κων/νος Μανόπουλος	1.000
		- Λάμπρος Τατσιόπουλος	500
		- Πέτρος Γαρουφαλιᾶς στή μνήμη Παν. Ἀλεξίου	3.000
		- Κική Λαμπρινοπούλου στή μνήμη Παν. Ἀλεξίου	2.000
		- Κ. Κωσταβασίλης	1.000
		- Κ. Στεργιόπουλος στή μνήμη τοῦ ἀδελφοῦ του Ἰωάννη	1.000
		- Ἀλεξάνδρα Στάμου	1.000

- Εὐάγγελος Κολιοκώτσης	2.000
- Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν	150.000
- Γεώργιος Κυρίτης	500
- Νικόλ. Διαμαντῆς	2.000
- Νικόλ. Ἀλαχμανέτης	500
- Φωκίων Πανταζῆς	1.000
- Ἀλεξάνδρα Πάτζου	1.000
- Παρασκευὴ Κατσαδήμα	1.000
- Ἡλέκτρα Νάσση - Μαστροκάλου	500
- Κώστας Διαμαντῆς	1.000
- Κώστας Μαργώνης	400
- Τζένη Παπαϊωάννου	1.000
- Ἡλ. Τσάκαλος στὴ μνήμη τοῦ πατέρα του Κων/νου	2.000

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

- Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν	300.000
--------------------------------------	---------

ΕΝΙΣΧΥΣΑΝ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΓΟΡΑ ΤΗΣ ΡΟΜΒΙΑΣ ΤΟΥ ΧΟΡΟΔΙΑΣΚΑΛΕΙΟΥ ΑΡΤΑΣ

- Χρ. Σιμόπουλος	20.000
- Σύλλογος Ἀρτινῶν Ἀττικῆς	20.000
- Σπ. Παπασπύρου	5.000
- Πόπη Ζαχαρή	2.000
- Κούλα Πίτσιλη	1.000
- Τζένη Παπαϊωάννου	2.000
- Ἄννα Παπαντωνίου - Ἀγαθῇ	1.000
- Παρασκευὴ Κατσαδήμα	500
- Λεωνίδας Βλάχος	5.000
- Τάκης Βαφιᾶς	2.000
- Δημ. Μάρκου	3.000
- Κων. Πετρόπουλος	2.000
- Κων. Τσέτης	1.000
- Ἰωάννης Μπαϊκούσης	1.000
- Γεώρ. Α. Εὐταξίας	2.000
- Ἀντώνης Κ. Στρατῆς	1.000
- Νικόλ. Καλμουχός	1.000

ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

- Παν. Τσίνα: Ἀρδηττός. Ἀθήνα 1978.
- " " Αἰώνιος Ληρος. Ἀθήνα 1981.
- " " Ὁ κόσμος τῆς πατρίδος μου. Ἀθήνα 1983.
- " " Καϋμένη Ἑλλάδα. Ἀθήνα 1983.
- " " Οἱ μικροὶ ἥρωες. Ἀθήνα 1977.
- Ἀρχιμανδρ. Μαξίμου Θεοχάρη: Λόγος εἰς τὴν Κυριακὴν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ εἰς πάνδημον μνημόσυνον. Ἀρτα 1983.
- Μαρίας Τριχιᾶ-Ζούρα: Ὁ Κώστας Κρυστάλλης καὶ τὸ δημοτικὸ τραγούδι. Ἀθήνα 1980.
- Παύλου Ἐξαρχου: «ΝΟΜΠΕΛ» Συσχετισμοὶ-προεκτάσεις. Ἀρτα 1983.
- Λάμπρου Τατσιοῦπουλου: Λαογραφικά Ι, ΙΙ, ΙΙΙ. Ἰωάννινα 1982.
- Λάμπρου Τατσιοῦπουλου: Ψυχανάλυση καὶ ψυχοαγωγή στὴν πράξη. Ἰωάννινα 1982.
- Λάμπρου Τατσιοῦπουλου: Αὐτενεργὸς μάθηση μαθητῶν. Ἰωάννινα 1982.
- Γ. Βρέλλη: Γιαννώτικα Σονέτα 1945-1983. Γιάννινα.
- Ἑλένη Ἀργέστη: Ἐρωτικὰ ποιήματα. Ἀθήνα 1983.

- Στέλιου Ντυμάλη: Ἡ Αἰώρηση. Λάρισα 1983.
- Γεωργίου Τσακίρογλου: ΕΙΚΟΝΕΣ Συλλογῆς Γ. Τσακίρογλου. Ἀθήνα 1983.
- Ἄνδρ. Δαβαρούκα - Γιάννη Σουρέτη: Τοξικομανία. Ἀθήνα 1980.
- Ἑταιρία Λευκαδικῶν Μελετῶν: Σικελιανός 1884-1951.
- Δημ. Παρχᾶς: Ὀμηρικὸς Λόγος. Ἀθήνα 1981.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ
- ΣΚΙΑΘΟΣ
- ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ
- ΙΣΡΑΗΛΙΝΑ ΧΡΟΝΙΚΑ
- ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ

— ΣΠΟΥΔΑΙ
— ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΣΚΕΨΗ
— ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
— ΠΡΟΣΚΟΠΟΣ
— ΔΕΛΤΙΟ ΝΟΜΑΡΧΙΑΣ ΑΡΤΑΣ
— ΕΠΙΣΤΗΜΗ ΚΑΙ ΠΙΣΤΗ
— ΔΙΑΛΟΓΟΣ
— ΠΑΡΙΑΝΑ

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΠΟΥ ΛΑΒΑΜΕ

— ΠΑΝΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ
— ΑΓΝΑΝΤΑ

— ΚΟΜΠΟΤΙ
— ΘΕΟΔΩΡΙΑΝΑ
— ΤΖΟΥΜΕΡΚΙΩΤΙΚΑ ΝΕΑ
— ΑΡΑΧΘΟΣ
— ΒΟΥΡΓΑΡΕΛΙ
— ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑ ΝΕΑ
— ΝΕΑ ΤΟΥ ΠΕΤΑ
— ΡΟΔΑΥΓΗ
— ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ
— ΘΕΟΔΩΡΙΑ
— ΠΑΡΑΤΗΡΗΤΗΣ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ
— ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΗΜΕΡΑΣ
— ΗΧΩ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ

«ΣΚΟΥΦΑΣ»

ΙΣΤΟΡΙΑ * ΛΑΟΓΡΑΦΙΑ * ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΤΑΣ
«Ο ΣΚΟΥΦΑΣ»

ΕΤΟΣ ΚΖ΄· ΤΟΜΟΣ Ζ΄· ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1982· ΤΧ. 62-63

ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΚΩΝ/ΝΟΣ Χ. ΒΑΓΙΑΣ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΛΑΚΙΩΤΗΣ
ΝΙΚΟΣ ΚΑΡΑΒΑΣΙΛΗΣ

Αποστολή Συνεργασίας: ΣΥΛΛΟΓΟ «ΣΚΟΥΦΑΣ» - ΑΡΤΑ

» Εμβασμάτων: ΚΩΣΤΑ ΨΑΘΑ, Σκουφά 142 ΑΡΤΑ

Η συνεργασία πρέπει να είναι δακτυλογραφημένη και μόνο απ' τη μιά μεριά του χαρτιού.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
ΛΑΜΠΡΟΣ ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗΣ
Μαντζάρου 4 - ΑΘΗΝΑ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΦΩΤΙΟΥ ΚΑΡΑΤΖΕΝΗ

Η ΕΚΑΤΟΝΤΑΕΤΗΡΙΣ ΤΗΣ ΑΡΤΗΣ
1881 - 1981

ΑΘΗΝΑΙ 1982

ΕΚΔΟΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΚΟΥΦΑΣ

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ
ΤΟΥ
ΠΡΩΤΟΔΙΚΕΙΟΥ ΑΡΤΗΣ
ΕΠΙ ΤΟΥ
ΑΓΡΟΤΙΚΟΥ ΣΗΤΗΜΑΤΟΣ
ΕΤΩΝ 1882 - 84

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Κατερίνας Πατσαλιά — Λόλας Τερζοπούλου
Πολιτειολόγου Δικηγόρου

Εισαγωγικό Σημείωμα: Κατερίνας Πατσαλιά
Πολιτειολόγου

Παρατηρήσεις: Λόλας Τερζοπούλου
Δικηγόρου

ΕΚΔΟΣΗ
ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΤΗΣ "Ο ΣΚΟΥΦΑΣ", - 1896
ΑΡΤΑ ΙΟΥΝΙΟΣ 1981

Κυκλοφόρησε

ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΓΕΩ. ΛΑΔΑ

**ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ
ΤΗΣ
ΙΕΡΑΣ ΜΟΝΗΣ ΚΑΤΩ ΠΑΝΑΓΙΑΣ**

**Ἀνεγερθείσης κατά τήν ἐποχήν τοῦ
ΔΕΣΠΟΤΑΤΟΥ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ**

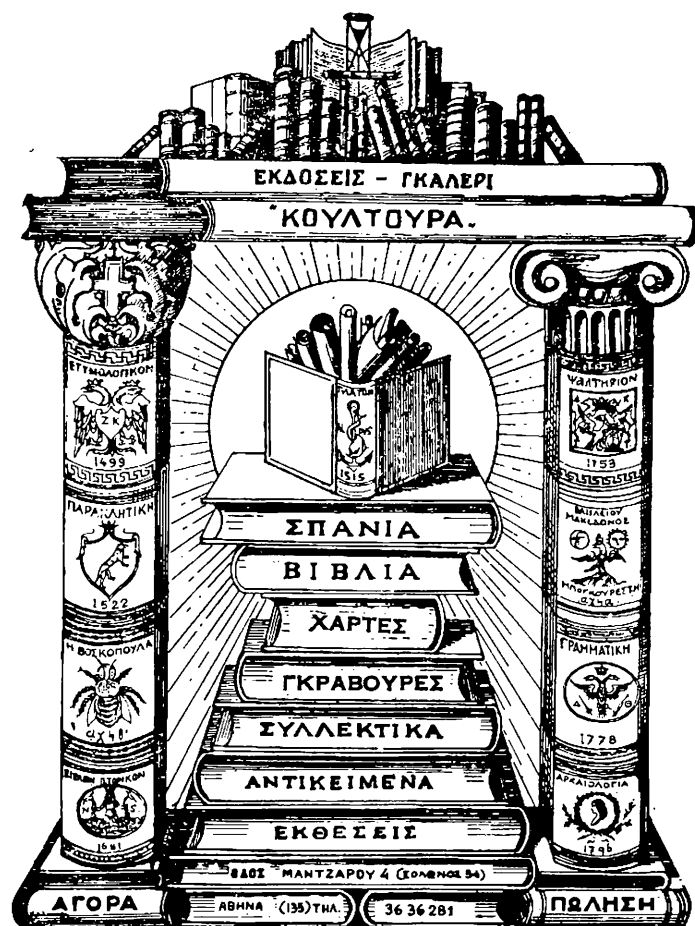
**Ἐπί Μιχαήλ Β΄ Δούκα
1250 - 1260**

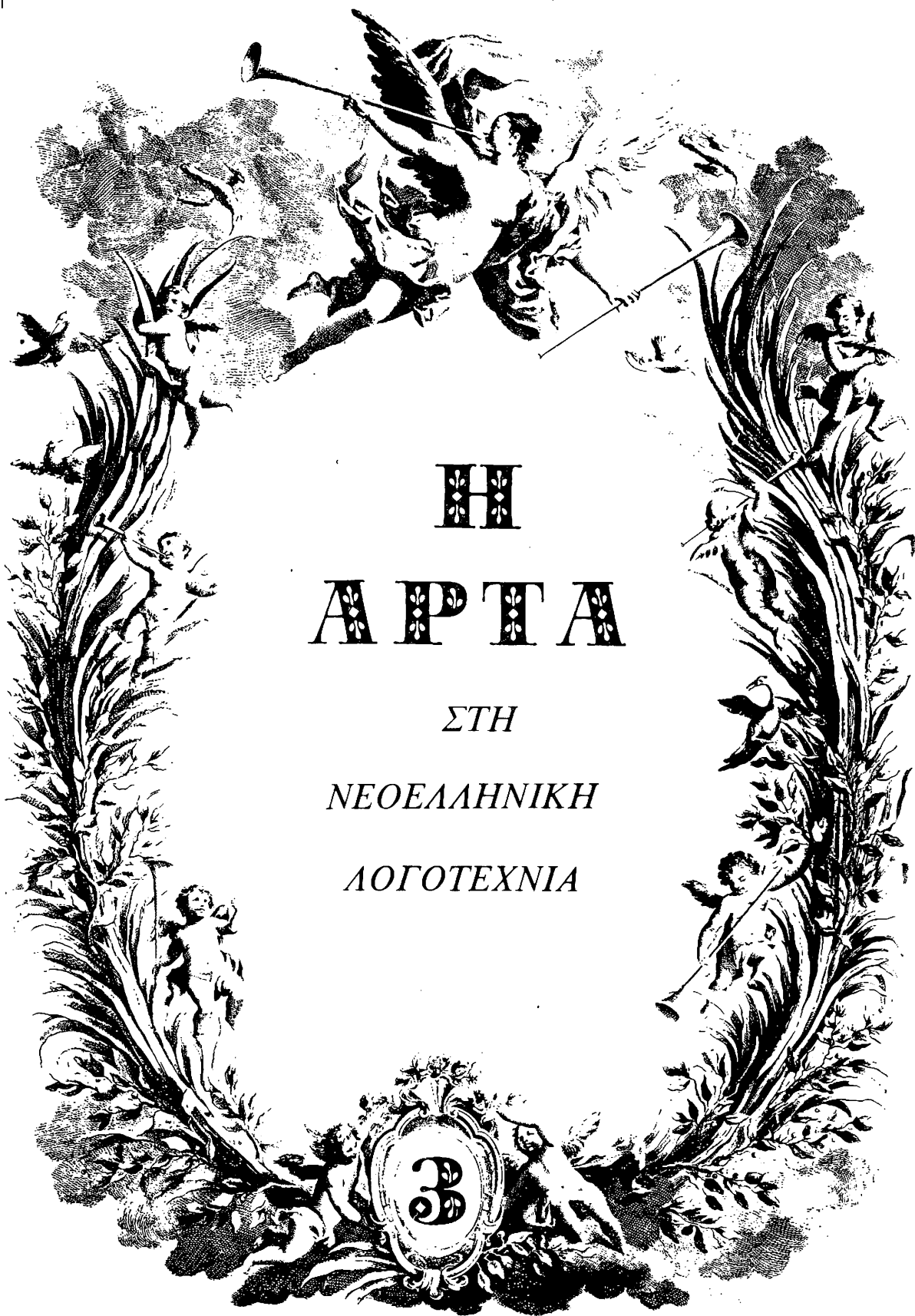
**ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
ΛΑΜΠΡΟΥ ΚΩΣΤΑΚΙΩΤΗ**

ΑΘΗΝΑΙ 1982

ΕΚΔΟΣΙΣ ΜΟΥΣΙΚΟΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΣΚΟΥΦΑΣ

Η
ΑΡΤΗ

ΣΤΗ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ω

ΧΡΗΣΤΟΣ ΜΗΛΙΟΝΗΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ

(συνέχεια από τό προηγούμενο τεύχος)

Τά δύο παιδιά άπειχον όλίγα βήματα από τής άγροτικής οίκοδομής, ήτις εκρύπτετο όπισθεν πυκνών θάμνων, έντός βαθείας κοιλάδος, καί ώμοίαζε μέ άσκητήριον. 'Ο έξαετής Στέφος καί ή όκταετής Φρόσω, άποκαμόντες, είχον διακόψει τήν παιδιάν των καί ήρχισαν συνομιλίαν. 'Ενθυμήθησαν τόν διδάσκαλόν των, όστις ήτο άρκετά κωμικόν πρόσωπον, ότε έδίδασκεν αύτούς πώς ν' άναγινώσκωσι τήν όκτώηχον, τό άλφαβητάριον τουτο τής τότε διδακτικής μεθόδου.

—Θυμάσαι τά δασκαλούδια; έλεγεν ή Φρόσω.

—Θυμάσαι καί τόν δάσκαλο, τσάκαλο; έλεγεν ό Στέφος.

—Καί τόν 'Αδάμ καί τήν Εύα;

—Θυμάσαι καί τά γυαλιά του; είπεν ό Στέφος.

—Καί τήν ταμπακέρα του; προσέθηκεν ή Φρόσω.

—'Εβηχεν όλοένα.

—'Εφτερνίζετο πέντε ώρες τήν ήμέρα.

—'Ενύσταζεν είς τήν καρέκλα του, ένώ μάς έβγαζε νά πούμε τό μάθημα.

—Καί ήμείς του έβάζαμε στάχτη άπάνω στην καθέδρα.

—Καί τόν έζωγραφίζαμε στόν μαύρο πίνακα, ένώ έκοιμάτο.

—Καί του έρρίχναμε σκόνη μέσα στην ταμπακέρα του.

—Καί πώς έτραβούσε τόν ταμπάκο, πω πω πω!

—Χά χά χά!

'Η Φρόσω ήτο πάντοτε προθυμότερα είς τόν γέλωτα, καί ό φαιδρός τόνος ανήρχετο παρ' αύτή είς τό διπλάσιον ή παρά τω άδελφώ της. Τό πλάσμα τουτο ήτο τόσον ήλαρόν, τόσον φιλόγελον, ώστε καί ό σκυθρωπότατος τών ανθρώπων είς μόνην τήν θέαν αύτής ήσθάνετο άκατανίκητον όρεξιν νά γελάσει. Καί αν μέν αύτή ήγνόει τόν λόγον, δι' όν έγέλα, ούδέν θαύμα, άλλα τό παράδοξον είνε ότι καί τόν άλλο τόν γελώντα ούτως είκη επί τη θέα αύτής, αν ήρώτας διατί έγέλα, δέν θά ήξευρε τί νά σοί άπαντήση. Τήν στιγμήν εκείνην τής παιδικής διαχύσεως ένεφανίσθη αίφνιδίως ό άπαίσιος καί μελανείμων εκείνος ανθρωπος, περί ού έλέγομεν άνωτέρω.

Τά δύο παιδιά δέν έπτοήθησαν επί τη θέα αύτου, ήσθάνθησαν μόνον περιέργειαν καί ούδέν πλέον.

'Η Μελάχρω ήτο άντικρύ μέ τήν ήλακάτην της, άλλα συστάς δένδρων καί πυκνός καλαμών άπέκρυπτεν έν μέρει αύτήν από τής όψεως τών δύο παιδων. Διά τουτο δέν είδε κατ' άρχάς τόν άγνωστον, ότε ένεφανίσθη ούτος.

—Τί κάνετε έδω, παιδιά; ήρώτησεν ό παράδοξος ανθρωπος.

—Τί κάνομε; παίζομε, άπήντησεν ή Φρόσω, ήτις δέν ήδύνατο εύκόλως νά εγκαταλίπη τήν φαιδρότητα αύτης.

—Καί τίνος είσθε;

—Τίνος είμεθα; ήρχισε νά λέγη ό Στέφος, είμεθα του...

—Μήν τό λέγης τίνος είμεθα, είπε ή Φρόσω, ήτις ήτο πονηροτέρα.

—Καί διατί έρωτάς τίνος είμεθα; είπε τότε λαβών θάρρος ό Στέφος.

—Διότι δέν φαίνεσθε σάν τσομπανόπουλα, ἀπήντησεν ὁ ξένος.
—Καί τί σέ μέλει δι' αὐτό; εἶπεν ἡ Φρόσω.
—Διά καλόν ἐρωτῶ, εἶπεν ὁ ἄγνωστος.
—Τότε λοιπόν τράβα τό δρόμο σου, εἶπεν ἀνδρείως ὁ Στέφος.
—Καί μή σέ μέλη γιά μᾶς, προσέθηκεν ἡ Φρόσω.
—Δέν θέλω τό κακό σας, εἶπεν ὁ ξένος.
—Δέν μᾶς μέλει, ἀπήντησεν ἡ Φρόσω.
—Καί νά κυττάζης τή δουλειά σου, εἶπεν ὁ Στέφος.
Ἡ ἄσχημος μορφή τοῦ ξένου ἐξέφρασε παράδοξον αἶσθημα ὀργῆς.
Τήν αὐτήν στιγμήν ἡ Μελάχρω, εἴτε εἶχεν ὑψώσει τυχαίως τό βλέμμα ἀπό τοῦ ἔργου της, εἴτε ἤκουσε τήν φωνήν τῶν παιδιῶν, παρετήρησεν τήν παρουσίαν τοῦ ἀγνώστου. Ἀνωρθώθη καί ἐπλησίασε.
—Τί τρέχει; ἠρώτησεν ἀνήσυχος. Διότι ἀπό ὀλίγων ἡμερῶν πάντα, καί τά ἐλάχιστα, ἐνεποιοῦν ἀνησυχίαν εἰς τό εὐαίσθητον τῆς γυναικείας αὐτῆς φύσεως.
Ἡ ξένος εἶχε παρατηρήσει καί πρότερον τήν παρουσίαν τῆς γυναικός ἐκείνης, ἀλλ' ἔδειξεν ὅτι τό πρῶτον ἦδη τήν ἐβλεπε.
—Περνοῦσα ἀπό δῶ, κυρά, ἀπήντησε, καί δέν ξέρω καί καλά τούς δρόμους, καί ἤθελα νά ἐρωτήσω.
—Κ' ἐμεῖς ξένοι εἴμαστε, ἀπήντησεν εἰλικρινῶς ἡ σύζυγος τοῦ Κώστα, καί δέν ξεύρομε κ' ἐμεῖς καλύτερα τούς δρόμους.
—Ἄ, εἶνε ξένοι λοιπόν, διανοήθη ὁ ἄγνωστος. Ἰδοῦ φιλαλήθης γυνή. Ἀλλά τό ἥξευρα τοῦτο.
—Δι' ὀλίγας ἡμέρας θά μείνωμεν ἐδῶ, ἐπέφερεν ἡ Κώσταινα.
—Καί τοῦτο καλόν εἶνε νά τό μάθω, εἶπε καθ' ἑαυτόν ὁ ἄγνωστος.
—Μάνα, εἶπε μετά πονηρίας ἡ Φρόσω, δέν μᾶς ρώτησε τόν δρόμο.
—Ἐμεῖς τοῦ εἶπαμε νά τραβήξῃ τόν δρόμο του, προσέθηκεν ὁ Στέφος.
Ἡ μήτηρ περιῆλθε τότε εἰς ἀμηχανίαν καί δέν εἶχε τί νά εἴπῃ. Ὁ ξένος, ὅστις ἦτο φαίνεται ἐπιτήδειος, ἐννόησεν εὐκόλως ὅτι ὤφειλε νά δώσῃ πέρας εἰς τήν συνδιάλεξιν ταύτην.
—Ἐγώ φταίγω, κυρά, εἶπε, καί θά τραβήξω τόν δρόμον μου. Ἀδίκως σᾶς πεύραξα.
Καί τῷ ὄντι λαβόν τήν ράβδον καί τήν πήραν του, ἅτινα εἶχεν ἀποθέσει παρά τήν ρίζαν δένδρου, ἀπεχαιρέτισε τήν Μελάχρω καί ἀπῆλθε.
Τά δύο παιδιά ἐξηκολούθησαν τήν παιδιάν, ὅπου τήν εἶχον ἀφήσει.
Ἡ Καμπόσος, ἥ κατ' ἄλλους Καμπίσος, οὕτως ἐκαλεῖτο, ἦτο τρομερός ἄνθρωπος. Οὐδεὶς ἥξευρεν εἰς τά περίχωρα οὔτε τήν καταγωγὴν του οὔτε τό ἐπάγγελμά του οὔτε τήν κατοικίαν του. Τό ὄνομά του μόνον εἶχεν ἀνακοινώσει εἰς γέροντά τινα παντοπώλην, καί οὗτος τό εἶχε μεταδώσει εἰς τινάς.
Οὐδεὶς καθ' ὅλην τήν μεσημβρινήν Ἡπειρον εἶχε ποτε τόσας σχέσεις μέ τούς Τούρκους, ὅσας αὐτός. Τό αἷτιον καί ὁ σκοπός τῶν σχέσεων τούτων ἠγνοεῖτο. Οἱ χριστιανοί τόν ἐφοβοῦντο καί οἱ Τοῦρκοι τόν ἠνθόουν. Οὐδέν ἄλλο γνωστόν ἐκ τοῦ βίου του.
Ἐπεψιθύριζόν τινες ὅτι μετήρχετο τό ἔργον τοῦ κατασκόπου καί τοῦ προδότου. Ἀλλ' οὐδεὶς ἠδύνατο ν' ἀποδείξῃ ἂν τό πρᾶγμα ἦτο ἀληθές. Ὡρισμένη κατηγορία δέν ὑπῆρχε. Τόν ἐφοβοῦντο μόνον, καί οὐδεὶς τῷ ἐνεπιστεύετο.
Ἐν γένει αἱ γυναῖκες καί τά παιδιά τόν ἐμίσουν, διότι εἶχεν ἦθος καλογήρου, χωρίς νά εἶνε κατατεταγμένος εἰς μονήν τινα. Ἀλλά διότι ἐφόρει μαῦρα καί ἔφερε σχῆμα μετανόιας, δέν ἦτο τοῦτο ἀποχρῶν λόγος ὅπως καταφέρονται κατ' αὐτοῦ. Ἀλλ' ὅμως ἡ καταφορά ἦτο ὑψωμένη εἰς τό ἔπακρον. Εἶνε ἀληθές ὅτι ὁ ἄνθρωπος

ήτο κατεσκευασμένος ούτως, ώστε νά ἐμπνέη δυσπιστίαν.

Οὐδείς βλέπων αὐτόν ἅπαξ καί ἀνταλλάσσων ὀλίγας μετ' αὐτοῦ λέξεις ἠδύνατο νά εἶνε τόσον ἥσυχος, ὅσον ἦτο πρό τῆς συναντήσεως. Ἄλλ' ὅλοι ὅσοι ἠσθάνθησαν τήν τοιαύτην ἀνησυχίαν δέν εἶχον τήν θλιβεράν τύχην νά ἴδωσιν εὐθύς ἐπαληθεῦον τό ἀδικοιολόγητον τοῦτο προαίσθημα, ὅπως συνέβη τό πρᾶγμα εἰς τήν σύζυγον τοῦ Κώστα, ἥτις μετὰ τήν ἀναχώρησιν τοῦ ἀγνώστου, ἄν καί τά δύο τέκνα τῆς ἐξηκολούθησαν νά παίζωσι, δέν ἐξηκολούθησε καί αὕτη τό ἔργον τῆς ἡσύχως.

Ἡ ἐμφάνισις τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, τό παράδοξον σχῆμα, ὅπερ περιεβάλλετο, τό ἔτι παραδοξότερον ἦθος καί οἱ λόγοι του, ἡ ἀναχώρησίς του αὕτη τόσον συντόμως ἐπελθοῦσα, τῇ ἐπροξένουν ἀνεξήγητον αἶσθημα φόβου καί ὑποψίας.

Ἡ δυστυχής αὕτη γυνή, ἥτις εἶχε τόσον σκληρῶς δοκιμασθῇ ἤδη, δέν ἔμελλε νά περιμένῃ ἐπὶ μακρόν τήν ἐπαλήθευσιν τῶν ζοφερῶν προαισθημάτων τῆς. Τήν πρῶταν τῆς ἐπιούσης, τέσσαρες Τούρκοι, ἀληθεῖς Τούρκοι, φοροῦντες σαρίκια καί λευκάς χλαίνας, πάνοπλοι καί πλήρεις ἀποφάσεως, ὡς ἐφαίνοντο, ἐξημέρωσαν ἔξωθεν τῆς φιλοξένου ποιμενικῆς ἐπαύλεως.

Πρῶτος εἶχεν ἐξέλθει ἐκ τῆς οἰκίας ὁ ἀγαθός ποιμήν Νάσκας, ὅστις κατεπλάγη ἰδὼν ἀπροσδοκῆτως σταθμεύοντα παρά τήν οἰκίαν του τοὺς δυσαρέστους ἐκείνους ἐπισκέπτας.

—Ἔλα δῶ, κουζούμ, τῷ ἔνευσεν εἰς τῶν Τούρκων.

—Τί τρέχει; εἶπεν ὁ Νάσκας, ἀγωνιζόμενος νά φανῇ ἀτάραχος.

—Μή φοβεῖσαι, εἶπεν ὁ αὐτός Τούρκος, ὅστις ἐφαίνετο ὡς ἀρχηγός, ἐννοῶν ὅτι ἡ ἀταραξία τοῦ ποιμένου ἦτο ἐπίπλαστος.

—Δέν φοβοῦμαι τίποτε, εἶπε μετ' ἀγροτικῆς ὑπερηφανείας ὁ Νάσκας.

—Πάει καλά, ἀπήντησεν ὁ ἀρχηγός. Φαίνεσαι ὅτι εἶσαι καλός χωρικός καί πιστός ραγιάς τοῦ Σουλτάνου.

—Βέβαια, θέλει ἐρώτημα; εἶπεν ὁ Νάσκας, ὅστις ἐβλασφήμει καθ' ἑαυτόν τήν ὥραν καί τήν στιγμήν.

—Λοιπόν φέρε μας ἐδῶ τόν ἄνθρωπον πού ἔχεις κρυμμένον...

—Κρυμμένον;.. ἐπανελάβε ὁ βοσκός, ἐγὼ ἔχω κρυμμένον;

—Βέβαια, ἀπήντησεν ὁ Τούρκος. Ἐσύ δέν ἔχεις νά πάθῃς τίποτε.

—Δέν ἔχω κανένα κρυμμένον, εἶπε καρτερικῶς ὁ Νάσκας.

—Μή χωρατεύῃς, ἐπανελάβεν ὁ πρῶτος τῶν Τούρκων. Ἐμεῖς δέν σοῦ θέλομε τό κακό σου.

—Οὔτ' ἐγὼ δέν σᾶς θέλω τό κακό σας, ἀπήντησεν ἀλλόφρων ὁ ἄνθρωπος.

—Τότε ξεμπερδεύε γρήγορα καί παράδωσέ μας τόν Κώστα.

—Ποῖον Κώστα; ἠρώτησεν ὡς ἀπορῶν ὁ ποιμήν.

—Ἐκεῖνον πού ἄρπαξε τόν κατῆν τῆς Ἀρτας, εἶπεν ὁ Τούρκος.

—Τόν κατῆν τῆς Ἀρτας! ἐπανελάβε μετ' εἰλικρινοῦς ἀπορίας ἤδη ὁ Νάσκας, διότι πρώτην φοράν ἤκουε νά γίνεται λόγος περί τούτου.

—Βέβαια, προχθές τήν Παρασκευήν, ἀπήντησεν ὁ Τούρκος.

—Τήν Παρασκευήν! ἐπανελάβεν ἐμβρόντητος ὁ Νάσκας. Καί παρ' ὀλίγον θά ἔλεγεν: ἀλλά τήν Παρασκευήν ὁ Κώστας ἦτο εἰς τό σπίτι μου ὅλην τήν ἡμέραν καί δέν ἠδύνατο νά ἀρπάσῃ τόν κατῆν τῆς Ἀρτας.

—Λοιπόν μήν ἀργοπορῇς, ἐπέφερεν ὁ Τούρκος.

—Ἄλλ' εἰμπορεῖτε νά ἰδῇτε ὅτι δέν εἶνε κανεῖς στό σπίτι μου, εἶπε τολμηρῶς ὁ ποιμήν.

—Θά τό ἰδοῦμεν, τώρα εὐθύς, εἶπεν ὁ ἀρχηγός.

Ὁ δυστυχής ποιμήν, διά νά ψευσθῇ μετὰ τόσης ἀποφάσεως, ἀνελογίζετο τό

μικρόν παράθυρον, ὅπερ εὕρισκετο εἰς τόν ἀντίθετον τῆς οἰκοδομῆς τοῖχον. Ὁ τοῖχος οὗτος ἔκειτο σύρριζα εἰς τόν βράχον καί μόλις εἶχε τό ἥμισυ τοῦ ὕψους τοῦ προσθίου τοῖχου. Εὐκίνητος ἀνὴρ, οἷος ὁ Κώστας, ἡδύνατο εὐκόλως νά πηδήσῃ ἐκ τοῦ παραθύρου ἐκείνου καί νά λάβῃ τόν δρόμον τοῦ δάσους, ὅπου οἱ Τοῦρκοι δέν θά τόν ἔφθανον. Ὅσον διά τήν Κώσταιναν καί τά τρία αὐτῆς τέκνα, ὁ Νάσκας ὑπελόγιζε νά τά παραστήσῃ εἰς τούς Τούρκους ὡς μέλη τῆς ἰδίας του οἰκογενείας. Διότι, δόξα τῷ Θεῷ, μετά ὀκταετῆ συζυγικόν βίον ἡ Νάσκαίνα μόνον ἡμίσειαν δωδεκάδα τῷ εἶχε γεννήσει, ὥστε ἂν προσετίθεντο καί τά τρία τοῦ Κώστα τέκνα, μόλις θ' ἀπετελεῖτο ὁ ἀριθμός ἐννέα, ὅστις δέν ἡδύνατο νά φανῇ ὑπερβολικός εἰς τόν κατ' ἀγρούς βίον, ὅπου αἱ γυναῖκες ἀναπνέουσιν τήν ὀρεινὴν αὐραν καθίστανται ἐξόχως πολύτεκνοι. Ὅσον διά τὰς δύο μητέρας, ἐπειδὴ ὡς σύζυγοι ἐπλεόναζον, ἐφαντάζετο ὅτι ἡδύνατο νά παραστήσῃ τήν μίαν τῶν δύο ὡς γυναικαδέλφην.

Τῷ ὄντι δέ ὁ Κώστας δέν ἦτο ἀνόητος, καί εἶχε παρατηρήσει ἤδη τήν παρουσίαν τῶν Τούρκων. Ἀπό ὀλίγων στιγμῶν κατεσκόπευε τόν διάλογον ἀπό τοῦ παραθύρου καί ἔβλεπε τὰς ἀπελπιστικὰς χειρονομίας τοῦ ξενοδόχου του. Ὅτε δέ εἶδεν αὐτόν καί τούς τέσσαρας Τούρκους διευθυνθέντας πρὸς τήν οἰκίαν, ὁ Κώστας οὐχί κατὰ συγκυρίαν, ἀλλ' ἐξ αὐτῆς τῆς ἐμφύτου λογικῆς τῶν πραγμάτων ὁρμώμενος, συνέλαβε τήν αὐτὴν ἣν καί ὁ Νάσκας ἰδέαν, καί ἔτρεξεν εἰς τό μικρόν παράθυρον. Νεύσας δέ πρὸς τήν σύζυγόν του νά ἔχῃ θάρρος, ἀνέβη δι' ἐνός πηδήματος ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ καί ἐπήδησεν ἀπὸ τοῦ παραθύρου εἰς τόν βράχον.

Ἡ Μελάχρω συνῆπτε τὰς χεῖρας ἐν ἀπογνώσει. Τά παιδιά ἐκύτταζον μέ ἀνοικτὰ στόματα.

Τήν στιγμὴν ἐκείνην ἠκούοντο τὰ βήματα τῶν τεσσάρων Τούρκων ἀνερχομένων τήν κλίμακα. ὦ, ποῖος τρόμος!

Οἱ Τοῦρκοι εἰσῆλθον ἀμοιβαδόν εἰς τήν οἰκίαν καί ἤρχισαν ἐξετάζοντες διά τοῦ βλέμματος τούς κατοίκους. Τινὰ τῶν παιδίων μόλις εἶχον ἐγερθῇ ἀπὸ τοῦ ὕπνου διότι ἀρτίως ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος. Οἱ Τοῦρκοι ἔρριπτον ἅπληστα πανταχόσε βλέμματα καί ἐζήτησαν νά ἐρευνήσωσι καί εἰς τόν ἰσόγειον.

—Εὐχαρίστως, ἀγάδες μου, ἔκραξεν ὁ Νάσκας, πλήρης χαρᾶς, διότι ἔβλεπεν εὐδοκούμενον τό σχέδιόν του.— Γυναικαδέλφη, ἔκραξεν ἀποτεινόμενος πρὸς τήν Κώσταιναν, ἄνοιξε τήν κλαβανή.

Ἡ αὐτοσχέδιος γυναικαδέλφη ἔσπευσε νά ὑπακούσῃ, καί ἀνοιχθείσης τῆς καταπακτῆς, εἰς τῶν ἀγάδων ἡτοιμάζετο νά καταβῇ. Ὁ Νάσκας ἐψιθύριζε περιχαρὴς εἰς τό οὖς τῆς Κώσταινας: *Ἐσώθη, ἔχε θάρρος.*

Ἀλλὰ τήν αὐτὴν στιγμὴν ἠκούσθη κραυγὴ, τρομερά κραυγὴ, ὅξεϊα καί διάτορος, ἔξωθεν τῆς οἰκίας, κάτωθεν τοῦ βράχου, ἐφ' ὃν εἶχε πηδήσει ὁ Κώστας.

—Ἐδῶ τόν ἔχω! Ἀγάδες! τρεχάτε, τόν ἔπιασα.

Ὁ Νάσκας ἔμεινε μέ κεκηνός τό στόμα. Ἡ Μελάχρω ἔσχισε τὰς παρειάς διὰ τῶν ὀνύχων καί οἱ παῖδες αὐτομάτως αἰσθανθέντες τό δυστύχημα ἔβαλον γοεράς κραυγὰς.

Ὁ πρῶτος τῶν Τούρκων, ὅστις εἶχε καταβῇ μίαν βαθμίδα ἐπὶ τῆς κλίμακος τῆς καταπακτῆς, ἐπέστρεψεν εἰς τό δάπεδον καί δέν κατήλθεν εἰς τό ἰσόγειον.

Ἀμα πηδήσας ἐπὶ τοῦ βράχου ὁ Κώστας ἡτοιμάσθη νά κατέλθῃ ἡρέμα, διότι ὁ κρημνὸς ἦτο ὑψηλὸς καί ἀπῆται προσοχήν καί ἐπιδεξιότητα. Ὅταν θά ἔφθανεν ἅπαξ ἐπὶ τοῦ ὀμαλοῦ ἐδάφους, τότε οὐδεὶς ἡδύνατο νά τόν φθάσῃ εἰς τό βάδισμα.

Ἀλλὰ περισπώμενος ὅπως καταβῇ μετὰ προσοχῆς, ἡλλοφρόνει καί δέν εἶδεν ἄνθρωπόν τινα παρόντα, ὅστις ἴστατο εἰς τήν ρίζαν τοῦ βράχου καί τόν κατεσκόπευε. Μόλις κατέβη εἰς τό ἔδαφος καί ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ὀρμήσας τόν συνέλαβεν ἀπὸ τοῦ βραχίονος.

Τότε μόνον ἤσθάνθη ὁ Κώστας τὴν παρουσίαν τοῦ μελανείμενου καὶ ἀπαισίου ἐκείνου ἀνθρώπου, ὅστις περιήρχετο ἀπὸ πρωΐας ἐκεῖ ὡς οἰωνός βαρείας συμφορᾶς. Ὁ Κώστας πρώτην φοράν τὸν ἔβλεπεν. Ἦτο αὐτός οὗτος ὁ Καμπόσος.

Ὁ Κώστας ἦτο δεξιός καὶ εὐκίνητος καὶ ἠγωνίσθη νὰ ἀπαλλαγῇ τῆς περισφίγγεως τοῦ ἀνθρώπου τούτου. Ἀλλ' ἐκεῖνος ἔβαλε τὴν τρομεράν ἐκείνην κραυγὴν.

—Τρέξετε, ἀγάδες! ἐδῶ τὸν ἔχω.

Οἱ καλούμενοι δὲν ἐβράδυναν νὰ ἔλθωσιν· ἐγκαίρως δέ ἦλθον, διότι ὁ Κώστας εἶχε καταβάλλει ἤδη τὸν Καμπόσον καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐξέφευγεν.

Ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι τὸν συνέλαβον. Σπαρακτική ἦτο ἡ σκηνὴ ἐκείνη. Γυναῖκες τρέχουσαι λυσίκομοι καὶ θρηνοῦσαι, παιδιά ὀλολύζοντα, θέαμα οἰκτρὸν. Ἀλλ' ὅμως εἰς τοὺς διώκτας δὲν ἐφαίνοντο ταῦτα ἄξια οἴκτου, ἦσαν μόνον ὀχληρά.

Ὁ Γιουσούφ Ἰβραήμ (τοῦτο ἦτο τὸ ὄνομα τοῦ ἀρχηγοῦ) τοὺς διέταξεν αὐστηρῶς νὰ ἡσυχάσωσι, διότι κατ' αὐτόν τὸ πρᾶγμα δὲν ἦτο τόσο θορύβου ἄξιον. Εἰς ραγιάς, ὑπήκοος τοῦ Σουλτάνου, ἦτο πταίστης, ἄμποτε ν' ἀπεδεικνύετο ἄθῳς. Ἡ δικαιοσύνη τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πιστῶν δὲν ἦτο τυφλή, καὶ ἔμελλε νὰ ἀπονεύμῃ τὸ δίκαιον εἰς τὸν ραγιάν τούτον. Διατί ἔκαμνον τόσο θόρυβον;

Ἐν τούτοις οἱ Τοῦρκοι τὸν ἔσυραν εἰς τὸν δρόμον, ἀφοῦ μετὰ δυσκολίας ἀπεμάκρυναν τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας. Ἐδέησε δέ νὰ ἐπέμβῃ αὐτός ὁ Κώστας, ὅστις διέταξε τὴν γυναῖκά του νὰ ἀπομακρυνθῇ, νομίσας ὅτι τοῦτο ἦτο τὸ καλύτερον. Ὁ Νάσκας ἐπίσης ἀπεμακρύνθη. Τὴν τελευταίαν στιγμὴν ὁ Κώστας τῷ ἀπέτεινε βλέμμα πλήρες παραπόνου, ὅπερ ἐννόησεν ἐκεῖνος. Τὸ βλέμμα τοῦτο ἐσήμαινε: —Διατί νὰ μὴ λάβωμεν εἰς χεῖρας ἐσύ τὸ νταλιάνι σου κ' ἐγὼ τὸ μηλιόνι μου, ν' ἀντισταθῶμεν εἰς τοὺς ἀθλίους τούτους;

Εἰς τὴν κορυφὴν βραχῶδους λόφου ἔκειτο ὁ σταθμός τῶν Ἀλβανῶν. Διότι Ἀλβανοὶ ἦσαν οἱ συλλαβόντες τὸν Κώστα. Ἐκεῖσε τὸν ἀνήγαγον.

Τί εἶχε συμβεῖ τότε μεταξύ διωκτῶν καὶ τοῦ θύματος οὐδεὶς ποτε θὰ ἐγίνωσκεν, ἂν κατ' ἀνεκτίμητον εὐτυχίαν δὲν ἐσώζετο ἐκ τῆς ἀγχόνης ὁ Κώστας. Αὐτός οὗτος διηγείτο ὕστερον πρὸς τὴν γυναῖκα του τὰς λεπτομερείας τῆς σκηνῆς ἐκείνης, αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς μῦθος, διὰ τὸ παράδοξον. Τῷ ὄντι οὐδεὶς ἠδύνατο νὰ περιμένῃ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀγαθοῦ Τούρκου Σουλεϊμάνη, προσελθόντος αὐτὴν τὴν στιγμὴν τοῦ ἐσχάτου κινδύνου καὶ τελεσφόρως παρεμβάντος ὑπὲρ τοῦ καταδίκου. Ἀλλὰ πρὸ τούτου τίς προσεδόκα νὰ εὑρεθῇ τὸ σχοινίον εἰς τὸν κόλπον τοῦ Καμπόσου; Διότι οἱ Ἀλβανοὶ κατεδίκασαν παμψηφεί τὸν Κώσταν εἰς τὴν ἀγχόνην, ἀλλὰ σχοινίον δὲν εὐρίσκετο εἰς τὸν στρατῶνα. Αἶφνης ὁ Καμπόσος ἀνασύρει ἐκ τοῦ κόλπου τοῦ σχοινίον σπειροειδῶς τυλιγμένον καὶ τὸ προσφέρει εἰς τὸν Γιουσούφ.

—Νά, πάρε, ἀγᾶ μου, τῷ εἶπεν.

Αὐτός ὁ Καμπόσος ἦτο πολύτιμος. Περί πάντων προυνόει, ὡς καὶ σχοινίον εἰς τὸν κόλπον τοῦ εὑρέθη ἐπικαίρως νὰ ἔχῃ.

Ἀλλ' ὁ Σουλεϊμάν ἦτο ἀδελφοποιτός τοῦ Χρήστου Μηλιόνη. Οὗτος κατὰ τὴν ἐσχάτην στιγμὴν προσήλθε συνήγορος ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος καὶ ἐπέτυχε τῆς χάριτος αὐτοῦ. Ὁ Σουλεϊμάν οὗτος κατ᾿ ἑαυτὸν εἰς τὰ περίχωρα· Ἐγνώσθη ὕστερον ὅτι ὁ ἀγαθὸς ποιμὴν Νάσκας ἦτο ἐκεῖνος ὅστις προσήλθε πρὸς τὸν Τοῦρκον τοῦτον ἰκέτης ὑπὲρ τοῦ ξένου του.

Μετά τρεῖς ἡμέρας συνέβη ἡ σκηνὴ τῆς συναντήσεως τῆς μητρὸς καὶ τῆς κόρης ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Χαλήλ, ὅπου διηγοῦντο πρὸς ἀλλήλας τὰ παθήματά των. Φεῦ! ἡ τρυφερὰ κόρη Βάσω ἦτο τοῦ λοιποῦ σύζυγος τοῦ Τούρκου.

Περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος κατεῖχεν ὁ Χρῆστος Μηλιόνης τὰ ἀρματολίκια τῆς Ἀκαρνανίας, τοῦ Βάλτου καὶ Ξηρομέρου, εἰς τῶν ἀντιπροσώπων τῆς σφαδαζούσης ἐλληνικῆς ἐλευθερίας, τῶν περιφανέστερον παραστησάντων εἰς τὸν ἐκτεπληγμένον εὐρωπαϊκὸν κόσμον τὰ δίκαια τοῦ ἀδικουμένου ἔθνους· οὐδέποτε εἶχε συνθηκολογήσει μὲ τοὺς Τούρκους. Τοῦτο ἐκφράζει τρανότερον πάσης ἱστορικῆς μαρτυρίας ὁ στίχος τοῦ δημοτικοῦ ἄσματος:

“Ὅσο εἶν’ ὁ Χρῆστος ζωντανός, Τούρκο δὲν προσκυνάει.

Ἄλλ’ οἱ κρατοῦντες ἦσαν πρόθυμοι πάντοτε νὰ κολακεύωσι τοὺς μέγα δυναμένους ἐκ τῶν ἡμετέρων πολεμιστῶν τῆς ζοφερᾶς ἐκείνης ἐποχῆς, καὶ τὴν μοῖραν ταύτην δὲν διέφυγε καὶ ὁ Χρῆστος Μηλιόνης. Ἐν ἔτει 1747 εἶχεν ἐπέλθει ἀπραξία τῶν πολεμικῶν ἔργων καθ’ ὅλην τὴν Ἀκαρνανίαν. Τότε καὶ ὁ Χρῆστος ἠναγκάσθη ν’ ἀρκεσθῇ εἰς τὰς προτάσεις τῶν Τούρκων, καὶ δεχθεῖς τὸ ἀρματολίκι τῆς Ἀκαρνανίας ἔμεινεν ἡσυχάζων ἐπὶ τινὰ χρόνον.

Τότε συνέβη ἡ φοβερὰ ἐκείνη παρασπονδία, ἣν εὐλόγως ὁ Χρῆστος ἔμελλε νὰ νομίσει ἀνήκουστον εἰς τὰ κλεφτικά χρονικά καὶ εἰς τὰς μεταξὺ ἀγάδων καὶ Ἑλλήνων μαχητῶν σχέσεις. Ἡ ἀρπαγὴ τῆς κόρης Βασίλως, τῆς ἀναδεκτῆς τοῦ Μηλιόνη, ἐκίνησε τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ κλέφτου. Γνωστὸν ὅτι ἡ πνευματικὴ συγγένεια τοῦ βαπτίσματος ἐνομιζέτο τότε πολλῶ σοβαρωτέρα ἢ ὅσον σήμερον νομίζεται συνήθως. Ἄς προστεθῶσιν εἰς ταῦτα καὶ αἱ σχέσεις μεταξὺ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη καὶ τῆς οἰκογενείας τῆς κόρης ἐκείνης.

Τὰ μετὰ ταῦτα διηγῆθημεν ἤδη ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Κατόπιν τούτων ἐπῆλθεν ἡ ἀποκήρυξις τοῦ ἀρματολοῦ Χρήστου Μηλιόνη ὡς κλέφτου, ἥτις δὲν ἐβράδυνεν νὰ πεμφθῇ ἐκ Κωνσταντινουπόλεως.

Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, διὰ νὰ ἀποδεικνύηται ἐκάστοτε ἀληθεύουσα ἡ ἀρχαία ἐπὶ διχονοίᾳ μομφή, διὰ νὰ μὴ ἐκλίπη ποτὲ ἡ πατροπαράδοτος ἐκείνη ἐθνικὴ ἀρά, εὐρέθη καὶ εἰς χριστιανὸς προεστώς, ὁ Πάνος Μαυρομαμάτης, πρόθυμος νὰ ἐκστρατεύῃ κατὰ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη. Οὗτος συνεξεστράτευσεν μετὰ τοῦ δερβέναγα τῆς Ἀκαρνανίας Μουχτάρ, τοῦ ἐπιλεγομένου Κλεισούρα, κατὰ τοῦ ἡμετέρου ἀνδρείου κλέφτου.

Ἀγνοεῖται ὁ λόγος δι’ ὃν ἀπεδόθη τὸ ἐπίθετον τοῦτο εἰς τὸν εἰρημένον Μουχτάρ. Ἀλλ’ ἂν ἐπεκλήθη οὕτω, διότι ἦτο ἐπιτήδειος εἰς τὸ νὰ πολιορκῇ εἰς κλεισωρείας τοὺς ἐχθροὺς οὓς ἐπολέμει, οὐδὲν ἀτυχέστερον παρωνύμιον ἢ δύνατο νὰ εὐρεθῇ. Πιθανώτερον εἶνε ὅτι ὁ εἰρημένος Μουχτάρ Κλεισούρας ἠξιώθη τοῦ ἐπιθέτου τούτου, διότι μᾶλλον ἡγάπα νὰ ἀποκλείῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην πρὸς τοὺς πολεμίους συμπλοκήν.

Τεκμήριον τούτου ἦτο ὅτι ἐπὶ τρεῖς μῆνας καὶ δεκαεννέα ἡμέρας, καθ’ οὓς ὑπεκρίνετο ὅτι κατεδίωκε τὸν Χρῆστον Μηλιόνην εἰς τὰ ὄρη τῆς Ἀκαρνανίας, οὐδεμίαν ἀψιμαχίαν κατάρθωσε νὰ συνάψῃ πρὸς αὐτόν.

Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι δὲν ἦτο τόσο ἐύκολον τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἐφαρμογὴν, ὅσον φαίνεται λεγόμενον. Ἀψιμαχία κατὰ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη ἦτο δυσχερέστατον καὶ τραχύτατον ἔργον. Διότι ὁ Χρῆστος πλὴν τῆς προσωπικῆς ἀνδρείας καὶ ἐμπειρίας του εἶχε τοὺς *μονομαμάτους*, τοὺς τρομεροὺς ἐκείνους σκοπευτάς, οἵτινες ἐθέριζον τοὺς Τούρκους τόσο κανονικῶς, ὥς νὰ κατεῖχον εἰς χεῖρας τὸ δρέπανον τοῦ Χάρου, τοῦ μόνου ἀρματολοῦ τῆς ἀρχαίας Ἡπείρου.

Περὶ μέσα Ἀπριλίου τοῦ εἰρημένου ἔτους εἶχε στήσῃ ὁ Χρῆστος τὸ λημέρι του ἐπὶ ὑψηλοῦ ζυγοῦ ἐνοῦντος δύο ἐξηρμένους κορυφάς. Ἡ θέσις ὠνομάζετο *Ζυγουριά*. Τὸ μέρος τοῦτο ἀπετέλει μικρὰν κοιλάδα, ἔχουσαν ἑκατὸν βημάτων περίμετρον, περιεχομένην μεταξὺ τεσσάρων φυσικῶν προμαχώνων. Οὗτοι ἐσχηματίζοντο ἐκ τεσσάρων ὑψηρεφῶν σκοπιῶν, ἐφ’ ὧν συνελλάσσοντο τέσσαρες

ἐκάστοτε ἄγρυπνοι φρουροί, κρατοῦντες τὰ καριοφίλια. Αἱ σκοπιαὶ αὐταὶ ἐκαλοῦντο μέ λατινικόν ὄνομα *βίγλες*· ἐπ' αὐτῶν *ἐβίγλιζον*, ἥτοι ἐφρούρουν, ἐξ ὑπαμοιβῆς οἱ γενναῖοι ἄνδρες τοῦ Χρήστου Μηλιόνη. Προσεδοκᾶτο δέ ἀπό ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἡ ἐπίθεσις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ἄλλ' εἰς μάτην *ἐβίγλιζαν* οἱ κλέφτες ἐξ ὑπαμοιβῆς, καί εἰς μάτην οἱ σύντροφοί των ἐκοιμῶντο ἀνήσυχοι ἐπὶ τῶν καριοφιλίων. Ὁ Μουχτάρ Κλεισοῦρας πολὺ ἔμελλε νὰ βραδύνη ὅπως ἐφορμήσῃ κατὰ τοῦ ὀρεινοῦ στρατεύματος, ἂν ἔμελλεν ἐν τοσούτῳ νὰ ἐφορμήσῃ ποτέ!

Ἐν τούτοις οἱ μονόματοι δέν ἠσθάνοντο κόπον ἐκ τοῦ εἶδους τούτου τῆς ἀσχολίας. Ἦτο γνωστόν ὅτι καὶ ἂν ἀπεκοιμᾶτό τις αὐτῶν, τὸν ἕτερον τῶν ὀφθαλμῶν ἔκλειε μόνον. Διὰ τοῦ ἑτέρου ἐξηκολούθει νὰ *βιγλίζη* καὶ κοιμώμενος.

Οἱ ἄνδρεῖοι οὗτοι, ὅσοι ἦσαν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Χρήστου Μηλιόνη (διότι εἶχεν ἤδη προσλάβει διαρκῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν του μετὰ τὴν σουλτανικὴν ἀποκήρυξιν), ἦσαν ἐκλεκτοὶ ἐξ ἐκλεκτῶν καὶ ἠριθμοῦντο εἰς τεσσαράκοντα. Ἐκτός αὐτῶν ἦτο τὸ κύριον σῶμα τῶν κλεφτῶν, συγκείμενον ἐξ εἰκοσιεννέα. Τέλος ἦσαν πρόθυμοι ἐπίκουροι ἐκ τῶν ὀρεινῶν χωρίων, ἔτοιμοι νὰ σπεύσωσιν ὡς ἐφεδρεία ἐν ἀνάγκῃ, καὶ οἱ τοιοῦτοι ἀνήρχοντο εἰς ὀγδοήκοντα τελείους ἄνδρας.

Τὸ μικρόν τοῦτο στράτευμα ἠσχολεῖτο ἀπὸ ἐνός μὴνός ὀχυροῦν τὰς προσόδους τῶν ὀρεινῶν κωμῶν καὶ λαμβάνον πᾶν ἄλλο προφυλακτικόν μέτρον. Εἶχον κατασκευάσει *ταμπούρια* ὑπὲρ τὰ πεντήκοντα εἰς περιφέρειαν πέντε ἢ ἕξ μιλίων ἐπὶ τοῦ ὕψους τοῦ ὄρους. Διότι ἀνελογίζοντο πάντες ὅτι ὁ κίνδυνος ἐπέκειτο καὶ ἀνεμένετο κρατερὰ ἢ ἐπίθεσις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ἐν τούτοις ὁ Χρῆστος δέν ἀνησύχει παραπολύ ἐκ τῆς καταστάσεως ταύτης καὶ εἶχε κρυφίαν ἐλπίδα ὅτι οἱ πολέμιοι δέν ἔμελλον νὰ δείξωσι τόλμην εἰς τὴν προκειμένην περίστασιν. Ἀλλὰ δέν ἠδύνατο ν' ἀποτρέψῃ τοὺς περὶ αὐτὸν ἀπὸ πάσης προφυλάξεως καὶ συνετῶς ἔπραττε λαμβάνων τὰ πρόσφορα μέτρα. Ἐγίνωσκε καλῶς τὸν Μουχτάρ Κλεισοῦραν καὶ εἶχε πεποίθησιν ὅτι δέν θὰ ἐτόλμα οὗτος ν' ἀνταπεξέλθῃ κατ' αὐτοῦ. Ὅσον διὰ τὸν Πάνον Μαυρομμάτην, ἦτο γενικῶς παραδεδεγμένον ὅτι οἱ χριστιανοί, ὅσοι συνεμάχουν μετὰ τῶν Τούρκων, οὐδέποτε εὐνοοῦντο ὑπὸ τῆς τύχης εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των. Τοῦτο ἦτο πρόληψις τὰ μάλιστα διαδεδομένη παρὰ τοῖς χωρικοῖς, ἀλλ' οὐδέν ἄλλως ἦτο δικαιότερον οὐδέ ψυχολογικώτερον τῆς τοιαύτης προλήψεως.

Ἀρχομένου τοῦ μηνός Ἀπριλίου, πρωῒαν τινὰ καθ' ἣν ὁ οὐρανός ἦτο συνεσκοτασμένος ὑπὸ νεφῶν, εἰς τὰ πρόθυρα αὐτοῦ ἐκείνου τοῦ τζαμίου, ἐξ οὗ ὁ Μηλιόνης εἶχεν ἀπαγάγει τὸν μακαρίτην κατὴν τῆς Ἀρτῆς, ἀνεγνώσθη εἰς ἐπήκοον τῶν ἀγάδων τὸ σουλτανικόν φερμάνιον, δι' οὗ ὁ Χρῆστος Μηλιόνης, τέως ἀνεγνωρισμένος ἄρματολός τῆς Ἀκαρνανίας, καθηρεῖτο ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος τούτου καὶ ἐκηρύττετο ἔκπτωτος τῆς σουλτανικῆς εὐνοίας, ἀποστάτης καὶ κλέφτης, ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας. Προσεκαλεῖτο δέ πᾶς πιστός μουσουλμάνος ὅπως συλλάβῃ καὶ παραδώσῃ εἰς τὰς ἀρχάς τὸν κλέφτην τοῦτον, ὡς ἐπικίνδυνον εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῶν πιστῶν ὑπηκόων τοῦ Σουλτάνου.

Ἀξία σημειώσεως εἶνε ἡ ἐπομένη παράγραφος τοῦ συνοδεύοντος τὸ σουλτανικόν φερμάνιον *φετῶ* τοῦ Σεῖχ-Ἰσλάμη, δι' ἧς ἐχαρακτηρίζετο προσηκόντως ἡ θρησκευτικὴ ἄποψις τοῦ ζητήματος. (Παραθέτομεν τὸ κείμενον κατὰ τὴν τότε ἐπίσημον μετάφρασιν). «Μέ τὸ νὰ ἐπάτησεν ὁ Χρῆστος Μηλιόνης τὸ τζαμί τοῦ Ταχήρ, τόπον ἱερόν καὶ ἀπάτητον εἰς τοὺς ἀπίστους, καὶ νὰ ἐξήγειρε τὰ *τζίνια*, ὅπου ἐκοιμῶντο ὑποκάτω εἰς τὰς πλάκας, ἔτοιμα διὰ ν' ἀρπάσουν τὰς ψυχὰς τῶν πιστῶν, ὅσοι ἤθελον ἀποθάνει εἰς τὴν ἀληθῇ θρησκείαν, διὰ νὰ τὰ φέρουν εἰς τὸ

Τζεννέμ, όπου μόνοι οι αληθείς πιστοί πηγαίνουν...» Διά τούς λόγους τούτους, πρὸς ἐξιλέωσιν τῶν εἰρημένων τζινίων ἢ πνευμάτων κατεδικάζετο ὁ Χρῆστος Μηλιόνης καὶ οἱ ὁπαδοὶ αὐτοῦ νὰ σφαγῶσι, τόσοι τὸν ἀριθμόν, ὅσα ἦσαν τὰ παροργισθέντα τζίνια. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τούτων δέν ἐμνημονεύετο ρητῶς ἐν τῷ ἐπισήμῳ κειμένῳ, εἶπετο ὅτι ἀφήνοντο ἐλεύθεροι οἱ μουσουλμάνοι νὰ ὑπολογίσωσι τὸν ἀριθμόν κατ' ἀρέσκειαν.

Ἡ ἀνάγνωσις τῶν δύο τούτων ἱερῶν ἐγγράφων προξένησε τόσον εὐσεβῆ ἐρεθισμόν, ὥστε οἱ καλοὶ ἀγάδες ἦσαν πλήρεις ἀνυπομονησίας πότε νὰ ἐκστρατεύσωσιν. Ἐξ αὐτῆς τῆς Ἄρτης καὶ τῶν πέριξ χωρίων προσῆλθον ἐθελονταὶ περὶ τοὺς ἑκατόν, διότι ὁ κύριος στρατὸς συνέκειτο ἐξ ὀλιγαρίθμων Ἀλβανῶν. Τὴν ἐσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας οἱ ἀγάδες ἀπεχαιρέτιζον τοὺς γονεῖς, τὰς γυναῖκας καὶ τὰς ἀδελφάς των, καὶ τὴν ἐπιούσαν εἶχεν ἀποφασισθῇ νὰ ἐκκινήσωσιν οἱ ἐθελονταὶ ἐξ Ἄρτης.

Ἦδη περὶ τὸ λυκαυγὲς οἱ ἐνθερμότατοι συνῆλθον εἰς τὸ τζαμίον, τὸν τόπον τῆς συνεντεύξεως, καὶ μετὰ τὴν εὐχὴν ἣν ἀπήγγελε μεγαλοφώνως ὁ ἱμάμης πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν, ἡτοιμάζοντο ν' ἀρχίσωσι τὴν ὁδοιπορίαν. Οἱ βραδύτεροι προσῆρχοντο ἀνά δύο ἢ καὶ τρεῖς, καὶ ἦδη πρό τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου ἔμελλον νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῆς πόλεως. Πρὶν ἢ ἐκκινήσωσιν ἡριθμήθησαν οἱ ἐκστρατεύοντες καὶ εὐρέθησαν ὀγδοήκοντα καὶ εἰς. Ἀλλὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν προσῆλθε καὶ ὀγδοηκοστὸς δευτέρος.

Ἦτο οὗτος νεαρὸς Τοῦρκος, ὅστις μόλις ἐφαίνετο δεκαεπταετής. Ἐκ τῶν γειτόνων του κατὰ τὴν πορείαν οὐδεὶς τὸν ἐγνώριζε.

—Ποιὸς εἶν' αὐτός; ἠρώτησέ τις τῶν Τούρκων, ἀφοῦ εἶχον ἐξέλθει ἐκ τῆς πόλεως.

—Δέν τὸν ξαναεἶδα, ἀπήντησεν ὁ ἐρωτώμενος.

—Οὐδ' ἐγώ, εἶπε τρίτος τις.

—Οὐδ' ἐγώ, ἐπανέλαβεν ἄλλος.

Τέλος ὁ πρῶτος ἐρωτήσας, ὅστις διέπρεπεν ἐπὶ τόλμῃ, ἐθάρρησε ν' ἀπευθύνῃ τὸν λόγον εἰς αὐτόν.

—Ποῖος εἶσαι; τὸν ἠρώτησε.

—Δέν εἶμαι ἀπὸ τὴν Ἄρταν, ἀπήντησεν ἐρυθριῶν ὁ νεαρὸς Τοῦρκος.

—Ἀπὸ ποῦ εἶσαι;

—Εἶμαι ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν, ἀπήντησεν ἐκεῖνος.

—Καὶ ποῦ εὐρέθης ἐδῶ;

—Ἦρθα μ' ἓνα караβάνι.

Καὶ ὁ ὀχληρὸς δέν ἐτόλμησε νὰ ἐρωτήσῃ περιπλέον τι.

Τὴν αὐτὴν πρωΐαν θόρυβος, βοή καὶ ταραχὴ μεγίστη συνέβη εἰς τὸ σεράγιον τοῦ Χαλήλ ἐφένδη ἐν Ἄρτῃ.

Ὁ φιλήδονος Τοῦρκος δέν ἠθέλησε νὰ συνεκστρατεύσῃ μετὰ τοῦ ὁμοθρήσκου του, προφασισθεὶς ὅτι ἡ πνευματικὴ συγγένεια τῆς χριστιανῆς συζύγου του μετὰ τοῦ Χρήστου Μηλιόνη ἐκώλυεν αὐτόν. Τό ἀληθές ἦτο ὅτι δέν ἐπεθύμει ὁ Χαλήλ ν' ἀφήσῃ τὸ χαρέμιόν του ὑπὸ τὴν κηδεμονίαν τῶν ἐν Ἄρτῃ μουσουλμάνων.

Ἀλλὰ περὶ τὴν τρίτην ὥραν τῆς ἡμέρας ἡ μαύρη Φατμά, εἰσελθοῦσα κατὰ τὸ σύννηθες εἰς τὸν θάλαμον τῆς Βάσως, ὅπως προσφέρῃ αὐτῇ τὸ σύννηθες γάλα, δέν εὗρεν ἐκεῖ τὴν νεάνίδα. Βεβαίως θὰ κατέβῃ εἰς τὸν κῆπον τοῦ σεραγίου. Καὶ τοῦτο ὅμως ἦτο ἀσύννηθες. Ἡ παραδεγμένη τάξις ἦτο νὰ καταβαίνωσιν ὁμοῦ ἡ Βάσω... καὶ ἡ Φατμά εἰς τὸν κῆπον τὴν πρωΐαν.

Τί παθοῦσα ἡ νέα αὕτη χριστιανή παρέβη τό νόμιμον τοῦτο ἔθος; Μήπως ἔδακνεν ἤδη τόν χαλινόν καί ἤθελε ν' ἀποσείσῃ τήν ἐξουσίαν τοῦ συζύγου καί αὐθέντου της;

Θά ἦτο νόστιμον, μία νέα χριστιανή νά τολμᾷ νά παραβαίνει καθεστηκότα νόμιμα, ἅτινα ἐσέβοντο ἀνέκαθεν ὅλαι αἱ χανουμισσαι τοῦ σεραγίου, αἱ ὠραιόταται καί εὐγενέσταται. Ἐν τούτοις, ἡ Φατμά ἔσπευσε νά καταβῇ εἰς τόν κῆπον.

Οὐδέν. Ἡ Βασίλω δέν ἦτο ἐκεῖ.

Ἡ Φατμά ἠρεύνησεν ἐπιμελῶς εἰς ὅλας τάς γωνίας. Οὐδαμοῦ ἀνεῦρε τήν νέαν. Ἐπανῆλθεν εἰς τούς θαλάμους καί ἤρχισε δευτέραν ἔρευναν. Οὐδαμοῦ. Κατέβη πάλιν εἰς τόν κῆπον. Οὐδέν. Ἐξήτασεν εἰς τὰ προαύλια καί εἰς τὰ συνεχόμενα ὑπόγεια. Εἰς μάτην.

Τέλος ὑπερέβη τὰ σύνορα, καί μετέβη εἰς τούς θαλάμους τῶν χανουμισσῶν. Ἡ Βασίλω δέν ἦτο ἐκεῖ.

Ἐπέστρεψεν εἰς τόν κοιτῶνα τῆς νέας καί δέν τήν εὔρεν.

Ἡ Φατμά ἔμελλε παρ' ὀλίγον νά παραφρονήσῃ. Βεβαίως ἐάν ἡ Βάσω ἦτο παροῦσα καί τήν ἐθεώρει ὀπισθεν δικτυωτοῦ τινος τοῦ χαρεμίου, ἐάν ἔβλεπε τό πρόσωπόν της, ὅπερ εἶχε καταστῇ οἰκτρόν, ἐκστατικόν, καί εἶχε λάβει ἡμισελήνου σχῆμα, ἐάν ἔβλεπε τόν τρόπον τῶν μελῶν της καί τόν βρυγμόν τῶν ὀδόντων της, δέν θά εἶχε τόσῃν ἀπανθρωπίαν, ὥστε νά δραπετεύσῃ ἐκ τοῦ χαρεμίου.

Τί λόγον νά δώσῃ ἡ Φατμά εἰς τόν κύριόν της, ἀφοῦ οὗτος τῇ εἶχεν ἐμπιστευθῇ τήν νέαν ἐκείνην *σεβιλμέκ* (τήν ἀγαπωμένην) καί τῇ εἶχεν εἰπῇ· «Μοῦ ἀποκρίνεσαι, κουζούμ, μέ τό κεφάλι σου»· τί λόγον νά δώσῃ, ἂν ὁ κύριός της ἤρχετο τήν στιγμὴν ταύτην, ὡς καί ἔμελλε νά ἔλθῃ, νά τήν ἐρωτήσῃ: —Ποῦ εἶνε ἐκείνη, Φατμά;

—Τό κεφάλι μου, ἐπιθύριζεν αὐτομάτως ἡ δυστυχὴς μαύρη.

Ἄλλ' ὅχι· δέν ἦτο δυνατόν νά φύγῃ οὕτως ἡ *σεβδισμέκ* (ἡ βιαζομένη ν' ἀγαπᾷ). Αἱ θύραι τοῦ χαρεμίου δέν ἠνοίγοντο εὐκόλως. Πῶς ἡδύνατο νά δραπετεύσῃ; Κάπου θά εἶνε κρυμμένη.

Καί ἡ Φατμά ἤρχισε νέαν ἔρευναν, εἰς τούς διαδρόμους, εἰς τούς θαλαμίσκους, εἰς τὰ ἐρμάρια. Τέλος ἡ Βάσω δέν εὐρίσκετο. Ἀναμφιβόλως θά εἶχε φύγει.

Ὡ, αὐταῖ αἱ χριστιαναί! Πάντοτε ἄπιστοι ἦσαν καί θά εἶνε.

Καί προσήγγιζεν ἤδη ἡ φοβερά στιγμή καθ' ἣν ἔμελλε νά παρουσιασθῇ ὁ Χαλήλ ἐφένδης.

Ἡ Φατμά ἔλαβε γενναίαν ἀπόφασιν. Ἀφοῦ ἐκείνη ἡ *σεβεμεμέκ* (ἡ μή δυναμένη ν' ἀγαπᾷ) ἐφυγεν, ἀφοῦ ἐγινεν ἄφαντος, καί ἡ Φατμά ἔμελλεν ἂν ὅχι νά θανατωθῇ, τοῦλάχιστον νά μαστιγωθῇ ἀπανθρώπως, διὰ νά πληρώσῃ τό σφάλμα ἐκείνης, διατί νά μὴ φύγῃ κι' αὕτη, ἀθῶα οὔσα, διὰ νά σωθῇ ἀπὸ τῆς μανιώδους ὀργῆς τοῦ κυρίου της. Καί ἐκείνη μὲν ἡ *σεβδισμέκ* θά ἐφυγε διὰ μαγείας (τοῦτο δέν εἶνε ζήτημα) διότι τὰς κλείδας τοῦ χαρεμίου τὰς κατέχει ἡ Φατμά, αὕτη ὅμως, ἃς ἔχῃ δόξαν ὁ Ἀλλάχ, δέν ἔχει ἀνάγκην μαγείας, ἀλλ' ἀρκεῖ νά μεταχειρισθῇ τὰς κλείδας ἃς κατέχει, διὰ ν' ἀνοίξῃ τὰς θύρας τοῦ χαρεμίου καί νά δραπετεύσῃ.

Καί ἄνευ περαιτέρω σκέψεως ἠρεύνησεν εἰς τούς θυλάκους τῆς ἐσθῆτός της, διὰ νά εὔρῃ τὰς κλείδας. Ὡ ἐκπληξίς! Αἱ κλεῖδες δέν ἦσαν ἐκεῖ. Αἱ κλεῖδες εἶχον γίνοι ἄφαντοι μετὰ τῆς Βάσως.

Τότε μόνον ἀνελογίσθη ἡ Φατμά, ὅτι τῷ ὄντι ἂν δέν τῆς ἐκλεπτεν ἡ χριστιανὴ τὰς κλείδας, δέν ἡδύνατο νά φύγῃ, διότι ἄνευ τῶν κλειδῶν δέν ἡδύνατο ν' ἀνοίξῃ τοῦ χαρεμίου τὰς θύρας, καί τότε ᾤκτειρε τήν ἀφέλειαν ἑαυτῆς, ὡς μὴ προφυλαττομένης μετ' ἀρκούσης δυσπιστίας ἀπὸ τῆς δεσμώτιδος. Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἱκανὸς λόγος διὰ νά παραφρονήσῃ τις.

‘Αλλ’ ἡ Φατμά εἶχε συνέλθει ἐκ τῆς πρώτης ἐκπλήξεως καί ἠδύνατο ἤδη νά συναρμόζῃ κανονικῶς τὰς σκέψεις της. Ὅθεν διενεώθη εὐθύς ὅτι ἀφοῦ ἡ χριστιανή εἶχε κλέψῃ τὰς κλεῖδας, πιθανόν νά ἄφησε τὰς θύρας ἀνοικτάς, ἐκτός ἂν εἶχε τήν ἀταραξίαν νά κλειδώσῃ ἅμα ἐξελθοῦσα, πρὸς μείζονα ἀσφάλειαν, καί νά ἀποκομίσῃ φεύγουσα τὰς κλεῖδας. Ἡ Φατμά ἔσπευσε πάραυτα νά καταβῇ εἰς τήν θύραν.

Τῷ ὄντι αἱ κλεῖδες ἦσαν ἐκεῖ καί ἡ θύρα ἦτο ἀνοικτή εἰσέτι. Ἡ δύστηνος νέα δέν ἐτόλμησεν ἢ δέν διενεώθη νά λάβῃ τὰς κλεῖδας μεθ’ ἑαυτῆς. Ἡ Φατμά ἀφῆκε κραυγὴν χαρᾶς. Τῇ ἐφάνη ὅτι ἡ θέσις της ὡς καταδίκου ἐπαισθητῶς ἠλαφρύνθη.

Ἡ μαύρη προεμελέτα ἤδη τὴν ἀπολογία, ἣν ἔμελλε ν’ ἀπαγγείλῃ ἐνώπιον τοῦ κυρίου της. Ἐκλείδωσεν ἔσωθεν τὴν θύραν, ἔθηκε τὰ κλειδιά εἰς τὸν βαθὺν θύλακον τῆς ἐσθῆτός της καί ἀνέβη εἰς τοὺς θαλάμους. Αὐθορμητῶς εἶχεν ἀποφασίσει νά μὴ φύγῃ. Ἐμέμφετο δ’ ἑαυτὴν ὅτι εἶχε συλλάβει πρό μικροῦ τὴν ιδέαν τῆς ἀποδράσεως.

Τῷ ὄντι πᾶσα φιλαυτία εἶνε εὐεξήγητος, καί ἡ φιλαυτία τοῦ δεσμοφύλακος δέν εἶνε ἥττονος σεβασμοῦ ἀξία. Ἀφοῦ εἶχε τὰς κλεῖδας ἡ Φατμά ἔσωζε τὴν φιλαυτίαν της, ἔμελλε νά δείξῃ τὰς κλεῖδας ταύτας πρὸς τὸν κύριόν της καί νά τῷ εἴπῃ· (Ἐννοεῖται ὅτι θά ἐψεύδετο, ἀλλ’ ἄνευ ψεύδους οὐδεμία ὑπόθεσις εὐδοῦται). Θά τῷ ἔλεγεν ἄρα, ὅτι αἱ κλεῖδες αὗται ἦσαν εἰς τὰς χεῖράς της, ὅτι οὐδέποτε ἀπέβαλεν αὐτάς, ὅτι ἡ θύρα τοῦ χαρεμίου οὐδέποτε ἀνέωχθη, καί ὅμως ἡ νέα χριστιανή κατάρθωσε γὰ γίνῃ ἄφαντος. Τίνι τρόπῳ; Ἡ Φατμά, ἀμαθὴς μαύρη, δέν ἐγίνωσκε τὰ μυστήρια τῆς μαγείας καί δέν ἠδύνατο νά ἐξηγήσῃ κατὰ ποῖον τρόπον ἐδραπέτευσεν ἡ χριστιανή. Ὑπάρχουσιν ἄπειροι καταχθόνιοι τρόποι καί μέθοδοι ἀνεξήγητοι, ἅς πᾶς ἕκαστος ἀγνοεῖ. Ἡδύνατο νά εἰξεύρῃ ἡ Φατμά τίνος τούτων ἦτο ἔμπειρος ἡ δραπετίς; Ἦρκει ὅτι αὐτὴ δέν τῇ ἔδωκε τὰ κλειδιά, ἄλλως, συνειδυῖα τὴν τύχην ἣτις ἀπέκειτο αὐτῇ, ἥθελε φύγει μετὰ τῆς δραπετίδος. Διότι προκριώτερον βεβαίως ἦτο νά χάσῃ τὴν ζωὴν της εἰς τὸν παρόντα κόσμον καί αὐτὴν τὴν μέλλουσαν ἀναπαυσιν εἰς τὴν αἰωνιότητα ἢ νά στερηθῇ τῆς ἐμπιστοσύνης τοῦ κυρίου της. Ἡτό ποτε δυνατόν νά φυγαδεύσῃ ἡ Φατμά τὴν ἄπιστον ἐκείνην; Ποῖον συμφέρον θά εἶχε νά πράξῃ τοῦτο; Ἡ μαύρη αὕτη ἦτο γνωστὴ εἰς τὸν ἐφένδην Χαλήλ. Οὐχὶ μόνον εἰς αὐτόν ἦτο γνωστὴ, ἀλλὰ καί εἰς τὸν πατέρα του ὃν εἶχε παιδιόθεν ὑπηρετήσῃ, καί αὐτὰ τὰ κόκκαλα τῶν τεθνεώτων ἠδύναντο νά μαρτυρήσωσι περὶ τῆς ἀφοσιώσεώς της. Ταῦτα ἔμελλε νά εἴπῃ εἰς τὸν Χαλήλ, καί ἂν δέν τὸν ἐπειθεν, εὐτυχὴς θά ἦτο ἔχουσα τὴν συνείδησιν ἀναπαυμένην.

Ἀλλως δέ ἡ δυστυχὴς μαύρη δέν ἐτόλμα νά ὑπερβῇ τὸν οὐδὸν τοῦ σεραγίου, καί τό πρᾶγμα ἦτο εὐνόητον. Ὁ κόσμος ἐφαίνετο πρὸς αὐτὴν πέλαγος ἄπειρον καί ἀτέραμνον. Ἡ σφαῖρα αὐτῆς, ἐν ἣ ἀνετράφη, ἦς τὸν ἄερα ἀνέπνευσεν, ἦτο τό χαρέμιον. Πέραν τοῦ χαρεμίου οὐδέν ἐγίνωσκε. Τὰ πάντα ἐνέπνεον αὐτῇ τρόμον. Ποῦ νά μεταβῇ πτωχὴ γυνή, ἥδη πρεσβυτίς, ἂν ἐφευγε τὴν φιλόξενον στέγην, ὅφ’ ἦν εἶχεν ἀνατραφῇ; Ἐπὶ τέλους ἐφαντάζετο ὅτι φεύγουσα συνήντα καθ’ ὁδὸν τὸν κύριόν της, ἔφιππον ἐπιστρέφοντά μετὰ δύο ἢ τριῶν ἀκολούθων ἐκ τῆς ἐωθινῆς εἰς τὰ κτήματά του ἐκδρομῆς.

—Ποῦ πηγαίνεις, Φατμά;

Εἰς τοιαύτην ἐρώτησιν τί ἄλλο ἠδύνατο ν’ ἀπαντήσῃ ἡ πτωχὴ μαύρη, εἰμῇ:

—Ἔρχομαι νά σ’ εὔρω, ἐφέντη μου.

—Καί τί μέ θέλεις;

Εἰς τὴν δευτέραν ταύτην ἐρώτησιν τί θά ἀπῆντα;

—Ἐφέντη, ἡ Ρωμῆά ἐφυγεν ἀπὸ τό χαρέμι...

Βεβαίως, διότι αἱ ἐρωτήσεις καί ἀπαντήσεις μεταξὺ δεσπότου καί δούλης

συνέχονται ως κρίκοι τῆς αὐτῆς ἀλύσου, καί εὐθύς ὡς συνήντα ἡ μαύρη τόν Χαλήλ, οὐδέν ἄλλο ἡδύνατο ν' ἀπαντήσῃ. Διότι ἄλλως ὤφειλε νά εἶπῃ ὅτι φεύγει ἀπό τό χαρέμιον. Ἀλλά τότε ὁ Χαλήλ, καθ' ὅλα τά δίκαια καί τά νόμιμα, θά τήν συνελάμβανε καί θά διέταττε νά μαστιγωθῇ καί νά καθειρχθῇ ὡς δραπέτης. Ὅθεν οὐδέν ἄλλο ἡδύνατο νά πράξῃ ἢ νά ὑποταχθῇ εἰς τήν τύχην τῆς. Ἀλλ' ἔνεκα τῆς ταραχῆς ἐν ἣ διετέλει ἡ δυστυχῆς μαύρη κατήντησε νά ἐκλαμβάνῃ ὡς πραγματικὴν τήν καθ' ὁδόν συνάντησιν μετὰ τοῦ κυρίου τῆς, ἣν ἐφαντάζετο. Ὅθεν ἀνωρθώθη αὐτομάτως καί ἦτο ἐτοιμὴ νά ἐξέλθῃ ἐκ τοῦ οἴκου, σπεύδουσα νά συναντήσῃ τόν Χαλήλ, ὅπως ἀπολογηθῇ. Ἀλλά δέν προέλαβε. Τήν αὐτὴν στιγμὴν εἰσῆρχετο ὁ Χαλήλ εἰς τοὺς θαλάμους τοῦ χαρεμίου.

Μετὰ πεντάωρον ὁδοιπορίαν, ὅτε οἱ ἐκστρατεύσαντες ἐξ Ἀρτῆς ζηλωταὶ Τοῦρκοι εἶχον φθάσει εἰς ὑψωμά τι, ὁ Μουχτάρ Κλεισούρας ἐκ συμφώνου μετὰ τῶν περὶ αὐτόν προκρίτων ἀγάδων, εἶχεν ἀποφασίσει νά πέμψῃ ἐπιστολὴν πρὸς τόν Χρῆστον Μηλιόνην.

Τότε ὁ κήρυξ ἀνέβη ἐπὶ σκοπιάν τινα καί ἐκραξεν ὅτι ὅστις θέλει νά παρουσιασθῇ εἰς τόν ἀρχηγόν, δι' ἐμπιστευτικὴν ἀποστολὴν. Ἐν τούτοις οὐδεὶς ἦτο πρόθυμος νά παρουσιασθῇ.

Λεληθότως εἶχε ψιθυρισθῇ εἰς τὰς τάξεις τῶν στρατευόντων, ὅτι ὁ ἀρχηγὸς σκοπὸν εἶχε νά πέμψῃ διαγγελέα πρὸς τόν κλέφτην τῶν βουνῶν, προσκαλὼν αὐτόν νά παραδοθῇ. Καί ἐπειδὴ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ἦσαν καθ' ὑπερβολὴν δύσπιστοι, οὐδεὶς αὐτῶν ἐτόλμα νά προσέλθῃ ἐθελοντῆς διὰ τήν ἀποστολὴν ταύτην.

Ὁ Μουχτάρ Κλεισούρας ἦτο ἐτοιμὸς νά βλασφημήσῃ, καί ἤδη ἐσχημάτιζε καθ' ἑαυτὸν τὰς λέξεις, ἃς ἔμελλε νά ἐκστομίσῃ ἐνώπιον τῶν ἐπιτελῶν του, ἃν δέν ἐκωλύετο. Ὁ ἀνὴρ οὗτος εἶχε συναναστραφῇ πολὺ μέ τοὺς Ἑλληνας ὀπλαρχηγούς, καί διὰ τοῦτο εἶχεν ἐλευθέραν τήν γλῶσσαν.

—Χίλιοι διαβόλοι νά σᾶς σηκώσουν! Τά τσακάλια νά τραβοῦν τὰ κορμιά σας καί οἱ χοῖροι νά φάγουν τὰ πρόσωπά σας!

Ἡ ἐπὶ κλησις τοῦ ὀνόματος τούτου παρ' ὀλίγον ἔμελλε νά ἐπενέγκῃ τό ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα παρὰ τοῖς μουσουλμάνοις, οἵτινες ἐθεώρουν βλασφημίαν καί αὐτὴν τήν μνείαν τοῦ εἵδους τούτου τῶν ζώων. Ἀλλ' ὅμως πρὶν τελειώσῃ ὁ ἀρχηγὸς τὰς βλασφημίας του, νέος τις Τοῦρκος ἐνεφανίσθη ἐνώπιον αὐτοῦ. Οὗτος ἦτο ὁ ἄγνωστος ἐκεῖνος, ὃν οἱ γείτονές του οὐδέποτε εἶχον ἰδῆ καί ὅστις εἶχεν εἰπῇ αὐτοῖς ὅτι ἦλθε τελευταῖον ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ὡς ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνώσται. Οὗτος προσελθὼν εἰς τόν ἀρχηγόν ἔκαμε βαθύτατον *τεμενᾶν* καί ἐστάθη μετὰ μεγίστου σεβασμοῦ περιμένων τὰς διαταγὰς του.

—Ποῖος εἶσαι σύ, κουζούμ; τὸν ἠρώτησεν ὁ Μουχτάρ Κλεισούρας.

—Πιστὸς μουσουλμάνος, ἀπήντησε μετὰ συστολῆς ὁ ἄγνωστος.

—Καί τί ζητεῖς;

—Περιμένω νά μέ διατάξῃ ὁ ἐφέντης ὅ,τι θέλει.

—Εἴμπορεῖς νά φέρῃς τήν γραφὴν αὐτὴν εἰς τόν Χρῆστον Μηλιόνην;

—Εἴμπορῶ, ἀπήντησεν ἀδιστακτικῶς ὁ νεαρὸς Τοῦρκος.

—Εἰξεύρεις τοὺς δρόμους;

—Εἰξεύρω, ἀπήντησεν οὐχί μετ' ἴσης σταθερότητος.

—Εἰξεύρεις τό λημέρι τοῦ Χρήστου Μηλιόνη;

—Θά τό εὔρω.

—Πρέπει νά γίνῃς *τεπτήλ*, διότι ἄλλως οἱ χωρικοὶ θά σέ προδώσουν.

—Θά γίνω *τεπτήλ*.

—Ἔχει καλῶς.

Ἐν τῷ μεταξύ εἰς τῶν ἐπιτελῶν εἶχε κύψει εἰς τό οὖς τοῦ Μουχτάρ καί τῷ ὠμίλει κρυφίως.

Ὁ νέος ἐκεῖνος εἶχε προσηλώσει τό βλέμμα εἰς τοὺς δύο συνομιλοῦντας καί ἐφαίνετο ἐπιθυμῶν νά μαντεύσῃ ἐκ τῆς ἐκφράσεως τοῦ βλέμματός των τί ἔλεγον πρὸς ἀλλήλους.

—Τό ξεύρεις καλά; ἔλεγεν ὁ Κλεισούρας.

—Τό πιστεύω, ἀπῆντα ὁ ἕτερος Τοῦρκος.

—Ἀπό ποῦ;

—Πρέπει νά στείλωμεν ἄνθρωπον πιστόν.

—Καί ποῖος σοί λέγει ὅτι αὐτός ὁ νέος δέν εἶνε πιστός;

—Αὐτός πρώτην φοράν παρουσιάζεται, κανεῖς δέν τόν γνωρίζεις.

—Ἀλήθεια;

—Βέβαια. Ρώτησε τό *άσκέρι* ἂν τόν ἔχουν ἰδῆ ποτέ.

Ὁ Μουχτάρ Κλεισούρας ἐκάλεσε πέντε ἢ ἕξ ἐκ τῶν ἐθελοντῶν καί τοὺς ἠρώτησεν, ἂν ἐγνώριζον τόν νέον Τοῦρκον. Πάντες ἀπῆντησαν ὁμοφώνως ὅτι πρώτην φοράν τόν ἔβλεπον.

Ὁ Μουχτάρ Κλεισούρας εὐρέθη εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν. Ἐνθεν μὲν οἱ ἄνδρες τοῦ στρατοῦ ἀπεφαίνοντο ὅτι δέν ἦτο ἀξιόπιστον πρόσωπον ὁ νεαρός ἐκεῖνος Τοῦρκος ἐνθεν δέ οὐδεὶς τῶν ἄλλων προσήρχετο πρόθυμος ὅπως κομίσῃ τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τόν Χρῆστον Μηλιόνην.

Τέλος ὁ Κλεισούρας διενόηθη, ὅτι ἀφοῦ αὐτός ἦτο ὁ ἀρχηγός, ἡδύνατο καί ὤφειλε νά πέμψῃ κατ' ἐκλογὴν ἓνα ἐκ τῶν στρατιωτῶν του κομιστὴν τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τόν Χρῆστον Μηλιόνην. Καί μήπως πρότερον δέν ἦτο εὐκόλον νά τό φαντασθῇ; Ἀλλ' εἰς στρατόν ἀτάκτων καί ἐθελοντῶν δέν ἦτο δυνατόν νά πειθαρχῶσι.

Καθ' ἣν στιγμὴν εἶχε συλλάβει ὁ ἀρχηγός τὴν γενναίαν ταύτην ἀπόφασιν, ἐνεφανίσθη τελευταῖον ἐνώπιον αὐτοῦ εἰς τῶν Τοῦρκων καί τῷ ἔκαμε *τεμενᾶν*.

—Τί θέλεις ἐσύ, τόν ἠρώτησεν ὁ Μουχτάρης.

—Ἐγὼ δίδω ἐγγύησιν, ἐφέντη, ἀπῆντησεν ὁ Τοῦρκος ἐκεῖνος.

—Τί ἐγγύησιν;

—Ἐγὼ τόν γνωρίζω.

—Καί διατί δέν θέλεις νά ὑπάγῃς ἐσύ ὁ ἴδιος;

—Θέλω νά ὑπάγω μαζί του.

—Ὁλοσὺν, ἀπῆντησεν ὁ Κλεισούρας.

Καί ἀποβλέψας πρὸς τοὺς περὶ ἑαυτὸν ἀγάδες, ἐζήτει τὴν ἐπιδοκιμασίαν αὐτῶν.

Ναὶ ἀσημᾶντους τινάς ἐξετάσεις ἀπεφασίσθη νά πεμφθῶσιν οἱ δύο Τοῦρκοι ὡς γραμματοφόροι πρὸς τόν ἀποστάτην κλέφτην. Ὁ πρῶτος παρουσιασθεὶς, ὁ ἄγνωστος, εἶχε στρέψει τό βλέμμα πρὸς τόν αὐτόκλητον σύντροφόν του, καί τό βλέμμα τοῦτο ἐξέφραζε μᾶλλον ἀπορίαν ἢ εὐγνωμοσύνην.

Ἀλλόκοτος ἦτο ἡ διήγησις, ἣν ἤκουσε παρὰ τοῦ αὐτοκλήτου συνοδοιπόρου του ὁ ζηλωτής νεαρός Τοῦρκος, ὅστις προσῆλθεν ἐθελοντής εἰς ἕξ ἑκατόν. κομιστὴς τῆς πρὸς τόν Μηλιόνην ἐπιστολῆς, τῆς προσκαλοῦσης αὐτόν εἰς ὑποταγὴν. Ὁ πρόθυμος καί ὑποχρεωτικός οὗτος ἄνθρωπος ἦτο χριστιανός, ὡς αὐτός ὡμολόγησεν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ ὁμολογήσῃ τοῦτο, ἐφρόντισε νά προκαταλάβῃ τόν νέον σύντροφόν του δι' ἐκπληκτικῆς ἀνακοινώσεως, ὅτι καίπερ χριστιανός ἐμίσει ὅμως ἐγκαρδίως τοὺς ὁμοθρήσκους του.

Πόθεν ὠρμήθη εἰς τό ἀδιάλλακτον τοῦτο μῖσος; Τῇ ἀληθείᾳ εἶχε σπουδαίους

λόγους ὅπως προέλθῃ εἰς τό ἄστοργον τοῦτο αἶσθημα ἐναντίον τῶν ὁμοπίστων αὐτοῦ. Ὡς φαντασθῇ τις εἰρηνικόν ἀγρότην, κατοικοῦντα μακράν τῶν πόλεων, εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν ὑψηλῶν κορυφῶν τοῦ Πίνδου. Ὁ εἰρηνικός οὗτος ἀγρότης ἦτο ὁ πατήρ του. Ὁ Καμπόσος (οὕτως ὠνομάζετο ὁ ἀφηγητής) ἦτο βρέφος καθ' ὃν χρόνον εἶχον συμβῇ ταῦτα. Μόλις εἶχε γεννηθῇ, καί εἶχε λάβει πείραν τοῦ μίσους καί τῆς καταφορᾶς τῶν χριστιανῶν. Ἡ ἀνάμνησις ἐκείνη εἶχε μείνει ὡς μέλας οἰωνός εἰς τήν συνείδησίν του, ὡς σταγὼν πικρίας καί χολῆς εἰς τήν καρδίαν του. Μίαν νύκτα, καθ' ἣν μόλις εἶχε δύσει ὁ Ἑσπερος καί αἱ Πλειάδες ἀρτίως εἶχον ἀνατείλει εἰς τό στερέωμα, οἱ χωρικοὶ τῶν περιχώρων, ἐκ συστάσεως ὡς φαίνεται εἶχον συμφορήσει στοιβάς καί ἄχυρα καί θημωνίας καί ἐπεσώρευσαν αὐτάς παρά τήν καλύβην τοῦ πατρός του. Ἦτο Ἰούλιος μῆν, καί ἡ πυρκαϊὰ δέν ἐβράδυνε νά ἐκραγῇ εὐθύς ὡς ἔβαλον πῦρ εἰς τόν σωρόν τῶν ξηρῶν ἐκείνων ἐναυσμάτων. Ἡ φλόξ ἐξήφθη μετ' ἀπιστεύτου ταχύτητος καί ἔμελλε νά καταστήσῃ ὀπτούς τοὺς τρεῖς κατοίκους τῆς καλύβης, ἂν τό βρέφος, ὅπερ ἐκλαυθμύριζε παννυχί, δέν ἀφύπνιζε διὰ τῶν γογγυσμῶν του τήν θηλάζουσαν μητέρα, ἥτις προτοῦ νά τείνῃ τόν μαστόν της πρὸς τό βρέφος, ἡσθάνθη καπνὸν ἀποπνίγοντα αὐτήν καί ἤκουσε τόν βρόμον τοῦ πυρός μαινομένου περὶ τήν καλύβην. Ἡ κραυγὴ τῆς ἐντρόμου γυναικὸς ἀφύπνισε τόν σύζυγον, ὅστις ἔμελλε νά κοιμηθῇ τόν αἰώνιον ὕπνον τήν νύκτα ἐκείνην, διότι οἱ μανιώδεις χωρικοὶ συνεχώρησαν μὲν εἰς τήν μητέρα καί τό τεκνίον ἵνα διέλθωσιν, ἀλλὰ δέν ἐπέτρεψαν καί εἰς τόν πατέρα τοῦ Καμπόσου νά σωθῇ ἐκ τῆς καταστροφῆς. Διὰ τριῶν κτύπων πελέκεως ὁ τολμηρότατος αὐτῶν τὸν ἀπετελείωσε καί ἔρριπεν αὐτόν αἰμοσταγῇ ἐπὶ τῆς φλεγούσης στοιβῆς, ἥτις κατέφαγε τό ἀσπαῖρον σῶμά του ἰνδικῶ τῷ τρόπῳ.

Ἐντεῦθεν ὁ διασωθεὶς ἐκ τῆς καταστροφῆς ἐκείνης Καμπόσος εἶχεν ὀρμηθῇ νά ὁμόσῃ ἄσπονδον μῖσος κατὰ πάντων ἐν γένει τῶν χριστιανῶν. Ὁ Καμπόσος ἦτο μόλις τριετής τότε, ἀλλ' ἐμνημόνευεν ἀρκούντως τήν φρικτὴν ἐκείνην καταστροφήν. Προσέτι δέ ἡ μήτηρ του εἶχε συμπληρῶσει πρὸς αὐτόν, ἅμα ἡλικιωθέντα, τὰ κενὰ τῆς φοβερᾶς ἀναμνήσεως. Τό πάθος τοῦτο ἦτο κοχλάζον, δεινόν καί ὑπέρμετρον ἐν τῇ ψυχῇ του. Κατ' ἀρχάς εἶχε σκοπὸν νά ἐξομώσῃ τήν χριστιανικὴν πίστιν καί νά γίνῃ μουσουλμάνος (ὁ Καμπόσος ὡμολόγησε τοῦτο εἰλικρινῶς πρὸς τὸν συνοδοιπόρον του), ἀλλ' ὅμως ὠριμώτερον σκεφθεὶς δέν ἀπεφάσισε νά πράξῃ τοῦτο διὰ τὸν ἐξῆς λόγον: ἐάν εἶχεν ἐξομώσει, οἱ χριστιανοὶ δέν θά τὸν ἐνεπιστεύοντο καί ἐπομένως δέν θά ἠδύνατο νά βλάπτῃ αὐτοὺς καιρίως.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἔμεινεν ὁ Καμπόσος πιστός εἰς τήν θρησκείαν τῶν πατέρων του. Ὡς ἀλλως δέ καί ἐκεῖνοι, οὓς κυρίως ἐμίσει, δέν διεκρίνοντο ἐπὶ ἄκρᾳ εὐλαβείᾳ. Οἱ μέγιστοι ἐχθροὶ του δέν ἦσαν οἱ ἀγρόται. Ὁ Καμπόσος δέν ἦτο τόσοσιν ταπεινός τό φρόνημα, ὥστε νά ζητῇ νά βλάβῃ τοὺς πτωχοὺς ἐκείνους ἀνθρώπους. Ὁ Καμπόσος ἦτο φιλόδοξος καί ἡ ἐχθρὰ του δέν εἶχε τόσοσιν στενὰ ὅρια. Ἐκεῖνοι, οὓς ἐμίσει κατ' ἐξοχὴν, ἦσαν οἱ κλέφτες, οἱ ἄνθρωποι τῶν βουνῶν. Εἶχε δέ σπουδαίους λόγους πρὸς τοῦτο. Οἱ χωρικοὶ εἶχον καύσει τήν φωλεάν τοῦ πατρός του, ἀλλ' οἱ χωρικοὶ δέν ἔπραξαν αὐθορμήτως. Οἱ κλέφτες, οἱ ἄγριοι πολεμισταί, κατὰ τήν διήγησιν τοῦ Καμπόσου, εἶχον διεγείρει τοὺς ἀγαθοὺς ἐκείνους ἀνθρώπους ἵνα διαπράξωσι τό ἀνοσιούργημα. Οἱ κλέφτες εἶχον παράπονα κατὰ τοῦ πατρός του, ὡς φαίνεται. Καί ἦτο ἐπόμενον νά ἔχωσι παράπονα, ἀφοῦ ὁ μόνος χωρικός ὅστις ἰχνηλάτει τὰς κινήσεις τῶν κλεφτῶν, ὁ μόνος ὅστις ὑπεδείκνυε τὰ λημέρια των, ὁ μόνος ὅστις ἐδίδεν ἐπὶ πολλὰς νύκτας κατάλυμα εἰς τὰ τουρκικὰ ἀποσπάσματα, τὰ ἐκπεμπόμενα ἐκάστοτε πρὸς καταδίωξιν τῶν ὀρεσιβίων μαχητῶν, ἦτο ὁ μακαρίτης, ὁ πατήρ του. Ἀλλὰ διὰ τὸν αὐτόν λόγον εἶχε δίκαιον καί ὁ Καμπόσος (ἡ δικαιοσύνη δέν εἶνε πολυμερής, οὐδ' ἡ ἐκδίκησις ἐξετάζει ποτέ

τά ἀπώτερα αἰτία· τό τελευταῖον κινοῦν αἷτιον εἶνε πάντοτε καί ἡ ὑπερτάτη αἰτία· εἶχε δίκαιον, λέγομεν, νά παρουσιασθῇ ὡς Τοῦρκος ζηλωτής καί νά ἐκστρατεύσῃ κατά τῶν κλεφτῶν. Κανείς ἀληθῆς Ρωμηός, ἔλεγε, δέν ἠδύνατο νά τόν κατακρίνῃ διὰ τοῦτο. Ἴσως θά ἐδικαιοῦντο οἱ Ρωμηοί νά τόν κατακρίνωσιν, ἂν αὐτοί ἔδιδον τό παράδειγμα τῆς φιλοπατρίας καί τῆς ἐνώσεως, ἀλλ' οἱ Ρωμηοί ἔδωκαν καί τότε καί πάντῳ τό παράδειγμα τῆς διαιρέσεως καί τῆς ιδιοτελείας. Ἄν δέ ἡ τύχη αὐτοῦ ἦτο ἀπαισιωτέρα τῆς τῶν ἄλλων, πάλιν δέν ἔπαιεν αὐτός. Ὅπως ἡ καεῖσα καλύβη ἦτο ἴσως μοναδικόν παράδειγμα κατ' ἐκεῖνον τόν χρόνον εἰς τά χρονικά τῆς Ἡπείρου (τοῦλάχιστον διὰ τόν Καμπόσον, δι' ἄλλους ἠδύνατο νά εἶνε συχνόν), οὕτω καί τό ἐξαιρετικόν μῖσος κληρονόμου, ἀνθρώπου ἀθώου, διότι νήπιον αὐτός δέν ἠδύνατο νά ὑπέχῃ εὐθύνας διὰ τὰ τυχόν ἁμαρτήματα τοῦ πατρός του, ἔπρεπε νά εἶνε μοναδικόν.

Ταῦτα διηγῆθη ὁ Καμπόσος πρὸς τόν συνοδοιπόρον του. Ἄλλ' αὐτός, ὁ δυστυχής, τί ν' ἀπαντήσῃ; ἐδίσταζε καί ἐψέλλιζεν. Ἦλθε στιγμή, καθ' ἣν ὁ Καμπόσος ἐσχημάτισε τήν ιδέαν ὅτι ὁ ἄνθρωπος οὗτος δέν ὠμίλει καλῶς τήν τουρκικὴν. Ἄλλ' ὅμως τά μονοσύλλαβα μόρια δι' ὧν ἀπῆντα εἰς τὰς ἐρωτήσεις τοῦ συντρόφου του, εὐφώνως τά ἐπρόφερον, ὥστε ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος, ὅσον πονηρός καί ἂν ἦτο, δέν ἠδύνατο νά σχηματίσῃ πεποίθησιν ὅτι δέν ἦτο Τοῦρκος ὁ ὁμιλητής του. Ὁ νέος ἔμελλε νά περιέλθῃ εἰς ἀμηχανίαν, ὅτε ὁ Καμπόσος ἤθελε τόν προκαλέσῃ νά ἐκφράσῃ καί αὐτός κατὰ πλάτος τί ἐφρόνει περί τῆς καταστάσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ πρὸ τούτου ἔμελλε νά συμβῇ σπουδαιότερόν τι.

Ὁ Καμπόσος εἶχε φθάσει εἰς τό μέρος ἐκεῖνο τοῦ λόγου, εἰς ὃ τόν ἐξῴθει ἴσως ἡ μοναδική ὀρεξις εἰς ἣν εὐρίσκετο, καί ἤρχισε νά διηγῆται τοὺς ἰδιαιτέρους λόγους τοὺς συναφεῖς πρὸς τήν παροῦσαν περίστασιν. Πρὸ πέντε ἡμερῶν, εἶπεν, εἶχε μεταβῇ εἰς τήν ἀγορικήν ποιμένος, Νάσκα ὀνόματι (ὁ ἀκροατής ἔτεινε τὰ ὦτα, ὡς ἤκουσε τό ὄνομα τοῦτο)· ἐκεῖσε εἶχε καταφύγει ἄνθρωπός τις μετὰ τῆς οἰκογενείας του (οἱ ὀφθαλμοί τοῦ νέου ἔπαιζαν μετ' ἀνυπομονησίας). Ὁ ἄνθρωπος οὗτος ὠνομάζετο Κώστας (ὅλοι οἱ μυῶνες τοῦ προσώπου τοῦ ἀκροατοῦ ἐκινήθησαν)· οἱ Τουρκαλβανοὶ τόν συνέλαβον, τόν εἰρημένον Κώσταν, διότι ἦτο ἐχθρός τοῦ Σουλτάνου· (ὁ νέος ἐνταῦθα ἐβίασεν ἑαυτόν ν' ἀκροασθῇ μετ' ἀταραξίας, διότι ἤξευρεν ἤδη, ὡς φαίνεται, τό τέλος τῆς σκηνῆς). Καί ὁ Καμπόσος διηγῆθη εἰτα διὰ μακρῶν τήν συνέχειαν τῆς γνωστῆς ἡμῖν ἱστορίας· τήν ἀπαγωγὴν τοῦ Κώστα ὑπὸ τῶν Ἀλβανῶν, τήν αὐτοσχέδιον δίκην, τήν πρόχειρον ἀπόφασιν, τόν ἐγκόλπιον βρόχον κ.τ.λ. καί τέλος τήν παρέμβασιν τοῦ Σουλεϊμάνη, οὗ τῇ ἀνελέπτῳ συνδρομῇ, ὡς δι' ἐπιτολῆς εὐνοϊκοῦ τινος ἀστέρος, διέφυγεν ὁ Κώστας τόν θάνατον ὁ Καμπόσος ἔτριξε τοὺς ὁδόντας τήν τελευταίαν στιγμήν ὅτε ἦλθεν εἰς τό μέρος τοῦτο τῆς διηγέσεως. Ἐδειξεν ὡς νά ἔλυπεῖτο διότι τήν ἐγλύτωσεν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος· ψυχρός ἰδρὼς περιέρρεε τό μέτωπον τοῦ ἀκροατοῦ.

—Καί τί σοῦ ἔκαμεν; ἐτόλμησε νά εἶπῃ, λησμονήσας ἤδη τί τῷ εἶχεν εἰπῇ ὁ Καμπόσος, ὅτι δηλ. ἐμίσει τοὺς χριστιανούς ὅλους ἐν γένει.

—Τί μοῦ ἔκαμε; Ἄλλ' ἦτο Ρωμηός, ἀπήντησεν ὁ παράδοξος ἄνθρωπος.

—Πῶς ἦτον Ρωμηός, τί; εἶπεν ὁ νέος.

—Ἐσύ, βλέπω, δέν καταλαβαίνεις τουρκικά, παρετήρησε δυσφορῶν ἐκεῖνος.

Καί ἐπανελθὼν εἰς τήν προτέραν ὑποψίαν του, τῷ ἀπέτεινεν εὐθύς τήν ἐπομένην ἐρώτησιν:

—Γιὰ πές μου, τί σοῦ φαίνεται; Πῶς λές; Θά κάμουν τίποτε οἱ ἀγάδες μέ αὐτόν τόν Χρῆστον Μηλιόνην;

—Δέν ξεύρω ἐγώ, ἀπήντησεν ὁ νέος, ζητῶν νά ὑπεκφύγῃ.

—Δέν εἰμπορεῖς νά ἔχῃς μίαν γνώμην;

—Οἱ γεροντότεροι ξέρουν, ἐπανελάβε.

Καί ἐσίγησεν. Ὁ συνοδοιπόρος του δέν ἐπέμεινεν, ἀλλ' ἐβυθίσθη εἰς σκέψεις. Περίεργον τῷ ἐφαίνετο ὅτι ὁ Τοῦρκος οὗτος δέν ἠδύνατο νά ὁμιλήσῃ τουρκιστί.

Ἦτο νύξ βαθεῖα. Εἰς τό λημέρι τοῦ Χρήστου Μηλιόνη πάντες ἐκοιμῶντο πλὴν τῶν συνηθῶν φρουρῶν. Εἰς τό σκότος διεγράφοντο ὑψίκομοι ἐλάται, ὧν οἱ σαλευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου κλῶνες ἀπετέλουν ἐλαφρόν διὰ τῶν φύλλων θροῦν. Ἦκούετο μεμακρυσμένος ὁ μορμυρισμός τοῦ ρύακος καί ἀπό καιροῦ εἰς καιρόν ὁ μονότονος μινυρισμός τοῦ γκιώνη, θρηνοῦντος τόν ἀδελφόν του, κατὰ τόν δημῶδη μῦθον. Εἰς τῶν δύο φρουρούντων μονοματίων ἔμελλε κλέφτικον ἄσμα, ὃ δ' ἕτερος ἀπό τῆς σκοπιᾶς τοῦ τῷ ἐσύριζε νά μή μεγαλοφωνῇ, ἀλλά νά τείνῃ τά ὅτα καί νά εἶνε πρῶσεκτικώτερος. Τότε ὁ πρῶτος φρουρός τῷ ἔκραζεν ἐπιρρίνως:

—'Αμ' δέν τραγουδάω μέ ταυτιά, σύντροφε· μέ τό στόμα τραγουδάω. .

—Ναί, μόνε μοῦ κουφαίνεις ταυτιά, ἔλεγεν ἐκεῖνος.

—Δέ φοβᾶσαι, ἐσύ τᾶχεις μεγαλύτερα, τῷ εἶπεν ὁ πρῶτος.

—Καί σύ μεγαλύτερα ἀκόμα καί τά κατσουλόνεις, ἀπήντησεν ὁ ἕτερος.

—'Ε, δά, μέ τά χωρατά σου τά καταφέρνεις.

—Καί σύ ἀκόμα καλλιώτερα.

Καί οὕτως ὁ διάλογος ἐξηκολούθει καί ὁ δεῦτερος δέν κατάρθου μὲν νά ἐμποδίσῃ τόν σύντροφόν του νά ᾄδῃ κλέφτικα ἄσματα, ἀλλά τόν ἠνάγκασε τοῦλάχιστον νά ὁμιλῇ εἰς πεζόν λόγον.

Ἐν τούτοις ἀπεδείχθη μετ' ὀλίγον ὅτι ὁ δεῦτερος μονόματος εἶχε μεγαλύτερον ἢ ὁ πρῶτος δίκαιον, διότι ἠκούσθη εὐκρινῶς κρότος ἀνθρωπίνων βηματίων ὑπὸ τόν βράχον ἐφ' οὗ ἐκάθηντο ἀμφοτέροι. Εὐθύς ὥς ἠκουσάν τόν ἐλαφρόν κρότον, ἀμφοτέροι οἱ κλέφτες ὕψωσαν τά καριοφίλια. Τά τσακμάκια ἐσηκώθηκαν. Οἱ δύο μονόματοι συνέσχον τήν ἀναπνοήν εἰς τά πλατέα στήθη.

Καί πάλιν κρότος ἠκούσθη. Ὁ δεῦτερος κλέφτης ἔδωκε φωτιά.

—Μή χτυπάτε! ἀντήχησε τότε πεπνιγμένη κραυγῇ.

Ὁ πυροβολήσας φρουρός, ἐκεῖνος ὅστις προέτρεπε τόν σύντροφόν του νά μή τραγωδῇ, ἀνεσκίρτησεν εἰς τόν ἦχον τῆς φωνῆς ταύτης.

—Μή ρίχνῃς ἐσύ! ἔκραζεν αὐθορμητῶς πρὸς τόν σύντροφόν του.

—Τί εἶνε; Τί ἔχεις;

Καί ὁ δεῦτερος κλέφτης ὥρμησε νά καταβῇ ἀπό τοῦ βράχου.

—Μή ρίξετε ἄλλο! ἔλατε νά τόν πιάσετε! ἠκούσθη καθαρά φωνή κάτωθεν τοῦ κρημοῦ.

Ὁ νέος κλέφτης τρέμων, πνευστιῶν, ἔφθασεν εἰς τήν ρίζαν τοῦ βράχου. Ἦθελε νά ὁμιλήσῃ καί ἡ φωνή του εἶχε κοπῇ. Τέλος ἠδυνήθη ν' ἀνακράξῃ.

—Πευκόρραχε! Μή ρίχνῃς ἄλλη, γιά ὄνομα Θεοῦ.

—Τί ἔπαθες; ἡρώτα ὁ πρῶτος τῶν κλεφτῶν.

—Νίκο! Νίκο! Ἐσύ εἶσαι! ἠκούσθη τό τρίτον ἢ κάτωθεν τοῦ βράχου φωνή.

—'Εγώ, ἔκραζεν ἀγωνιῶν ὁ νέος. Σέ ἡῦρε τό βόλι;

—Ὅχι, τίποτε! ἔλατε νά τόν πιάσετε· τρέξετε.

—Ποιόν;

—Αὐτόν, αὐτόν, εἶνε προδότης.

Ὁ πρῶτος τῶν φρουρῶν, ὁ Πευκόρραχος ὀνομασθείς, ἔσπευσε καί ἐκεῖνος νά κατέλθῃ ἀπό τοῦ βράχου χωρίς νά γινώσκῃ τί συνέβαινε.

Δι' ὀλίγων διασκελισμῶν ὁ Νίκος ἔφθασεν ἤδη εἰς τόν θάμνον καί εἶδεν ὀπισθεν αὐτοῦ περίεργον σκηνήν. Νέος τις, ἐκεῖνος ὅστις εἶχε κράξει δῖς,

τά άπώτερα αίτια· τό τελευταίον κινούν αίτιον είνε πάντοτε καί ή ύπερτάτη αίτία)· είχε δίκαιον, λέγομεν, νά παρουσιασθή ώς Τουρκος ζηλωτής καί νά έκστρατεύση κατά τών κλεφτών. Κανείς άληθής Ρωμηός, έλεγε, δέν ήδύνατο νά τόν κατακρίνη διά τοῦτο. Ίσως θά έδικαιοῦντο οί Ρωμηοί νά τόν κατακρίνωσιν, άν αυτοί έδιδον τό παράδειγμα τής φιλοπατρίας καί τής ένώσεως, άλλ' οί Ρωμηοί έδωκαν καί τότε καί πάντ'ότε τό παράδειγμα τής διαιρέσεως καί τής ιδιοτελείας. "Αν δέ ή τύχη αὐτοῦ ήτο άπαισιωτέρα τής τών άλλων, πάλιν δέν έπταιεν αὐτός. "Οπως ή καείσα καλύβη ήτο ίσως μοναδικόν παράδειγμα κατ' εκείνον τόν χρόνον εἰς τά χρονικά τής 'Ηπείρου (τουλάχιστον διά τόν Καμπόσον, δι' άλλους ήδύνατο νά είνε συχνόν), οὕτω καί τό έξαιρετικόν μῖσος κληρονόμου, ανθρώπου άθώου, διότι νήπιον αὐτός δέν ήδύνατο νά υπέχη εὐθύνας διά τά τυχόν άμαρτήματα τοῦ πατρός του, έπρεπε νά είνε μοναδικόν.

Ταῦτα διηγήθη ό Καμπόσος πρós τόν συνοδοιπόρον του. 'Αλλ' αὐτός, ό δυστυχής, τί ν' άπαντήση; έδίσταζε καί εψέλλιζεν. 'Ηλθε στιγμή, καθ' ήν ό Καμπόσος έσχημάτισε τήν ιδέαν ότι ό άνθρωπος οὗτος δέν ώμίλει καλώς τήν τουρκικήν. 'Αλλ' όμως τά μονοσύλλαβα μόρια δι' ών άπήντα εἰς τάς έρωτήσεις τοῦ συντρόφου του, εὐφώνως τά έπρόφερεν, ώστε ό άνθρωπος εκείνος, όσον πονηρός καί άν ήτο, δέν ήδύνατο νά σχηματίση πεποιθήσιν ότι δέν ήτο Τουρκος ό όμιλητής του. 'Ο νέος έμελλε νά περιέλθῃ εἰς άμηχανίαν, ότι ό Καμπόσος ήθελε τόν προκαλέσει νά έκφράσῃ καί αὐτός κατά πλάτος τί έφρόνει περί τής καταστάσεως τών πραγμάτων, αλλά πρό τούτου έμελλε νά συμβῇ σπουδαιότερόν τι.

'Ο Καμπόσος είχε φθάσει εἰς τό μέρος εκείνο τοῦ λόγου, εἰς ό τόν έξώθει ίσως ή μοναδική όρεξις εἰς ήν εύρίσκετο, καί ήρχισε νά διηγῇται τούς ιδιαιτέρους λόγους τούς συναφείς πρós τήν παροῦσαν περίστασιν. Πρό πέντε ήμερών, εἶπεν, είχε μεταβῇ εἰς τήν άγροικίαν ποιμένος, Νάσκα όνόματι (ό άκροατής έτεινε τά ώτα, ως ήκουσε τό όνομα τοῦτο)· εκείσε είχε καταφύγει άνθρωπος τις μετά τής οικογενείας του (οί όφθαλμοί τοῦ νέου έπαιξαν μετ' άνυπομονησίας). 'Ο άνθρωπος οὗτος άνομάζετο Κώστας (όλοι οί μυῶνες τοῦ προσώπου τοῦ άκροατοῦ εκινήθησαν)· οί Τουρκαλβανοί τόν συνέλαβον, τόν εἰρημένον Κώσταν, διότι ήτο έχθρός τοῦ Σουλτάνου· (ό νέος ένταῦθα έβίασεν έαυτόν ν' άκροασθῇ μετ' άταραξίας, διότι ήξευρεν ήδη, ως φαίνεται, τό τέλος τής σκηνῆς). Καί ό Καμπόσος διηγῇται εἴτα διά μακρῶν τήν συνέχειαν τής γνωστῆς ήμῖν ίστορίας· τήν άπαγωγήν τοῦ Κώστα υπό τών 'Αλβανῶν, τήν αὐτοσχέδιον δίκην, τήν πρόχειρον άπόφασιν, τόν έγκόλπιον βρόχον κ.τ.λ. καί τέλος τήν παρέμβασιν τοῦ Σουλεϊμάνη, οὔ τῇ άνελπίστῳ συνδρομῇ, ως δι' έπιτολῆς εὐνοϊκοῦ τινος άστέρος, διέφυγεν ό Κώστας τόν θάνατον ό Καμπόσος έτριξε τούς όδόντας τήν τελευταίαν στιγμήν ότι ήλθεν εἰς τό μέρος τοῦτο τής διηγήσεως. "Εδειξεν ως νά έλυπεῖτο διότι τήν έγλύτωσεν ό άνθρωπος εκείνος· ψυχρός ιδρώς περιέρρεε τό μέτωπον τοῦ άκροατοῦ.

—Καί τί σοῦ έκαμεν; έτόλμησε νά εἴπῃ, λησμονήσας ήδη τί τῷ εἶχεν εἰπῇ ό Καμπόσος, ότι δηλ. έμίσει τούς χριστιανούς όλους έν γενεί.

—Τί μοῦ έκαμε; 'Αλλ' ήτο Ρωμηός, άπήντησεν ό παράδοξος άνθρωπος.

—Πῶς ήτον Ρωμηός, τί; εἶπεν ό νέος.

—'Εσύ, βλέπω, δέν καταλαβαίνεις τουρκικά, παρετήρησε δυσφορῶν εκείνος.

Καί επανελθών εἰς τήν προτέραν ύποψίαν του, τῷ άπέτεινεν εὐθύς τήν έπομένην έρώτησιν:

—Γιά πές μου, τί σοῦ φαίνεται; Πῶς λές; Θά κάμουν τίποτε οί άγάδες μέ αὐτόν τόν Χρῆστον Μηλιόνην;

—Δέν ξεύρω έγώ, άπήντησεν ό νέος, ζητῶν νά υπεκφύγῃ.

—Δέν εἵμπορεῖς νά έχῃς μίαν γνώμην;

—Οἱ γεροντότεροι ξέρουν, ἐπανέλαβε.

Καί ἐσίγησεν. Ὁ συνοδοιπόρος του δέν ἐπέμεινεν, ἀλλ' ἐβυθίσθη εἰς σκέψεις. Περίεργον τῷ ἐφαίνετο ὅτι ὁ Τοῦρκος οὗτος δέν ἠδύνατο νά ὁμιλήσῃ τουρκιστί.

Ἦτο νύξ βαθεῖα. Εἰς τό λημέρι τοῦ Χρήστου Μηλιόνη πάντες ἐκοιμῶντο πλὴν τῶν συνήθων φρουρῶν. Εἰς τό σκότος διεγράφοντο ὑψίκομοι ἐλάται, ὧν οἱ σαλευόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀνέμου κλῶνες ἀπετέλουν ἐλαφρόν διὰ τῶν φύλλων θροῦν. Ἦκούετο μεμακρυσμένος ὁ μορμυρισμός τοῦ ρύακος καί ἀπό καιροῦ εἰς καιρόν ὁ μονότονος μινυρισμός τοῦ γκιώνη, θρηνοῦντος τόν ἀδελφόν του, κατὰ τόν δημῶδη μῦθον. Εἰς τῶν δύο φρουρούντων μονομμάτων ἔμελπε κλέφτικον ᾄσμα, ὁ δ' ἕτερος ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ τῷ ἐσύριζε νά μὴ μεγαλοφωνῇ, ἀλλὰ νά τείνῃ τὰ ὦτα καί νά εἶνε προσεκτικώτερος. Τότε ὁ πρῶτος φρουρός τῷ ἔκραζεν ἐπιρρίνως:

—Ἀμ' δέν τραγουδάω μέ ταῦτιά, σύντροφε· μέ τό στόμα τραγουδάω. .

—Ναί, μόνε μοῦ κουφαίνεις ταῦτιά, ἔλεγεν ἐκεῖνος.

—Δέ φοβᾶσαι, ἐσύ τᾶχεις μεγαλύτερα, τῷ εἶπεν ὁ πρῶτος.

—Καί σύ μεγαλύτερα ἀκόμα καί τὰ κατσουλόνεις, ἀπήντησεν ὁ ἕτερος.

—Ἔ, δά, μέ τὰ χωρατά σου τὰ καταφέρνεις.

—Καί σύ ἀκόμα καλλιώτερα.

Καί οὕτως ὁ διάλογος ἐξηκολούθει καί ὁ δεύτερος δέν κατάρθου μέν νά ἐμποδίσῃ τόν σύντροφόν του νά ᾄδῃ κλέφτικα ᾄσματα, ἀλλὰ τόν ἠνάγκασε τοῦλάχιστον νά ὁμιλῇ εἰς πεζόν λόγον.

Ἐν τούτοις ἀπεδείχθη μετ' ὀλίγον ὅτι ὁ δεύτερος μονόμματος εἶχε μεγαλύτερον ἢ ὁ πρῶτος δίκαιον, διότι ἠκούσθη εὐκρινῶς κρότος ἀνθρωπίνων βηματῶν ὑπὸ τόν βράχον ἐφ' οὗ ἐκάθηντο ἀμφότεροι. Εὐθύς ὥς ἤκουσάν τόν ἐλαφρόν κρότον, ἀμφότεροι οἱ κλέφτες ὕψωσαν τὰ καριοφίλια. Τὰ τσακμάκια ἐσηκώθηκαν. Οἱ δύο μονόμματοι συνέσχον τήν ἀναπνοήν εἰς τὰ πλατέα στήθη.

Καί πάλιν κρότος ἠκούσθη. Ὁ δεύτερος κλέφτης ἔδωκε φωτιά.

—Μή χτυπάτε! ἀντήχησε τότε πεπνιγμένη κραυγή.

Ὁ πυροβολήσας φρουρός, ἐκεῖνος ὅστις προέτρεπε τόν σύντροφόν του νά μὴ τραγωδῇ, ἀνεσκίρτησεν εἰς τόν ἦχον τῆς φωνῆς ταύτης.

—Μή ρίχνῃς ἐσύ! ἔκραζεν αὐθορμήτως πρὸς τόν σύντροφόν του.

—Τί εἶνε; Τί ἔχεις;

Καί ὁ δεύτερος κλέφτης ὥρμησε νά καταβῇ ἀπὸ τοῦ βράχου.

—Μή ρίξετε ἄλλο! ἔλατε νά τόν πιάσετε! ἠκούσθη καθαρά φωνή κάτωθεν τοῦ κρημνοῦ.

Ὁ νέος κλέφτης τρέμων, πνευστιῶν, ἔφθασεν εἰς τήν ρίζαν τοῦ βράχου.

Ἦθελε νά ὁμιλήσῃ καί ἡ φωνή του εἶχε κοπῇ. Τέλος ἠδυνήθη ν' ἀνακράξῃ.

—Πευκόρραχε! Μή ρίχνῃς ἄλλῃ, γιά ὄνομα Θεοῦ.

—Τί ἔπαθες; ἠρώτα ὁ πρῶτος τῶν κλεφτῶν.

—Νῖκο! Νῖκο! Ἐσύ εἶσαι! ἠκούσθη τό τρίτον ἢ κάτωθεν τοῦ βράχου φωνή.

—Ἐγώ, ἔκραζεν ἀγωνιῶν ὁ νέος. Σέ ἤῤρε τό βόλι;

—Ὅχι, τίποτε! ἔλατε νά τόν πιάσετε· τρέξετε.

—Ποιόν;

—Αὐτόν, αὐτόν, εἶνε προδότης.

Ὁ πρῶτος τῶν φρουρῶν, ὁ Πευκόρραχος ὀνομασθείς, ἔσπευσε καί ἐκεῖνος νά κατέλθῃ ἀπὸ τοῦ βράχου χωρίς νά γινώσκῃ τί συνέβαινε.

Δι' ὀλίγων διασκελισμῶν ὁ Νίκος ἔφθασεν ἤδη εἰς τόν θάμνον καί εἶδεν ὀπισθεν αὐτοῦ περίεργον σκηνὴν. Νέος τις, ἐκεῖνος ὅστις εἶχε κράξει δῖς,

προσεπάθει νά κρατῇ τόν σύντροφόν του, ὅστις ἠγωνίζετο νά φύγη, σκληρά δὲ πάλι εἶχε συναφθῇ μεταξύ τῶν δύο. Ὁλίγον ἔτι, καί ὁ νέος ἔμελλε νά καταβληθῇ. Ὁ Νίκος φθάσας ἤρπασε μέ στιβαράν χεῖρα τόν ἄγνωστον ἐκεῖνον, ὅστις ἐζήτη νά φύγη, χωρίς νά λάβῃ τόν κόπον νά ἐξηγήσῃ τό αἷτιον τῆς παρουσίας του.

Δύο λέξεις εἶπεν ὁ Νίκος πρὸς τόν ἕτερον νέον.

—Λαβώθηκες!

—Ὁχ, εἶπεν ἐκεῖνος.

Ὁ Νίκος ἀφῆκε κραυγὴν. Τό αἷμα ἔρρεε διὰ τῶν ἐνδυμάτων τοῦ νέου.

Ὁ Νίκος αὐθορμήτως ἄφησε τόν ἄλλον, ὃν εἶχε συλλάβει, καί ἡ προσοχή του ἐστράφη ὅλη πρὸς τόν τραυματίαν.

—Εἶσαι ματωμένη! Ματώθηκες, ἔκραξε μετὰ σπαραγμοῦ. Καί φταίγω ἐγώ. Ἐγὼ ἔρριξα!..

—Κράτησε αὐτόν, νά μὴ φύγῃ! ἔκραξεν ὁ πληγωμένος.

Ἄλλ' ἐν τῷ μεταξύ εἶχε φθάσει καί ὁ Πευκόρραχος, ὅστις εἶχε πολλῶ σφιχτοτέρους τοὺς βραχίονας καί αἱ περισφίγγεις του οὐδὲν τό θωπευτικόν εἶχον.

Ὅπως ἐξηγηθῶσιν ὅσον τό δυνατόν τά συμβαίνοντα χρήζομεν βραχείας εἰς τό παρελθόν ἀναδρομῆς. Ἐνθυμοῦνται οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν ὅτι ἡ *σεβεμεμέκ* εἶχε γίνεαι ἄφαντος ἐκ τοῦ χαρεμίου τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καθ' ἣν εἶχεν ὀρμηθῇ ἡ κατὰ τοῦ Μηλιόνη ἐκστρατεία τῶν ἀγάδων τῆς Ἄρτης. Ἡ σύμπτωσις αὕτη εἶχεν ἀφορμὴν τὴν ἐξῆς: ἡ νεᾶνις, διὰ ψυχολογικῆς βίας καταστᾶσα σύζυγος τοῦ Χαλήλ, κατετρόμαξεν, ὅτε ἡ μήτηρ της ἔσπευσε νά τῇ περιγράψῃ τὰς μελλούσας ἐντυπώσεις τοῦ πατρός, ὅτε οὗτος θὰ ἐμάνθανε τό μοιραῖον τοῦτο γεγονός. Ἡ φρίκη, ἡ ἀγανάκτησις, ἡ μανία, ἡ ἀπόγνωσις, ἔμελλον νά ἀλλοιωσωσι τό πρόσωπόν του. Ἦτο ἱκανός νά καταντήσῃ εἰς τό ἔπακρον τῆς παραφορᾶς, ἡδύνατο νά φρυάξῃ, ν' ἀφρίσῃ, ἡδύνατο νά πνίξῃ ἄνθρωπον. Ἡ Βάσω τόσον κατεπτοήθη ἐκ τῆς τραγικῆς ταύτης εἰκόνας, ὥστε προέτρεψε τὴν μητέρα της νά μείνῃ παρ' αὐτῇ, φοβουμένη κίνδυνον δι' αὐτὴν ἐκεῖνην. Ἄλλ' ἀδύνατον ἦτο τοῦτο, εἶπεν ἡ μήτηρ, τόσον χειρότερα ἂν ἔμενεν ἐκεῖ, τότε θὰ ἐφρύαττεν ὁ Κώστας κατὰ δύο ἐνόχων, τότε θὰ εἶχε πλείονας ἀθώους καθ' ὧν νά κατασκεδάσῃ τὴν ὀργὴν του, θὰ εἶχε τὰ τέκνα της. Καί ταῦτα εἰποῦσα ἡ Μελάχρω, ἐνθυμήθη ὅτι ἦτο καιρός ν' ἀπέλθῃ ἤδη, καί συνέτεμε κατὰ τινὰς ὥρας τὴν παρά τῇ κόρῃ ἐπίσκεψίν της.

Ἡ Βάσω ἔμεινε μόνη, μόνη μετὰ τῶν φοβερῶν εἰκόνων αἵτινες τὴν ἠπείλουν, μόνη μετὰ τῶν φρικωδῶν φασμάτων, ἅτινα τὴν κατεδίωκον. Ἀνελογίσθη ὅτι δὲν εἶχε τοῦ λοιποῦ ἄλλο ἄσυλον ἢ τόν τάφον, ἄλλον φίλον ἢ τόν θάνατον. Δὲν ἡδύνατο λοιπὸν νά ἐλπίσῃ ὅτι θ' ἀπηλλάσσετο ποτε τῆς μισητῆς ἐκείνης εἰρκτικῆς, τῆς φρικώδους ἐκείνης μετὰ τοῦ Τούρκου συμβιώσεως. Ἐάν ἀνέκτα τὴν ἐλευθερίαν της, εἰς τί θὰ τῇ ἐχρησίμευεν αὕτη. Νά ἐπιστρέψῃ πρὸς τοὺς γονεῖς της ἦτο ἀδύνατον, ὁ πατήρ της ἔμελλε νά τὴν φονεύσῃ. Νά μείνῃ ἐκεῖ, νά μείνῃ εἰς τό σεράγι, νά μείνῃ εἰς τό χαρέμι; Ἀλλὰ τοῦτο ἦτο ἐξ ἀρχῆς φρικῶδες, ἡδὲ μετὰ τὰς ἐξηγήσεις τῆς μητρὸς της κατέστη ἀποτρόπαιον. Ἔως τότε ἐνόμιζεν ὅτι ἔσωζε τοὺς γονεῖς της νυμφευομένη τόν Τούρκον· τοῦ λοιποῦ ἡ σκληρὰ αὕτη παραμυθία τῆς συνειδήσεως ἐξέλιπε. Τότε ἐν τῇ ἀδημονίᾳ της ἀνεμνήσθη τόν σῶφρονα καί καλὸν ἐκεῖνον νέον, ὅστις ἦτο ὁ μνηστήρ της. Ἡ μήτηρ της τῇ εἶχεν εἰπῇ ὅτι οὗτος εὐρίσκετο πλησίον τοῦ Χρήστου Μηλιόνη. Ἡ ἀνάμνησις φέρει τὴν ἀνάμνησιν, καί τότε ἡ Βάσω ἐνθυμήθη μετὰ στοργῆς τόν ἀγαθὸν καί ἀνδρεῖον ἐκεῖνον καπετάνον, τόν *νοννόν* της, ὃν εἶχε γνωρίσει ὅτε ἦτο μικρὰ τὴν ἡλικίαν. ὦ, νά ἦτο δυνατόν νά ἔξῃ ὑπὸ τὴν προστασίαν του, νά ἦτο δυνατόν νά καταφύγῃ εἰς μέρος τι, εἰς γωνίαν τινὰ τῆς γῆς, εἰς ἔρημόν τινα τόπον, ὅπου νά ἐκτείνεται ἡ προστατὶς σκιά τοῦ μεγαλυνύμου ἐκείνου! Καί ἡ εἰκὼν αὕτη τοσοῦτον πόθητή

παρέστη εἰς τοὺς νοερούς ὀφθαλμούς τῆς νεάνιδος, ὥστε παρ' ὀλίγον θά ἐπίστευεν εἰς τό δυνατόν τῆς πραγματικῆς ἐκτελέσεως. "Ὅπως ἐν ὀνείρῳ ἡ ἀπόστασις τοῖ ποθομένου ἀπό τοῦ ποθοῦντος παρίσταται τόσον βραχεῖα, ὥστε συνήθως συγχέεται, οὕτως ἐν τῷ δυστυχεῖ βίῳ, ἐν τῇ στυγνῇ πραγματικότητι, πιστεύει ὁ ἐγρηγορῶς καί ὄνειροπολῶν, ὅτι δι' ἑνός ἄλματος δύναται νά φθάσῃ εἰς τό ποθούμενον.

Ἄλλ' ὅτε ἡ πρώτη ἔξαψις παρήλθεν, ἡ νεᾶνις περιελθοῦσα εἰς τήν ψυχράν καί περιεσκεμμένην κατάστασιν τοῦ δυστυχοῦντος, καί μή θέλοντος ν' ἀπελπισθῇ, ἤρχισε νά σκέπτηται ἐπιμόνως περί τῆς ἐκτελέσεως τοῦ σχεδίου τούτου. Εἶχεν ἤδη προσελκύσει τήν συμπάθειαν τῆς μαύρης Φατμᾶς, παρ' ἧς ἐδιδάχθη πολλά πράγματα καί ἱκανάς τουρκικάς λέξεις. Προσέτι ἔμαθε παρ' αὐτῆς ὅτι οἱ Τούρκοι ἔμελλον νά ἐκστρατεύωσιν ὅσον οὐπω κατά τοῦ νοννοῦ της, ἔμαθε καί τήν ἡμέραν καθ' ἣν ἔμελλε νά ὀρμηθῇ ἐξ Ἄρτης ἡ ἐκστρατεία. "Ὅσον διά τὰ κλειδιά τῶν θυρῶν, τῶν τε ἐνδοθεν καί τῶν μεταύλων, ἡ μαύρη, ἥτις ἡγάπα πολύ τό χασίς καί τό ὄπιον, δέν ἐπολυπραγμόνει καί τὰ ἄφηνεν ὅπου ἤθελε τύχει. Ὑπελείπετο νά προμηθευθῇ ἡ Βάσω ἕνα ἱματισμόν, μίαν πιστόλαν καί ἕν γιαταγάνι τοῦ Χαλήλ-ἁ-γᾶ, καί τοῦτο δέν ἦτο πολύ δύσκολον. Ὁ ἁγᾶς ἄφηνε συνήθως τὰ ἐνδύματά του, τό σελάχι του καί τὰ ὄπλα του εἰς τοὺς γυναικωνίτας. Ἀγνοεῖται ἂν ἔπραττε τοῦτο κατά τύχην ἢ ἐπίτηδες πρὸς ἐκφοβισμόν τῶν γυναικῶν. Ἡ Βάσω μαθοῦσα ὅτι τήν ἐπαύριον ἔμελλον ἡ ἐκστρατεία νά ἐκκινήσῃ, περιεβλήθη τὰ ἐνδύματα καί τὰ ὄπλα τοῦ ἁγᾶ, ἤρπασε τὰς κλεῖδας τῆς Φατμᾶς καί ἔγινεν ἄφαντος.

Ἡ δύστηνος κόρη ἔτρεμεν ὅλη, πράττουσα ταῦτα. Ἐν τούτοις ὁ σκοπός της δέν ἦτο νά μεταβῇ εἰς τό λημέρι τοῦ νοννοῦ της, πολύ ἀπέιχε τοῦ νά σκεφθῇ τοῦτο. Ἦθελε μόνον νά πορευθῇ μακράν τῆς Ἄρτης καί πλησίον εἰς τὰ *κατατόπια* τοῦ κλέφτου. Ἡ καλλίστη δέ πρὸς τοῦτο εὐκαιρία, ἦτο ν' ἀναμιχθῇ μετὰ τῶν Τούρκων ὡς εἰς αὐτῶν καί ν' ἀπομακρυνθῇ. Τό λυκαυγές τῆς πρωΐας θαυμασίως ἐβοήθει τοὺς σκοπούς της, οὐδεὶς τήν ἐγνώριζεν, οὐδεὶς ἠδύνατο εὐθύς νά ὑποπτεύσῃ τό φῦλόν της. Ἐν τούτοις ἔτρεμε, καί ὅτε ὑπερέβη τόν οὐδόν τοῦ χαρεμίου καί ἐπάτησεν εἰς τό ἔδαφος τῆς ὁδοῦ, εἶχε μεταμεληθῇ ἤδη. Ἐπεθύμει νά ἐπιστρέψῃ ὀπίσω, ἀλλ' ἐφοβεῖτο μὴ πάθῃ χειρότερα. Ἐάν τήν ἐβλεπέ τις ἐκ τῶν ἀντιζήλων της ἐν τῷ χαρεμίῳ, θά τήν κατήγγελλεν εἰς τόν ἁγᾶν, καί πῶς νά ἐξηγήσῃ τότε τό ἀλλόκοτον διάβημά της; "Ὅλοι ἔμελλον νά τήν ἐκλάβωσιν ὡς παράφρονα, ἢ ὡς ἔνοχον συνωμοτοῦσαν κατά τῆς ζωῆς τοῦ *ἐφέντη*. Ἐκαμε τό σημεῖον τοῦ σταυροῦ καί προέβη.

Ὅτε ὁ στρατός ἀπεμακρύνθη ἐκ τῆς πόλεως καί ἡ Βάσω ἀνέπνευσε τόν ἀέρα τοῦ βουνοῦ, ἀνέλαβε θάρρος. Τό στήθος της πρώτην φοράν εἰσέπνεεν ἐλευθέρως καί ἡ καρδία της ἐσκίρτα. Ἀλλὰ μετὰ τήν ἀνατολήν τοῦ ἡλίου, ὅτε τινές τῶν ἀγᾶδων ἤρχισαν νά τήν κυττάζωσι μετὰ περιεργείας, πάλιν ἐφοβεῖτο. Προσεπάθει ν' ἀποκρύπτῃ ὅσον ἠδύνατο τό πρόσωπόν της ἀπό τῶν ἀδιακρίτων βλεμμάτων, ἔφερε δέ καί τό σαρίκιον πυκνῶς καί ἀδεξίως περιτετυλιγμένον περί τήν κεφαλὴν. Ἄλλ' ὅτε ἡ συνοδεία ἐφθασεν εἰς τόν πρῶτον σταθμόν καί ἀντήχησε τό προκηρυχθέν ὑπὸ τοῦ Κλεισούρα πρόσταγμα, τίς τῶν πιστῶν Μουσουλμάνων ἤθελε νά προέλθῃ ὡς διαγγελεύς, κομίζων ἐπιστολὴν πρὸς τόν Χρῆστον Μηλιόνην, ἡ Βάσω οὐτ' ἐσκέφθη οὐτ' ἐδίστασεν, ἀλλ' ἅμα ἀκούσασα τήν λιγόφθογγον μολπὴν τοῦ κήρυκος (ὅστις κατά τό τουρκικόν ἔθος ἀνέβη ἐπὶ δένδρου καί ἐρραψώδησε κατά τόν ἀσιατικόν τρόπον τὰς λέξεις), ἔσπευσε νά παρουσιασθῇ πρώτῃ καί μόνη αὐτῇ.

Ἐκεῖνο ὅπερ τήν ἐξέπληξεν, ἦτο ἡ αὐθόρμητος πρόσοδος καί δευτέρου ἐθέλοντοῦ, καί πολλῶ μᾶλλον ἢ παρ' αὐτοῦ διαβεβαίωσις ὅτι ἐγνώριζεν αὐτήν. Εἰς μάτην ἡ Βάσω ἐβασάνισε τήν μνήμην της, οὐδαμοῦ εἶχεν ἰδῇ τόν ἄνθρωπον

ἐκεῖνον. Ἐπειτα οὗτος τῇ ἐφάνη τόσον παράδοξος, τόσον ἀλλόκοτος, ὥστε ἠπόρει καὶ αὐτὴ τί νὰ πιστεύῃ. Προκριτώτερον θὰ ἦτο δι' αὐτήν, ἂν καὶ ἦτο δειλὴ ὡς νεαρὰ γυνὴ καὶ ἄπειρος, ν' ἀπῆρχετο μόνη εἰς τὴν ἀποστολὴν ἐκείνην. Δὲν ἐγίνωσκεν τὰς ὁδοὺς, ἀλλ' ὅμως ἤρκει ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῆς στρατιωτικῆς συνοδίας, καὶ ὁ τελευταῖος δεσμός διερρήγνυτο. Ἡ ἀμηχανία αὕτη, ἡ ἐκ τῆς ἀπειρίας καὶ τῆς δειλίας ἀπορρέουσα, οὐδὲν θὰ ἦτο ἀπέναντι τῆς ἀγαλλιάσεως, ἣν θὰ ἐνεποίει αὐτῇ ἡ ἀπὸ τῶν Τούρκων ἀπομάκρυνσις, ἀλλ' ἡ παρουσία τοῦ ἀγνώστου ἐκείνου ἦτο ὡς προέκτασις τῶν συνεχόντων αὐτὴν δεσμῶν. Πᾶς ἄνθρωπος θὰ ἠσθάνετο αὐτόματον ὁρμὴν εὐγνωμοσύνης πρὸς τὸν ἀπροσδόκην συνήγορον, ὅστις θὰ προσήρχετο οὕτως ἀρωγός καὶ ἐπικουρός τῆς παραβόλου ἐπιχειρήσεως αὐτοῦ. Ἀλλ' εἰς ἣν θέσιν εὐρίσκετο ἡ Βάσω, τό πρᾶγμα εἶχεν ἄλλως. Αὐτὴ ἐζήτει μόνον ν' ἀπομακρυνθῇ ἀπὸ τῶν ἐξ ἀνάγκης συνοδοιπόρων της, ἀναλογιζομένη ὅτι τὰ μέλλοντα δὲν ἠδύναντο νὰ εἶνε χεῖρονα τῶν παρελθόντων. Δὲν τὴν ἔμελε τί ἤθελεν ἀπαντήσῃ καθ' ὁδόν, οὐδὲ πῶς ἔμελλε νὰ ὁδοιπορήσῃ εἰς ἀγνώστους τόπους. Ἦρκει ν' ἀπαλλαχθῇ τῆς ἀπεχθοῦς παρουσίας τῶν συνοδοιπόρων της.

Τὰ μετὰ ταῦτα συμβάντα διηγήθημεν ἐν τοῖς ἔμπροσθεν. Ἐν μόνον ὀφείλομεν νὰ προσθέσωμεν. Ἀφοῦ ὁ Καμπόσος προέβη εἰς τὴν ἀλλόκοτον ἐκείνην καὶ ἀπίστευτον ἐξομολόγησιν, ἣτις ἠδύνατο ν' ἀνορθώσῃ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς τῆς ἀκροωμένης, ἂν δὲν τὰ περιέσφιγγε τό σαρίκιον, ἀφοῦ ἀπέτυχεν εἰς τὴν ἀπόπειραν τοῦ ν' ἀναγκάσῃ αὐτὴν νὰ τῷ ἀνακοινώσῃ τὰς ἰδίας αὐτῆς γνώμας τελευταῖον ἡ Βάσω δὲν παρέλιπε ν' ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτόν μίαν ἐρώτησιν, τὴν ἐξῆς:

—Δέ μοι λές, γιατί θέλησες νάρθῃς μαζί μου εἰς αὐτόν τό δρόμο;

ἽΟ Καμπόσος ἐδίστασε μικρόν, πρίν ν' ἀπαντήσῃ. Τέλος εἶπεν:

—Εἶδα πού ἦταν ἀνάγκη. Οἱ ἀγάδες δὲν ἤθελαν νὰ πάνε.

ἽΗ ἀπάντησις αὕτη δὲν ἦτο βεβαίως συμπερασματικὴ δι' ἄνθρωπον δυσκόλως πιεθόμενον. ἽΗ Βάσω ἀπηύθυνε καὶ δευτέραν ἐρώτησιν:

—Καὶ γιατί εἶπες ψέμματα ὅτι μ' ἐγνώριζες; Μὲ εἶχες ξαναἰδῇ ποτέ;

—Τό ἔκαμα διὰ νὰ σέ γλυτώσω ἀπὸ τὴν μπερδεψιά ἐκείνην, εἶπεν ὁ Καμπόσος.

ἽἽσως αἱ δύο αὗται ἀπαντήσεις πόρρω ἀπεῖχον τῆς ἀληθείας. Ἀλλὰ πιθανῶς δὲν εἶχεν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἀκριβῆ συνείδησιν τῶν ἀφορμῶν, αἵτινες ὥθησαν αὐτόν εἰς τό διάβημα. Τό κατ' ἐμέ, νομίζω ὅτι τό φύσει ραδιουργικόν καὶ κατοπτευτικόν πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τούτου ἦτο τό μόνον κινήσαν αὐτόν αἷτιον ἵνα προσέλθῃ αὐθόρμητος εἰς τὴν παράβολον ἐκείνην ἀποστολὴν. ώΟ σκοπός του ἦτο ἽἽσως νὰ κατασκοπεύσῃ τὰς θέσεις καὶ τὰ ταμπούρια τῶν κλεφτῶν καὶ νὰ πωλήσῃ εἰς τοὺς Τούρκους μεγαλυτέραν δούλευσιν ἢ ὅση συνίστατο εἰς τὰ κόμιστρα καὶ εἰς τὴν ἐγχείρισιν τῆς ἐπιστολῆς.

ἽἽσως προσέτι θὰ ἐρωτήσωσιν οἱ ἀναγνώσται ἡμῶν, ποίαν ἀφορμὴν εἶχεν ὁ Καμπόσος νὰ διηγηθῇ πρὸς τὸν ἄγνωστον αὐτῷ νέον οὕτω προχείρως τὴν ἱστορίαν του; Πρόσωπον τοιοῦτον ὡς πρώτην ἀρετὴν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὴν ἐχεμυθίαν καὶ τὴν κρυψίνοιαν. Τοῦτο εἶνε ἀληθές. Ἀλλ' οὐδὲν συμφέρον εἶχεν ὁ ἄνθρωπος οὗτος ν' ἀποκρύπτῃ ἀπὸ τῶν Τούρκων τὴν ἱστορίαν του· τοῦναντίον εἶχε συμφέρον νὰ καθιστᾷ αὐτὴν φανεράν. ἽΗ ἄκρα νεότης καὶ ἡ συμπαθὴς μορφή τοῦ νομιζομένου Τούρκου τῷ ἐνέπνευσαν ἐμπιστοσύνην. Οὐδεμίαν ἀφορμὴν εἶχεν ἀπ' ἀρχῆς νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι τό σχῆμα, ὅπερ ἔφερεν ἐκεῖνος, ἦτο πλαστόν. Ἀλλως τόσῳ προθυμότερον ἔκλινεν εἰς τό νὰ διηγῇται τὴν ἱστορίαν του πρὸς πάντα μουσουλμάνον, ὅσῳ ἠσθάνετο εἰδός τι ὑπερηφανίας διηγούμενος αὐτὴν. Μηδεὶς ἀπορήσῃ διὰ τοῦτο. ώΟ ἄνθρωπος οὗτος ἐσεμνύνετο διότι κατάρθωσε δῆθεν νὰ λύσῃ πρόβλημα ἄλυτον πρὸ αὐτοῦ, τό νὰ εἶνε Τούρκος χωρὶς ν' ἀλλαξοπιστήσῃ. ἽΕτρεφε δέ

βαθειαν περιφρόνησιν πρὸς πολλοὺς ἄλλους Ρωμηοὺς τοῦ τότε χρόνου, οἵτινες οὐδέν κατάρθωσαν ἐξομόσαντες. Πᾶς ἐξωμότης ἔπαυε νά εἶνε χριστιανός, ἀλλὰ δέν ἐγίνετο καί Τοῦρκος, διὰ τό φύσει ἀδύνατον τοῦ πράγματος. Οἱ τοιοῦτοι δέ ἄνθρωποι κατήντων εἰς οἰκτράν καί γελοίαν θέσιν, διότι οὔτε οἱ χριστιανοί τούς ἤθελον πλέον ὥς χριστιανούς οὔτε οἱ Τοῦρκοι τούς ἐδέχοντο ὥς Τούρκους. Ἀλλά τοῦτο πάσχουσι καί ἄλλοι πολλοί...

Ὁ Πευκόρραχος, ὅστις μεθ' ὅλον τό δυσκίνητον αὐτοῦ εἶχε κατέλθει ἀπό τοῦ βράχου, ἔσπευσε νά συλλάβῃ τόν Καμπόσον καί δέν εἶχε σκοπόν νά τόν ἀφήσῃ. Τόν περιέσφιξε δέ τόσο πολὺ μέ τὰς ὀξώδεις χεῖράς του, ὥστε ὁ ἀτυχής ἐκεῖνος οὐδ' ἀπεπειράθη νά τοῦ δαγκάσῃ τούς δακτύλους, ὥς θά ἔπραττεν εἰς πᾶσαν ἄλλην περίστασιν, ἂν τόν περιέσφιγγον ἀπαλώτεραι χεῖρες.

Ὁ Πευκόρραχος καί ὁ Γκαβόχηνας, ὁ πιστός φίλος αὐτοῦ, ὃν δέν ἐπαρουσίασαμεν ἀκόμη εἰς τούς ἀναγνώστας, δέν διέπρεπον ἐπὶ εὐκίνησίᾳ μεταξύ τῶν συντρόφων των, ἀλλ' ὅσον διὰ τό ταμπούρι ἦσαν βράχοι ἀκλόνητοι καί οὐδέ μοχλός ἠδύνατο νά τούς ἐκριζώσῃ. Μετά τῆς αὐτῆς καρτερίας, μεθ' ἧς ὁ Πευκόρραχος ἠδύνατο νά φυτευθῇ ἐπὶ κρημνώδους σκοπιᾶς καί νά φυλάξῃ ἐκεῖ ταμπούρι ὥραν τήν ὥραν, ὑποφέρων τόν καύσωνα τῆς ἡμέρας καί τόν παγετόν τῆς νυκτός, μετὰ τῆς αὐτῆς ἀκάμπτου ἰσχυρογνωμοσύνης, ἂν ἐκράτει ἅπαξ εἰς τήν χεῖρά του λείαν τινά, ἄγραν, λάφυρον, *πλιάτσικο*, ἃς ἦτο τοῦτο ἄνθρωπος ἢ πρᾶγμα, θηρίον ἢ βουνόν, δέν θά ἐπείθετο ποτέ νά τό ἀφήσῃ, ἀλλ' ἂν τοῦ ἔκοπτες τήν μίαν χεῖρα μέ τήν ἄλλην θά τό ἐβάσταζεν, ἂν καί τὰς δύο, θά τό συνελάμβανε μέ τούς ὀδόντας. Τοιαύτην σπανίαν ἀρετήν ὅλοι οἱ κλέφτες δέν ἠδύναντο νά ἔχωσιν, ἀλλ' εἶχον ἄλλος ἄλλην. Ὁ Πετρίτης, φέρ' εἰπεῖν, εἶχε *μάτι*, ἠδύνατο νά διακρίνῃ ἀπό τεσσάρων μιλίων ἀποστάσεως, ὅχι μόνον ἂν ἦτο Τοῦρκος ἢ χριστιανός, ἀλλὰ τήν τρίχωσιν τῆς φλοκάτας, τό χρῶμα τοῦ σελαχίου καί τήν στιλπνότητα τοῦ ὀπλισμοῦ. Ὁ Ὀρνιος εἶχε *πόδι*, ἠδύνατο νά τρέξῃ ἀπνευστί πεντήκοντα μίλια εἰς ἑπτὰ ὥρας, καί τοῦτο χωρίς ν' ἀναπαυθῇ, χωρίς νά σταματήσῃ, χωρίς νά διψήσῃ. Ὁ Ξυπνητήρας εἶχεν *αὐτί*, ἠδύνατο ν' ἀκούσῃ ἀπό ὀκτακοσίων βημάτων θροῦν, πνοήν, ψίθυρον, μορμυρισμόν, ἀναστεναγμόν. Ὁ Σαῖτας εἶχε *χέρι*, ἠδύνατο νά ἐκσφενδονήσῃ εἰς ἀπόστασιν βολῆς καριοφιλίου βαρύν λίθον, καί τήν χεῖρα δέν τήν ἔβλεπε, ἔστροφοδινεῖτο ὥς *φτερωτή*, ὥς τροχός νερομύλου, οὐδέ τόν λίθον ἔβλεπε, τόν δοῦπον τῆς πτώσεως ἤκουε μόνον· τέλος ὁ Τσιντζούρας, ἔλλειπει ἄλλου ὠφελιμωτέρου προτερήματος, εἶχε *τραγούδι*, ἔκρουε τήν λύραν μετὰ δεξιότητος, καί ἐν ἀπουσίᾳ συγχορευτοῦ, ἐπιάνετο ἀπό ἑναν σχοῖνον κ' ἐχόρευεν.

Ἀφοῦ ὁ Πευκόρραχος συνέλαβε καλῶς τόν ἄνθρωπόν του ἔβαλε μίαν κραυγήν.

—*Καραούλι!*

Ἡ λέξις αὕτη, ἣτις ἐσήμαινεν ὅτι ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν πλοίων μας ἡ κραυγή *σκάντζα βάρδια!* καί εἰς τήν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν τό ἐπιφώνημα *ἀλλαγή!* ἔμελλε ν' ἀφυπνίσῃ τούς κοιμωμένους κλέφτας, ἂν δέν εἶχον ἐξεγερθῇ οὔτοι ἤδη ἐκ τῆς προλαβούσης ἐκπυρσοκροτήσεως.

Ἐξ ἧς ὀκτῶ ἐκ τούτων, καταλιπόντες θερμάς τὰς φλοκάτας των, εἶχον συρρεῦσει ἤδη εἰς τήν σκηνήν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Πευκόρραχος ἐξέπεμπε τήν κραυγὴν ταύτην.

—Τί εἶνε; τί τρέχει;

Οὐδεὶς ἀπῆντα εἰς τὰς ἐρωτήσεις ταύτας. Ὁ μὲν ἀγαθός Πευκόρραχος οὐδέ γρῦ ἐννόει ἐκ τῶν συμβαινόντων, ὁ δὲ Νίκος χωρίς νά χάσῃ καιρόν εἶχε σχίσῃ τήν λευκὴν ἀκόμη φουστανέλλαν του καί προσεπάθει νά περιδέσῃ τό τραῦμα τῆς

Βάσω.

—Φέρετε φῶς! ἔλεγε, ανάψετε δαδί, παιδιά!

Οἱ κλέφτες δέν ἦσαν ἀδιάκριτοι, καί δέν ἐπέμενον νά μάθωσι τά ἀγνοούμενα. Εἷς αὐτῶν ἐξετέλεσε τήν ἐπιθυμίαν τοῦ Νίκου, καί ἤναψε διά πυρολίου θρυαλλίδα. Ἐφωτίσθη τότε τό ὥχρόν καί ξανθόν πρόσωπον τῆς νεάνιδος, ἣτις τήν στιγμήν ἐκείνην εἶχεν ἀπορρίψει ἀπό τῆς κεφαλῆς τήν κίδαριν καί ἐφάνησαν οἱ βόστρυχοι τῆς κόμης της περί τόν λαιμόν. Ἄλλ' ὁ Νίκος δέν ἔβλεπε τό πρόσωπον, προσεῖχεν εἰς τήν πληγήν τοῦ βραχίονος. Εὐτυχῶς δέν ἦτο βαθεῖα αὕτη.

Τό πρόσωπον τό ἔβλεπον οἱ κλέφτες. Τούς ἐφάνη δέ ὡς ἀκτίς σελήνης κατά τήν ἀσέληνον ἐκείνην νύκτα, ὡς σταγόν δρόσου εἰς τήν τραχεῖαν ἐκείνην ἐρημίαν.

Ἀπό τοῦ νεαροῦ τούτου προσώπου, τοῦ πλασθέντος διά νά εἶνε φαιδρόν καί ὁμως φέροντος ἤδη ἴχνη δακρύων περί τούς ὀφθαλμούς, ἡ προσοχή των ἐστράφη πρὸς τό ἄλλο ἐκεῖνο σκυθρωπόν καί ἀπαίσιον πρόσωπον, τό τοῦ Καμπόσου. Κατ' ἀρχάς εἰς τῶν κλεφτῶν εὔρε πρόχειρον ἐξήγησιν τῆς ἀπορίας του, ἦν καί ἀνεκοίνωσε πρὸς ἓνα τῶν συντρόφων:

—Ξέρεις, θά τήν ἔκλεψεν αὐτός ὁ Τούρκαλος, κι' αὕτη εἶνε Ρωμηοπούλα.

Εἰς τήν ὑπόνοιαν ταύτην, οἱ κλέφτες ἤρχισαν νά ρίπτωσιν ἀπειλητικά βλέμματα πρὸς τόν ἀτυχῆ Καμπόσον καί ὁ Ὅρνιος, εἰς τῶν συνδραμόντων κλεφτῶν, ἦτο ἔτοιμος νά τόν κατασπαράξῃ. Ἄλλ' ὁ Πευκόρραχος ἔκραξε:

—Ἐυπνήσετε τόν καπετάνο, μή κάνετε λωλαμάρες. Ἐκεῖνος θ' ἀποφασίσῃ.

Καί ταῦτα εἰπὼν περιέσφιξε τόσον σφοδρῶς τούς δύο βραχίονας τοῦ Καμπόσου, ὥστε ὁ δυστυχῆς ἐπόνεσε καί ἀφῆκε γογγυσμόν.

Τήν γνώμην τοῦ Πευκόρραχου παρεδέχθησαν πάντες ἄνευ ἀντιρρήσεως.

Δι' ὀλίγων ἔσπευσε νά ἐξηγήσῃ ἡ Βάσω εἰς τόν ἐκπληκτον Χρῆστον Μηλιόνην τά κατά τόν Καμπόσον. Ὁ ἐπιτήδειος οὗτος ἄνθρωπος εἶχε καταγγεῖλει αὐτός ἑαυτόν. Ἡ τύχη τῷ εἶχε στήσῃ τοιαύτην παγίδα, οἷαν οὐδέ ὁ δεινότατος τῶν θηρευτῶν κατάρθωσέ ποτε νά παρασκευάσῃ. Τά περί τῆς ἰδίας αὐτῆς τύχης ὑπεσχέθη ἡ νέα νά διηγηθῇ τήν ἐπαύριον. Προσεκλήθη ὁ ἡλικιωμένος κλέφτης Γκαβόχηνας, ὁ πιστός σύντροφος τοῦ Πευκόρραχου, ὅστις δέν ἦτο ἀδέξιος χειρουργός, καί ἀνεδέχθη νά θεραπεύσῃ τήν πληγὴν της. Ὁ Νίκος, δακρύων τούς ὀφθαλμούς, ἐζήτηι συγγνώμην καί δέν παρηγορεῖτο διότι αὐτός ἦτο ὁ αἷτιος τοῦ δυστυχήματος. Ἡ κόρη τόν ᾤκτειρε καί δέν ἔσπευσε νά τῷ εἴπῃ ὅτι αὕτη μᾶλλον ἔμελλε νά ἐπικαλεσθῇ τήν συγγνώμην του.

Τήν ἐπαύριον ἡ Βάσω συνδιελέχθη κατ' ἰδίαν μετά τοῦ καπετάνου καί διηγήθη πρὸς αὐτόν κατά πλάτος ὅσα εἶχε νά διηγηθῇ. Ὁ κλέφτης τήν συνεβούλευσε νά μή εἴπῃ τι εἰς τόν Νίκον, ἐπὶ τοῦ παρόντος, καί τῇ ὑπεσχέθη νά τήν πέμψῃ εἰς ἀσφαλῆ τόπον. Προσέτι ἀνεδέχθη ὁ Χρῆστος νά γίνῃ ἐγγυητής καί μεσίτης ὑπὲρ αὐτῆς, ὅπως τύχῃ τῆς πατρικῆς συγγνώμης.

Ἡ νέα ἡσθάνθη βάλαμον παραμυθίας εἰς τήν καρδίαν της, ἀπέτεινεν αἰδῆμον καί σοβαρόν μειδίαμα πρὸς τόν Νίκον, καί τήν ἐπομένην νύκτα μετέβη εἰς τήν πλησιεστέραν ἔπαυλιν, συνοδευομένη ὑπὸ τῶν δύο χωρικῶν, οὓς τῇ εἶχε δώσει ὡς ὁδηγούς ὁ ἀνάδοχός της.

Πρὶν ἀναχωρήσῃ, ἡ Βάσω ἐτόλμησε νά ζητήσῃ μίαν μεγάλην χάριν παρά τοῦ νοικοῦ της. Μετενόησεν, εἶπε, διότι παρέδωκεν εἰς χεῖράς των τόν ἀτυχῆ ἐκεῖνον ἄνθρωπον, ὅστις ὑπῆρξε συνοδοιπόρος της καί ὁδηγός της εἰς τήν πορείαν. Ἄνευ αὐτοῦ, πῶς θά εὔρισκε τό λημέρι τῶν κλεφτῶν; Δέν ἤθελε τό κακόν του, εἶχε σκοπὸν τήν τελευταίαν στιγμήν, εὐθύς ὡς ἀνεκάλυπτε τό λημέρι, νά τῷ εἴπῃ νά

φύγη. "Ότε αντήχησεν ή εκπυρσοκρότησις, ήγνόουν άμφοτέροι ότι εύρίσκοντο τόσον έγγύς εις τά ταμπούρια, ό δ' αϊφνίδιος εκείνος πυροβολισμός, ή εκπληξις, ό φόβος και τό βόλι, τό όποϊον έπληξε τόν βραχιονά της, τήν έκαμαν νά παραμιλή και ένόμισε τήν στιγμήν εκείνην ότι είχε χρέος νά παραδώση τόν συνοδοιπόρον της. Τεταραγμένη εισέτι, διηγήθη τήν ιστορίαν του εις τόν νοννόν της και εις τόν Νίκον, άλλ' εύθύς μετ' όλίγον μετεμελήθη. 'Ακούσας ταύτα ό Μηλιόνης ουδέν βέβαιον τή ύπεσχέθη, άλλ' όμως ειπεν ότι θά φροντίση νά τοϋ δώση τοϋ Καμπόσου ό,τι τοϋ πρέπει. 'Η άπάντησις αύτη δέν καθυσύχασε τήν νεάνιδα.

'Η τύχη τοϋ Καμπόσου έμελλε ν' άγνοήται διά πολύν καιρόν, εάν ό "Όρνιος, όστις είχεν ισχυράν μνήμην, δέν διηγείτο άκολουθως πρός ένα τών συντρόφων του τήν περί τούτου ιστορίαν, ήν και ήμεις μεταγράφομεν ένταϋθα πρός πληροφορίαν τών ήμετέρων άναγνωστών.

Εις δύο ανθρώπους έπεσεν ό κληρος ν' άναδεχθώσι τό βάρος τοϋ ανθρώπου εκείνου, εις τόν Σαΐταν και εις τόν "Όρνιον. Καί οϋτος μέν εύρίσκετο εις άγνοιαν περί τοϋ τί έμελλον νά τόν κάμωσιν, ό δέ Σαΐτας, εύτυχέστερος, είχε λάβει άμεσον πρόσταγμα παρά τοϋ καπετάνου, ότι ώφειλον ν' άπαλλαχθώσι τοϋ φορτίου αυτοϋ. 'Ο Σαΐτας δέν έφάνη έχέμυθος και ίσως διά νά δείξη ότι έχει τήν έμπιστοσύνην τοϋ άρχηγού, τήν επρόδωσε καθ' όδόν, ένϋ έπορεύοντο, και οϋτως ήλθεν εις θέσιν και ό "Όρνιος, ώστε νά μή βαδίζει εις τό σκότος. 'Ο καπετάνος είχε διατάζει νά τόν χαλάσωσιν, αυτόν τόν μακαρίτην. Καί δέν ήτο εύκολον τό πράγμα, ως φαίνεται. 'Ητον έφτάψυχος αυτός ό καλοκόκκαλος. 'Ο "Όρνιος έμελλε νά τόν δέση όπισθάγκωνα επί στελέχους έλάτης, άλλ' ένϋ ήτοίμαζε τό σχοινίον, δέν ειξεύρω πώς, έδοκίμασεν εκείνος νά τό στρήψη. Εύτυχώς ό Μηλιόνης είχε προβλέψει, ως φαίνεται, τήν ένδεχομένην ταύτην περίπτωσιν, και ίσως διά τοϋτο διώρισε τόν "Όρνιον μέλος της άποστολής εκείνης. 'Ο "Όρνιος είχε τάς καλύτερας κνήμας, ως είνε γνωστόν, και τό έβαλεν εύθύς εις τά πόδια. «"Απλωνα τή χέρα μου, κ' έχανόταν από μπροστά μου. 'Ο Σαΐτας είχε μείνει παραπίσω, έντρέπομουν νά τόν φωνάξω, για νά μή χάσω τό νάμι μου. "Εφυγε σαν ίσκιος, ακόμα άλλος δέν μου παραβήκε. Νά μήν ήμουν "Όρνιος, αν δέν τόν έφτανα. Δυό τρεις ποδαριές, και τόν άδράχνω. Σ' έτσάκωσα, σ' έχω, σ' έφαγα. Τόν άπιθόνω άπάνω σ' έναν όχτο, τόν άρχινώ στές διπλαργιές. Τόν τραβάω πίσω, τόν παγλαρόνω στόν έλατο, τόν σφίγγω, τόν ζαμακόνω, τόν διπλοσταυρόνω. ώμορφος είσαι, κάτσε δώ νά σέ καμαρώσω». 'Ενταϋθα έληξε τό έργον τοϋ "Όρνιου, ό Σαΐτας ώφειλε νά κάμη και αυτός τό χρέος του. 'Ο Σαΐτας ώπλισε μέ ύπερμεγέθη λίθον τήν σφενδόνην του, έστη εις άπόστασιν διακοσίων βημάτων από τοϋ δεσμώτου και ήρχισε νά κάμνη γυμνάσια. Τήν πρώτην φοράν περιέστρεψε δωδεκάκις τήν σφενδόνην περί τήν κόμην του μέ άπίστευτον ταχύτητα. 'Αντήχησεν ή δόνησις της σφενδόνης, ό άτυχής κατάδικος εκλεισεν αυτομάτως τούς όφθαλμούς.

'Αλλ' είχεν άδικον νά βιάζεται. 'Ο Σαΐτας δέν τόν έσκόπευσε, αλλά προσεποιήθη ότι τοϋ έφυγεν ό λίθος και τόν έρριψε μακράν, όπίσω της κεφαλής του. 'Ο Καμπόσος άνέπνευσεν. 'Ο "Όρνιος έβλεπεν άτενώς. 'Ο Σαΐτας ένέβαλε δεύτερον λίθον εις τήν σφενδόνην και ήρχισε τήν αύτήν άσκησιν. 'Η περιστροφή ύπήρξε τήν φοράν ταύτην άνετωτέρα και βραδυτέρα. Τέλος ό λίθος έξετοξεύθη, και πεσών εις τό δένδρον, έφ' οϋ ήτο δέσμιος ό Καμπόσος, εκτύπησεν άνωθεν της κεφαλής τοϋ καταδίκου, δύο ή τρεις παλάμας υπεράνω αύτης. 'Ο λίθος κρούσας εκ πλαγίου τόν φλοιόν τοϋ δένδρου άνεκόπη και κατέπεσεν έγκαρσίως, έψαυσε τόν ώμον και τόν βραχιονά τοϋ καταδίκου και κατεκυλίσθη εις τούς πόδας του.

'Ο Καμπόσος δέν είχε προφέρει ουδέ λέξιν, αλλά τήν φοράν ταύτην, άγανακτήσας, άνέκραξε:

—Μή μέ βασανίζετε, βρέ παιδιά· θά μέ σκοτώστε, σκοτώστέ με.

—Τώρα σοῦ δείχνω, ἀπήντησεν ὁ Σαῖτας χωρίς νά συγκινηθῇ.

“Ὅσον διά τόν Ὕρνιον, οὗτος ἦτο, φαίνεται, εὐαίσθητος, καί ἤρχισε νά τόν οἰκτείρῃ. Ἄλλ’ ἡ περιέργειά του, ὅπως ἴδῃ τό τέλος τοῦ ἀλλοκότου τούτου πειράματος, καθ’ ὃ ὁ Σαῖτας ἐπεθύμει, ὡς φαίνεται, ν’ ἀναπτύξῃ ὅλην τήν περί τόν χειρισμόν τῆς σφενδόνης ἐπιτηδειότητά του, ἦτο μεγαλυτέρα τοῦ οἴκτου ὄν ἡσθάνθη, καί δέν ἰκέτευσεν ὑπέρ τοῦ καταδίκου. Ὁ Σαῖτας ἔσπευσε νά βάλῃ εἰς πᾶξιν τήν ἀπειλήν του. Τήν φοράν ταύτην ὁ δύστηνος κατάδικος ἔβλεπε τόν θάνατον μέ τούς ἰδίους του ὀφθαλμούς. Εἶδε τόν Σαῖταν κύπτοντα πρός τήν γῆν, τόν εἶδεν ἀναζητοῦντα καί ἐκλέγοντα τόν λίθον, τόν εἶδε θέτοντα τόν λίθον εἰς τήν σφενδόνην. Εἶτα ἤρχισεν οὗτος νά περιστρέφῃ αὐτήν κατά τό σύνηθες. Ὁ Καμπόσος ἔκλεισε τούς ὀφθαλμούς. Μετά μίαν στιγμὴν ὁ λίθος ἐκεῖνος θά συνέτριβε τό κρανίον του. Τετέλεσται, δέν ὑπῆρχε πλέον ἔλεος δι’ αὐτόν ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης. Τότε ἤρχισε νά ψιθυρίζῃ τό *Μνήσθητί μου Κύριε*, καί μόλις θά εἶχε καιρόν ἅπαξ νά τό ἀπαγγείλῃ, τό βλῆμα ἐξεσφενδονίσθη γοργόν, καί ἐλθόν ἐπληξε τό πρόσωπον τοῦ καταδίκου. Ἄλλ’ ὦ θαῦμα! Ὁ φαινόμενος λίθος ἦτο βῶλος γῆς καί διερράγη εἰς μικρά τεμάχια. Ὁ κατάδικος ἡσθάνθη τρομερόν πόνον εἰς τούς γνάθους, ἐτυφλώθη σχεδόν τούς ὀφθαλμούς ἐκ τῆς κόνεως, ἀλλ’ ἔμεινε σῶος καί ὑγιής. Τότε ὁ Σαῖτας διέταξε τόν Ὕρνιον νά ὑπάγῃ νά τόν λύσῃ.

Ὁ κλέφτης ἔμεινεν ἀπορῶν καί ἐκύτταζεν ἄφωνος τόν σύντροφόν του. Οὗτος δ’ ἐπανέλαβε τήν διαταγήν.

—Ἀμ’ τότε; γιατί κάμαμε τόσον κόπο; εἶπεν ὁ Ὕρνιος.

—Κάμε κεῖνο πού σοῦ λένε, τῷ ἀπάντησεν ὁ Σαῖτας αὐστηρῶς.

Ὁ ἀτυχής Ὕρνιος ἔσπευσε νά ὑπακούσῃ ἄν καί δέν ἐννόει πλέον τίποτε. Ἐλύσε τόν Καμπόσον καί προσήγαγεν αὐτόν πρός τόν Σαῖταν, ὅστις ἐκάθητο ἀντικρὺ πλήρης σοβαρότητος.

—Νά ’φχαριστᾷς τόν καπετάνο, μωρέ, τῷ εἶπεν οὗτος· τό κέφι τό δικό μου ἦταν νά σέ χαλάσωμε, μά ὁ καπετάνος εἶπε νά σέ φοβερίζωμε μονάχα. Ἄμε καλιά σου, καί ξέρε το, μωρέ, πῶς νά σ’ εὐρῶ στήν πλώρη μου δέν σοῦ τό χαρίζω. Τώρα τό ἔκαμα γιά χατήρι τοῦ καπετάνου μου.

Ὁ Καμπόσος τό ἔβαλεν εἰς τά πόδια καί οὐδ’ ἐστράφη ὀπίσω νά ἴδῃ τί ἔμελλε νά συμβῇ. Λέγεται ὅτι τῷ ἔμεινεν ἔκτοτε πάθησίς τις διά βίου, συνεχῆς βόμβος εἰς τά ὠτά του. Ἦτο ἡ ἰαχὴ τῆς περιφήμου σφενδόνης.

Συνέχεια στο ἐπόμενο

Ἀμβρακικός κόλπος*

ΑΝΤ. ΜΗΛΙΑΡΑΚΗ

*Ἐφημ. «Ἐστία», Ἀθήναι 1881, ἔτος ΣΤ' ἀριθ. 277.

Ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἔθνων τόποι τινές μεσόγειοι ἢ παράλιοι, λίμναι, ποταμοί, ὄρη, ἐγένοντο κατὰ διαφόρους χρόνους ὡς ἐκ τῆς γεωγραφικῆς αὐτῶν θέσεως, προσφόρου οὐσης εἰς τὰ στρατιωτικά ἔργα, ἢ ἐπιτηδείας εἰς ἐμπορικάς, βιομηχανικάς ἢ μεταλλευτικάς ἐπιχειρήσεις, ἀντικείμενον ἐρίδων, ἢ θέατρον αἱματηρῶν καὶ καταστρεπτικῶν ἀγώνων, ἢ καὶ θέμα διπλωματικῶν εἰρηνικῶν διαπραγματεύσεων.

Ἐν τοῖς τόποις τούτοις καταλέγεται καὶ ὁ Ἀμβρακικός κόλπος. Αὐτοὶ ἔτι οἱ ἀρχαῖοι λαοὶ κατενόησαν τὴν σημαντικότητα τῆς περικλείστου ταύτης θαλασσίας ἐκτάσεως, ἥτις, ἀπὸ στενοῦ στομίου ἀρχομένη, εἰσέρχεται εὐρυνομένη βαθύτατα εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα, βρέχουσα καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν περίμετρον ἀκτὰς 70 μιλίων, καὶ σχηματίζουσα λιμένας, ἀκρωτήρια, κόλπους βαθεῖς, λιμνοθαλάσσας καὶ νησίδας, δεχομένη τὰ ὕδατα δύο μεγάλων ποταμῶν καὶ πολλῶν ρυάκων καὶ χειμάρρων, καὶ οὕτως ἀποτελοῦσα τό στόμα, δι' οὗ ἀναπνέει πᾶσα ἡ Ἡπειρος, καὶ αἱ ἡπειρωτικαὶ ἐπαρχίαι τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος. Διὰ τοῦτο βλέπομεν ἀρχαίους λαοὺς τῆς Ἑλλάδος, ἐνωρὶς ἀποστείλαντας ἐνταῦθα ἀποικίας, ὧν ἐπισημοτάτη ἡ τῶν Κορινθίων Ἀμβρακία, καὶ τό Ἀνακτόριον, αἵτινες ἐχρησίμευσαν αὐτοῖς ὡς ἀφετηρίαί στρατιωτικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἔργων. Οἱ τῶν Μακεδόνων βασιλεῖς ἐπεξέτεινον μέχρι τούτου τὴν ἐξουσίαν των, οἱ Ῥωμαῖοι ὡσαύτως, ἰδρύσαντες καὶ πόλιν, τὴν Νικόπολιν, εἰς ἀνάμνησιν μὲν τῆς παρά τό Ἀκτιον ναυμαχίας, ἀλλὰ καὶ δι' ἑτέρους λόγους, συνοικίσαντες εἰς αὐτὴν τοὺς κατοίκους τῶν λοιπῶν πόλεων τοῦ κόλπου.

Οἱ Βυζαντινοί, οἱ Τοῦρκοι, οἱ Ἑνετοί, οἱ Γάλλοι, καθ' ὅλην τὴν μακρὰν περίοδον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας ἐγένοντο κύριοι ἀλληλοδιαδόχως τοῦ κόλπου τούτου, δι' οὗ ἠδύναντο νά εἰσπηδῶσι ταχέως εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἡπείρου. Νῦν δέ ὁ εἰσπλέων εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, βλέπει ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ αριστερῶν κυματίζουσαν τὴν ἐρυθρὰν σημαίαν τοῦ Μωάμεθ, καὶ σκοπιάς, καὶ κατασκηνώσεις στρατοῦ ὅπου ἐπὶ καιρὸς καὶ στρατηγικὴ θέσις ἐν αὐτῷ ὑπάρχει.

Μετά τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ μικροῦ τμήματος τῆς μεγάλης Ἑλλάδος,

ὅπερ ἀπετέλεσε τό ἐλεύθερον ἑλληνικόν βασίλειον, ὁλόκληρος ἡ μεσημβρινή καί δυτική παραλία τοῦ κόλπου ἐτέθη ὡς ὄριον τῆς ἀνατολικῆς γραμμῆς τῶν βορείων ὁρίων τῆς Ἑλλάδος, ἅτινα ἀποτελοῦσιν αἱ ἐπαρχίαι Βονίτσης καί Ξηρομέρου, καί Βάλτου, τάς ἐλευθέρας ὅμως ἀκτάς τῶν ἀρειμανίων τέκνων τῶν ἐπαρχιῶν τούτων δέν βρέχει καί ἐλεύθερον κῦμα, διότι οἱ Τοῦρκοι εἶναι ἀπόλυτοι κύριοι τοῦ στομίου τοῦ Ἀμβρακικοῦ, διατηρήσαντες ἐπὶ τῆς ἐλευθέρας ἑλληνικῆς γῆς σπιθαμὴν ἐδάφους, ἐφ' ἧς φρούριον καί σημαία Τουρκική καί φρουρός δεικνύων ὅτι δέν εἶναι ἐλεύθερος ὁ εἰσπλους, ἄνευ τῆς ἐκδόσεως φερμανίου.

Ὁ Παγασητικός κόλπος ἀφ' ἑνός, καί ὁ Ἀμβρακικός ἀφ' ἑτέρου, εἰς οὓς καταλήγουσι τό Ἀν. καί τό Δ. ἄκρον τῶν βορείων συνόρων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἀποτελοῦσιν αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὺς μίαν τῶν ἰσχυροτέρων δυνάμεων τῆς ὁμόρου ἐπικρατείας, δι' ὧν ἀπειλεῖ ἀνά πᾶσαν στιγμὴν αὐτοὺς τοὺς κροτάφους τῆς Ἑλλάδος. Ἔχουσα ἐν Πρεβέζῃ καί Βόλῳ τοὺς στρατιωτικούς αὐτῆς σταθμοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ, δύναται νὰ εἰσβάλλῃ ἀκωλύτως εἰς Ἀκαρνανίαν καί Εὐρυτανίαν, νὰ λεηλατήσῃ τὴν Εὐβοίαν καί νὰ προφυλάξῃ τὴν Ἠπειρον.

Ὁ Ἀμβρακικός κόλπος, οὕτω καλούμενος τό πάλαι ἐκ τῆς πόλεως Ἀμβρακίας, κειμένης ἔνθα τὰ νῦν ἡ Ἄρτα, σήμερον δέ ὑπὸ τῶν ναυτικῶν λεγόμενος κόλπος τῆς Ἄρτας, κεῖται μεταξύ τῶν δυτικῶν παραλίων τῆς Ἠπείρου καί τῆς Ἀκαρνανίας. Εἶναι παρεμφερῆς παμμεγέθει λίμνῃ στενῇ καί μακρᾷ, ἐκτεινομένη ἀπὸ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, καί διαβρεχούσῃ πρὸς Β. μέρος τῆς Ἠπείρου, πρὸς Δ. τὴν χερσόνησον τῆς Πρεβέζης, πρὸς Α. τὴν ἐπαρχίαν Βάλτου καί πρὸς Μ. τὴν τοῦ Ξηρομέρου. Ἔχει δὲ μῆκος 18 μιλίων ναυτικῶν ἀπὸ Πρεβέζης μέχρι τοῦ Μαυροβουνίου εἰς χωρίον Ἀράπη, καί μεῖζον πλάτος (ἀπὸ Κραβασαρά μέχρι τοῦ κόλπου Μενιδίου) 11. Περίμετρον δὲ 70 περίπου μιλίων. Τό στόμιον τοῦ κόλπου, δι' οὗ ἐνοῦται μετὰ τῆς Ἰονικῆς θαλάσσης νεύει ΜΔ. εἶναι δὲ στενόν καί ἀβαθές, κεχωσμένον ὑπὸ ἰλύος, ἐνέχον καί τινες ὑφάλους, ὥστε εἶναι ἀδιάπλευστον ὑπὸ πλοίων ἐχόντων τὰ ὑφαλα ἄνω τῶν 14 ποδῶν. Τό πλάτος τοῦ στομίου ἀπὸ τοῦ ΝΑ προμαχώνος Παληοσάραγα, τοῦ φρουρίου Πρεβέζης, μέχρι τοῦ ἀπέναντι ἐπὶ τῆς παραλίας τοῦ Ἀκτίου φρουρίου τῆς Πούντας ἔχει μῆκος 647 μέτρων. Ἀπὸ τῆς ἄκρας δὲ τοῦ Ἀκτίου μέχρι τῆς ἀπέναντι παραλίας τῆς Πρεβέζης, ὅπου τερματίζεται, οὕτως εἰπεῖν, ἡ εἴσοδος ἡ ἀπόστασις εἶναι 842 μέτρων.

Ἐνδον ὁ κόλπος κατατέμνεται εἰς πολλοὺς κόλπους καί ὄρμους, διαχωριζομένους ὑπὸ μακρῶν καί στενῶν ἀκρωτηρίων. Καί πρῶτον ἐπὶ τῆς μεσημβρινῆς παραλίας, πρὸς τὴν εἴσοδον σχηματίζεται ὁ Πρόκολπος, ἢ κόλπος τῆς Πρεβέζης λεγόμενος, ἢ καί τοῦ Ἀγ. Πέτρου, εἰς τό μυχόν τοῦ ὁποίου κεῖνται τὰ ἐρείπια τοῦ Ἀνακτορίου. Μετὰ τοῦτον, ἀνατολικῶς χωροῦντες, ἔπεται ὁ τῆς Βονίτσης, χωριζόμενος ἀπὸ τοῦ πρώτου διὰ

τοῦ ἀκρωτηρίου Παναγίας, ᾧ πρόσκειται νησίς Κέφαλος. Μετά τόν τῆς Βονίτσης ἔπεται ὁ τοῦ Λουτρακίου καί εἶτα ὁ βαθύς καί στενός τοῦ Καραβανσαρά. Ἐπὶ τῆς βορείας δέ παραλίας ὁ τοῦ Μενιδίου ΒΔ τοῦ Μακρυνόρους καί μετά τοῦτον πρὸς δυσμὰς χωροῦντες ἕτεροι, ἀποτελοῦντες μᾶλλον ἔλη καί λιμνοθαλάσσας, ὡς ὁ τῆς Ἄρτας, ὁ τῆς Λογαροῦς, ἐξ οὗ καί τὰ περιώνυμα φωτάραχα, τῆς Τσουκάλας, καί Μαζώματος πρὸς ἀνατολὰς παρά τὰ ἐρείπια τῆς Νικοπόλεως, καί ὁ τοῦ Βαθέος πρὸς Β. τῆς Πρεβέζης.(.....)

Ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ ὑπάρχουσι καί νησίδες τινές, ὧν ἄξια μνείας εἶναι αἱ πρὸς Μ. τῆς λίμνης Λογαροῦς Γαῖδαρονῆσι, καί Κορακονῆσι, ἐφ' οὗ καί Μονή, καί τινες οἰκίσκοι, φαινόμενον μακρόθεν κατάφυτον, καί αἱ νησίδες αἱ ἔρημοι Κέφαλος καί Βούβαλος. Ἐκ τῶν 4 τούτων αἱ δύο πρῶται ἀνήκουσι τῇ Τουρκίᾳ, αἱ δύο δεύτεραι τῇ Ἑλλάδι.

Εἰς τόν Ἀμβρακικόν κόλπον χύνονται δύο μεγάλοι ποταμοί, ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἠπείρου πηγάζοντες, ὁ Ἄραχθος ἢ ὁ ποταμός τῆς Ἄρτας καλούμενος σήμερον καί ὁ Λοῦρος, πλείστοι δέ ποταμίσκοι ἄλλοι ἐκβάλλουσιν εἰς αὐτόν, ὡς εἰς ὁ διὰ Βονίτσης διερχόμενος Πλατανιάς. Ἐνεκα δέ τῶν ὑδάτων τούτων τῶν ποταμίων, τῶν χυνομένων εἰς περικλειστον χώρον, σχηματίζεται εἰς τό στόμιον τοῦ κόλπου ῥοή ἰσχυρά πρὸς ἔξοδον τῶν ὑδάτων, ἣτις ἔχει, καθ' ὑπολογισμούς, δύο μέχρι τριῶν μιλίων ταχύτητα, ἱκανήν ὥστε τὰ πρό τῆς Πρεβέζης ἠγκυροβολημένα πλοῖα στρέφουσι τὴν πρῶραν οὐχὶ πρὸς τόν πνέοντα ἄνεμον, ἀλλὰ πρὸς τό ρεῦμα. Ὡσαύτως δέ, τῶν πολλῶν ἔνεκα γλυκέων ὑδάτων, ἅτινα εἰσρέουσι, τὰ ὕδατα τοῦ κόλπου ἔχουσι γεῦσιν ὑφάλμυρον. Γέμει δέ ὁ κόλπος ἰχθύων παντοίων, καί ὀστράκων, ἄφθονον τροφήν παρεχόντων αὐτοῖς τῶν ποταμῶν.

Ὁ ἐν τῷ κόλπῳ πλοῦς εἶναι τερπνός· αἱ ἐκατέρωθεν καταφανεῖς ὄχθαι, οἱ βαθεῖς κόλποι, τὰ προεξέχοντα ἀκρωτήρια, τὰ περικείμενα ὄρη τῆς Ἀκαρνανίας καί τῆς Ἠπείρου, ἐφελκύνουσι τὴν προσοχὴν τοῦ διαπλέοντος καί τέρπουσι τό ὄμμα αὐτοῦ. Ἡ εἴσοδος αὐτῇ εἰς τόν κόλπον ἔχει τι τό ἐπιβάλλον, ὅπερ ἐπαυξάνουσι τὰ ἐκατέρωθεν ἐπιθαλάσσια φρούρια καί οἱ προμαχώνες. Ὡς ἐκ τοῦ περικλείστου δέ τοῦ κόλπου δέν συμβαίνουν τρικυμῖαι ἐν αὐτῷ· μόνον τὴν εἴσοδον συνταράσσουσιν οἱ ΜΔ ἄνεμοι, καί καθιστῶσι πνέοντες δύσκολον τόν ἐκπλουν τῶν ἱστιοφόρων πλοίων. Τὰ ὕδατα τοῦ κόλπου εἶναι ὑπόθολα καί σκιερά, οὐχὶ διαυγῆ, ὡς τὰ τῆς λοιπῆς Ἑλληνικῆς θαλάσσης, διότι εἰς αὐτόν ἐκρέουσιν ἀενάως ὕδατα θολά, σκιάζει δέ τό πελαγίζον ὕδωρ ἡ ἀντανάκλασις τῶν πέριξ ὀρέων.

Πόλεις παράλιοι ἐντός τοῦ κόλπου καί πολίχναι ἄξια μνείας εἶναι ἡ Πρέβεζα, ἡ Βόνιτσα, ὁ Κραβασαράς, καί τό κωμήδιον Σαλαῶρα. Ἐκ τούτων δέ περί Πρεβέζης καί Βονίτσης ὁ λόγος ἡμῖν ἔσται, διότι ταύτας

μόνον ἰδίους ὄμμασιν εἶδομεν.

Περὶ Σαλαώρας δέ μόνον σημειοῦμεν ὅτι εἶναι πενιχρόν κωμῆδιον παρὰ λίον τῆς β. παραλίας, χρησιμεῖον ὡς ἐπίνειον τῆς μεσογείου Ἄρτας, ἀπεχούσης ταύτης ὥρας 5.30.

Ὁ Κραβασαράς, ἢ ὀρθότερον Καραβανσαράς, ἐκ τοῦ τουρκικοῦ καρaban σαράϊ, διότι ἐχρησίμευεν ὡς σταθμός ἐμπορικῆς διαβάσεως μεταξὺ Ἡπείρου καὶ Ἀκαρνανίας, εἶναι πολίχνη κειμένη εἰς τὸν Μ.Α. μυχόν τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας Βάλτου, καὶ τοῦ δήμου Ἀμβρακίας.

Σημαντικώτερα πόλις τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου εἶναι ἡ Πρέβεζα (.....)

Ἡ Πρέβεζα ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ βαλῆ τῶν Ἰωαννίνων, ἐδρεῦει δ' ἐν αὐτῇ μουτασερίφης ἔχων ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Πρέβεζαν, Πάργαν καὶ Μαργαρίτι. Ἐκκλησιαστικῶς δέ ὑπάγεται εἰς Ἄρταν, ἧς ὁ ἐπίσκοπος φέρει τὸν τίτλον Ἄρτης καὶ Πρεβέζης(....)

Ἡ ἑτέρα πόλις τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἐφ' ἧς κυματίζει μὲν ἡ Ἑλληνικὴ σημαία, ἀλλ' οὐδέν μετέβαλε τὴν τουρκικὴν αὐτῆς ὄψιν καὶ τὴν πενιχρότητα εἶναι ἡ Βόνιτσα.(....)

Τῆς πόλεως ὑπέρεκειται φρούριον ἐνετικόν, ἐνθα τὰ νῦν ὁ στρατὸς, 50 μέτρα ὑψηλὸν ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἔχον λαμπρὰν θέαν εἰς τὰ πέριξ· ἐξ αὐτοῦ φαίνεται τό πλεῖστον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, τὰ ὄρη Τσουμέρκας, Μακρυπόρους, Ὀλύτσικας, τὰ βουνὰ τοῦ Σουλίου, ἡ Πρέβεζα καὶ διὰ τοῦ τηλεσκοπίου ἡ Ἄρτα.(.....)

Τὰ ὀλίγα ταῦτα περὶ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐκ προχείρων σημειώσεων, ἃς ἐτηρήσαμεν διελθόντες τὰ μέρη ταῦτα, ἐγράψαμεν, ὅπως δώσωμεν ἀμυδράν ἰδέαν εἰς τοὺς ἀναγνώστας τῆς «Ἑστίας» τῆς ἀξίας καὶ τῆς σημασίας τοῦ κόλπου τούτου, περὶ οὗ γίνεται τόσος λόγος σήμερον καὶ οὐτινος τὴν κατοχὴν τηρεῖ ἡ Τουρκία εἰς ἑαυτήν. Ἡ ὑποσχεθεῖσα παραχώρησις τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου, ἢ κόλπου τοῦ Βόλου, δι' οὗ συγκοινωνεῖ ἡ Θεσσαλία, σώζει μὲν τὰ ΒΑ. ὅρια τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ ἀμέσου ἀπειλῆς, ἢ ἄρνησις ὅμως τῆς παραχωρήσεως τοῦ Ἀμβρακικοῦ διατηρεῖ τὴν ἀπειλήν ἐκ δυσμῶν, καὶ καταδικάζει εἰς νέκρωσιν ὅλας τὰς ΒΔ ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος. Ἀποτελεῖται δ' ἐνταῦθα ὅριον ἑλληνικόν, οἷον ὑπῆρχε καὶ πρὶν, ἐναντίον παντός κανόνος στρατιωτικοῦ καὶ πολιτικοῦ τῆς ὀρθοθεσίας τῶν ἐθνῶν.

ΣΤΟ ΔΗΜΑΡΙΟ

Χαρήτε παλληκάρια... Ἑλληνική παντιέρα
ἐπάνω εἰς τό κάστρο τῆς Ἄρτας ἐστυλώθη,
ἀνάσαναν οἱ σκλάβοι μ' ἐλεύθερον ἀγέρα
καί ἀπαντιοῦνται τόσα ὀνείρατα καί πόθοι.

Ἑλεύθεροι καί σκλάβοι ἀπό καρδιᾶς φιλιοῦνται,
γεμίζει ὁ ἀγέρας ἀπό χαρᾶς φωνές,
χρυσόφτερες ἐλπίδες στά στήθια των γεννιοῦνται,
καί Τούρκου δέν γροικιέται τριγύρω ἀμανές.

Ἡμέρωσε ὁ Τούρκος, τ' ἀνήμερο θεριό,
κι ἐγώ χαρά γεμάτος φωνάζω, «Ἕ! Μαριώ,
καιρός νά τραγουδοῦμε...
Ἐμπῆκαν οἱ στρατοί μας μέσα στό Δημαριό...
Κέρνα κρασί νά πιοῦμε».

Χαρήτε, καί ἄν δίχως ν' ἀνοίξει καμμιὰ μύτη,
τό χῶμα μας πατοῦμε, παιδιά, ὑπομονή,
καί ἴσως θέ νά φέξει ἀργότερα μιά τ ρ ί τ η,
πού μ' αἵματα ἢ δόξα ἐμπρός μας θά φανῇ·
Στά πόδια μας ἢ δόξα βαθιά κοιμᾶται,
καί φθάνει ἓνα στόμα μονάχα νά βρεθῇ
νά τῆς φωνάζει «Σήκω» κι αὐτή θά σηκωθῇ...
Μά ποιοῦ θά εἶν' ἐκεῖνο, ἀδέλφια, μή ρωτᾶτε.

Ἡμέρωσε ὁ Τούρκος, τ' ἀνήμερο θεριό,
καί ἐγώ χαρά γεμάτος φωνάζω, «Ἕ! Μαριώ,
Ἐμπῆκαν οἱ στρατοί μας μέσα στό Δημαριό...
καιρός νά τραγουδοῦμε...
Κέρνα κρασί νά πιοῦμε».

Φιλῆστε τή σημαία τή χρυσοκεντημένη,
στόν ἴσκιο τῆς δροσιά θά εὑρετε γλυκειά...
ὦ! πιο καλά νά ἦταν κατακουρελιασμένη,
καί νάκουε κᾶν μία πολέμου τουφεκιά.
Ἀλλά ἄς εἶναι κι ἔτσι... ἔξω κακή καρδιά,
ἄς πάψει πιά τῆς τόσης μουρμούρας τό ψαλτήρι.

Σουρῆ, "Ἀπαντα, ἱστορικές ἐκδόσεις Λογοτεχνίας (Χ.Χρ.) τόμ. Ε' σελ.

καί ὅλοι εἰς τοῦ ἔθνους τό νέο πανηγύρι
ᾧ σφιχταγκαλιαστοῦμε ἐλεύθερα παιδιά.

Ἡμέρωσε ὁ Τοῦρκος, τ' ἀνήμερο θεριό,
καί ἐγώ χαρά γεμάτος φωνάζω, «Ἐ! Μαριώ,
καιρός νά τραγουδοῦμε...
Ἐμπῆκαν οἱ στρατοί μας μέσα στό Δημαριό...
Κέρνα κρασί νά πιοῦμε».

25 Ἰουνίου 1881

ΑΧ! ΤΙ ΚΡΙΜΑ

Πόσο τώρα μετανοιῶνω πού δέν εἶμαι στρατιώτης!
Ἀχ! ἄν ἤμουν καί πάλι φανταράκι ζηλευτό,
θὲ νά πῆγαινα στήν Ἀρτα παλληκάρι κι ἐγώ πρώτης,
δίχως ναῦλο νά πληρώσω, οὔτε κάλπικο λεφτό.
Ἀχ! τί κρίμα νά μὴν εἶμαι φανταράκι, σάν καί πρῶτα,
νά περνῶ ζωῇ καί κότα!

Στόν παλιό καιρό ἐκεῖνο, ὅπου ἤμουν γώ φαντάρος,
εἶχε βάσανα κι ἀγκάθια τοῦ σουλτάνου ἡ ζωή,
τόν ἐτρόμαζε ὁ Ἰσκιος τοῦ πολέμου ὡσάν χάρος,
καί ξεκούφαινε τ' αὐτιά του τοῦ πολέμου ἡ βοή.
Ἀχ! τί κρίμα νά μὴν εἶμαι φανταράκι, σάν καί πρῶτα,
νά περνῶ ζωῇ καί κότα!

Ἀχ! τί νιάτα ἦταν κεῖνα!... μέ τό ὄπλο εἰς τά χέρια
ἐπροσμέναμ' ὥρα ἓνα μάρς νά μᾶς εἰποῦν...
νά χυμήξομε στούς Τούρκους καί τίς Τοῦρκες σάν ξεφτέρια,
καί σέ δυό ἀπ' τὰ σπαθιά μας σάν ρεπάνια νά κοποῦν.
Ἀχ! τί κρίμα νά μὴν εἶμαι φανταράκι, σάν καί πρῶτα,
νά περνῶ ζωῇ καί κότα!

Μέ τίς δόξες μου ἐκεῖνες ζῶ ὡς τώρα μοναχός μου,
αὐτές μέσα εἰς τόν νοῦν μου χύνουν οἷστρον ὑψηλό,
ὡσάν ὄνειρο περνοῦνε κάθε ὥρα ἀπ' ἐμπρός μου,
τίς κοιτάζω, τίς θυμοῦμαι, καί μέ κάνουν νά γελῶ.
Ἀχ! τί κρίμα νά μὴν εἶμαι φανταράκι, σάν καί πρῶτα,
νά περνῶ ζωῇ καί κότα!

Τώρα γλέντι καί ραχάτι, καί τρεχάματα καθόλου,

τώρα ζήτω καί εἰρήνες καί ρουκέτες καί χαρά,
καί κατάληψις τῆς Ἄρτας καί ἀργότερα τοῦ Βόλου,
δίχως ψεύτικη κᾶν μάχη καί δυό ἄσφαιρα πυρά.
Ἄχ! τί κρίμα νά μὴν εἶμαι φανταράκι, σάν καί πρῶτα,
νά περνῶ ζωὴ καί κότα!

ὦ! ἀφῆστε με καί πάλι τῇ σπαθάρᾳ μου ν' ἀρπάξω,
ὄχι ὅμως γιὰ νά κόψω ὅποιον Τοῦρκο κι' ἂν εὕρῳ,
τό σπαθί τό θέλω τώρα γιδοπρόβατα νά σφάζω,
καί χορτάτος νά φιλήσω τῆς σημαίας τό σταυρό.
Ἄχ! τί κρίμα νά μὴν εἶμαι φανταράκι, σάν καί πρῶτα,
νά περνῶ ζωὴ καί κότα!

28 Ἰουνίου 1881

Η ΣΗΜΑΙΑ ΜΑΣ

Μὴ ρίξετε, Γκιαούρηδες, οὐτ' ἓνα κᾶν κανόνι,
γιατί μπορεῖ τά νεῦρα μας αὐτό νά ἐρεθίσει,
κι ὁ Τοῦρκος ὅλοι ξέρετε, πῶς εὐκόλα θυμώνει,
καί ἔπειτα... ὁ πόλεμος στ' ἀληθινά θ' ἀρχίσει.
Μὴ ρίξετε μιὰ κανονιά, γιατί, μά τόν Προφήτη,
σᾶς κόβουμε τή μύτη.

Αὐτά μᾶς εἶπαν παστρικά οἱ Τούρκοι γιὰ φοβέρα
κι ἐμεῖς ἀπό εὐγένεια καί ὄχι ἀπό τρόμο,
μιὰ κανονιά δέν ρίξαμε γιὰ τὴν πτωχὴ παντιέρα,
κι οὔτε κουμπούρι βρόντησε σέ σπίτι ἢ σέ δρόμο.
Στὴν Ἄρτα τὴν στυλώσαμε μέ ζήτω, μέ μυρσίνες,
καί κάμποσες ρετσίνες.

Κι ἂν μᾶς ἀπαγορεύατε καί τίς φωνές ἀκόμα,
καί ἂν τό ζήτω βλέπαμε τ' αὐτιά σας πῶς πειράζει,
εἰς τὴν στιγμή θά κλείναμε τό φλογερό μας στόμα,
κι ἓνας Ρωμηός δέν θᾶθελε τό ζήτω νά φωνάζει·
κι ἂν κατοχὴ τῆς Ἄρτας μας δέν θέλατε νά γίνει,
καί τοῦτο θά τό κάναμε ἀπὸ ἀβροφροσύνη.
Ὅχι πῶς σᾶς φοβόμαστε, γι' αὐτό καί σᾶς ἀκοῦμε,
εἵμαστε τόσον εὐγενεῖς καί τόσον ν τ ε λ ι κ ά τ ο ι,
ὁπού ποτέ δέν θέλομε κι ἐχθρούς νά ἐνοχλοῦμε...
ἐμεῖς μέ τὴν εὐγένεια σᾶς μπαίνομε στό μάτι.
Ἐσεῖς μᾶς φοβερίζετε κι ἐμεῖς σᾶς χαιρετοῦμε,

ἐσεῖς φωνάζετε σ ι κ τ ί ρ κι ἐμεῖς δὲν σᾶς μιλοῦμε.

Κι ἔπειτα, γιατί πομπή κι ἐπίδειξις νά γίνει,
γιατί νά πέσουν μερικά κανόνια στὸν ἀέρα,
ἀφού στήν "Αρτα μπήκαμε λεβέντικα μ' εἰρήνη,
καί στήσαμε στό κάστρο της Ἑλληνική παντιέρα;
Εὐχαριστοῦμε μάλιστα γιά τή φοβέρα τούτη,
γιατί δὲν ἐξοδέψαμε οὔτε ὀκά μπαρούτι.

Ἀφῆστε, Τούρκοι, τ' ἄρματα, ἀφῆστε τίς φοβέρες,
κι ἐλάτε εἰς τό πλάϊ μας σάν τοὺς Ἰσραηλίτες,
μ' εἰρήνη νά σκοτώνουμε τίς πονηρές ἡμέρες,
καί νά κτυποῦν οἱ μύτες μας μέ τίς δικές σας μύτες.
Ἐλάτε ν' ἀγαπήσομε, νά πιοῦμε καί νά φᾶμε
κι ἐμεῖς γιά τό χατήρι σας καί τά κανόνια σπᾶμε.

2 Ἰουλίου 1881